

GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ELEKTRONİK DERGİSİ



GÜMÜŞHANE UNIVERSITY
ELECTRONIC JOURNAL OF THE INSTITUTE OF
SOCIAL SCIENCES

Cilt/Volume: **9**, Sayı/Number: **25**, Yıl/Year: **2018**

ISSN: 1309-7423

GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ ELEKTRONİK DERGİSİ
ELECTRONIC JOURNAL OF THE INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES

Cilt/Volume: 9
Sayı/ Number: 25
Yıl/ Year: 2018

Sahibi / Owner

Prof. Dr. Halil İbrahim ZEYBEK
Gümüşhane Üniversitesi Rektörü

Editörler / Editors

Dr.Öğ.Üyesi H. Gülçin BEKEN

Editör Yardımcıları/Assistant Editors

Ar. Gör. Mürşit RECEPOĞLU

Bilim ve Danışma Kurulu

Prof. Dr. Ahmet Vecdi CAN (Sakarya Üniversitesi)
Prof. Dr. Hayati BEŞİRLİ (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Zakir AVŞAR (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Dursun Ali AKBULUT (Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
Prof. Dr. Coşkun TOPAL (Karadeniz Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Cevdet YILMAZ (Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
Prof. Dr. Bayram NAZIR (Gümüşhane Üniversitesi)
Prof. Dr. Ekrem CENGİZ (Gümüşhane Üniversitesi)
Prof. Dr. Hasan AYYILDIZ (Karadeniz Teknik Üniversitesi)
Doç. Dr. Suat Hayri ŞENTÜRK (Gümüşhane Üniversitesi)
Dr.Öğ.Üyesi İsmail ÇALIK (Gümüşhane Üniversitesi)

Yayın Kurulu

Prof. Dr. Ekrem CENGİZ
Doç. Dr. Nuri BALTACI

İletişim Adresi / Contact Address

Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi Sekreteryası
Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Bağlarbaşı 29100 / GÜMÜŞHANE
Tel: 0 456 233 12 29 Dahili: 4306
Fax: 0456 233 12 32 sbedergi@gumushane.edu.tr
<http://sbedergi.gumushane.edu.tr/>

ISSN

1309-7423

GUSBEED



ve



Tarafından Taranmaktadır.



HAKEM LİSTESİ / LIST OF REFEREE

Dr. Abdulkerim Daştan
Karadeniz Teknik Üniversitesi

Dr. Adnan Gerçek
Bursa Uludağ Üniversitesi

Dr. Ahmet Somuncu
Erciyes Üniversitesi

Dr. Ali Çelikkaya
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi

Dr. Aykut Ekinci
Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi

Dr. Aytekin Güven
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

Dr. Birdoğan Baki
Karadeniz Teknik Üniversitesi

Dr. Ceyda Yerdelen Kaygın
Kafkas Üniversitesi

Dr. Cüneyt Kılıç
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Dr. Çetin Polat
Anadolu Üniversitesi

Dr. Erkan Alsu
Gaziantep Üniversitesi

Dr. Faruk Ataay
Akdeniz Üniversitesi

Dr. Fatih Damlıbağ
Gümüşhane Üniversitesi

Dr. Ferhat Pehlivanoglu
Kocaeli Üniversitesi

Dr. Figen Büyükakın
Kocaeli Üniversitesi

Dr. Harun Yıldız
Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi

Dr. İbrahim Sani Mert
Antalya Bilim Üniversitesi

Dr. İpek Özkal Sayan
Ankara Üniversitesi

Dr. Mehmet Ali Çelikel
Pamukkale Üniversitesi

Dr. Mehmet Çetin
Dokuz Eylül Üniversitesi

Dr. Melek Erdem
Ankara Üniversitesi

Dr. Muhammed Şükrü Mollavelioğlu
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Dr. Mustafa Okur
Marmara Üniversitesi

Dr. Mustafa Özçağ
Aydın Adnan Menderes Üniversitesi

Dr. Nergis Biray
Pamukkale Üniversitesi

Dr. Orhan Elmacı
Kütahya Dumlupınar Üniversitesi

Dr. Orkun Demirbağ
Gümüşhane Üniversitesi

Dr. Osman Çevik
Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi

Dr. Önder Kutlu
Necmettin Erbakan Üniversitesi

Dr. Petru Golban
Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi

Dr. Talat Dinar
Süleyman Demirel Üniversitesi

Dr. Tarhan Okan
Bandırma Onyedli Eylül Üniversitesi

**İÇİNDEKİLER/CONTENTS**

1. The Relation Between Identity (Self) And Memory: *The Memory of Water* by Shelagh Stephenson/
Shelagh Stephenson'ın *The Memory Of Water* Oyununda Kimlik (Benlik) Ve Bellek Arasındaki İlişki
Sedat BAY.....**1-21**
2. Politika Transferi Süreci Açısından Türk Sağlık Sisteminde Aile Hekimliği Modelinin
Değerlendirilmesi/ The Evaluation of Family Medicine Model in Turkish Health System for Policy
Transfer Process
Erdal EKE, Betül ÜNAL.....**22-50**
3. İklim Değişikliğinin Tarım Sektörü ve Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri/ The Effects of Climate
Change on Agriculture Sector and Economic Growth
Pınar HAYALOĞLU.....**51-62**
4. Portföy Yöneticilik Mesleğinin Ve Portföy Yönetim Faaliyetinin Vergi Kanunları Karşısındaki
Durumu/ The Case of yhe Profession of Portfolio Management and Portfolio Management Activities
Concerning Tax Law
Serkan ACUNER.....**63-93**
5. Türkmen Türkçesi İle Türkiye Türkçesindeki Ortak Deyimler Üzerine/ On Common Idioms of
Turkmen Turkish and Turkey Turkish
Engin GÖKÇÜR.....**94-118**
6. Hisse Senetleri Fiyatlarını Etkileyen Faktörlerin Dinamik Panel Veri Analiziyle İncelenmesi/An
Analysis of Dynamic Panel Data Analysis of the Factors Affecting the Prices of Stocks
Zekai ŞENOL, Selahattin KOÇ, Selma ŞENOL.....**119-135**
7. Para Arzı İçsellik Analizi Türkiye Örneği (2006-2017)/ The Endogeny Analysis of Money Supply The
Case of Turkey(2006-2017)
İsmail Hakkı KOFOĞLU.....**136-152**
8. AHP Temelli Gri İlişkisel Analiz Yöntemi İle Konut Seçimi/ House Selection Using AHP-Based Grey
Relational Analysis Method
Çetin İPEK, Yusuf ŞAHİN.....**153-172**
9. Gümüşhane İlinde Pestil-Köme Sektörü Üzerine Bir İnceleme/ An Investigation on Pestil-Köme
Sector in Gümüşhane Province
Irmak ESMEK, Egemen İPEK.....**173-195**



THE RELATION BETWEEN IDENTITY (SELF) AND MEMORY: *THE MEMORY OF WATER* BY SHELAGH STEPHENSON

Sedat BAY¹

0000-0001-9118-2775

ABSTRACT

Individual memory assumes a fundamental part in the improvement of individual identity. Individuals' available points of view about themselves, feelings, and goals affect their recollections and evaluations of past selves. Thus, people's existing points of views about themselves are influenced by what they recall about their own past, and how they evaluate earlier selves and scenes. People's reproduced evaluations of memories, their obvious detachment from past experiences, and the point of view of their recollections have proposals for how the past impacts the present. In this study we will focus on the verification of the reciprocal relation between memory and identity in Shelagh Stephenson's play The Memory of Water (1996) through three sisters who come together for their mother's funeral service in the north of England. The sisters' path toward mourning brings their past into question as memories strive for authenticity and the internal facts of their different lives affecting their current identities will be uncovered.

Keywords: *The Memory of Water*, identity, memory, Shelagh Stephenson, burial ceremony

SHELAGH STEPHENSON'IN *THE MEMORY OF WATER* OYUNUNDA KİMLİK (BENLİK) VE BELLEK ARASINDAKİ İLİŞKİ

ÖZ

Bireysel hafıza, bireysel kimliğin gelişmesinde temel bir role sahiptir. Bireylerin mevcut bakış açıları, hisleri ve hedefleri, geçmiş benliklerini ve hatıralarını ele alış şekillerini etkiler. Bu nedendir ki, insanların mevcut içgörülerini, kendi geçmişleri hakkında neler hatırladıkları ve daha önceki benlik ve hatıralarını nasıl değerlendirdiklerinden etkilenirler. İnsanların geçmiş hatıraları ile ilgili değerlendirmelerinin yeniden inşası, hatıralarının yeniden değerlendirilmesi, bazı geçmiş deneyimlerden açıkça kaçmaya çalışmaları ve hatıralarına bakış açıları, geçmişin şimdiki durum ve kimlikleri nasıl etkilediğine dair bize öngörülerde bulunur. Bu çalışmada, Shelagh Stephenson'un 1996 yılında yazılan oyunu The Memory of Water'da, annelerinin defin işlemleri için İngiltere'nin kuzeyinde Yorkshire'da yıllar sona bir araya gelen üç kız kardeş aracılığıyla hafıza ve kimlik arasındaki karşılıklı ilişkiyi incelemeye odaklanacağız. Kız kardeşlerin hikâyesinin başlarındaki vurdumduymazlık hallerinden annelerinin yasını tutmaya başlamalarına kadar geçen süreçte, anıların güvenilirlikleri konusunda verdikleri mücadele ile geçmişlerini, anılarını ve mevcut kimliklerini nasıl sorguladıklarını ve bunun mevcut benliklerini nasıl etkilediğini inceleyeceğiz.

Anahtar Kelimeler: *The Memory of Water*, kimlik, bellek, Shelagh Stephenson, defin işlemleri

¹ Dr. Öğretim Üyesi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat fakültesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü, sedatbayoglu@gmail.com

INTRODUCTION

The concept of self-idea is defined as your view of who you are, what sort of individual you are, and your consideration of your capacities, mentalities, and behaviors (Epstein, 1979, s. 73). Lord and Brown (2004) say that “the self is fundamentally a knowledge structure that helps organize, and gives meaning to memory” (p. 1). A change in self-concept may refer to any critical modification in your viewpoints about yourself. Though the change may also incorporate changes in your emotions about others or the world, by and large, it will be investigated in our study how the memories can influence one’s sentiments and thoughts about his/her self-concept.

Our understanding of the self-concept is enhanced by studies in several areas of psychology. After Kihlstrom and Klein (1994), the self has been defined by some psychologists as an overarching knowledge structure that organizes memory and behavior. (Lord & Brown, 2004, p. 14). This structure comprises many trait-like schemes that form collective and self-perceptions in specific circumstances. “It also includes script-like structures that help translate contextual cues into self-consistent goals and behaviors” (Lord & Brown, 2004, p. 14). The self shares a lot of characteristics with other knowledge structures; however, it is also multidimensional, covering a definite content area with sequential and social dimensions (Honest & Yardley, 2005).

The self-system is a collection of knowledge related to the self, the tool we use to make sense of our experiences, as well as the processes that create, preserve, and conserve this knowledge (Epstein, 1973; Higgins, 1996; Marcia, 1980). According to Markus & Wurf (1987), the self-concept has the function of being as a source of autobiographical memories, as a controller of experience, and as an emotional defense and motivational resource. “The notion that each of us has a self-concept, an idea or set of ideas of who we are, and that this conceptualization is relatively constant over time, is intuitively appealing” (Oyserman, 2004, p. 6). Naturally, some part of the self-concept has been examined in all fields of psychology. However, what self-concept really means seems flexible across disciplines and their methodologies, as does the self’s expected and acknowledged permanency versus flexibility. Most significantly, clinical field studies put forward that it is not easy to modify one’s self-concept, whereas experimental academics consistently assert that the self is exceptionally mutable and easily reformed by even negligible experimental manipulations (Markus & Kunda, 1986).

Restriction of oneself in time gives a dynamic progression to our identity and who we are, though social responses frequently give input that aides these dynamic procedures and grounds drifts in an emotional context. The multidimensional idea of self advances simple elaboration of self-significant data, making such data more critical and more valuable for official control of contemplations and activities (Lord & Brown, 2004, p. 14). It is also claimed that the self-concept functions as an informational structure that participates in our personal experiences and as a regulative root to direct the future behavior. Nevertheless, as the mental representations that form the self-concept are perceived as steady transmitters of personal data, totally patterned in our memory, the traditional methods are more appropriate for explaining the aspects like permanency and steadiness than for the dynamics that occur in self and identity (Saskia Kunnen, et al., 2005)

The characteristics of the self, and its connection with memory have long been studied and discussed by philosophers and psychologists. The interdependence of memory and personal identity has rarely been questioned, as a result the mutual influences representing this relation have received much care recently (Bruner, 1994; Kihlstrom J. F., 1997). It is asserted by some social psychologists that stories, memories, personal narratives and autobiographies make our lives meaningful (Holstein, 2000; Rosenwald & Ochberg, 1992; Freeman, 1993). That is why, even Descartes' famous postulation "I think, therefore I am" might be modified as "I remember, therefore I am." (Beike, Lampinen, & Douglas, 2004, p. 4). Possibly for that reason, one of the young English playwrights and actress, Shelagh Stephenson takes the relation between self and memory as the focal point of her play, *The Memory of Water*, which will be examined in this study.

The major representation of autobiographical memory is its connection to the self: Events that are remembered are of personal significance and are the database from which the self is constructed (Conway M. , 2005). Memory for our very own history is of remarkable importance as it is a basic component of our own character, and many scientists working on memory see the association of the self and memory as the most critical capacity of self-portraying memory. Personal learning is proposed to constrain what the self is, has been, and can be later on (Cohen & Conway, 2008). To be in intelligence with current parts of the self, recollections might be modified, twisted, and manufactured; memory and focal parts of the self are speculated as an

intelligent associated framework where convictions and information about the self are affirmed and upheld by particular personal recollections (Conway, 2005). Pasupathi (2003) found that when people are reciting experiences they do so that they regulate their emotional response, mainly when the early experience was not positive.

Some medical academics (Spence, 1982; Adler, 1956 et al.) have claimed that the memories a person chooses to recollect express the individual's life. Furthermore, James (1890) added that historical memories create a feeling that present experience of self is the result of the past. The self as recalled additionally accommodates an expansion of the self into what is to come in the future. (Neisser, 1988). If we don't have historical memories, "there is no sense of where the self is going and no clear ability to plan for the future" (Hirst, 1994). (Oakes & Hyman , 2001). So, it is possible to say that *self* is an unpredictable arrangement of observations, recollections, and information. (Oakes & Hyman , 2001, p. 88). Memory can make the dream of a flitting come back to a lost past; its operations additionally verbalize the unpredictable connection between past, present and future in human cognizance (King, 2000).

In spite of the fact that memory adds to our comprehension of the self, the self additionally assumes a vital part in memory. Some have contended that the self is unique, either on the grounds that it is the focal concentration of personal memory (Greenwald, The totalitarian ego: Fabrication and revision of personal, 1980) or on the grounds that we have guide access to types of learning, for example, contemplations and feelings, about ourselves that are not specifically accessible about others (Hyman Jr. & Neisser, 1992) At any rate, the self-idea is a huge arrangement of learning and data that is prepared in reference to the self, and is preferred recalled over other data (Greenwald & Banaji, 1989; Klein & Kihlstrom, 1986; Kuiper & Rogers, 1979). Therefore, we will investigate how different associations with the self add to the production of false recollections and how recollections may add to one's comprehension of self in *The Memory of Water* by Shelagh Stephenson, whose major theme is the relation between self and memory. We aim at examining if memory can generate the impression of a momentary return to a gone past; its processes also articulate the multifaceted association between past, present and future in human consciousness, as King (2000) asserts, and determine the present situation of the self and identity.

Autobiographical memory is about the self. ... Autobiographical memory is the source of information about our own lives, from which we are likely to make judgments about our own personalities and predictions of our own and, to some extent, others' behavior.

Autobiographical memory, however, also provides a sense of identity and continuity . . . (Rubin, 1986, p. 7)

It is this thought of changing one's self-idea, through the utilization of memory, which is the most vital for our study. The thought here is straightforward that memory enables us to consider ourselves to be an indistinguishable individual in the present from our past, which sounds well-known when we review the basic saying, 'my past made me my identity today'. Regardless of the philosophical saying, this is the means by which almost each one of us encounters in our lives. Memory, at that point, requires "[a] solid conviction of the equivalence of "a man's character after some time" keeping in mind the end goal to educate an individual self, and this personality stretches out "as far back as his memory comes to" (Sutton, 1998, p. 172).

In spite of the lack of a common definition of the self, studies on the self and memory have been done for decades. Our concentration in this study is on the relationship of the self to a specific subtype of memory, differently called personal, individual, or sometimes episodic memory. As recognized from memory for actualities, individual memory will be the memory for the occasions that happen to oneself (Beike, Lampinen, & Douglas, 2004).

The Reciprocal Relation between Identity and Memory in *The Memory of Water*

The Memory of Water is set in Yorkshire in the middle of the winter with an intense snowstorm outside. The play is the story of three sisters, Catherine, Mary and Teresa, who return to their family home for the funeral of their mother, Vi. The play begins with Mary, the middle sister, in her mother's room lying on the bed and having a conversation with her dead mother's ghost. "Nothing left. And all the life that happened here, drowned, sunk. As if it had never been" says Vi, the mother, but Mary is not very interested in what she says. Mary wants to learn if she remembers where the green tin box with chrysanthemums on it is. This is the first uttered mention of memory in the play. The instant modification of subject is a signpost that Mary may not have been that grateful to her mother and there is/was a distance between them. Just as the famous example the ghost of Hamlet's father, haunting his melancholic son, the phantom or ghost of the mother, whether as metaphor or as hallucination, is a form of traumatic memory or post-traumatic effect, the reason of which will be revealed later in the play.

Though Mary is not very interested in what her mother says, Vi picks up some books from the bedside table and looks through the titles: *Head Injuries and Short-Term Changes in Neural Behaviour ... The Phenomenology of Memory ... Peripheral Signalling of the Brain*. As we will

see later there is a close relation between the subject of the books and the tin box. When Teresa comes in, the ghost of the mother disappears, and Teresa begins to ask some questions about Mary's lover, which reveals that Mary has relationship with a doctor, called Mike, who is married with three children and we also learn that they are waiting for their youngest sister, Catherine. The sisters are curious about why Catherine has not come yet. Here the first sign of the conflicting memories about their childhood arises. Teresa thinks that "Probably just as well she didn't come home. She'd have probably drunk four bottles of cider and been brought home in a police car. And then she'd have been sick all over the television" (p. 6). "All three are self-involved, fighting lonely battles against depression, and figuring out how to mourn. Slowly and warily, they learn to rely on each other" (Travers, 2017). Mary and Teresa begin to discuss the details of this event in the past in a way that reveals that their present self-points of views depend highly on their past memories. Who remembers the past correctly means whose self-point of view is better than that of the other one, which will determine their relation in the continuation of the events and the play:

Mary: She was thirteen when she did that.

Teresa: She was lucky she didn't get electrocuted.

Mary: It wasn't switched on.

Teresa: Yes, it was, I was watching it. It was The high Chaparral.

Mary: No it wasn't. I wish you'd stop remembering things that didn't actually happen.

Teresa: I was there. You weren't. *Mary gives up trying to sleep. Sits up.*

Mary: I was there.

Teresa: That was the other time. The time when she ate the cannabis.

Mary: That was me. I ate hash cookies.

Teresa: It was Catherine.

Mary: It was me.

Teresa: I was there.

Mary: So where was I?

Teresa: Doing your homework probably. Dissecting frogs. Skinning live rabbits. Strangling cats. The usual. (pp. 6-7)

Teresa's last statement about Marry that she might be doing her homework and dissecting frogs etc. as usual shows that in her memories Mary is the only person who is supported in her education life, and has a convenient study environment prepared by her mother only for her. This is the reason why, instead of Teresa, Mary is the doctor at the moment. When Marry says her "You grabbed the spare room pretty sharpish" (p.8), Teresa's answer that she was there first implies that she has the rights of firstborn coming from the bible and British culture, and should have been the one to be supported first. Teresa is noticeably unpleasant about the affection her mother gave to Mary and is upset that her mother didn't respect her as much as Mary:

Teresa: Oh, she never complained. Because your job's important. I mean, doctors are second to God, whereas Frank and I only have a business to run, so obviously we could drop everything at a moment's notice.

The same thing is remembered in a different way by the sisters. While they are discussing about an event related to their father's funeral, for example, Teresa accuses of Mary imagining and distorting the reality because "This is a completely false memory". Mary's reply also shows the same attitude: "All memories are false." (p. 8). When the play is completely read, it is clearly seen that it is half realistic and half non-realistic just like the sisters' self-points of views. Though the sisters live in a world which is realistic, they remember their childhood memories in a distorted way, and enter a non-realistic world of the past. Therefore, their self-points of views are not permanent and stable, and they change as what they remember about their memories changes. Teresa accuses Mary of being not interested in their mother when she was deadly sick though she was a doctor herself, however Mary does not accept this and claims that she has a very sick patient to take care of. For that moment, how Mary prefers her sick patient to her own mother is not clear, however in the course of the time it will be revealed through their memories that she associates the sick patient with her son who was taken from her by her mother, Vi, and given to an unknown family. Since that time, Mary has always been in pursuit of her little baby for whose loss she accuses her mother. The books that Vi shows to Mary at the beginning of the play are also related to that young patient who has lost his memories because of an accident. This indicates that as Wilson and Ross (2003) state, autobiographical memory plays an important role in the construction of personal identity and self-point of view and this is evidence of the reciprocal link between memory and identity and self-point of view.

Hence, sisters' current points of views of themselves, beliefs, and objectives also affect their memoirs and evaluations of former and present selves (p. 137). Consecutively, sisters' existing identities are influenced by what they remember about their personal past, as well as how they remember earlier selves and episodes. Their recreated estimations of recollections, their observed distance from past experiences, and the point of view of their recollections have suggestions for how the past influences the present. Their constructions of themselves through time serve the function of creating a coherent-and largely constructive interpretation of their present selves and circumstances.

Catherine, the youngest sister, makes an exceptional and unforgettable appearance. It is obvious that she is a very ill-mannered and outgoing character. She looks a bit common, and does not seem to have the right mood for someone to attend her mother's funeral in layers of coats and scarves, laden with carrier bags. She is a woman returning back from shopping rather than a daughter who returns to her home for her mother's funeral. The fact that she begins directly to complain about the freezing weather outside the house without saying hello or some other words demonstrating her satisfaction of being with her sisters, or the pain of having lost her mother suggests that perhaps the sisters aren't that close. Catherine is always interested in catching the attention of her sisters and all the other people around her. She persistently feels and expresses it openly that she has always been left out by her family members since her childhood. It is understood from her behaviors that in her self-point of view, she always tries to find a romantic attachment and she changes her lovers regularly as if she were a love addict who tries to make her existence apparent in the family and the society, as she was never able to be in the centre of the focus of attention in her family. This may be a way of saying that she is also loved by someone. As Mary and Teresa are sure that she is broke, they are very surprised to see that Catherine is laden with carries bags. Catherine's reply to her sisters suggests that she is a person with low esteem and she accuses her older sister of being the reason for it:

Oh, for God's sake, broke doesn't mean you can't buy things. I'm trying to cheer myself up, or is that not allowed? The minute I walk in the door I feel it in waves, the two of you waiting to pounce, looking for something to criticize. Christ, it's no wonder I've got a low self-esteem. (p. 14)

Doubtlessly, Catherine might think of her past self as similar to those of her sisters who vary in closeness to their current self. Murray et al. (2000) claim that people may tend to be blind to the mistakes of their families, but evaluate the people who are not very close to them and

strangers more severely. However, Catherine, just like her sisters, is not blind to the mistakes of her sisters, and on the contrary she tends to accuse them of being the reasons of her own situation as a lonely young lady, always referring to their shared memories, which clearly indicates that her present self-point of view is highly dependent on her memories. This shows that she does not feel her sisters very close to her. Possibly that is the reason why she always remembers the unhappy events during which she felt herself left out or outcast. On the one hand, she distorts her memoirs so that they can be suitable to their present identity, she is also sure that the events that she has experienced are the cause of her loneliness on the other.

Mary and Teresa feel the need of reminding Catherine that their mother is dead, however she says that they want her to sit down and cry about it but she cannot do it. As many times she does in the play, Catherine accuses them of doing the same thing to her: “You see, this is what you do to me. This permanent, constant endless belittling (p.15), which makes Catherine a woman who does not have high self-esteem.

The hidden rivalry between Mary, a conventional doctor, and Teresa, who is a homeopath, is apparent almost in every part of the play as a continuation of the events in their childhood. A rivalry seemingly between conventional drugs and the remedies of a homeopath, but a rivalry between their present self-points of views in reality, shows itself in Teresa’s statements and Mary’s replies to them:

- Teresa: Recipes. I recite recipes. It’s very soothing. I’ve tried meditation but my mind wanders. I think of all the phone calls I should be making instead of sitting there going ‘om’. Carbonnade of beef seems to work best. (p. 17)
- Mary: You are a useless advertisement for the health food industry”
- Teresa: Supplements. We do health supplements. Remedies. How many times do I have to tell you? You do this deliberately, you wilfully misinterpret what we do because you think it’s funny or something, and actually I’m getting bored with it. (p. 20).

It is apparent from the conversation that Teresa feels a kind of inferiority complex against her sister, which results from their childhood memories. For her, she is being humiliated by her sister, as she was in the past. Being a homeopath is not her own choice, as her mother did not support her to be a real doctor she was forced to be one to demonstrate that she can also be a kind of medic who can heal people through an alternative method. This is the only way for her to show that if she had been given enough chance in the past, she would be as successful or

even more successful than her sister, Mary. She feels herself more useful than Mary, at least for her mother, as she did everything possible to heal her: “I tried everything. I offered her all sorts of things. I wanted to take her to that herbalist in Whitby. She wouldn’t have any of it.” (p. 22). Teresa, contrary to Mary, feels at least guilty of leaving their mother alone on the day she died in the hospital but she tries to justify her action as most of the people do: “I’m not good at with hospitals, I had to get away. Everyone in her ward looked like they’d already died, everyone was pale grey with a catheter.” (p. 19). However, Mary tends to blame her mother for what happens throughout the play, as she is of the opinion, in her present self-point of view, that if her mother had not taken her new-born baby from her and given him to an unknown family. Her mother's death is also her own fault. With every word and gesture, she gives the impression of taking revenge for what happened in the past and happening at the moment. That is the reason, for Mary, why her mother is just like any patient she sees dying. Accordingly, she says to Teresa that “And I’m just saying people die. You can’t avoid it. Not even you” (p. 23). Teresa accuses both Mary and Catherine of being indifferent to their mother, “Well, you two managed to avoid it pretty comprehensively when it came to mum. Most of the time you weren’t even here”. That is a way of showing that she is more loyal to their family than the others. However, neither Mary nor Catherine feel guilty as they of the opinion that their mother has never deserved it. Catherine even thinks that her mother didn’t like her and her childhood was horrible (p. 23). Once more they have different memories about the same events they experienced together, just like their present self-points of views. It is very clear from especially Catherine’s statements that she believes that the reason of her present unhappiness is her childhood memories:

Catherine: She thought I was menopause.

Mary: Who told you that?

Catherine: She did. She had the cat put down without telling me. She shut me in a cupboard. She said it was an accident but it wasn’t.

Mary: When did she do all this?

Catherine: I never had the right shoes...exploding appendix... She made me stay in the shop after closing time and counting nails.

Mary: When I think of our childhood, we went on bike rides and it was always sunny.

- Teresa: Well, it was for you. You couldn't put a foot wrong.
- Catherine: When I think of it, it was always passing down. And what bike? I never had one. (p. 24)
- Catherine: The only time I went to the beach, it was with you and you left me there. You forgot me. You didn't remember till you got home and Mum said, 'Where is Catherine?'
- Teresa: That was Mary. She was too young, she was being a pain and showing off in Esperanto, so we ran away and left her. With no bus fare and the tide coming in.
- Catherine: It was me!
- Mary: No it wasn't. It was me.
- Catherine: So how come I remember it?
- Mary: Because I told you and you appropriated it because it fits. If it was horrible it must have happened to you. And she didn't have the cat put down, it just died. (p. 24)

Catherine tends to remember everything bad she experienced in her childhood but she does not remember any good experience. It seems sensible to assume that she is motivated to enhance current and recent former self-point of views, because those views and their associated outcomes are caused by her present identity. She believes that she has a brilliant memory to remember everything (p. 25) but for Mary it is not a blessing but a curse:

You would go mad if you remembered everything. What would be the point? Your head would burst. There's an illness actually, a sort of incontinent memory syndrome where you recall everything, absolutely everything, in hideous detail, and it's not a blessing, it's an affliction. There's no light and shade, no difference between the trivial and the vital, no editing system whatsoever. Actually Catherine, maybe you should come in for a few tests. (p. 25)

Almost all of the sisters believe that they were sent into the world badly equipped by their mother. She never tried to be a guide for her children in any field of life. For example, she never spoke to her daughters about sex and entering adolescence, and this is one of the outstanding reasons why Mary had a baby at the age of fourteen. Catherine emphasizes that they are orphans at the moment just as they were in their childhood. Though they physically had mother and father, about whom they never want to speak or remember, they were not different from the orphans who are obliged to cope with the difficulties of life all alone. Moreover, none of them has a child to learn what it is like to be a parent by experience. Though Mary, at the age of

fourteen, once had a child, she has never heard of him since she gave birth to him. That's why she is very obsessed with her amnesiac patient who cannot even remember his own name. The amnesiac patient is just like Mary's own son about whom she knows nothing and with whom she does not have any memory. However, Mary obsessively believes that he, the patient, can remember everything in the course of time. This is the only way for her to maintain her hopes for the future:

Mary: He can remember his own name actually.

Mike: Who?

Mary: That patient. It's coming back in bits. If you show him a bike, he can ride it. He can't remember what it's called that's all. (p. 37)

As it can easily be understood from the title of the play, the major theme of the play is memory and the metaphor of the water is closely related to homeopathic cures that Teresa is interested in as a profession. It depends on the theory that "the remedies are diluted to such a great degree, it is highly unlikely that even a single molecule of the original substance remains" (Lockie, 2006, p. 28), which means that, even if remedies may be based on very toxic substances, they are entirely harmless to use. "In the same way, the spirit of Vi, who turns out to be a very lively ghost indeed, stays in the psyches of her daughters" and highly affects their present self-points of views. What they remember about their past have been so intensely diluted by their memories that they can never agree on a single event related to their own childhood. As Wittman suggests "it's not that they interpret shared experiences differently; they can't even remember which one of them actually had the experience".

Mary: If you take that phone to the funeral this time –

Teresa: Oh, go to sleep.

Mary sits up.

Mary: I'm surprised Dad didn't burst out of his coffin and punch you.

Teresa: I didn't know it was in my bag.

Mary: You could have turned it off. You didn't have to speak to them.

Teresa: I didn't speak to them.

Mary: You did. I heard you. You told them you were in a meeting.

Teresa: You're imagining this. This is a completely false memory.

Mary: All memories are false.

Teresa: Mine aren't.

...

Mary: Yours in particular.

Teresa: Oh, I see, mine are all false but yours aren't. (p. 8)

Mary: Can you feel nostalgia for something that never really existed? I remember growing up here. I remember nightlights and a doll's house. I can see them in my mind's eye. And I'm not sure we had either. I find myself aching, longing for it. This half imagined childhood.

Mike: You want to be a child again. Pause

Mary: I want to go through it again. The light on the landing, the bedtime stories. Even though I know some of the memories aren't real. It's like I've hooked up to some bigger, general picture, and it feels so real I can taste it. *Pause*
I think I'm pregnant. (p.39)

Teresa, who felt herself obliged to remain at home and cope with the harsh conditions of being with her mother while she was fighting with Alzheimer disease after Mary and Catherine escaped to London, doesn't wait much to get down to the business of picking over old wounds. She accuses of her sisters of both leaving her and their mother. She believes that she is the one who most deserves the affection of her mother, though Mary has taken her role in the family as the most precious one. She always hates the leading role Mary accomplished in her mother's affections, and careful clues are given about a dark secret to be revealed at the play's climax:

Teresa ... If it wasn't for me, nothing would ever get done. She'd be lying on the floor stoned out of her brains, you'd be having it off in our dead mother's bed and I'd be holding the fort – (p. 42-43)

Just like the first act, the second one begins with an interaction between Mary and her mother's ghost. Mary once more asks where the tin box with chrysanthemums on it is. It is very clear that that box with chrysanthemums has a special meaning for her because, according to Hall's *Illustrated Dictionary of Symbols in Eastern and Western Art* (1994) "especially chrysanthemums, express the hope that nine generations will live together in peace" (p. 39) in Chinese culture and "it may symbolize geniality, and a life of ease" (p. 143). That is why she wants to find something that means geniality, and a life of ease for her. It may be her connection with another generation, that is to say, her lost son. Possibly for that reason, the conversation once more centers on the patient Mary is obsessed with and all the books she has about this patient's illness. Though Mary wants her mother let her leave, she does not let her go and begins to give clues about their relationship as a mother and daughter from her self-point of view. In contrast to what Mary remembers, Vi claims that Mary and her sisters never really listened to Vi. Mary, in particular, humiliated her own mother calling her "my comedy mother, my stupid, bigoted, ignorant mother.

It is felt from Vi's expressions that she was also unhappy during her marriage and she longed for remembering the rare days when she felt herself happy.

Vi : I loved this dress. It was the only dress your father ever bought me.

She begins to dance. It's slightly seductive and sensuous.

Saturday nights I used to wear this. The men loved me, you know. Oh yes, All the men loved me. And I loved the men. I never cared for the women. I never liked them. Once I got my first bra I couldn't be doing with them anymore. (p. 52)

You lie in the bed with your lovers and you tell stories about me. None of them complimentary. Most of them complaining. None of them true. (p. 53)

The only person who felt herself left out in the family is not Vi or Catherine as we stated before, in some ways all of them are in the same mood. Another common point of them is that they prefer mentioning the father rarely and only when it is necessary because they do not have any happy memory related to him that is worth to remember. Their father, especially for Teresa, was just like a ghost who was not interested in what was going on around him, though Mary forces her to remember that there were also some good memories:

Teresa: Our father, Mike, hardly spoke at all during the forty-eight years he was married to our mother. D'you remember hearing him speak, Mary? D'you recall him ever uttering a word of encouragement, endearment? (p.64)

Teresa: And she wasn't even called Marjorie. D'you understand. [...]
Our mother's name was Violet and she said, 'Pass the mustard, Marjorie'. I think that just about sums him up.

Mary: This is pure invention –

Teresa: How do you know? You weren't there. As usual. Never there in a crisis, not even your own. It's always me and Mum. [...] All those years she never said a word against him. Dad was always right; it was a perfect marriage. We've no secrets, she used to say. For heaven's sake. Who was she trying to kid? (p.65)

Teresa: She dyed her hair, d'you remember that? Dad didn't even notice. Didn't say a word. I mean, you could hardly miss it, it was a disaster, dogs ran away from her in the street –

Mary: He was being polite. He didn't want to hurt her.

Teresa: Stop putting a gloss on him, he didn't bloody care. We could have had three heads and he'd not have noticed. Our entire bloody lives spent making sure nothing ruffled his feathers. He used to laugh at the word stress. 'Stress,' he'd say, what a lot of rubbish'. He said he didn't know what it was. Of course he bloody didn't. We did it for him. We had the stress for him. (p.65)

Mary: Yeah, well, it was a long time ago, let's just –

Teresa: No, let's not, let's not just pretend it never happened.

Mary: Nothing happened.

Teresa: Bloody hell, how can you not notice that someone's eight months pregnant? (p.66)

When Mary finds the legal documents about her lost child in the tin box that she has been looking for since the beginning of the play, Teresa is forced to reveal the truth about Mary's

son, Patrick. Teresa reveals that Vi, their mother, found a lovely, Catholic family who brought him up in the faith while Mary got on with her true vocation of being the best at everything. After that event, it was forbidden to speak about the child as if he had never been born. They did not even tell anything to Catherine who is always complaining no one tells her anything, which supports Catherine's self-point or view that her family has always made her feel that she is an outcast in the family (p. 67). The mother attempted to erase even the memories about the little child just like the amnestic patient with whom Mary tries to cure. Though her mother did not let Mary have any memories about him, Mary is determined to create her own memories about him and she devotes her life either consciously or unconsciously to find him. Therefore, she tries to cure the amnestic patient and help him to remember his past. It is the way to create a connection with herself and her lost child. However, Teresa reveals that her son died and shatters Mary's dreams about a future with her son. Mary's feelings about her lost son reveal what he means for her, and how this event influenced her identity, self-point of view, and life:

I'm putting my name on a register, so that if he's looking for me, he'll find me. I don't even know what he looks like. I have to make him up. I sit on tubes looking at twenty-five year old boys, and I think, maybe that's him. Ever since he went I've been looking for him, but he's like ether, I can't get hold of him. (p.76)

[...] This will all be gone soon. All this furniture, all this stuff. The room I'll go probably. It will disappear into the sea. And this is all I want to take from the house. This is the only thing I want to salvage. So I can prove he's mine. (p.77)

At the end of the play when they really realize that their mother died and will never be with them again they accomplish to understand each other for the first time in their lives. As they never shared their thoughts and feelings openly with others, they never knew what the others felt. That's why every one of them believed that they were left out, forced to be an outcast in the family. Teresa is the one who clearly expresses her own feelings about the past and reveals the real source of the diversity of their memories:

I never knew how you felt. I never knew how you felt about anything. You thought your feelings were too rarefied to share with me. You cut me out. You looked straight through me. You shared nothing with me, not a joke, not a smile that wasn't patronising, you never let me in, you never let me know you. This stony punishment all these years, wanting me to be better than I am, always your mother, always responsible, always to blame. How could I apologise, when you wouldn't give me the room? (p.87)

Conclusion

The play through the sisters show that we all see the world through the prism of our own experiences, and it questions how exactly this works in our lives. Clearly, each of them has different memories of the same events which unavoidably lead them to dispute about whose memories are true. As the three women come together after years of separation, numerous hidden lies and self-betrays come to the surface, and the sisters' memories - recalled as they are in all their inexactness, almost related to each other, and show that in spite of synchronicities of time and place the people involved in the incidents of the past cannot agree on the facts of a joined experience, on which their present identities depend. In other words, as Conway (2005) states, their identities are highly influenced from a "self-memory system", which has a two-way relation with self, and how a person recollects his/her past is greatly dependent on people's own perception about their identity. Memories change on the basis of modifications in self (Wilson & Ross, 2003).

The play also implies that extraordinary occasions that occur in one's lifetime can create a kind of post-traumatic anxiety response in which a man's life and personality are focused on one particular occasion. For instance, young mothers who lost their child are considered to have endured extraordinary injury which will most probably influence their future lives just as Mary's teenage pregnancy and the loss of her new-born child has been very important in the formation of her identity. Though she pretends to have forgotten her lost child and prefers not to mention it, it is very apparent that she has never forgotten it. That's why she devotes herself to cure a young patient who has been in coma for years. She associates her patient with her child whom she has never had a chance to take on her lap. As she doesn't want to remember her memories with her family and regards her mother as the reason of her child's loss, she creates some so-called reasons for not visiting her mother when she was hopelessly ill.

Mary: I've a very sick patient.

Teresa: You had a very sick mother.

Mary: Don't start, Teresa.

Teresa: Oh, she never complained. Because your job's important. I mean, doctors are second to God, whereas Frank and I only have a business to run, so obviously we could drop everything at a moment's notice.

Mary: It's not my fault.

The memory of this injury keep on haunting and shaping the personalities of mothers (Vi and Mary), demonstrating that their characters are revolved around their recollections, as well as particularly one memory (Abramovich, 2002). The exceptional idea of the memory makes a character that is totally formed around one specific event. The loss of her child is the reason of

a series of communication with her mother's ghost, as a result of which she debates memory and their relationship. Mary was forced to leave her child, Patrick, when she was only fourteen as we learn later in the play. That's why she focuses on an amnesiac coma patient supposing that he is her own son Patrick. To be able to awaken him means for her having a new relation with her own son. Thus, her life revolves around creating a memory of him, which she divests into a coma patient suffering from amnesia, which means she is not only treating the patient but also keeping her hope of finding her own child (imagining that he is Patrick). Moreover, if she can wake him, she can awaken her own son from their estrangement. In fact, Patrick is dead, but Teresa has hidden this news from her sister, as it seems it is the most argumentative matter for the family and its maintenance of family pride. That's why Mary is prone to forget some of her memory, because her memories related to her family and house remind her her lost child.

Mary: You'd go mad if you remembered everything. What would be the point? Your head would burst. There is an illness actually, a sort of incontinent memory syndrome, where you recall everything, absolutely everything, in hideous detail, and it's not a blessing, it's an affliction. (p. 25)

Catherine, who is the youngest of all, is like a child who refuses to be grown up as she was always regarded to be a naughty child. She has never been regarded as a real individual with her inner self, feelings and thoughts, and thus she continues to act like that. As she did not feel the affection of neither her parents nor her sisters in her childhood, she is obsessed with having lots of boyfriends all of whom abandon her. The result is her drug-fuelled insistence on never growing up.

In almost every scene of the play, the three sisters discuss and argue about the memories of their childhood and their mother, though they hardly ever are able to come to an agreement on them. However different their interpretations of their memories are, they are sisters and they can come over the problems only by listening to each other. When they are able to understand each other better, the blurry memories which are full of with unwanted bad events begin to be replaced by the happy moments they shared during their childhood. This is the beginning point of the formation of their real identities depending not on the false memories that they have created to fit in their present identity but on the real memories they now begin to remember.

Catherine: I didn't hate her really.

Mary: I know that. We all know that. She didn't hate you either. *Pause*

Catherine: D'you remember, when Dad was out sometimes, she used to get us up in the middle of the night and give us crisps and ice-cream soda.

Mary: And she'd have a Dubonnet and lemonade. God, I'd forgotten about that.

Teresa She called it a girls' night in.

Catherine We were all sleepy in our pyjamas, and she'd put on about that. (p.93)

The play shows us the two dangers of the unknown; memory loss which also means the loss of identity and death in literary and figurative sense. Each character has their own contradictory recollections of childhood in parallel with their identities and there is an unwilling recognition that memory is often overstated or ruined. The likelihood of losing all memory completely is also distressing as in the case of their mother who is Alzheimer and Mary's amnesic patient. Therefore, Mary asks "who are you if your memories are taken away?" (p. 87).

In a world where the chronological order of the events and the interconnections between them make us real individuals and our life meaningful, Alzheimer's gives the impression of being a modern horror story which can be equal to the fall of men. As Chalmers (2017) states, therefore, Stephenson journeys, with hilarity and identification, into the depressing and massive plains of an unexplored world to dissolve memory and identity. However large and imminent questions it can pose, the play also demonstrates that the sisters can cope with these fears with if they can interpret their memories in a healthy way and accept themselves and their sisters as they are.

In essence, the play forces us to suppose what it would be like to live being deprived of memory, maybe the best way of understanding its importance. Memory, which is an important factor in shaping most of our present identity, is critically related to holding up for comparison of present and past practices; "far from simply repeating an image of one's past, remembering represents a process of reflection upon it" (Whitehead, 2009). It shows that autobiographical or individual memory assumes a critical part in the formation of individual identity (Wilson & Ross, 2003). The individual self represents the most profound thoughts of one's idea of selfhood, which could possibly be spoken to the outside world. Individuals' available self-points of views, feelings, and goals affect their recollections and examinations of past selves. Thusly, individuals' present self-points of views are affected by what they recollect about their own past as well as how they review prior selves and scenes. Individuals' remade assessments of recollections, their apparent separation from past encounters, and the perspective of their memories have suggestions for how the present is affected by the past. The play demonstrates how individuals' developments of themselves through time serve the capacity of making a conscious and generally great perspective of their present selves and conditions. "When one thinks of his or her place in the

world, considers their past, plans for their future, they are in a process of identity formation or personal self-amendment” (LaPadula, 2012).

References

- Abramovich, D. (2002). Post-Holocaust Identity and Unresolved Tension in Modern-day Israel: Savyon Liebrecht’s Apples from the Desert. *Women in Judaism*, 3(1), 1-13. Retrieved from *Women in Judaism: A multidisciplinary Journal*: <http://www.utoronto.ca/wjudaism/journal/spring2002/abramovich.html>
- Adler, A. (1956). *The individual psychology of Alfred Adler*. New York: Basic Books.
- Alea, N., & Bluck, S. (2003). Why are you telling me that? A conceptual model of the social function of autobiographical memory. *Memory*(11(2)), 165-178.
- Baddeley, A. D. (1999). *Essentials of Human Memory*. East Sussex: Psychology Press Ltd.
- BBC. (2005, 05 29). *The Memory of Water by Shelagh Stephenson*. Retrieved from BBC: http://www.bbc.co.uk/oxford/content/articles/2005/09/13/memory_of_water.shtml
- Beike, D. R., Lampinen, J. M., & Douglas, A. (2004). Evolving Conceptions of the Self and Memory. In D. Beike, J. Lampinen, & D. Behrend, *The Self and Memory* (pp. 3-10). New York, Hove: Psychology Press.
- Bruner, J. (1994). The remembering self: Construction and accuracy in the selfnarrative. In U. Neisser, & R. Fivush (Eds.), *The “remembered” self* (pp. 41–54).
- Chalmers, R. (2017, 12 17). *The Memory of Water*. Retrieved from Blueprint: <https://blueprintzine.com/2017/12/17/the-memory-of-water/>
- Cohen, G., & Conway, M. (Eds.). (2008). *Memory in the Real World*. New York: Psychology Press.
- Conway, M. (2005). Memory and the self. *Journal of Memory and Language*(53), 594-628.
- Conway, M. A. (1990). *Autobiographical memory: An introduction*. . Milton Keynes: : Open University Press.
- Conway, M. A., & Pleydell-Pearce, C. W. (2000). The construction of autobiographical memories in the self memory system. *Psychological Review* 107 , 261-288.
- Epstein, S. (1973). The self-concept revisited or a theory of a theory. *American Psychologist*, 28, 405-416.
- Ernst, E. (2015, 3 12). There is no scientific case for homeopathy: the debate is over. *The Guardian*. Retrieved from <https://www.theguardian.com/commentisfree/2015/mar/12/no-scientific-case-homeopathy-remedies-pharmacists-placebos>
- Freeman, M. (1993). *Rewriting the Self: History, Memory, Narrative*. London: Routledge.
- Greenwald, A. G. (1980). The Totalitarian Ego: Fabrication and revision of personal. *American Psychologist*(35), 603-618.
- Greenwald, A. G., & Banaji, M. (1989). The self as a memory system: Powerful, but ordinary. *Journal of Personality and Social Psychology*(57), 41-54.
- Hall, J. (1994). *Illustrated Dictionary of Symbols in Eastern and Western Art*. Colorado: Westview Press.
- Hershoff, A. (1999). *Homeopathic Remedies*. New York: Avery a member of Penguin Putnam Inc.

- Higgins, E. (1996). Shared reality in the self-system: 'The social nature of self-regulation. In W. Stroebe, & M. Hewstone (Eds.), *European review of social psychology* (pp. 1-30).
- Hirst, W. (1994). The remembered self in amnesiacs. In U. Neisser, & R. Fivush (Eds.), *The remembering self: Construction and accuracy in the self-narrative* (pp. 252-277). New York: Cambridge University Press.
- Holstein, J. A. (2000). *The Self We Live By: Narrative Identity in a Postmodern World*. Oxford: Oxford University Press.
- Honess, T., & Yardley, K. (2005). Perspectives across the lifespan. In T. Honess, & K. Yardley (Eds.), *Self and identity Perspectives across the lifespan* (pp. 1-9). London and New York.
- Hyman Jr., I. E., & Neisser, U. (1992). The role of the self in recollections of a Seminar. *Narrative Inquiry* (27), 81-103.
- James, W. (1890). *Principles of Psychology*. New York: Holt.
- Kihlstrom, J. F. (1997). Consciousness and me-ness. In J. Cohen, & J. Schooler (Eds.), *Scientific approaches to consciousness* (pp. 451– 468). Mahwah, NJ: Erlbaum.
- Kihlstrom, J., & Klein, S. (1994). The self as a knowledge structure. In R. Wyer, Jr., & T. Srull (Eds.), *Handbook of social cognition 2nd Edition*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- King, N. (2000). *Memory, Narrative, Identity*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Klein, S., & Kihlstrom, J. (1986). Elaboration, organization, and the self-reference effect in memory. *Journal of Experimental Psychology : General*,(115), 26-38.
- Kuiper, N., & Rogers, T. (1979). Encoding of personal information: Self-other differences. *Journal of Personality and Social Psychology*, 37, 499-514.
- LaPadula, B. (2012). Memory and Identity Formation: A Cognitive Construction of the Self in The Wanderer. *Hortulus Volume*, 8(1).
- Lockie, A. (2006). *Encyclopedia of Homeopathy*. London: DK.
- Lord, R. G., & Brown, D. J. (2004). *Leadership Processes and Follower Self-Identity*. London: LAWRENCE ERLBAUM ASSOCIATES PUBLISHERS.
- Marcia, J. (1980). Identity in adolescence. In J. Adelson (Ed.), (Ed.), *Handbook of adolescence psychology*; (pp. 159-187). New York: Wiley.
- Markus, H., & Kunda, Z. (1986). Stability and malleability of the self-concept. *Journal of Personality and Social Psychology*(51), 858-866.
- Markus, H., & Wurf, E. (1987). The dynamic self-concept. *Annual Review of Psychology*, 38, 299-337.
- Murray, S., Holmes, J., Dolderman, D., & Griffin, D. (2000). What the motivated mind sees: Comparing friends' perspectives to married partners' views of each other. *Journal of Experimental Social Psychology*(36), 600-620.
- Neisser, U. (1988). Five kinds of self-knowledge. *Philosophical Psychology*(1), 35-59.
- Oakes, M., & Hyman, I. (2001). The Role of the Self in False Memory Creation. *Journal of Aggression, Maltreatment & Trauma*, 87-103.
- Oyserman, D. (2004). Self-concept and Identity. In M. Brewer, & M. Hewstone (Eds.). Oxford: Blackwell Publishing Ltd.

- Pasupathi, M. (2003). Emotional regulation during social remembering: Differences between emotional elicited during an event and emotions elicited when talking about it. *Memory*(11), 151-163.
- Pillemer, D. (2003). Directive functions of autobiographical memory: The Guiding power of the specific episode. *Memory*(11(2)), 193–202.
- Rosenwald, G., & Ochberg, R. (Eds.). (1992). *Storied Lives: The Cultural Politics of Self Understanding*. Yale: Yale University Press.
- Rubin, D. C. (Ed.). (1986). *Autobiographical memory*. Cambridge, MA: Cambridge University Press.
- Saskia Kunnen, E., Harke, A. B., van Halen, C., & van der Meule, M. (2005). A self-organizational approach to identity and emotions: An overview and implications. In H. Bosma, & E. Kunnen (Eds.), *Identity and Emotion: Development through Self-Organization* (pp. 202-230). Cambridge: Cambridge University Press.
- Sheridan, K. (2017, 12 18). *Tech & Science*. Retrieved from Newsweek: <https://www.newsweek.com/what-homeopathy-fda-may-crack-down-potentially-dangerous-products-751499>
- Spence, D. P. (1982). *Narrative truth and historical truth: Meaning and interpretation in psychoanalysis*. New York: Norton.
- Stephenson, S. (2013). The Memory Of Water. In S. Stephenson, *Plays: 1* (pp. 1-96). London: Bloomsbury.
- Sutton, J. (1998). *Philosophy and Memory Traces*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Travers, A. (2017, 06 23). Review: ‘The Memory of Water’ at Thunder River Theatre. *Post Independent*. Retrieved from <https://www.postindependent.com/news/entertainment/review-the-memory-of-water-at-thunder-river-theatre/>
- Whitehead, A. (2009). *Memory*. New York: Routledge.
- Wilson, A., & Ross, M. (2003). The identity function of autobiographical memory: Time is on our side. *Memory*(11/2), 137-149.
- Wittman, J. (2013, 05 16). *The Memory of Water's plot and problems are never quite real...or original*. Retrieved from Westword: <https://www.westword.com/arts/free-and-cheap-things-to-do-in-denver-august-23-to-26-2018-10692529>

POLİTİKA TRANSFERİ SÜRECİ AÇISINDAN TÜRK SAĞLIK SİSTEMİNDE AİLE HEKİMLİĞİ MODELİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Erdal Eke¹

0000-0002-9529-5889

Betül Ünal²

0000-0003-4398-7311

ÖZ

Politika transferi süreci, sağlık sisteminde reform uygulamalarının konuşulduğu ülkelerde önemli bir yere sahiptir. Çalışmanın amacı politika transferi süreci doğrultusunda Türk sağlık sistemindeki aile hekimliği modelini inceleyerek bu modelde öne çıkan ülkelerle Türkiye'deki mevcut sistemin karşılaştırmalı analizini yapmaktır. Çalışmanın odak noktası, Türk sağlık sistemindeki dönüşüm süreci açısından aile hekimliği modeli ve bu modelin politika transferi süreci bağlamında değerlendirilmesidir. Çalışma, teorik bir çerçevede tasarlanmış olup genel olarak literatür incelemesi yapılmıştır. Ayrıca politika transferi ile aile hekimliği modeli arasındaki ilişki, karşılaştırmalı bir bağlamda tartışılmıştır. Çalışmada politika transferi sürecinin sağlık politikalarının oluşturulmasında önemli bir role sahip olduğu, bu süreçte tam gönüllü politika transferinden doğrudan zorlayıcı politika transferine doğru bir düzlemin oluşabildiği ve Türk sağlık sistemindeki aile hekimliğinin bir model ve uygulama örneği olarak transfer edildiği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Politika Transferi, Sağlıkta Politika Transferi, Aile Hekimliği Modeli, Türk Sağlık Sistemi, Kamu Yönetimi.

THE EVALUATION OF FAMILY MEDICINE MODEL IN TURKISH HEALTH SYSTEM FOR POLICY TRANSFER PROCESS

ABSTRACT

The policy transfer process has an important place in the countries where reforms in the health system are discussed. The aim of this study is to present a comparative analysis of the current system in Turkey with the leading countries in this model by examining the family medicine model in Turkish health system in line with policy transfer process. The focus of the study is to evaluate the family medicine model in terms of the transformation process in the Turkish healthcare system and the policy transfer process. The study was designed in a theoretical framework and literature review was conducted in general. In addition, the relationship between policy transfer and the family medicine model is discussed in a comparative context. It has been found that the process of policy transfer in the study has an important role in the formation of health policies, in this process from a full voluntary policy transfer to a direct compulsory policy transfer can be established and the family medicine in the Turkish health system is transferred as a model and application example.

Keywords: Policy Transfer, Health Policy Transfer, Family Medicine Model, Turkish Health System, Public Administration.

Giriş

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, erdaleke@sdu.edu.tr

² Doktora Öğrencisi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sağlık Kurumları Yönetimi Anabilim Dalı, betulunal82@gmail.com

1980 ve 1990'lı yıllar boyunca devletin ekonomik ve sosyal hayattaki rol ve görevlerinin yeniden tartışma konusu haline gelmesi, hizmet sunumunda farklı düşüncelerin ortaya konulmasına vesile olmuş ve bu doğrultuda yeni kurum ve mekanizmaları içeren yönetsel yapı arayışı kendisini hissettirir hale gelmiştir (Ömürgönülşen, 2003: 3; Coşkun, 2008: 60; Bilgiç, 2008: 27; Çetin, 2011: 196).

Yeni yönetsel yapı düşüncesi açısından devlet mekanizması, süreç içerisinde yönetim kavramını benimseyerek, politika üretme süreci açısından geleneksel sistemdeki aksine tek belirleyici güç olma özelliğini kaybederek, bir dizi aktör ve kurumların etkisi altına girmiştir (Sobacı, 2009: 59). Örneğin IMF ve Dünya Bankası gibi kuruluşların ulus devletlerin kamu yönetimi yapılarını etkileyen bağlayıcı kararlar alabilmesi, devletlerin kamusal alanda reform yaparken bu çevresel unsurları dikkate almalarını beraberinde getirmiştir (Çetin, 2011: 207). Ulus devletler kamu politikasının oluşumu açısından ulusal nitelikli resmi ve gayri resmi aktörlerin etkilerine ek olarak küresel ölçekli aktörlerin de etkileşim alanına girmiştir. Bu doğrultuda sağlık, eğitim, ulaştırma ve diğer hizmet alanlarında üretilen politikalar açısından küreselleşme sürecinin alt boyutlarıyla da ilişkili olarak bir benzeşme ve tipolojik olarak bir yakınsama süreci açığa çıkmıştır. Dolayısıyla hemen her sektörde sistematik bir şekilde gelişmiş ülkelerden diğer ülkelere bir transfer süreci söz konusu olmuştur.

Çalışma kapsamında politika transferi kavramı ve süreci ele alındıktan sonra bu kavramın genelde sağlık politikaları ve özelde aile hekimliği uygulaması ile ilişkisi incelenmeye çalışılacaktır.

Politika Transferinin Kavramsal Çerçevesi

Politika Transferi Kavramı

Ulus devletler özellikle yirminci yüzyılının sonlarından itibaren kendi iç mekanizmalarıyla çözemeyecekleri ve aşamayacakları yeni ve tüm insanlığı etkileyen bazı sorunlarla karşılaşmış ve bu sorunlarla yüzleşmek zorunda kalmışlardır (Sobacı, 2009: 59). Yüzleşmek zorunda kaldıkları bu sorunların benzer ve ortak niteliklere sahip olması sonucu, ülkeler diğer ülkelerin uygulamalarını inceleyerek taklit veya öykünmeden ders çıkarmaya (James ve Lodge, 2003: 190) kadar geniş bir bağlamda birbirlerinden yararlanma ve karşılaştırmalı yöntemleri kullanma fırsatına sahip olmuşlardır (Keser, 2012: 25). Bu bağlamda yönetim ve

siyaset uzmanları tarafından ülkelerarası model aktarımları ya da transferi düşüncesi, çeşitli riskleri olsa da öne çıkmış ve süreklilik arz eden bir düzeyde kullanılmaya başlanmıştır.

Literatürde çok sayıda kavramsal boyutu bulunan politika transferi kavramı, idari düzenleme ve kurumların geliştirilmesi amacıyla politika, idari düzenleme ve kurumlarla ilgili bilgilerin, bir zaman ve/veya yerden diğer zaman ve/veya yere aktarılması olarak tanımlanabilmektedir (Dolowitz ve Marsh, 1996: 344). Bir başka bakış açısıyla politika transferi kavramının, bir politika veya programı diğer bir devletten transfer eden devletin, neden politika transferine başvurduğu ve politik süreçte politika transferinin sahip olduğu işlevler gibi farklı konulara odaklandığı anlaşılmaktadır (Mossberger ve Wolman, 2003: 429). Özetle politika transferi, devletin yönetsel yapısı açısından siyasal iktidarın ve diğer aktörlerin etkisi altında olan kamu politikası süreciyle ilişkili bir içeriğe sahip olup, hizmet sunum süreçleri açısından model ülkelerdeki iyi uygulama örneklerinin bir anlamda diğer ülkelere aktarılması/aktarılmasının sağlanması olarak da ifade edilebilir.

Politika transferinin son yirmi yıldır üzerine tartışılan bir konu olmasına rağmen kronolojik olarak temellerinin aslında çok eskiye dayandığı görülmektedir. Fakat sistematik olarak politika transferinin çeşit ve farklılıkları arasındaki prensiplere göre incelenmesinin oldukça yeni olduğu ifade edilebilir. Bu hususta yapılan ilk çalışmaların Amerikalı siyaset bilimciler tarafından 1940'lı yıllarda karşılaştırmalı siyaset biliminin bir alt dalı olarak yapıldığı belirtilmektedir. Yapılan bu çalışmalar incelendiğinde ise yüksek oranda, eyaletler arasında politika yayılması ve bürokrasinin öğrenilmesi gibi konular üzerinde durulduğu görülmektedir (Sezgin, 2015: 67). 1980'lerden sonraki süreçte ise siyasal ve ekonomik politikaların dönüşümü çerçevesinde politika transferi kavramının sıklıkla vurgulandığı gözlemlenmektedir.

Politika Transfer Süreci ve Özellikleri

Teknolojinin her geçen gün gelişim göstermesi ve ülkeler arasındaki iletişimin daha da hızlanması, dünya üzerindeki herhangi bir ülkede hayata geçirilen siyasal, yönetsel, ekonomik ve kültürel uygulamaların, diğer ülkeler ve vatandaşları tarafından hemen ve hızlıca fark edilmesine olanak sağladığı görülmektedir. Dolayısıyla herhangi bir ülkedeki bir birey, diğer ülkelerdeki politika ve uygulamalardan anında haberdar olabilmekte ve kendi ülkelerindeki

politikaların içeriği ve uygulamaları ile karşılaştırmalar yapabilmektedir. Bu tablo ister istemez politika transferi sürecinin önemine işaret etmektedir.

Politika transferi sürecinin daha iyi anlaşılabilmesi açısından literatürde bazı soruların altı çizilmektedir. Bu sorular şu şekilde sıralanabilmektedir (Dolowitz ve Marsh, 1996: 345-351; Rose, 1993: 132):

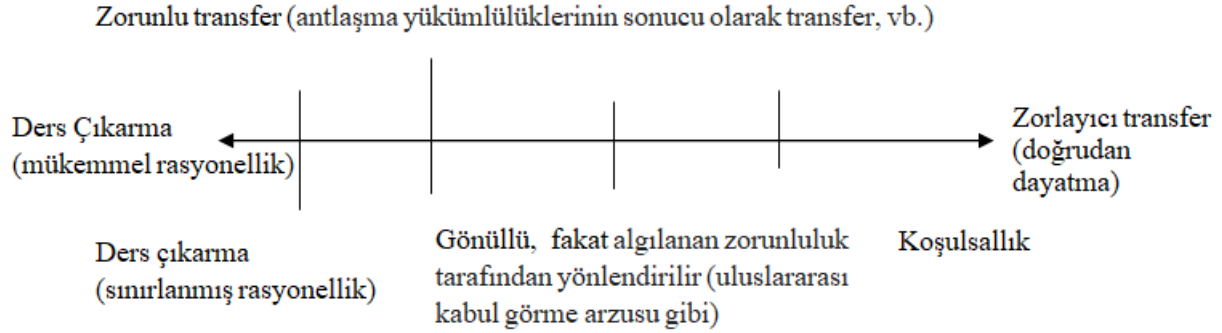
- Transferi kimler yapar?
- Transfer edilen nedir?
- Transfer ne amaçla yapılmaktadır?
- Transferin değişik dereceleri var mıdır?
- Politika nereden transfer edilir?
- Politika transferini hangi faktörler kısıtlar?

Politika transferi süreci ile ilgili bu sorular incelendiğinde, süreç yönetimi açısından kim, ne, niçin, nasıl ve nereden gibi kritik konulara odaklanıldığı görülmektedir. Örneğin politika transferi süreci açısından “kim” sorusunun cevabı açısından altı ana kategori tanımlanmıştır. Bu kategorilerde *seçilmiş siyasetçiler ve siyasi partiler, bürokratlar/üst düzey memurlar, baskı grupları, politika girişimcileri ve ulus-üstü kurumlar* yer almaktadır (Dolowitz ve Marsh, 1996: 345).

Politika transferi süreci açısından ikinci önemli parametre, “ne” sorusunun cevabı ile ilişkilidir. Bu yönde politika transferi konusunun içerdiği durumlara göre farklılık gösterdiği (Sezgin, 2015: 67) vurgulanırken, bir çalışmada bütünsellik açısından (a) *politika hedefleri*, (b) *yapı ve içerikler*, (c) *politika araçları veya idari teknikler*, (d) *kurumlar*, (e) *ideolojiler*, (f) *fikirler, tutumlar, kavramlar ve (g) negatif dersler* olmak üzere yedi ana kategorinin öne çıktığı görülmektedir (Dolowitz ve Marsh, 1996: 349-350).

Politika transferi süreci açısından üçüncü önemli parametre, “niçin” sorusunun cevabına yöneliktir. Diğer bir anlatımla politika transferinin ne amaçla yapıldığı hususuna gelindiğinde ise, ülkeleri politika transferine iten birden fazla sebebin bulunduğu gerçeği ile karşılaşılmaktadır. Bu sebeplerin politika transferinin türlerinden de kaynaklandığı belirtilebilir. İlgili alan yazın irdelendiğinde en genel görüşe göre politika transferinin temelde

gönüllü ve zorlayıcı/zorunlu transfer olmak üzere iki gruba ayrılabilirdiği görülmektedir. Şekil 1’de de görüldüğü üzere politika transferi bir düzleme yerleştirildiğinde, bir ucunda mükemmel rasyonelliğin hakim olduğu tam gönüllü politika transferinin diğer ucunda ise doğrudan zorlayıcı politika transferinin yer aldığı anlaşılmaktadır (Sobacı, 2011: 195). Daha sade bir anlatımla ülkeler politika transferi karar verirken ve bu süreci uygularken özgür olabildikleri gibi, diğer taraftan bu süreçte birtakım aktör ve etkenlerin etkisi veya baskısı altında da kalabilmektedirler (Kutlu ve Özdemiray, 2016: 82). Örneğin gelişmekte olan ülkelere Uluslararası Para Fonu ya da Dünya Bankası gibi uluslararası aktörler tarafından şartlı olarak sunulan kredi anlaşmaları vasıtasıyla çeşitli sektörlerde bir takım politika uygulamalarının hayata geçirildiği söylenilebilir (Demirci, 2010: 144).



Şekil 1: Politika Transfer Düzlemi

Kaynak: Dolowitz ve Marsh, 2000a: 13.

Konunun daha iyi kavranması adına gönüllü ve zoraki transfer tanımları arasındaki ayrıma dikkat edilmesi ve aradaki detayların doğru bir şekilde anlaşılması gerekmektedir (Dolowitz ve Marsh, 1996: 346). Gönüllü politika transferi genel olarak belirli bir politika konusunda yaşanan sorun veya memnuniyetsizliğin giderilmesi çerçevesindeki çalışmalar açısından ülkedeki politika yapımcıların kendi iradesiyle sorun oluşturan kısımlar hakkında politika veya o konuyla ilgili programı, modeli ya da tipolojiyi transfer etmesi anlamına gelmektedir (Sobacı, 2011: 195; Sobacı, 2009: 72). Bu bağlamda politikacıların ve partilerin seçim rekabetleri, politik tartışmalardan yarar sağlama veya diğer ülkelerin gerisinde kalmama gibi birtakım düşünceler ışığında yeni politika arayışına gitmeleri, gönüllü politika transferi sürecinde öne çıkan örnekler olarak gösterilebilir (Haktankaçmaz, 2009: 185; Sezgin, 2015: 69).

Zorlayıcı/zorunlu transferin ise doğrudan/direkt ve dolaylı zorunlu transfer olmak üzere ikiye ayrılabilirdiği görülmektedir. Direkt zorunlu transfer bir ülkenin diğer bir ülkeye ya da bir uluslararası kuruluşun bir ülkeye zorla birtakım politikaların transferi konusunda baskı yapması anlamına gelmektedir. Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası gibi kuruluşların da uygulamaları bu çerçeveye uygun bir örnek teşkil etmektedir (Dolowitz ve Marsh, 1996: 347-348; Sezgin, 2015: 69; Turgeon vd., 2008: 4). Ayrıca İkinci Dünya Savaşı sonrası Amerikan hükümetinin Japon anayasasının taslağını hazırlaması da, bu alt boyutun daha iyi anlaşılmasına ve somutlaştırılmasına yardımcı olacağı düşünülmektedir (Dolowitz, 2000b: 16).

Dolaylı zorunlu transfer ise politika değişikliğinin gerekli olduğu hususunun fark edildiği, dışsallığın bulunduğu bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır (Hoberg, 1991). Bu noktada politika yapıcıları transfere yönlendiren etkenin birtakım özel koşullar olduğu göz önüne alınırsa bu transfere koşullu transfer de denilebilir (Dolowitz ve Marsh, 1998: 42-43). Devletlerin uluslararası rejimlere veya uluslararası kuruluşlara üyeliği de bu transferin bir nedeni olabilmektedir. Çünkü üye olunan kuruluştan kaynaklanan bir takım yükümlülükler doğabilmektedir. Avrupa Birliği'ne üyeliğin gerektirdiği yönetsel, hukuksal, siyasal ve ekonomik reform düzenlemelerin gerçekleştirilmesi, dolaylı zorunlu transfer boyutuna örnek olarak verilebilir (Padgett, 2003: 227-228; Schimmelfenning ve Sedelmeier, 2004: 661-663; Bulmer ve Padgett, 2004: 103).

Politika transferi süreci açısından dördüncü önemli parametre, “nasıl” sorusunun cevabı ile ilişkili olup, transferin derecesi odak nokta haline gelmektedir. Bu açıyı inceleyen bir çalışmada beş çeşit politika transfer derecesi olduğu belirtilmiş ve bunlar *benzeşme/öykünme, uyumlaştırma, melezleştirme/sentez, kopyalama ve esinlenme* olarak kategorize edilmiştir (Rose, 1993: 30).

Öykünme/benzeşme, fikirleri ödünç alarak politika yaklaşımlarını, araçlarını yerel koşullara uyarlamak yani fikir veya politikaları ithal etmek anlamında kullanılmaktadır. İngiltere'nin özelleştirme konusunda öncü olması bu duruma örnek olarak gösterilebilmektedir (Stone, 2001: 7). Melezleştirme/sentez ise bir politika geliştirirken diğer ülkede uygulanan programlara ilişkin parçaların öykünen ülkeye uyacak bir şekilde birleştirilmesi şeklinde ele

alınmaktadır (Keser, 2012: 31). Eğer bir ülke başka bir ülkede uygulanan bir program veya politikayı hiçbir değişikliğe uygulamaksızın uygular yani taklit ederse bu durum politika transfer dereceleri açısından kopyalama olarak tarif edilmektedir. Politika transfer derecelerinden esinlenme ise, benzer probleme sahip ülkelerin farklı yöntemleri kullanmak şartıyla yeni fikirler geliştirmesi şeklinde tanımlanabilmektedir (Rose, 1991: 21-22).

Politika transferi konusunda transfer derecesinin daha iyi anlaşılabilmesi için politika yakınsaması, politika yayılması ve ders çıkarma kavramları arasındaki farkın bilinmesinde fayda görülmektedir. Politika transferinin tüm kavramları kapsayan genel bir çerçeveye sahip olduğu ifade edilirken politika yakınsaması ve politika yayılması gibi kavramların birbirlerinden belirgin farklılıklarının bulunduğu belirtilmektedir (Sobacı, 2009: 68). Politika yayılması, politika yeniliğinin farklı ülkeler vasıtasıyla ardı sıra benimsenmesi olarak tanımlanırken (Eyestone, 1977: 441), politika yakınsaması ise toplumların genel olarak eşit bir şekilde gelişim göstermesi ve aynı zamanda yapı ve performansında da benzerliklerin olduğu durum şeklinde ele alınmaktadır (Bennett, 1991: 215-219). Son olarak ders çıkarmanın ise hem zaman hem de mekan boyutlarıyla ele alındığında bir ülkenin diğer bir veya birden fazla ülkeden ders çıkararak kendi politikasında uygulaması anlamına geldiği belirtilmektedir (Rose, 1993: 19-21).

Politika transferi süreci ile ilgili olarak bir diğer önemli parametre ise “nereden” yani politika transferinin kaynağı ile ilgilidir. Politika transferinin zamansal ve mekansal olmak üzere iki tür kaynağı olduğu görülmektedir. Bunlardan ilki olan zamansal ölçek, politika yapıcılarının ders/politika aramaya başladığında geçmişini gözden geçirmesini vurgulamakta, yani geçmişte yaptığı faaliyetlerden neyin işe yarayıp neyin işe yaramadığı hususunda tecrübeye sahip olacağı mantığına dayanmaktadır (Sobacı, 2009: 87). Mekansal ölçek boyutuyla ise uluslararası, ulus aşırı, ulusal, bölgesel, yerel olmak üzere beş kategoride ele alınabilir (Evans ve Davies, 1999: 368).

Politika transferi süreci açısından son önemli parametre, süreç yönetimi açısından kısıtlılık konusuyula ilişkilidir. Diğer bir ifadeyle politika transferi konusunda hangi faktörlerin kısıtlılık durumunu getirdiğini anlamak gerekmektedir. Bu doğrultuda yapılan bir çalışmada altı hipotez öne sürülmüştür. Bunlar;

- a. Çok hedefli programlardan ziyade tek hedefli olanlar daha çabuk transfer edilebilir.
- b. Çıktılar ne kadar kolay öngörülebiliyorsa program o kadar kolay transfer edilebilir.
- c. Problem ve çözüm arasındaki ilişki ne kadar dolaysızsa transferin gerçekleşme ihtimali o kadar yükselir.
- d. Problemin kolaylığı transferin gerçekleşme ihtimali ile doğru orantılıdır.
- e. Politikanın algılanan yan etkisi az oldukça gerçekleşme derecesi o kadar yükselir.
- f. Karar alıcıların transfer edilecek programın başka bir yerde nasıl işlendiğine dair bilgisi ne kadar fazlaysa transfer o kadar kolaylaşır (Rose, 1993: 132).

Sağlık Politikalarının Değişimi ve Politika Transferi Süreci

Dünya Sağlık Örgütü'nün kurulmasından günümüze sağlık politikalarının şekillenmesi sürecinde önemli değişimler yaşanmıştır. Karşılaştırmalı sağlık sistemleri disiplinin gelişimi de göz önünde bulundurularak ulusal sağlık politikaları belirlenirken karar vericilerin hem diğer ülkelerdeki iyi uygulama örneklerini hem de uluslararası aktörlerin bu kapsamdaki önerilerini dikkate aldıkları ifade edilebilir. Diğer taraftan gelişmiş ülkeler başta olmak üzere küresel düzeyli ekonomik sorunlar ve bu sorunlara yönelik çözüm önerileri de sağlık politikalarının şekillenmesinde etkili olan parametrelerden birisi olarak gösterilebilir. Örneğin 1920'lerin sonlarına doğru yaşanan ve etkili olan Dünya Ekonomik Buhranı sonrasında devletlerin sağlık politikaları açısından daha fazla rol ve sorumluluk üstlendiği bir evreye geçilmiş diğer bir ifadeyle sosyal devlet anlayışı kendisini hissettirmeye başlamıştır. Bu süreçte sağlık hizmetleri sunum ve örgütlenmesinde genel olarak sosyal refah devleti karakterine uygun bir örgütsel yapılanma ve hizmet sunum ağı oluşturulmuştur. 1970'li yıllara gelindiğinde ise ekonomik göstergelerdeki değişimler, krizler ve diğer olaylar, sosyal refah devleti anlayışının ve bu çerçevedeki sağlık politikalarının neoliberalizm bağlamında sorgulanmasına yol açmıştır (Ağartan, 2007; Özdemir, 2007; Eser vd, 2011; Belek, 2016: 271-278, 301-306).

ABD ve İngiltere odaklı neoliberal politikaların da etkisiyle sağlık politikalarında yeni kamu işletmeciliği odaklı yeni bir evre kendisini hissettirmiş; bu süreçte hizmet sunumunda özel sektörün daha fazla rol ve sorumluluk üstlenebileceği bir model resmedilmeye başlanmıştır (Balcı ve Kırılmaz, 2007; Soyer, 2003; Aktan ve Işık, 2007). Sağlık sistemleri açısından önemli bir reform sürecini beraberinde getiren bu modelin sosyal, siyasal, kültürel ve

ekonomik açılardan farklı olan ülkelere önerilmesinin belli nedenlerinin olduğu öngörülmektedir. Bu bağlamda ülkeler açısından değişiklik gösterse de makroekonomik unsurlar, ideolojik dönüşümler ve sağlık sistemine özgü faktörler olmak üzere üç ana konunun öne çıktığı görülmektedir.

Bahsedilen gelişmeler doğrultusunda gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin sağlık sistemlerinde Dünya Sağlık Örgütü'nün de yönlendirmesiyle proje odaklı bir dönüşüm süreci başlatılmıştır (Küçük, 2017: 739-740). Bu süreçte bazı gelişmelerin önemli olduğu ifade edilebilir. Örneğin Dünya Sağlık Örgütü'nün 1978 yılında Alma Atma kentinde Temel Sağlık Hizmetleri Uluslararası Konferansı sonucunda "Herkesin Sağlık" ideali doğrultusunda yayımladığı bildirme (Aktan ve Işık, 2012: 2-3) ile "Sağlık 2020: 21. Yüzyıla Yönelik Bir Avrupa Politika Çerçevesi ve Stratejisi" başlıklı raporu (World Health Organization, 2013), Dünya Bankası'nın sağlık alanında hazırladığı raporlar (World Bank, 2003) çerçevesinde sağlık sisteminde reform önerileri (Erol ve Özdemir, 2014: 10) bu gelişmelerden bazılarıdır. Bu gelişmelerin içeriği incelendiğinde sağlık sistemlerindeki kronik sorunların çözülebilmesi için ortaya konulan öneriler çerçevesinde sağlık sistemlerinde politika transferi süreci gerçeği ile karşılaştığı anlaşılmıştır.

Politika transferi hem gelişmiş ülkeler hem de gelişmekte olan ülkeler için yönetsel ve siyasal yapıların değişimi ve dönüşümü bağlamında son yıllarda çok sık kullanılan bir çerçeveye sahiptir. Bu açıdan ülke orjini fark etmeksizin hemen hemen tüm sektörlerde ortaya çıkan iyi uygulama örnekleri, o alanlarda gelişmek isteyen ve problemlerini çözmek isteyen ülkelere tavsiye edilmekte ya da o ülkeler tarafından transfer edilmek istenmektedir. İlgili sektörlerden birisi de hiç kuşkusuz sağlık sektörüdür.

Özetle 1980'li yıllardan bu yana sağlık sektörü irdelendiğinde hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde bir takım önemli reform uygulamalarının hayata geçirildiği ya da geçirilmeye çalışıldığı görülmekte (Günaydın, 2011: 325; Erençin ve Yolcu, 2008: 119; Ataay, 2008: 170) yöntem olarak da politika transferi süreci öne çıkmaktadır (Yılmaz, 2017: 13). Politika transferi süreci doğrultusunda öne çıkan reform adımlarından birisi olarak nitelendirilen aile hekimliği uygulaması, birinci basamak sağlık hizmetlerinde önemli bir değişim olarak görülmektedir.

Aile Hekimliği Uygulaması

Sağlık sektörü sunulan hizmetin niteliği gereği bütün devletler için her zaman en fazla önem gösterilen alanlardan birisidir. Günün gelişen ve değişen koşullarının en çok etkilediği bu alan, karşılaştırmalı sağlık sistemleri disiplini çerçevesinde ülkelerin birbirileri ile sürekli mukayese edildiği, iyi ve kötü uygulama örneklerinin takip edildiği ve tartışıldığı bir kapsama sahiptir. Dolayısıyla sağlık hizmet sektörünün bütün alt sistemlerindeki gelişmeler, hem uluslararası örgütler hem de diğer ülkelerin siyasal iktidarları ve sağlık uzmanları tarafından analiz edilmekte ve kendi ülkelerine transferi konusunda çalışmalar gerçekleştirilmektedir. Bu açıdan dünyada özellikle birinci basamak sağlık hizmetlerinde öne çıkan modellerden birisi, aile hekimliği uygulamasıdır. Çalışmanın bu kısmında özellikle aile hekimliğinin teorik çerçevesi ve kronolojik gelişimi, öne çıkan ülke örnekleri ve Türkiye'deki aile hekimliği uygulaması incelenmeye çalışılacaktır.

Aile hekimliği, bireylerin ve ailelerin sağlık durumlarıyla, sosyal, biyomedikal ve davranışsal bilimlerin entegrasyonu ile ilgilenen akademik bir disiplin olarak ele alınabilmektedir. Aynı zamanda bütüncül sağlık hizmeti, eğitim ve araştırma içeren tıp uzmanlık dallarından birisi olarak da tanımlanabilmektedir. Dünya Sağlık Örgütü tarafından ise aile hekimliği, “kendisine bağlı olan topluma yaş cinsiyet ve hastalık ayrımı yapmaksızın, birinci basamak sağlık hizmeti veren, temel tıp eğitiminden sonra, konusunda en az iki yıl eğitim görmüş tıp doktoru” (World Organization of Family Doctors, 2002) şeklinde tarif edilmektedir. Aile hekimliği uygulaması bulunduğu ülkeye göre aile hekimleri veya genel pratisyenlik olarak da bilinmektedir (Korukluoğlu vd., 2004b: 54-57; Aktürk vd., 2015: 21; World Health Organization, 2003: 1; 5258 Sayılı Aile Hekimliği Pilot Uygulama Kanunu, 2004: Madde 2; Rakel, 2016: 5; Türkiye Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü, 2018a; Kalaça, 1995: 84). Bu duruma örnek olarak aile hekimlerinin Amerika'da “*Family Physician*”, İngiltere'de “*Family Doctor*” veya “*General Practitioner*” şeklinde isimlendirildiği görülmektedir (Güldal, 1995: 83).

Aile hekimliği ya da kullanılan ülkeye göre genel pratisyenlik veya aile doktoru disiplininin literatürde öne çıkan çeşitli özellikleri bulunmaktadır. Örneğin bu uygulamaya yönelik olarak *kişi merkezli bakım sağlaması, sağlık hizmetlerinin karşılaştığı ilk buluşma noktasında*

olması, özgün problem çözme becerileri, hastaların kronik ve akut rahatsızlıklarının eş zamanlı olarak yönetilmesi, toplum yönelimli olma ve sağlık kaynaklarının etkili kullanımının sağlanması gibi bazı özelliklerin sıklıkla ifade edildiği gözlemlenmektedir (World Organization of Family Doctors, 2002: 8-10; Ak, 2010: 40; Campos-Outcalt, 2016: 82). Bu bilgilerden hareketle öncelikle sağlık sektörü açısından aile hekimliğinin kronolojik gelişimi ele alınmaya çalışılacak ve İngiltere, Almanya, Amerika Birleşik Devletleri ve Kanada ülkelerindeki aile hekimliği gelişim süreci ve işleyişi açısından kısaca incelenecektir.

Aile Hekimliğinin Gelişimi ve Ülke Örnekleri

Tıp biliminin tarihi incelendiğinde, tıbbın bazı dönemlerde sosyal bazı dönemlerde ise bilimsel ve teknolojik etkilere cevap vermek için gelişim gösterdiği anlaşılmaktadır. İlkel tıp uygulamalarından modern tıp yöntemlerine gelinceye değin tedavi edici hekimlik açısından ilk olarak halk hekimliğinin söz konusu olduğu, sonrasında ise bilimsel yöntemlerin klinik bilimlerde kullanılmaya başlanmasıyla bilimsel hekimliğin doğduğu ve ardından teknolojik gelişmelerle yeni uzmanlık alanlarının ortaya çıktığı söylenilebilmektedir (Özcan Paycı ve Ünlüoğlu, 2004: 23). Bu bilgilerden yola çıkarak aile hekimliğinin de bir ihtiyaçtan dolayı doğduğu ve kullanılmaya başlandığı belirtilebilir.

Dünyada ilk kez 1923 yılında Francis Peabody tarafından aile hekimine olan ihtiyaç gündeme getirilmiştir. Bu ihtiyacın gündeme gelmesinin altında yatan temel sebebin, tıp bilimlerinde oluşan aşırı uzmanlaşmanın hastaları olumsuz etkilemesi olduğu düşünülmektedir. Kapsamlı ve kişisel hizmetleri karşılayabilecek aile hekimliğinin gelişimi 1950’li yıllarla başlamış ve bu yıllarda İngiltere’de genel pratisyenliği geliştirmek, mevcut standartlarını daha iyiye çıkarmak ve genel pratisyenleri temsil etmesi amacıyla 1952’de College of General Practitioners (Genel Pratisyenler Koleji) kurulmuştur. 1966 yılında Milis ve Willard olarak bilinen American Medical Association (Amerikan Tıp Birliği) tarafından yayınlanan raporlar, birincil bakımla ilgili çalışmalar yapan yeni bir uzmanlık dalı olarak aile hekimliğini tanımıştır. Avrupa’da Aile Hekimliği/Genel Pratisyenlik kavramları, 1967’de Avrupa Genel Pratisyenler Birliği’nin kurulmasıyla sıklıkla ifade edilmeye başlanmış ve bu kavramların toplumsal düzeydeki gelişimi hız kazanmıştır. 1969 yılında da Amerikan Aile Hekimliği Kuruluyula birlikte aile hekimliği uzmanlığı doğmuş ve kabul görmeye başlamıştır (Ergüder vd., 2000: 105; Türkiye Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü, 2018b).

Aile hekimliği modeline ilişkin kısaca verilen bilgilerden sonra bu model açısından incelenecek ilk ülke, Avrupa’da ilk uygulamaların öne çıktığı İngiltere’dir. İngiltere’de birinci basamak sağlık hizmetleri Ulusal Sağlık Hizmeti (National Health Service) aracılığıyla sağlanmaktadır (Chang vd., 2011: 1). Vergilerle finanse edilen sağlık hizmetlerine sahip olan İngiltere’de birinci basamağa yönelik sağlık hizmetlerinde sorumlu birey aile hekimleridir (Roland vd., 2012: 6). İngiltere’deki karşılığı genel pratisyenlik olan aile hekimliği, 1947’de Aile Hekimleri Kraliyet Koleji’nin (Royal College of General Practitioners, 2010) kurulmasıyla başlamıştır. Bu kolejle birlikte aile hekimliğini korumak, aile hekimliğini güçlendirmek ve sağlık hizmetinde sürekliliği sağlamak amaçlanmıştır. 1952 yılına gelindiğinde ise Genel Pratisyenlik Akademisi (College of General Practitioners) kurulmuştur (Taylor, 2003: 3). Aile hekimleri kayıtlı nüfus gruplarından sorumlu olmakta ve tipik olarak serbest meslek doktorları grubunda çalışmaktadır. Aile hekimleri, hastaların ilk başvuru yeri olarak işlev görmekte ve buraya başvurmadan ikinci basamakta bulunan konsültana yani uzman hekime ve üçüncü basamak olan eğitim ve özel dal hastanelerini içeren tıbbi kurumlara başvuru yapılamamaktadır. Diğer bir deyişle sağlık sistemindeki bu basamaklar arasında çok iyi işleyen bir sevk zinciri bulunmaktadır. Hastalar aile hekimini, aile hekimi ise hastasını seçme konusunda özgürdür. Aile hekimliği hizmetleri yüksek oranda serbest sözleşmeli doktorlar vasıtasıyla karşılanmaktadır. Bir aile hekimine düşen nüfus yaklaşık 3000 civarındadır. Ayrıca aile hekimliği ilk üniversite kürsüsünün 1963 yılında Edinburg’da kurulmuş olduğu İngiltere’de (Ergüder vd., 2000: 105), şu anda tıp fakültelerinin tamamında aile hekimliği bölümleri bulunmakta ve burada mezuniyet öncesi eğitim verilmektedir (Roland vd., 2012: 6-7; Aydın, 2004: 22-26; Başol, 2015: 131-132; Dinç, 2009; Korukluoğlu vd., 2004a: 22-26; Kılıç ve Bumin, 1993: 34-36; Aksakoğlu ve Giray, 2006: 336-341; Türkiye Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü, 2018b; Sargutan, 2006: 550; Özcan Paycı ve Ünlüoğlu, 2004: 23-24). Genel pratisyenlerin ücretlendirilmesi noktasında ise gelirlerin yarıdan fazlasının listelerinde kayıtlı kişi başına ödeme sistemine göre kalanının ise hizmet başına ödeme yöntemine göre gerçekleştirildiği görülmektedir (Harrison, 2012: 33; Roland vd., 2012: 6-7).

Aile hekimliği modeline ilişkin incelenecek ikinci ülke, Almanya’dır. Bilindiği üzere Almanya, sağlık ve sosyal güvenlik ilkeleri açısından önemli ekol ülkelerden birisidir. Birçok devletin bu anlamda esinlendiği ve literatürde “Bismarck Modeli Sağlık Sigortası Sistemi”

olarak tarif edilen bir modelin kurucusu olan Almanya, zorunlu sağlık sigortacılığı mekanizması ile özdeşleşmiştir. Bu modelle birlikte vergi veya işveren ve işçilerin zorunlu katkı payları ile finansman sağlanmakta ve paralar sigorta kurumlarında toplanmaktadır (Esmail, 2014: 15). Ayrıca bu modelde kurumların aile hekimi, hastane ve diğer sağlık sunucularıyla anlaşma yapmaları ve aldıkları hizmet karşılığı para ödemeleri gerekmektedir. Sağlık hizmet sunumuna bakıldığında ayakta bakımın özel, hastanelerin ise kısmen kamuda olduğu görülmektedir (Blümel ve Busse, 2016: 65). Birinci basamakta aile hekimi uzmanları ve diğer dal uzmanları bulunmaktadır. İlk “Aile Hekimliği” bölümü 1976 yılında Hannover Tıp Fakültesinde açılmıştır (Oğuz, 2009: 13; Türkiye Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü, 2018b). Aile hekimi uygulamalarının süreci incelendiğinde bireylerin 2004 yılına kadar birinci basamak sağlık hizmetleri için bir hekime kaydolma zorunluluğunun olmadığı ve istediği hekime sevk gerekmeden gidebileceği bir sistemin bulunduğu görülmektedir. Kısaca bu sistemde hekimin gatekeeper (kapı tutucu) bir rolü bulunmamaktadır (Busse ve Reisberg, 2004: 96). Fakat 2004 yılı itibariyle birinci basamak sağlık hizmetleri aile hekimleri tarafından karşılanmaya ve bu sistemde de üst basamağa hekimin sevkinin gerektiği bir uygulamaya geçilmiştir (Schoen vd., 2009: 1173). Aile hekimlerine ödemeler hizmet başı ödeme olup önceden tanımlanmış azami hasta sayısı ve geri ödeme puanlarıyla sınırlandırılmıştır. Performansa dayalı ödeme sistemi ise henüz oluşturulmamıştır (Blümel ve Busse, 2016: 71; Aydın, 2004: 27). Aile hekimliğinde dört yıl süren bir uzmanlık eğitim programı vardır. Hastalar bu ülkede aile hekimine kaydolduktan en az üç ay sonra hekim değiştirebilmektedirler. Hekimler çoğunluklu olarak hastanede maaşlı ve hastane dışı bağımsız çalışmaktadır (Mossialos vd., 2016: 9; Özcan Paycı ve Ünlüoğlu, 2004: 27; Yıldırım ve Yıldırım, 2011: 404; Türkiye Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü, 2018b; Sargutan, 2006 : 156; Korukluoğlu vd., 2004a: 26-27).

Çalışma kapsamında incelenen üçüncü ülke Amerika Birleşik Devletleri’dir. ABD’de birinci basamak sağlık hizmeti sağlık sigortaları ve anlaşmalı muayenehanelerde aile hekimleri vasıtasıyla sağlanmaktadır. Aile hekimliğinin süreç içerisindeki gelişimi incelendiğinde 1960’lı yılların ilk evrelerinde hekim sayısının azlığı ve koruyucu sağlık hizmetlerinin geri planda kalması gibi sıkıntıların var olduğu görülmektedir (Gutierrez ve Scheid, 2002: 8). Bu durum sağlık hizmet sunumunun yeniden planlanması ve yapılandırılması ihtiyacı ile aile hekimliği anlayışının tekrardan oluşturulmasına uygun bir zemin hazırlamıştır. Kısaca bu

ülkede aile hekimliğinin gelişimi açısından kritik nokta, 1960'lı yılların sonlarından itibaren aile hekimliğinin bir uzmanlık dalı olarak tanınması olarak gösterilebilir (Taylor, 2006: 183-184; Olesen vd., 2000: 355). Bu tanımlama akabinde 1966 yılında Amerikan Tıp Birliği tarafından Mills ve Willard raporları aile hekimliğinin gerekliliğini vurgulamak için yayımlanmıştır (Millis Commission Report, 1966; Willard Committee, 1966). 1969'da Aile Hekimliği Asistanlığı İzleme Komitesi oluşturulmuş ve daha önce Amerikan Genel Pratisyenlik Akademisi başlığı altında oluşturulan yönetsel yapının ismi, 1970 yılında Amerikan Aile Hekimleri Akademisi olarak değiştirilmiştir (Rakel ve Rakel, 2011: 5). Akademiye üyeliğin devamlılığının sağlanabilmesi için hekimler üç yılda bir yüz elli saat sürekli tıp eğitimi etkinliklerine katılmak zorunda kalmaktadır. Ayrıca aile hekimi veya aile doktoru gibi sözcüklerle ifade edilen (Jimbo, 2004: 69) ABD'de aile hekimliği uzmanlık eğitimi mezuniyet sonrası üç yıl sürmekte ve sene sonunda hekimler sınava girmek zorundadır. ABD'de etkili bir sevk zinciri bulunmamakta, hastalar muayene oldukları hekimler tarafından bir üst basamağa sevk edilebilecekleri gibi, kendileri de bir başka hekime ya da bir üst basamağa özgürce başvurabilmektedir (Green ve Fryer, 2002; Graham vd., 2002; Beasley vd., 2010; Saatçi vd., 2006: 79-81; Sargutan, 2006: 196-198; Türkiye Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü, 2018b). Amerika Birleşik Devletleri'nde birinci basamak doktorları tüm doktorların üçte birini oluşturmaktadır. Birinci basamak doktorları çoğunlukla küçük uygulamalar yapmaktadır. Hastalar doktorlarını özgürce seçebilmekte ve sigorta planına göre zorunlu bir yere kaydolmak zorunda değildirler (The Commonwealth Fund, 2012: 107-108).

Aile hekimliği modeli kapsamında incelenebilecek bir diğer ülke Kanada'dır. Kanada'da eyaletler ve bölgeler, sağlık hizmetlerini organize etmek ve sağlamakla birinci dereceden sorumlu organlardır (Allin ve Rudoler, 2016: 21). Nüfusun tamamı Ulusal Sağlık Sigortası kapsamındadır ve bu kapsam içerisinde ayakta bakım ve koruyucu sağlık hizmetleriyle, yataklı bakım ve hemşirelik hizmetleri gibi geniş yelpazede tüm hizmetler sağlık sigortası kapsamında sağlanmaktadır (Allin, 2012: 19). Kanada'da 1954 yılında üyelerinin mesleki gelişimini takip eden sürekli eğitim veren Kanada Aile Hekimleri Koleji (The College of Family Physicians of Canada, 2018) kurulmuştur (Bosco ve Oandasan, 2015: 3). Aile hekimleri büyük ve küçük kentlerde muayenehanelerinde sağlık hizmeti sunumunu gerçekleştirmektedir (Tepper, 2004: 9). Aile hekimi olmak için bu bölümden mezun olan hekim adayları iki yıllık bir programa tabi tutulmaktadır (Pullon, 2011: 83). Toplam hekim

sayısının yarısının aile hekimi olduğu bu ülkede aile hekimi sayısı nüfusa oranla yeterli değildir (Oandasan, 2011: 739; Organek vd., 2012: 90). Sağlık sistemi incelendiğinde etkili bir sevk zincirinin olduğu ve aile hekimlerinin diğer üst sağlık hizmeti basamaklarına ve kurumlarına sevk ettiği hastaları takip ettiği görülmektedir (Türkiye Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü, 2018b). Aile hekimlerine yapılan ödemeler ise hizmet başına ve performansa göre ücretlendirme şeklinde gerçekleştirilmektedir (Allin, 2012: 20).

Aile hekimliği modelinin uygulandığı ve politika transferi süreci açısından diğer ülkelere rol model olan ülkelerde, sistemin işleyişi genel hatlarıyla özetlenmeye çalışılmıştır. Bilindiği üzere karşılaştırmalı sağlık sistemleri disiplini bağlamında sorunsuz ve kusursuz bir sağlık sistemi söz konusu değildir. İngiltere, ABD, Almanya ve Kanada sağlık sistemlerinin genelinde ve aile hekimliği uygulamasının özelinde çeşitli sorunların yaşandığı söylenilebilir. Aile hekimliği uygulaması ile ilgili genel sorun alanlarından bazıları; iş yüklerinin fazlalığı, sevk zincirine yönelik problemler, sistemin işleyişine yönelik ekonomi ve finansman odaklı risk ve tehditler, artan sağlık harcamaları şeklinde sıralanabilmektedir. (Ungan, 2013; Türk Tabipleri Birliği, 2010; Kanada'da Bir Türk, 2018).

Türkiye'de Aile Hekimliği

Dünya Sağlık Örgütü ve Dünya Aile Hekimleri Örgütü'nün imzasının bulunduğu Alma Ata deklarasyonu ile birlikte 1980'li yıllarda Türkiye'de birinci basamak sağlık hizmetlerinin güçlendirilmesi hususunda çalışmalar başlatılmış, birinci basamakta hizmet sunabilecek uzmanların yetiştirilmesi konusunda aile hekimliği anabilim dalları kurulmasıyla ilgili fikirler ileri sürülmüştür. 1983 yılında bu uzmanlık alanı Tababet Uzmanlık Tüzüğünde Aile Hekimliği olarak belirlenmiş ve 1985 yılı itibariyle toplum sağlığındaki bu alanın uzmanları eğitime başlanmıştır (Başak ve Görpelioğlu, 1998: 41; Türkiye Aile Hekimleri Uzmanlık Derneği, 2001).

1990 yılında Aile Hekimleri Uzmanlık Derneği (AHUD) kurulmuş ve ilk kez Aile Hekimliği Bilimsel Kongresi 1993 yılında düzenlenmiştir. Aynı zamanda 1993 yılında Yüksek Öğretim Kurumu tıp fakültelerinde Aile Hekimliği Anabilim dalları kurmuştur. 1995'te Avrupa Topluluğuna üye ülkelerde birinci basamak sağlık hizmet sunumunda hizmet verecek hekimlerin tıp eğitiminin ardından en az iki yıl eğitim görmeleri uygun görülmüş, daha sonra

1996 yılında da bu zorunlu eğitim süresi iki yıldan üç yıla çıkarılmıştır. Ayrıca 1998 yılı Mart ayında AHUD, 2/3/1998 tarih ve 98/1074 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile Türkiye adını kullanma hakkını almış ve dünyada bu alanda Türkiye'yi temsil etmeye hak kazanmıştır (Oğuz, 2009: 9). 2001 yılında ise Türkiye, Dünya Aile Hekimleri Birliği'ne temsilci göndermiştir (Ak, 2010: 403).

Bu gelişmeler ışığında aile hekimliği modeline ilişkin en somut adımlar 2000'li yıllarla birlikte atılmıştır. 5258 Sayılı Aile Hekimliği Pilot Uygulama Kanunu Kasım 2004'te kabul edilerek aile hekimliğine ilişkin pilot uygulama ilk kez Ekim 2005'te Düzce ilinde uygulanmaya başlanmıştır. Ardından 2006 yılında Eskişehir, Bolu, Edirne, Adıyaman, Denizli ve Gümüşhane'de; 2007 yılında Elazığ, Isparta, Samsun, Sinop, Amasya, Bartın ve İzmir'de; 2008 yılında ise Manisa, Çorum, Adana, Burdur, Osmaniye, Karabük ve Karaman illerinde uygulanmaya başlanarak 22 ilde aile hekimliği uygulamasına geçilmiştir (Sağlık Bakanlığı, 2008: 66). 2010 yılı sonunda ise tüm Türkiye'de aile hekimliği uygulaması işlevsel hale getirilmiştir (Türkiye Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü, 2018c; Kitapçı ve Avcı, 2010: 30).

Aile hekimliği uygulamasıyla birinci basamak sağlık hizmetlerinin sunumu ve örgütlenmesinde sağlık ocakları yapılanması yerine idari ve mali açıdan daha özerk olarak nitelendirilebilecek bir yapıya geçilmiş ve birinci basamak sağlık hizmetlerinde etkinlik, etkililik, verimlilik ve sözleşmelilik esasında temellenen bir sistem kurulmaya çalışılmıştır (Eke ve Ünal, 2016: 1100).

25 Ocak 2013 tarihli Aile Hekimliği Uygulama Yönetmeliği kapsamında aile hekimi, *aile sağlığı merkezinin idaresini sağlamak, birlikte çalıştığı ekibi denetlemek ve aynı zamanda hizmet içi eğitimlerini sağlamak, Sağlık Bakanlığınca yürütülmekte olan özel sağlık programlarının gerektirdiği kişiye yönelik sağlık hizmetlerini yürütmek, üzerine kayıtlı bireyleri bir bütün olarak ele alıp, bireye yönelik koruyucu, tedavi edici ve rehabilite edici sağlık hizmetlerini ekip anlayışı içerisinde sunmakla görevli olan kişi* olarak tanımlanmıştır. Birinci basamak sağlık hizmet sunum sisteminde önemli bir yapısal değişiklik sonrası oluşturulan aile hekimliği mekanizmasının istenilen bir şekilde işleyebilmesi için aile hekimlerinin bazı görev ve sorumlulukları yerine getirmesi gerekmektedir. Bunlardan bazıları şu şekilde ifade edilmiştir (Aile Hekimliği Uygulama Yönetmeliği, 2013: Madde 4):

- Çalıştığı bölgenin sağlık hizmeti planlamasında toplum sağlığı merkezi ile işbirliği yapmak,
- Kendisine kayıtlı bireylerin ilk değerlendirmesini yapmak için ilk altı ay içerisinde ev ziyaretinde bulunmak veya bu bireylerle iletişime geçmek,
- Kişiye yönelik koruyucu sağlık hizmetleri ile birinci basamak teşhis, tedavi, rehabilitasyon ve danışmanlık hizmetleri vermek,
- Periyodik sağlık muayenesi yapmak,
- Verdiği hizmetlerle ilgili sağlık kayıtları tutmak ve gerekli bildirimleri sağlamak,
- Kendisine kayıtlı bireyleri yılda en az bir defa değerlendirerek sağlık kayıtlarını güncellemek ve gerektiğinde hastayı gözlem altına alarak tetkik ve tedavisini yapmak.

Ayrıca aile hekiminin temel laboratuvar hizmetlerini vermek veya verilmesini sağlamak, yerel sağlık idaresince belirlenmiş olan ilaç temininde zorluk çekilen yerlerde ilgili mevzuata göre ecza dolabı açmak veya ilaçların teminini sağlamak gibi geniş yelpazede görevleri bulunmaktadır (Korukluoğlu vd., 2004b: 56-57).

Türkiye’de bireylerin aile hekimlerine ilk kez yapılacak olan kayıtları müdürlükçe ikamet ettikleri bölgeye göre ayarlanmakta, bebek ve çocuklar annelerinin kayıtlı olduğu aile hekimine kaydedilmektedir. Bireyler aile hekimini bölge sınırlaması olmaksızın özgürce seçebilmekte fakat zorunlu haller dışında üç aydan önce değiştirememektedirler (Aile Hekimliği Uygulama Yönetmeliği, 2013: Madde 8).

Aile hekimleri tam gün esasına göre çalışmakta ve mesai saat ve günleri bölgeden yaşayan bireylerin sağlık hizmetlerinin ihtiyaçlarını aksatmayacak şekilde aile hekimince teklif edilmekte ve müdürlüğün uygun görmesiyle onaylanmaktadır. Nöbetle ilgili plan hizmette aksama olmayacak şekilde ayarlanır ve hafta içi sekizer saat hafta sonu ise on altı saatten fazla olmamak üzere haftalık otuz saatten fazla nöbet tutturulamaz (Aile Hekimliği Uygulama Yönetmeliği, 2013: Madde 10).

5258 sayılı Kanuna dayanarak çıkarılan Aile Hekimliği Ödeme ve Sözleşme Yönetmeliğine göre aile hekimliği uygulamasında sözleşmeyle çalıştırılan veya aile hekimliği uygulamaları için görevlendirilen aile hekimine çalışılan gün sayısına göre ödeme yapılmaktadır. Aylık olarak yapılacak ödemeler kayıtlı kişilerin gebe, cezaevinde tutuklu ve hükümlü, 0-59 ay

grubu, 65 yaş üstü gibi birtakım kriterlerin katsayılarına göre belirlenmektedir. Kayıtlı bireyler katsayısı yüksek olandan itibaren sıralanmakta ve puan hesaplanması yapılmaktadır. Kayıtlı ilk dört bin kişiye kadar her gruptaki birey bulunduğu grubun katsayısıyla çarpılmakta ve bulunan puanlar toplanarak maaşa esas puan hesaplanmaktadır. Hesaplanan maaşa esas puanın kayıtlı birey sayısına bakılmaksızın ilk bin puana kadarki kısmı için; uzman tabip veya tabip için %78,5'i, aile hekimliği uzmanları için tavan ücretin %113,5'i tutarında ödeme yapılır. Bin puanın üzerinde kalan puanların tavan ücreti on binde 5,22'si ile çarpılması ile bulunan tutar ayrıca ödenmektedir (Aile Hekimliği Ödeme ve Sözleşme Yönetmeliği, 2010: Madde 16).

Dünyada aile hekimliği uygulaması kapsamında incelenen İngiltere, ABD, Almanya ve Kanada ülkelerinde olduğu gibi Türkiye'de de aile hekimliği uygulamasına yönelik çeşitli sorun alanlarının olduğu gözlemlenmiştir. Örneğin Türkiye'de aile hekimliği sisteminde uzmanlık alanı problemleri (Algın vd., 2004), etkili bir sevk zincirinin olmayışından (Bankur, 2017: 83) dolayı tercih edilmeme durumu, fiziksel ve teknik kapasitenin yetersizliği (Türk Tabipleri Birliği Aile Hekimliği Kolu, 2015: 125), hastalardaki güvensizlik duygusu (Öcek ve Çiçeklioğlu, 2013: 62) gibi hususlar öne çıkmaktadır.

Aile Hekimliği Modeli ve Politika Transferi İlişkisi

Modern toplumlarda kamu politikalarının oluşturulma safhalarında sürece dahil olan birçok aktör bulunmakta ve hükümetleri yapacakları tercihlerde büyük ölçüde etkilemektedir. Hükümet ve sürece dahil olmaya çalışan bu çıkar grupları arasında gerçekleşen ve kamu politikası sürecinin içerdiği analizlere ilişkin bir model olarak karşımıza politika ağları çıkmaktadır. Birçok ülkenin çevre, eğitim, enerji ve sağlık gibi alanlarda benimsediği birçok kamu politikası politika ağları bazında analiz edilmeye çalışılmaktadır (Sobacı, 2013: 131).

Sağlık hizmetlerinde karşılaşılan sorunlar dünyada olan gelişmelerin etkisiyle birtakım reform hareketlerinin gerekliliğini beraberinde getirmiştir (Öztek, 2009: 7). 2003 yılında Türk ve Dünya Bankası uzmanları tarafından oluşturulan bir komisyonun "*Türkiye: Daha İyi Erişim ve Etkinlik İçin Sağlık Sektörü Reformu*" isimli bir rapor hazırlaması mevcut sorunlar ile ilgili çalışmalar yapıldığına örnek olarak verilebilir. Özellikle bu raporun içeriği incelendiğinde

birinci basamak sağlık hizmetlerinde aile hekimliğinin sağlık reformları bağlamında önerildiği gözlemlenmektedir (World Bank, 2003).

Dünyada yaşanan gelişmeler birçok ülkeyi etkilediği gibi Türkiye'yi de etkilemiş ve politika yapıcılar sorunlara en uygun çözümleri bulmak adına tüm çalışmaların kritiği niteliğinde olan Sağlıkta Dönüşüm Programını başlatmıştır (Sağlık Bakanlığı, 2012: 16).

Sağlıkta Dönüşüm Programının somutlaştırılmasında politika transferi girişimcisi olarak nitelendirilebilecek aktörlerden birisi, 2000 yılında kurulan Birleşik Sağlık Sistemleri-United Health Systems isimli organizasyon olarak gösterilmektedir (Küçük, 2017: 758). Diğer taraftan Sağlıkta Dönüşüm Programının şekillendirilmesi ve hayata geçirilmesi sürecinde Dünya Bankası ve IMF gibi bazı transfer ajanlarının kolaylaştırıcı bir fonksiyon üstlendikleri anlaşılmaktadır. İlk olarak dönüşüm programının hazırlığı sürecinde 2003 yılı Temmuz ayında Dünya Bankasının desteğiyle Japonya ile hibe anlaşması yapılmış ve 800 bin dolar tutarında bir maddi destek sağlanmıştır. Dönüşüm programının uygulanması sürecinde ise 2004 yılında Sağlıkta Dönüşüm Programına Destek Projesi kapsamında 49,4 milyon Euro ve 2009 yılında Sağlıkta Dönüşüm ve Sosyal Güvenlik Reformu Projesi içinse 56,1 milyon Euro tutarında kredinin Dünya Bankasından proje kredileri şeklinde alındığı görülmektedir (Küçük, 2017: 758). Bir başka değerlendirmeye göre Dünya Bankası ve IMF'nin Türkiye'de sağlık sektöründe gerçekleştirilmesini öngördükleri reform adımları ile Sağlıkta Dönüşüm sürecinde ortaya konulan reform uygulamaları arasında pozitif bir ilişki olduğu söylenmektedir. Bu açıdan bakıldığında aile hekimliği modeli başta olmak üzere çok sayıda uygulamanın Dünya Bankası tarafından tavsiye edildiği görülmektedir (Sabuktay, 2008: 106-108; Erol ve Özdemir, 2014:10-11).

Üçüncü dalga sağlık reformları nitelemesi ile de isimlendirilen Sağlıkta Dönüşüm Programı, 2003 sonrası Türk sağlık sektöründeki kapsamlı bir reform uygulamasıdır (Yıldırım ve Yıldırım, 2013: 361-362). Bu program planlayıcı ve denetleyici Sağlık Bakanlığı, herkesi tek çatı altında toplayacak genel sağlık sigortası, yaygın erişimi kolay ve güler yüzlü sağlık hizmet sistemi, güçlendirilmiş temel sağlık hizmetleri ve aile hekimliği, etkili, kademeli sevk zinciri, idari ve mali özerkliğe sahip sağlık işletmeleri, bilgi ve beceri ile donanmış, yüksek motivasyonla çalışan sağlık insan gücü, sistemi destekleyecek eğitim ve bilim kurulları,

nitelikli ve etkili sağlık hizmetleri için kalite ve akreditasyon, akıllı ilaç ve malzeme yönetiminde kurumsal yapılanma, karar sürecinde etkili bilgiye erişim: sağlık bilgi sistemi olmak üzere sekiz bileşenden meydana gelmektedir (Sağlık Bakanlığı, 2003: 24-26). Bu bileşenler doğrultusunda çok sayıda uygulama hayata geçirilmiştir. Örneğin politika transferi bağlamında nitelendirilen aile hekimliği modeline yönelik Bakanlık düzeyinde yurtdışı odaklı gerçekleştirilen politika çalışma ziyaretlerinin etkili olduğu düşünülmektedir (Küçük, 2017: 759-760).

Tablo 1. Ülkelerin Birinci Basamaktaki Yönetsel ve Finansal Boyutları ile Rollerini

Ülkeler	Birinci Basamakta Yönetsel Boyut	Birinci Basamakta Finansal Boyut	Birinci Basamağın Rolü	
			Kayıt Tutma Zorunluluğu	Kapıtutuculuk (Geetkeeping) Görevi
İngiltere	Çoğunlukla özele aittir. (Sınırlı sayıda Ulusal Sağlık Sistemine ait uygulama vardır.)	Karma bir sistem oluşturulmuştur. Kişi başına ödeme ve hizmet başına ödeme modeli bulunmaktadır.	+	+
Almanya	Birinci basamak sağlık hizmeti sunumu özele aittir.	Kişi başına ödeme sistemi ile finanse edilmektedir.	-	-
Amerika Birleşik Devletleri	Birinci basamak sağlık hizmeti sunumu özele aittir.	Kişi başına ödeme sistemi ile finanse edilmektedir.	-	-
Kanada	Birinci basamak sağlık hizmeti sunumu özele aittir.	Çoğunluk kişi başına ödeme sistemi ile finanse edilmektedir.	-	-
Türkiye	Kamuya ait olup hizmet sunumu ağırlıklı olarak sözleşme usulü çerçevesinde aile hekimleri aracılığıyla sağlanmaktadır.	Çalışılan gün sayısı ve kişi başı ödeme sistemi ile finanse edilmektedir.	+	-

Kaynak: Mossialos vd. (2016: 9); Bankur (2017: 67-72); 5258 sayılı Aile Hekimliği Kanunu (2004) ve Aile Hekimi Ödeme ve Sözleşme Yönetmeliği (2010) kapsamındaki bilgiler ışığında oluşturulmuştur.

Aile hekimliği ile ilgili ilk uygulamaların İngiltere, Kanada, ABD ve Almanya gibi ülkelere hayata geçirildiği ve sonrasında diğer ülkelerin politika transferi bağlamında kendi ülkelerine bu uygulamayı aktardıkları tarihsel süreçten okunabilmektedir. Nitekim kronolojik olarak ele alındığında; 1947'de İngiltere'de Aile Hekimleri Kralliyet Koleji'nin kurulması, 1954'te Kanada'da Aile Hekimleri Koleji'nin açılması, 1960'lı yılların sonlarından itibaren ABD'de

aile hekimliğinin uzmanlık dalının oluşturulması ve 1976 yılında Almanya’da ilk aile hekimliği bölümünün faaliyete geçirilmesi bu durumu destekler niteliktedir. Dolayısıyla 2000’li yıllar itibariyle Türkiye’de sağlık reformları bağlamında birinci basamak sağlık hizmetlerinde sağlık ocaklarının yerini alan bir uygulama olarak öne çıkan aile hekimliği modelinin diğer ülkelerdeki mevcut uygulamalardan hareketle transfer edildiği somut bir şekilde görülmektedir. Bu kapsamda özellikle politika transferi türleri açısından gönüllü transfer formatı doğrultusunda ders çıkarma ile doğrudan ilişkilendirilebilmektedir. Bu durum politika transferi metodolojisi açısından çalışmanın üst kısmında da ifade edildiği üzere niçin sorusunun yanıtı şeklinde düşünülmelidir. Diğer taraftan Türkiye’deki aile hekimliği uygulamasına geçişle ilgili politika transferi süreci açısından nasıl sorusunun cevabı ise bir anlamda esinlenme ile yanıtlanabilmektedir.

Sonuç ve Değerlendirme

Kamu yönetimi metodolojisi açısından önemli süreçlerden birisi olan reform veya yeniden yapılandırma süreci, devletin hizmet sunumunu üstlendiği hemen her alanda kendisini hissettirmektedir. Sosyal, siyasal, kültürel ve teknolojik alanlardaki değişim sürekli olmakta ve devlet yapılanması da bu bağlamda belli dönemlerde dönüşüm adımlarına sahne olmaktadır. Buradaki temel mesele ise bu reform uygulamalarının nereden, nasıl ve neden yapıldığıdır. Bu sorulara odaklanan kavramlardan birisi olan politika transferi, içerdiği süreç itibariyle önemli bir çerçeveye sahiptir. Gönüllü transfer uygulamalarından zorunlu transfer uygulamalarına kadar bir hat üzerinden okunabilen politika transferi süreci, hiç kuşkusuz ülke içi (politikacılar, bürokratlar, sivil toplum kuruluşları vb.) ve ülke dışı (uluslararası kuruluşlar, informal politika grupları vb.) olmak üzere çok sayıda aktörün etkisi altında gerçekleşebilmektedir.

Özellikle kamu politikalarının oluşturulması sürecinde sıklıkla vurgulanan politika transferi süreci, küresel sağlık politikaları açısından da kendisini hissettirmiş ve reform sürecini yaşayan ülkelerde bir yöntem olarak kullanılmıştır.

Literatür incelendiğinde Türk sağlık sistemindeki dönüşüm adımlarının Dünya Bankası, IMF ve Dünya Sağlık Örgütü gibi uluslararası kuruluşların da kolaylaştırıcı nitelikteki katkıları ve motivasyonu ile politika transferi süreci bağlamında gerçekleştiğinin vurgulandığı gözlemlenmektedir. Bu vurguların belli oranlarda zorunlu transfer ile gönüllü transfer

arasındaki bir hat üzerinde değişiklik gösterdiği de bir başka tespit olarak ifade edilebilir. Nitekim bazı çalışmalarda Türk sağlık sistemindeki dönüşüm süreci uygulamalarının arka planında belli yükümlülükler doğrultusundaki bir zorunluluk olduğu ifade edilirken bazı çalışmalarda ise Türkiye'nin gönüllü transfer çerçevesinde yerinde yapılan incelemeler sonucu ders çıkarma modeli ile bu uygulamaları ülke içine transfer ettiği belirtilmektedir.

Türkiye'de 2000'li yılların ortalarına doğru sağlık sisteminde Sağlıkta Dönüşüm temalı bir reform süreci başlatılmıştır. Bu bağlamda başta yönetim ve örgütlenme, finansman, hizmet sunumu ve insan kaynakları alanlarında çeşitli adımlar atılmıştır. İşte bu doğrultuda birinci basamak sağlık hizmetlerinde öne çıkan değişikliklerden birisi, sağlık ocakları uygulaması yerine aile hekimliği uygulamasına geçiş olarak gerçekleşmiştir.

Aile hekimliği uygulamasının diğer ülkelerdeki uygulama örnekleri ve tarihsel geçmişi araştırıldığında Türkiye'deki bu uygulamanın ülkeye has olmadığı ve Almanya, İngiltere ve ABD gibi ülkelerde çok daha önceden başarılı uygulama örneklerinin söz konusu olduğu görülmüştür. Diğer bir ifadeyle bu durum, kronoloji ve sistemin işleyişi açısından karşılaştırmalı bir analize tabi tutulduğunda, Türkiye'deki aile hekimliği uygulamasının diğer ülkelerle özerklik ve hizmet sunumundaki usul ve işleyiş gibi açılardan benzerlik taşıdığı tespit edilmiştir. Bu doğrultuda, çalışma kapsamında bahsedilen ülkelerde birinci basamak sağlık hizmetlerinde başarılı sonuçlar elde edilen bir uygulama olarak görülen aile hekimliği modelinin, dönemin politika yapıcıları tarafından birinci basamak sağlık hizmetlerindeki sorunların çözülmesi hedefi çerçevesinde gönüllü transfer uygulaması bağlamında esinlenme metoduyla politika transferi yapılarak Türk sağlık sisteminde hayata geçirildiği söylenilebilir.

Diğer bir ifadeyle Türk sağlık sisteminde 2000'li yılların sonunda ülke genelinde uygulamaya başlanan aile hekimliği uygulaması ile politika transferi kavramı arasında somut bir ilişki kurulabilmektedir. Bu bağlamda sağlık hizmetleri açısından Sağlık Ocaklarının yerini alan bir uygulama olarak aile hekimliğinin bir politika transferi olduğu, kapsam olarak ise ders çıkarma modelinden hareketle gönüllü bir transfere yakınlaştığı ve bu süreçte diğer ülkelerin birinci basamak sağlık hizmetlerindeki işleyişten esinlendiği belirtilebilir. Özellikle 58.Hükümet Acil Eylem Planı ve Sağlıkta Dönüşüm dokümanında vurgulanan aile hekimliği modeli, İngiltere ve Almanya gibi örneklerinde olduğu gibi güçlendirilmiş bir temel sağlık

hizmetleri mekanizması çerçevesinde hem bireylerin doktorlarını seçeceği hem de sevk zinciri uygulaması ile birinci basamak sağlık hizmetlerinin daha etkin bir hale getirilmesi sonucunda ikinci ve üçüncü basamaktaki hasta yoğunluğunun azalmasına olanak sağlayacağı düşüncesi çerçevesinde kurgulanmıştır. Bu kurgu, içerik olarak Türkiye’den önemli bir zaman dilimi öncesinde aile hekimliği modelini hayata geçirmiş ülkelerin sistemlerine karakter olarak benzer bir modelin politika transferi ile sisteme entegre edildiğine işaret etmektedir.

Bu çalışmada kavramsal olarak politika transferi ile Türkiye’de hayata geçirilen aile hekimliğinin arasında ilişki genel hatlarıyla betimlenmeye ve değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bu noktadan hareketle hem aile hekimliği modeline hem de sağlık reformları çerçevesinde hayata geçirilen diğer uygulamalara yönelik hizmet sunumu, yönetim ve örgütlenme, insan kaynakları ve finansman kriterlerini baz alan ve kapsam olarak daha detaylı bir şekilde mikro düzeyli analizleri içeren yeni çalışmaların yapılması önerilmektedir.

Kaynakça

- 5258 Sayılı Aile Hekimliği Pilot Uygulaması Hakkında Kanun (2004), Kabul Tarihi: 24.11.2004 R.G. Tarihi: 9/12/2004 Sayı:25665.
- Ağartan, T. (2007), “Sağlıkta Reform Salgını,” Keyder, Ç., Üstündağ, N., Ağartan T. ve Yoltar Ç. (Ed.), *Avrupa’da ve Türkiye’de Sağlık Politikaları*, İletişim Yayınları, İstanbul, s.37-54.
- Aile Hekimliği Ödeme ve Sözleşme Yönetmeliği (2010), Bakanlar Kurulu Kararının Tarihi: 24/12/2010 No: 2010/1237, Yayımlandığı Resmi Gazete Tarihi: 30/12/2010 No: 27801Aile Hekimliği Türkiye Modeli. T.C. Sağlık Bakanlığı, Ankara, 2004.
- Aile Hekimliği Uygulama Yönetmeliği (2013), Resmi Gazete Tarihi: 25.01.2013, Resmi Gazete Sayısı: 28539, Güncellenme Tarihi: 20/10/2016, T.C. Sağlık Bakanlığı, Ankara.
- Ak, M. (2010), “Akademik Bir Disiplin Olarak Aile Hekimliği”, *İnönü Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 17(4), s.403-405.
- Aksakoğlu, G. ve Giray, H. (2006), “Birleşik Krallık’ta Ulusal Sağlık Hizmetin Öyküsü”, *Toplum ve Hekim*, 21(5-6), s.335-343.
- Aktan, C. C. ve Işık, A. K. (2007), “Sağlık Hizmetlerinde Devletin Değişen Rolü”, Aktan, C.C. ve Saran, U. (Ed.), *Sağlık Ekonomisi ve Sağlık Yönetimi*, Sağlıkta Umut Vakfı Yayını, Ankara.
- Aktan, C.C ve Işık, A. K. (2012), “Sağlığın Korunması ve Geliştirilmesine Yönelik Evrensel Sağlık Bildirgelerine Toplu Bir Bakış” <http://www.canaktan.org/reform/saglik-reform/saglik> (05.08.2018).
- Aktürk, Z., Set, T., Taştan, K. Dağdeviren, N., Şahin, E. M. ve Özer, C. (2015), “The Role of Family Medicine in Undergraduate Medical Education”, Ungan M., Steylaerts C. (Ed.), *World Book of Family Medicine-European Edition*, WONCA, İstanbul, s.21-24.

- Algın, K., Şahin, İ. ve Top, M. (2004), "Türkiye’de Aile Hekimlerinin Mesleki Sorunları ve Çözüm Önerileri", *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 7(3), s.249-275.
- Allin, S. (2012), "The Canadian Health Care System, 2012", Thomson, S., Osborn, R., Squires, D. ve Jun, M. (Ed.), *International Profiles of Health Care Systems, 2012*, The Commonwealth Fund, s.19-26.
- Allin, S. ve Rudoler, D. (2016), "The Canadian Health Care System, 2015", E. Mossialos, M. Wenzl, R. Osborn, Anderson. C., Sarnak, D. (Ed.), *International Profiles of Health Care Systems, 2015*, The Commonwealth Fund, s.21-30.
- Ataay, F. (2008), "Sağlık Reformu ve Yurttaşlık Haklar", *Amme İdaresi Dergisi*, 41(3), s.169-184.
- Aydın, S., (2004), *Aile Hekimliği Türkiye Modeli*, Sağlık Bakanlığı E-Kitap, Ankara.
- Balcı, A. ve Kırılmaz, H. (2007), "Yeni Kamu Yönetimi Anlayışının Türk Sağlık Sektörüne Yansımaları", Aktan, C. C. ve Saran, U. (Der), *Sağlık Ekonomisi ve Sağlık Yönetimi*, Aura Kitapları, İstanbul, s.134-165.
- Bankur, M. (2017), "Aile Hekimliğinde Zorunlu Sevk Zincirinin Uygulanmamasının Sağlık Harcamalarına Etkisi: Üst Solunum Yolu Enfeksiyonları Üzerine Bir Uygulama", *Sosyal Güvençe Dergisi*, 6(12), s.60-88.
- Başak, O. ve Görpelioğlu, S. (1998), "Tıp Fakültesi Öğretim Elemanlarının Aile Hekimlerine Yaklaşımı", *Aile Hekimliği Dergisi*, 2(1), s.40-43.
- Başol, E. (2015), "Gelişmekte Olan Ülkelerde Strateji: Sağlık Sisteminde Sevk Zinciri", *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(8), s.128-140.
- Beasley, J. W., Gjerde, C. ve Yaman, H. (2010), "Amerika Birleşik Devletlerinde Aile Hekimliği", [http://www.ailehekimligi.com.tr/?Ctrl=HTML&HTMLID=3867&t=Amerika_Birlesik_Devletleri_nde_Aile_Hekimligi_\(30.03.2017\)](http://www.ailehekimligi.com.tr/?Ctrl=HTML&HTMLID=3867&t=Amerika_Birlesik_Devletleri_nde_Aile_Hekimligi_(30.03.2017)).
- Belek, İ. (2016), *Sağlığın Politik Ekonomisi*, Yazılama Yayınevi, Dördüncü Baskı, İstanbul.
- Bennett, C. (1991), "What Is Policy Convergence and What Causes It?", *British Journal of Political Science*, 21(2), s.215-233.
- Bilgiç, V. (2008), "Kamu Yönetiminde Çağdaş Yaklaşımlar Sorunlar, Tartışmalar, Çözüm Önerileri, Modeller, Dünya ve Türkiye Yansımaları", Balcı, A., Nohutçu A., Öztürk, N. K. ve Coşkun, B. (Ed.), *Yeni Kamu Yönetimi Anlayışı*, Seçkin Yayıncılık, Ankara, s.27-46.
- Blümel, M. ve Busse, R. (2016), "The Germany Health Care System, 2015", E. Mossialos, M. Wenzl, R. Osborn, Anderson. C. (Ed.), *International Profiles Health Systems 2015*, The Commonwealth Fund Press, s.69-77.
- Bosco C. ve Oandasan I. (2015), "Review of Family Medicine Within Rural and Remote Canada: Education, Practice, and Policy. Mississauga", ON: College of Family Physicians of Canada.
- Bulmer, S. ve Padgett, S. (2004), "Policy Transfer in the European Union: An Institutional Perspective", *British Journal of Political Science*, 35(1), s.103-126.
- Busse R. ve Riesberg A. (2004), *Health Care Systems in Transition: Germany*. Copenhagen, WHO Regional Office for Europe on Behalf of the European Observatory on Health Systems and Policies.
- Campos-Outcalt, D. (2016), "Preventive Health Care", Rakel, R. E. and Rakel, D. P. (Eds.), *Textbook of Family Medicine (9th ed.)*, Philadelphia, PA: Elsevier Saunders, s.81-101.

- Chang, J.; Peysakhovich, F.; Wang, W. ve Zhu, J. (2011), *The UK Health Care System*, The United Kingdom.
- Coşkun, B. (2008), “Kamu Yönetiminde Çağdaş Yaklaşımlar Sorunlar, Tartışmalar, Çözüm Önerileri, Modeller, Dünya ve Türkiye Yansımaları”, Balçı, A., Nohutçu, A., Öztürk, N. K. ve Coşkun, B. (Ed.), *Kamu Yönetiminde Yeniden Yapılanma Üzerine Bir Değerlendirme*, Seçkin Yayıncılık, Ankara, s.47-65.
- Çetin, S. (2011), “Küreselleşme ve Kamu Yönetiminde Dönüşüm”, Kesik, A. ve Canpolat, H. (Ed.), *Küreselleşen Dünyada Kamu Sektöründe Stratejik Yönetimin Geleceği*, Seçkin Yayıncılık, Ankara, s.195-210.
- Demirci, A. G. (2010), “Bir Politika Transferi Örneği Olarak Türkiye’de Kadro Sisteminin İnşası”, *Toplum ve Demokrasi*, 4 (8-9-10), s.143-168.
- Dinç, G. (2009), *Birleşik Krallık Sağlık Sistemi*, Manisa, Celal Bayar Üniversitesi Matbaası.
- Dolowitz, D. ve Marsh, D. (1996), “Who Learns What From Whom; A Review of The Policy Transfer Literature”, *Political Studies*, XLIV, s.343-357.
- Dolowitz, D. ve Marsh D. (1998), “Policy Transfer A Framework For Comparative Analysis”, *Beyond The New Public Management: Changing Ideas and Practices in Governance*, Cheltenham: Edward Elgar.
- Dolowitz, D. ve Marsh D. (2000a), “Learning From Abroad: The Role of Policy Transfer in Contemporary Policy-Making” *Governance: An International Journal of Policy and Administration*, 13(1), s.5-23.
- Dolowitz, D. ve Marsh D. (2000b), “Policy Transfer: A New Framework of Policy Analysis”, *Policy Transfer and British Social Policy: Learning From USA*, Buckingham: Open Universty Press.
- Eke E. ve Ünal B. (2016), "Sağlık Hizmetlerinde Yerelleşme Ve Özerkleşme Odaklı Uygulamalar Üzerine Bir Analiz", *Namık Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Metinleri Dergisi*, Aralık 2016 Özel Sayısı, s.1084-1104.
- Erençin, A. ve Yolcu, V. (2008, Haziran), “Türkiye’de Sağlık Hizmetlerinin Dönüşümü ve Yerinden Yönetimi”, *Memleket Siyaset Yönetim*, 3(6), s.118-136.
- Ergüder, T. vd. (2000), “Birinci Basamak Sağlık Hizmet Sunumunda Aile Hekimliği/Genel Pratisyenlik”, *Amme İdaresi Dergisi*, 33(4), s.103-111.
- Erol, H. ve Özdemir, A. (2014), Türkiye’de Sağlık Reformları ve Sağlık Harcamalarının Değerlendirilmesi, *Sosyal Güvenlik Dergisi*, 4(1), s.9–34.
- Eser, B. H., Memişoğlu, D. ve Özdamar, G. (2011), “Sosyal Siyasetin Üretilmesi Sürecinde Refah Devleti’nden Neo-Liberal Devlete Geçiş: Devletin Kamu Hizmeti Sunma İşlevinin Değişimi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16(2), s.201-217.
- Esmail, N. (2014), *Lessons from Abroad A Series on Health Care Reform Health Care Lessons from Germany*, Fraser Institute.
- Evans, M. ve Davies, J. (1999), “Understanding Policy Transfer: A Multi-Level, Multi Disciplinary Perspective”, *Public Administration*, 77(2), s. 362-385.
- Eyestone, R. (1977), “Confusion, Diffusion and Innovation”, *The American Political Science Review*, 77(2), s.441-447.
- Graham, R., Roberts, R., Ostergaard, D., Kahn, N., Pugno, P. ve Green, L. (2002). “Family Practice in the United States: Astatus report, *Journal of the American Medical Association*, 288, s.1097-1101.

- Green, L. A. ve Fryer, G. E. (2002). "Family Practice in the United States: Position and Prospects", *Academic Medicine*, 77, s.781-789.
- Gutierrez, C. ve Scheid, P. (2002), "*The History of Family Medicine and Its Impact in US Health Care Delivery*", San Diego, CA: University of California.
- Güldal, D. (1995), "Çağdaş Bir Uzmanlık: Genel Pratisyenlik ya da Aile Hekimliği", *Toplum ve Hekim*, 10(67), s.81-83.
- Günaydın, D. (2011), "Sağlık Hizmetlerinde Küresel Reform Yaklaşımları", *Sosyal Siyaset Konferansları*, Sayı: 60, s.323-365.
- Haktankaçmaz, M. İ. (2009), "Ülkeler Arasında Reform Transferi", *Türk İdare Dergisi*, 81(463-464), s.181-197.
- Harrison, A. (2012), "The English Health Care System, 2012", Thomson, S., Osborn, R., Squires, D. ve Jun, M. (Ed.), *International Profiles of Health Care Systems, 2012*", The Commonwealth Fund, s.32-39.
- Hoberg, G. (1991), "Sleeping With An Elephant: The American Influence on Canadian Environmental Regulation", *Journal of Public Policy*, 11, s.107-131.
- James, O. ve Lodge, M. (2003), "The Limitations of 'Policy Transfer' and 'Lesson Drawing' for Public Policy Research", *Political Studies Review*, 1, s.179-193.
- Jimbo, M. (2004), "Family Medicine: Its Core Principles and Impact on Patient Care and Medical Education in The United States", *The Keio Journal of Medicine*, 53(2), s.69- 73.
- Kalaça, Ç. (1995), "Aile Hekimliği Konusunda Yanıt Arayan Sorular", *Toplum ve Hekim*, 10(67), s.84-88.
- Kanada'da Bir Türk (2018), "Kanada Sağlık Sistemi", <http://kanadadabirturk.com/kanada-yasam/kanada-saglik-sistemi/> (05.08.2018).
- Keser, A. (2012), "Politika Transferi ve Türk Kamu Yönetiminde Etik", *Amme İdaresi Dergisi*, 45(4), s.25-50.
- Kılıç, B. ve Bumin, Ç. (1993), "İngiltere Ulusal Sağlık Sistemi", *Toplum ve Hekim Dergisi*, 8(56), s.32-41.
- Kitapçı, H. ve Avcı, S. (2010), "Aile Hekimliği Uygulaması Hakkında Kişilerin Bilgi Düzeylerinin Ölçülmesi Ve Beklentilerinin Tespit Edilmesi", *Journal of Social Sciences* 4(1), 2010, s.29-66.
- Korukluoğlu, S. vd. (2004a), "Sağlıkta Neredeyiz ?", Aydın, S. (Ed.), *Aile Hekimliği Türkiye Modeli*, Mavi Ofset, Ankara, s.13-41.
- Korukluoğlu, S. vd. (2004b), "Sağlıkta Dönüşüm Programında Birinci Basamak Sağlık Hizmetleri", Aydın, S. (Ed.), *Aile Hekimliği Türkiye Modeli*, Mavi Ofset, Ankara, s.47-65.
- Kutlu, Ö. ve Özdemiray, S. M. (2016), "Politika Transferine Karar Verme Süreci", *Sayıştay Dergisi*, 101, s.79-95.
- Küçük A. (2017), "Politika Transferi ve Türkiye'de Sağlık Alanında Dönüşümün Bir Analizi", *Türk İdare Dergisi*, Yıl:89, Sayı 485, s.737-770.
- Millis Commission Report (1966), *Millis The Graduate Education of Physicians: The Report of the Citizen's Commission of Graduate Medical Education (Millis Commission)*, Chicago, American Medical Association.
- Mossberger, K. ve Wolman, H. (2003), "Policy Transfer As a Form of Prospective Policy Evaluation: Challenges and Recommendations", *Public Administration Review*, 63(4), s.428-440.
- Mossialos, E., Wenzl, M., Osborn R., Sarnak D. (2016), "*International Profiles of Health Care Systems 2015*", The Commonwealth Fund Press.

- Oandasın, I. (2011), "Advancing Canada's Family Medicine Curriculum: Triple C", *Canadian Family Physician*, 57(6), s.739-740.
- Oğuz, D. (2009), "Aile Hekimliği", *Güncel Gastroenteroloji*, 13(1), s.8-14.
- Olesen, F., Dickinson, J. ve Hjortdahl, P. (2000), "General Practice-Time for a New Definition", *BMJ*, 320(7231), s.354-357.
- Organek, A. J., Tannenbaum, D., Kerr, J., Konkin, J., Parsons, E., Saucier, Shaw, E. ve Walsh, A. (2012), "Redesigning Family Medicine Residency in Canada", *Family Medicine*, 44(2), s.90-97.
- Öcek, Z. ve Çiçeklioğlu, M. (2013), *Aile Hekimliği Birinci Basamak Sağlık Ortamını Nasıl Dönüştürdü?*, Türk Tabipleri Birliği Yayınları, Ankara.
- Ömürgönülşen, U. (2003), "Kamu Sektörünün Yönetimi Sorununa Yeni Bir Yaklaşım: Yeni Kamu İşletmeciliği", Acar, M. ve Özgür, H. (Ed.), *Çağdaş Kamu Yönetimi I*, Nobel Basımevi, Ankara, s.3-43.
- Özcan Paycı, S. ve Ünlüoğlu, İ. (2004), "Dünyada ve Türkiye'de Aile Hekimliği", *Aile Doktorları İçin Kurs Notları*, T.C. Sağlık Bakanlığı, s.23-31.
- Özdemir, S. (2007), *Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti*, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul.
- Öztek, Z. (2009), "Türkiye'de Sağlıkta Dönüşüm Programı ve Aile Hekimliği", *Hacettepe Tıp Dergisi*, (40), s.6-12.
- Padgett, S. (2003), "Between Synthesis and Emulation: EU Policy Transfer in the Power Sector", *Journal of European Public Policy*, 10(2), s.227-245.
- Pullon, S. (2011), "Training for Family Medicine in Canada and General Practice in New Zealand: How Do We Compare?", *Journal of Primary Health Care*, 3(1), s.82-85.
- Rakel, R. E. (2016), "Family Physician", R.E. Rakel & D.P. Rakel (Ed.), *Textbook of Family Medicine (9th ed.)*, Philadelphia, PA: Elsevier Saunders, s.3-17.
- Rakel, R. E. ve Rakel, D. P. (2011), *Textbook of Family Medicine*, Philadelphia: Elsevier Saunders Inc.
- Roland, M., Guthrie, B., ve Thome, D. C. (April 2012), "Primary Medical Care in the United Kingdom", *Journal of the American Board of Family Medicine*, 25.
- Rose, R. (1991), "What is Lesson Drawing?", *Journal of Public Policy*, 11(1), s.3-30.
- Rose, R. (1993). *Lesson-Drawing In Public Policy*, Chatham, Chatham House Publishers.
- Royal College of General Practitioners (2010), "Being A General Practitioner Curriculum 1 The Core Curriculum Statement", https://www.gmc-uk.org/1_Being_a_GP_May_2014.pdf_56885557.pdf (04.05.2018)
- Saatçi, E., Bozdemir, N. ve Akpınar, E. (2006), "Amerika Birleşik Devletleri'nde Aile Hekimliği", *Türk Aile Hekimliği Dergisi*, 10(2), s.79-86.
- Sabuktay, A. (2008), "Program for Transformation in Health and Law on Social Security and General Health Insurance in Respect of the Concepts of Governmentality and Biopolitics", *TODAIÉ's Review of Public Administration*, 2(2), s.97-120.
- Sağlık Bakanlığı (2003), *Sağlıkta Dönüşüm Programı*, Sağlık Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Sağlık Bakanlığı (2008), *Türkiye Sağlıkta Dönüşüm Programı-İlerleme Raporu (Rapor No. 749)*, Sağlık Bakanlığı Yayınları, Ankara.

- Sağlık Bakanlığı (2012), Türkiye Sağlıkta Dönüşüm Programı Değerlendirme Raporu (2003-2011) (Rapor No. 3), Sağlık Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Sargutan, A.E. (2006), *Karşılaştırmalı Sağlık Sistemleri*, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara.
- Schimmelfenning, F. ve Sedelmeir, U. (2004), "Governance By Conditionality: EU Rule Transfer to the Candidate Countries of Central and Eastern Europe", *Journal of European Public Policy*, 11(4), s.661-679.
- Schoen, C., Osborn, R., Doty, M. M., Squires, D., Peugh, J. ve Applebaum, S. (2009), "A Survey of Primary Care Physicians in Eleven Countries, 2009: Perspectives on Care, Costs, and Experiences", *Health Affairs*, 28(6), s.1171-1183.
- Sezgin, Ş. (2015), "Politika Transferi ve Türkiye'de Özelleştirme", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 27(27), s.67-76.
- Sobacı, M. Z. (2009), *İdari Reform ve Politika Transferi Yeni Kamu İşletmeciliğinin Yayılışı*, Turhan Kitabevi, Ankara.
- Sobacı, M. Z. (2011), "Politika Transferi Bağlamında Kamu Yönetiminde Neo-Liberal Reformların Yayılması: Açık Toplum Enstitüsünün Rolü", *SosyoEkonomi*, 16(16), s.191-210.
- Sobacı, M. Z. (2013), "Politika Ağları: Aktörler Arası İlişkiler Üzerinden Kamu Politikasını Anlamak", Yıldız M. ve Sobacı M. Z. (Der.), *Kamu Politikası: Kuram ve Uygulama*, Adres Yayınları, Ankara, s.130-148.
- Soyer, A. (2003), "1980'den Günümüze Sağlık Politikaları," *Praksis*, 9, s.301-320.
- Stone, D. (2001), "Learning Lessons, Policy Transfer and the International Diffusion of Policy Ideas", Centre for the Study of Globalisation and Regionalisation(CSGR) Working Paper, No. 69/01.
- Taylor R. B. (2003), "Family Medicine: Now and Future Practice", Taylor, R. B. (Ed.), *Family Medicine: Principles and Practice*, New York, Springer-Verlag, s.3-10.
- Taylor, R. B. (2006), "The Promise of Family Medicine: History, Leadership, and The Age of Aquarius", *The Journal of The American Board of Family Medicine*, 19(2), s.183-190.
- Tepper, J. (2004), *The Evolving Role of Canada's Family Physicians*, Canadian Institute For Health Information, Ottawa.
- The College of Family Physicians of Canada (2018), <http://www.cfpc.ca/AboutUs/> (04.05.2018).
- The Commonwealth Fund (2012), "The United States Health Care System", Thomson, S., Osborn, R., Squires, D. ve Jun, M. (Ed.), *International Profiles of Health Care Systems, 2012*, The Commonwealth Fund, s.106-111.
- Turgeon, J., Gagnon, F., Michaud, M. ve Tremblay, S. (2008), "*Policy Transfer and Health Impact Assessment*", Groupe d'Etude sur les Politiques Publiques et la Sante, Quebec.
- Türk Tabipleri Birliği (2010), "Almanya'da Aile Hekimliği Çöküyor", http://www.ttb.org.tr/haberarsiv_goster.php?Guid=66b3110e-9232-11e7-b66d-1540034f819c (05.08.2018).
- Türk Tabipleri Birliği Aile Hekimliği Kolu (2015), *Birinci Aile Hekimleri Buluşması Raporu*, Türk Tabipleri Birliği Yayınları, Ankara.
- Türkiye Aile Hekimleri Uzmanlık Derneği (2001), "Türkiye'de Aile Hekimliği Uzmanlığının Gelişimi", www.tahud.org (15.04.2017).

- Türkiye Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü (2018a), “Türkiye’de Aile Hekimliği”, <http://ailehekimligi.gov.tr/aile-hekimlii/tuerkiyedeki-aile-hekimlii.html> (08.03.2018).
- Türkiye Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü (2018b), “Dünya’da Aile Hekimliği”, <http://ailehekimligi.gov.tr/aile-hekimlii/duenyada-aile-hekimlii.html> (10.04.2018).
- Türkiye Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü (2018c), “Türkiye’de Aile Hekimliği”, <http://ailehekimligi.gov.tr/aile-hekimlii/tuerkiyedeki-aile-hekimlii.html> (10.04.2018).
- Ungan, M. (2013), “İngiltere’de Aile Hekimlerinin İş Yükü Arttı Sistem Tıkandı”, <https://www.medimagazin.com.tr/hekim/aile-hekimligi/tr-ingilterede-aile-hekimlerinin-is-yuku-artti-sistem-tikandi-2-21-51196.html> (05.08.2018).
- Willard Committee (1966), Willard Meeting the Challenge of Family Practice, The report of the Ad hoc Committee on Education for Family Practice of the Council on Medical Education, American Medical Association, Chicago.
- World Bank (2003), Turkey: Reforming the Health Sector for Improved Access and Efficiency I-II, (Report No. 24358-TU), The World Bank, New York.
- World Health Organization (2003), “Family Medicine Report of a Regional Scientific Working Group Meeting on Core Curriculum”, WHO Project No: ICP OSD 002, Colombo, Srilanka, s.1-39.
- World Health Organization. (2013), The New European Policy for Health-Health 2020, Policy Framework and Strategy, Draft 2, World Health Organization Regional Office for Europe, Denmark, s.1-183.
- World Organization of Family Doctors (2002), “The European Definition of General Practice / Family Medicine”, <http://apps.who.int/iris/bitstream/10665/205063/1/B3426.pdf> (10.04.2017).
- Yıldırım H.H. ve Yıldırım T. (2013), “Türkiye Sağlık Reformları ve Politikaları: Politika Analizi Çerçevesinde Bir Değerlendirme”, Yıldız, M. ve Sobacı, M. Z. (Der.), *Kamu Politikası*, Adres Yayınları, Ankara, s.385.
- Yıldırım, H. H., ve Yıldırım, T. (2011), *Avrupa Birliği Sağlık Politikaları ve Türkiye*, Sağlık-Sen Yayınları, Ankara.
- Yılmaz, G. (2017), *Türkiye Sağlık Sisteminde Reformlar ve Politika Transferi*, Kriter Yayınevi, İstanbul.
- Yılmaztürk, A. (2013), “Türkiye’de Sağlık Reformlarının Tarihsel Gelişimi ve Sağlıkta Dönüşüm Programı’nın Küresel Niteliğinin Değerlendirilmesi”, *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, I, s.176-188.



İKLİM DEĞİŞİKLİĞİNİN TARIM SEKTÖRÜ VE EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Pınar HAYALOĞLU*

0000-0001- 7181-8801

ÖZ

İklim değişikliği son yılların en önemli global sorunlarından olup etkisini giderek arttırmaktadır. İklimde meydana gelen doğal olmayan değişimler çevresel, sosyal ve ekonomik boyutta çeşitli sorunlara yol açarak sürdürülebilirliği önemli ölçüde etkilemektedir. İklim değişikliğinden en fazla etkilenen sektörlerin başında tarım sektörü gelmektedir. Nitekim iklim değişikliğinin sebep olduğu değişen sıcaklık ve yağış miktarı gerek ürün miktarını gerekse ürün kalitesini etkileyerek tarım sektörü üzerinde olumsuz etkilerde bulunmaktadır. Bu yolla iklim değişikliği ülkelerde ekonomik büyüme üzerinde de etkili olmaktadır. Bu çalışmanın amacı, iklim değişikliğinin tarım sektörü ve ekonomik büyüme üzerindeki etkisini Küresel İklim Değişikliği Risk Endeksi'ne göre iklim değişikliğinden en fazla etkilenen 10 ülke için analiz etmektir. Panel veri analiz tekniğinin kullanıldığı çalışmada 1990-2016 dönemi yıllık verileri kullanılmıştır. Elde edilen sonuçlar, söz konusu ülkelerde iklim değişikliğinin ekonomik büyüme ve tarımsal katma değeri negatif yönde etkilediğini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: İklim Değişikliği, Tarımsal Katma Değer, Ekonomik Büyüme

Jel Kodları: Q54, O13, O44

THE EFFECTS OF CLIMATE CHANGE ON AGRICULTURE SECTOR AND ECONOMIC GROWTH

ABSTRACT

Climate change, which is one of the most important global problems of recent years, is increasing its influence. Non-natural changes in the climate leading to various problems in the environmental, social and economic dimensions that affect sustainability considerably. The agricultural sector is at the forefront of the sectors most affected by climate change. Thus, change in temperature and precipitation caused by climate change affect the agriculture sector by affecting both the quantity of product and the quality of the product. In this way, climate change also influences economic growth in countries. The aim of this study is to analyze the impact of climate change on agriculture sector and economic growth for the 10 countries most affected by climate change according to the Global Climate Change Risk Index. Panel data analysis technique was used in the study for the period 1990-2016. The results obtained show that climate change has a negative effect on economic growth and agricultural value added in certain countries.

Keywords: Climate Change, Agricultural Value Added, Economic Growth

Jel Codes: Q54, O13, O44

* Doç.Dr., Gümüşhane Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, pinarhayaloglu@gumushane.edu.tr

GİRİŞ

Büyük ölçüde fosil yakıtların yakılmasının bir sonucu olarak ortaya çıkan iklim değişikliği dünyanın ısısını arttırarak çeşitli sorunlara yol açmaktadır. Bu çerçevede başta su kaynakları, orman ve bitki örtüsü, biyoçeşitlilik, tarım ve insan sağlığı gibi pek çok alan üzerinde etkili olmaktadır. Diğer yandan yağış rejiminin değişmesi, sıcaklık artışları, kuraklık, çölleşme ve doğal afetler gibi iklim değişikliğinin son yıllarda artan olumsuz etkileri; tarımda verimlilik ve büyüme oranlarını etkileyerek ekonomi üzerinde önemli bir tehdit unsuru oluşturmaktadır. İklim değişikliği senaryoları daha yüksek sıcaklıkları, yağış değişikliklerini ve daha yüksek atmosferik Karbondioksit (CO₂) yoğunluğunu içermektedir (Mahato, 2014: 1). Sanayi Devrimi sonrası artan enerji ihtiyacının fosil yakıtlarla karşılanması atmosferdeki sera gazı salınımını arttırmıştır. Ölçümler atmosferdeki CO₂, metan ve azot oksit yoğunluğunun 1750'den beri insan faaliyetlerinin sonucu olarak belirgin bir şekilde artmış olduğunu göstermektedir. CO₂ en önemli antropojenik sera gazıdır. Sanayi Devrimi öncesi 280 ppm (parts per million: milyonda bir birim) olan küresel atmosferdeki CO₂ yoğunluğu, 2005'de 379 ppm'e kadar yükselmiş olup bu rakam 180 ila 300 ppm arasındaki doğal aralığı aşmaktadır (IPCC, 2007: 2). Devam eden yıllarda sürekli olarak artış göstermiş olan atmosferdeki CO₂ yoğunluğu 2017 yılında 406 ppm'e ulaşmıştır (NOAA: National Oceanic & Atmospheric Administration, 2018).

Sera gazlarının yüksek miktardaki emisyonundan kaynaklanan sıcaklık artışı gibi çeşitli faktörlerle ilişkili olan iklim değişikliği ve küresel ısınma, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için önemli bir tehdittir. İklim değişikliklerine bağlı olarak düzenli aralıklarla oluşan seller, sıcak hava dalgası ve fırtınalar; tarımsal üretim ve hayvancılık sektörü üzerinde olumsuz etki yaratarak tarım sektörüne zarar vermektedir. Bu etkilerin görüldüğü ülkeler sel ve fırtına nedeniyle büyük kayıplar yaşamaktadırlar. Çevre ekosistemini değiştiren son on yıldaki dünya sıcaklık artışına rağmen teknolojilerini geliştiremeyen az gelişmiş ülkelerdeki çiftçiler geleneksel yetiştirme yöntemlerini kullanmaktadırlar. Dolayısıyla bu ülkelerde çıktının arttırılması için ileri tarım metotlarının uygulanamaması bu kayıplara karşı ülkeleri savunmasız bırakmaktadır. Bunun bir sonucu olarak tarımsal üretim azalmakta ve buna bağlı olarak da tarımın Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH) içindeki payı azalmaktadır. Bu ise ülkelerin GSYH'sını düşürmektedir (Khalid vd., 2016: 40).

Dünyanın iklimini şekillendirmede önemli bir rol oynayan sera etkisinin tarım için önemli olabileceği üç yol vardır: İlk olarak, artan atmosferik CO₂ yoğunluğu, bitki ve yabani otların büyümesi üzerinde doğrudan bir etkiye sahip olabilmektedir. İkincisi, CO₂ kaynaklı iklim

değişiklikleri, bitki ve hayvan verimliliğini etkileyebilecek sıcaklık, yağış ve güneş seviyesini değiştirebilir. Son olarak, deniz seviyesindeki yükselmeler su altında kalarak tarım alanlarının kaybına ve kıyı bölgelerinde yeraltı sularının tuzluluğuna neden olabilmektedir (Mahato, 2014: 1). Bu etkiler göz önünde bulundurulduğunda iklim değişikliğinin gıda üretimini de olumsuz etkilemesi muhtemeldir. Bu faaliyetlerin gerek insan neslinin devamı gerekse ekonominin sürdürülebilirliği açısından önemi düşünüldüğünde iklim değişikliğine karşı önlem alma zorunluluğu ortaya çıkmaktadır.

Kısaca tarım sektörü, iklimsel değişikliklerden en fazla etkilenen sektör durumundadır. Bununla birlikte iklimsel etkilerin tarım üzerindeki etkileri dünya genelinde farklılık göstermektedir. İklim değişikliğinin tarımı nasıl etkileyeceğini belirlemek karmaşık olup çeşitli etkilerin ortaya çıkması muhtemeldir. Örneğin sıcaklık ve yağışlardaki değişimler ile iklim değişikliğine eşlik etmesi beklenen CO₂ düzeyindeki artışın, özellikle tropikal bölgelerde, küresel tarım üzerinde önemli etkiler yaratması beklenmektedir. Bunun yanında; iklimdeki değişiklikler, hava olayları ve zararlılar ve hastalık şekillerindeki değişikliklere bağlı olarak ürün verimliliğinin değişmesi beklenmektedir. Ayrıca temel bitkilerin ekimi için uygun tarımsal araziler de iklim değişikliğine bağlı olarak coğrafi değişimlere uğrayabilecektir (Aydınalp ve Cresser, 2008: 674). Bu nedenle gerek tarımın gerekse ekonominin sürdürülebilirliği bu alanda doğru ve etkin politikaların uygulanmasına bağlıdır.

Çalışmada iklim değişikliğinin tarım sektörü ve ekonomik büyüme üzerindeki etkisi Germanwatch tarafından yayımlanan Küresel İklim Değişikliği Risk Endeksi (Global Climate Risk Index) 2017 raporuna göre iklim değişikliğinden en fazla etkilenen 10 ülke[†] için analiz edilmiştir. Çalışmada panel veri analiz yöntemi kullanılmış olup 1990-2016 dönemi yıllık verilerinden faydalanılmıştır. Elde edilecek bulguların ele alınan ülkelerde tarım sektöründe meydana gelebilecek üretim kayıplarının önüne geçilmesi, iklim değişikliğine karşı uyum stratejilerinin geliştirilmesi ve gerekli önlemlerin alınması noktasında yol gösterici olacağı düşünülmektedir.

Çalışmanın devam eden bölümleri şu şekilde organize edilmiştir: ikinci bölümde iklim değişikliğinin tarım ve ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini ele alan literatür sunulmuş, üçüncü bölümde ampirik analiz ve bulgular ele alınmıştır. Bu bölümü sonuç ve değerlendirme takip etmiştir.

LİTERATÜR

[†]Rapora göre; Honduras, Myanmar, Haiti, Nikaragua, Filipinler, Bangladeş, Pakistan, Vietnam, Guatemala ve Tayland 1996-2015 yılları arasında iklim değişikliğinden en fazla etkilenen ülkelerdir.

İklim değişikliği, tarımsal verimliliği ve bu yolla ekonomik büyümeyi etkileyen önemli bir faktördür. Sera gazı salınımının artmasına bağlı olarak iklim değişikliğinin hız kazanması, tarım sektörü üzerindeki olumsuz etkilerini gözle görülür bir hale getirmiş ve bu durum ülke ekonomilerinde sürdürülebilirliğe ilişkin endişeleri arttırmıştır. Bu doğrultuda iklim değişikliğinin tarım sektörü ve ekonomik büyüme üzerindeki etkisi, araştırmacıların gündemi haline gelmiştir. Bu alanda yapılan ampirik çalışmalar incelendiğinde iklim değişikliği göstergesi olarak çeşitli hava kirliliği göstergeleri, yağış miktarı ve sıcaklık gibi farklı değişkenlerin kullanıldığı dikkati çekmektedir. Bunun yanında söz konusu çalışmalar hem panel veri hem de zaman serisi analizi yöntemlerini içermektedir.

İklim değişikliğinin büyüme üzerindeki etkilerini ele alan çalışmalardan Dell vd. (2008), iklim değişikliklerinin dünyadaki ekonomik faaliyetler üzerindeki etkisini incelemek için son 50 yılda sıcaklık ve yağıştaki yıllık değişimi kullanmışlardır. Bulgular yüksek sıcaklıkların fakir ülkelerde ekonomik büyümeyi önemli ölçüde azalttığını, ancak zengin ülkelerde fazla etkisi olmadığını göstermektedir. Buna göre, 1950-2003 arası dönemde fakir ülkelerde, bir yıl içinde sıcaklıktaki 1°C'lik bir yükselmenin, o yıldaki ekonomik büyümeyi 1.1 puan azalttığı tespit edilmiştir. Brown vd. (2010), iklim değişikliğinin büyüme üzerindeki etkisini 1961-2003 döneminde 133 ülke için araştırmışlardır. Sonuçlara göre, aşırı yağışların (sel ve kuraklık) ekonomik büyüme üzerindeki olumsuz etkisi söz konusuysen sıcaklığın büyüme üzerinde önemli bir etkisi tespit edilememiştir. Abidoye ve Odusola (2015), 1961-2009 döneminde 34 Afrika ülkesinde ekonomik büyüme ve iklim değişikliği arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Analiz sonuçları iklim değişikliğinin ekonomik büyümeye olumsuz bir etkisi olduğunu ortaya koymaktadır. Sonuçlar, sıcaklıktaki 1°C'lik artışın GSYH artışını 0,67 puan düşürdüğünü ortaya koymaktadır.

İklim değişikliğinin tarıma ve tarımsal katma değere etkilerini ele alan çalışmalardan Apata (2010)'nın çalışmasında, Nijerya'da küresel ısınmanın tarıma etkileri ve iklim değişikliğine uyumun belirleyicileri araştırılmış olup 1971-1980, 1981-1990 ve 1991-2000 olmak üzere üç farklı döneme ait veriler kullanılmıştır. Çalışmada, Nijerya'da hızlı iklim değişikliğinin tahıl üretimi ve insan nüfusu üzerindeki etkilerini araştırmak için çok terimli seçim ve stokastik simülasyon modeli kullanılarak çiftlik düzeyindeki iklim uyum ölçümlerinin belirleyicileri analiz edilmiştir. Analizler neticesinde elde edilen bulgulara göre, tahıl üretimi olumsuz iklim koşullarında nüfus artışına ayak uydurmazsa açlıkla ilişkili ölümler artabilecektir. Bununla birlikte, iklim değişikliğine uyumun çiftlik verimliliği üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Masud vd. (2012)'nin çalışmalarında iklim değişikliğinin Malezya'da pirinç

üretimi üzerindeki etkisi incelenmiştir. Sonuçlar; sıcaklığın, yağışın, çiftlik büyüklüğünün, eğitim bilgilerinin, arazi alanının ve işgücü girdilerinin değerinin Malezya’da hektar başına pirinç üretimini etkilediğini ortaya koymaktadır.

Baçoğlu ve Telatar (2013)’ın çalışmalarında, iklim değişikliğinin tarım sektörü üzerindeki etkilerini 1973-2011 dönemi yıllık verileri ile Türkiye için incelenmektedir. Analiz sonuçları, yağış miktarındaki değişmelerin tarım sektörünün GSYH içindeki payını pozitif yönde etkilerken sıcaklıktaki değişmelerin negatif yönde etkilediğini ortaya koymaktadır. Acharya ve Bhatta (2013), Nepal’de iklim değişikliğinin tarımsal katma değere olan etkisini 1975-2010 arasında değişen 36 yıl için araştırmışlardır. Analiz sonuçları, yağışların tarımsal GSYH üzerinde olumlu etkisi olduğunu göstermektedir.

Belloumi (2014), 1961’den 2011’e kadar olan dönemde panel veri analiz tekniğini kullanarak, 11 Doğu ve Güney Afrika ülkesinde iklim değişikliğinin tarımsal üretim üzerindeki etkisini incelemiştir. Sonuçlar, Güney Afrika ülkelerinde yağışların tarımsal üretimi olumlu yönde etkilediğini gösterirken yıllık ortalama sıcaklıktaki genel artışın olumsuz yönde etkilediğini göstermektedir. Chen vd. (2014), Çin’deki mısır ve soya fasulyesi verimi ve iklim değişkenleri arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Elde edilen bulgulara göre, mısır ve soya fasulyesi verimleri ve hava değişkenleri arasında doğrusal olmayan ve asimetrik bir ilişki söz konusudur. Bunun yanında iklim değişikliğinin, geçtiğimiz on yılda Çin’in mısır ve soya fasulyesi sektörlerinde yarattığı net ekonomik kaybın yaklaşık 200 milyon dolar olduğunu tespit etmişlerdir. Iqbal ve Siddique (2014), Bangladeş’te iklim değişikliğinin tarımsal üretkenlik üzerindeki etkisini 1975-2008 döneminde 23 bölge için incelemektedir. Sonuçlar, iklimsel değişkenlerin ortalama ve standart sapmalarındaki uzun vadeli değişikliklerin pirinç üretimi üzerinde farklı etkilere sahip olduğunu ve dolayısıyla iklim değişikliğinin tarım üzerindeki toplam etkisinin belirsiz olduğunu ortaya koymaktadır.

Afzal vd. (2016), 1981-2012 yılları arasında Pakistan’ın Pencab şehrinde iklim değişikliğinin üç büyük tarım ürünü üzerindeki etkisini incelemiştir. Çalışmanın bulguları; sıcaklığın ekim ve hasat aşamasında buğday ekinlerinin üretimi üzerinde olumlu bir etkisi olduğunu, çiçeklenme aşamasında ise buğday üretimini olumsuz yönde etkilediğini ortaya koymaktadır. Bununla birlikte sonuçlar; yağış, minimum sıcaklık ve nem oranının ekim sırasında pirinç ürünü üretimini olumlu yönde, hasat sırasında olumsuz yönde etkilediğini göstermektedir. Son olarak pamuk ürününün üç aşamasında yağışların üretim üzerinde olumlu etkisi olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte, ilk ve ikinci aşamada sıcaklıktaki artış, pamuk mahsulünün üretimi üzerinde olumsuz bir etkiye sahiptir, ancak üçüncü aşamada bunun olumlu etkisi

vardır. Khalid vd. (2016) ise çalışmalarında iklim değişikliğinin hem tarım sektörü hem de genel ekonomi üzerindeki etkisini 1990-2014 döneminde 10 ülke için araştırmışlardır. Bu doğrultuda iklim değişikliği göstergesi olarak kullanılan CO₂ emisyonunun tarımsal katma değer ve ekonomik büyüme üzerindeki etkisi ayrı ayrı modellenmiştir. Analiz sonuçları, ele alınan dönemde iklim değişikliğinin söz konusu ülkelerin GSYH'sını olumsuz yönde etkilediğini, tarımsal katma değer üzerinde ise etkisi bulunmadığını ortaya koymaktadır. Etwire vd. (2017), Gana'da iklim değişikliğinin ürün seçimi ve üretimden elde edilen gelir üzerindeki etkisini incelemek için Yapısal Ricardian Modeli kullanmışlardır. Analiz sonucunda hem ürün seçiminin hem de gelirin, hane halkının ve arazisinin bir dizi özelliği ile ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Bu doğrultuda tarım dışı gelir, toprak kalitesi ve arazi kullanım biçiminin ürün seçimi ve üretimden elde edilen gelir üzerinde önemli etkiler yarattığını ve reisi kadın olan hanelerin oldukça dezavantajlı olduğunu gösteren bulgular elde edilmiştir.

VERİ SETİ VE TANIMLAYICI İSTATİSTİKLER

İklim değişikliğinin tarım sektörü ve ekonomik büyüme üzerindeki etkisi 1990-2016 dönemi yıllık verileri kullanılarak panel veri analiz yöntemi ile incelenmiştir. Bu etkileri araştırmak üzere Khalid vd. (2016)'den yararlanılarak iki farklı model oluşturulmuştur (Model 1, Model 2).

$$LGDP_{it} = \alpha_i + \beta_1 CO2_{it} + \beta_2 SE_{it} + \beta_3 LAGL_{it} + \beta_4 LRPOP_{it} + \beta_5 LGFC_{it} + u_{it} \quad (\text{Model 1})$$

$$LAVA_{it} = \alpha_i + \beta_1 CO2_{it} + \beta_2 SE_{it} + \beta_3 LAGL_{it} + \beta_4 LRPOP_{it} + \beta_5 LGFC_{it} + u_{it} \quad (\text{Model 2})$$

Model 1 ve 2'de kullanılan değişkenler ve elde edildikleri kaynaklar Tablo 1'de özetlenmiştir. Modellerde; t zamanı, u hata terimini ve L ilgili değişkenin logaritmasının alındığını ifade etmektedir. İklim değişikliğinin büyüme üzerindeki etkisinin araştırıldığı Model 1'de, büyümenin ölçüsü olarak reel GSYH değişkeni kullanılmıştır. Gıda ve Tarım Örgütü (Food and Agriculture Organization, FAO) verilerinden elde edilen değişkenin 2010 yılı sabit fiyatlarıyla ABD doları cinsinden değeri kullanılmıştır. İklim değişikliğinin tarım sektörü üzerindeki etkisinin araştırıldığı Model 2'de bağımlı değişken olarak kullanılan tarımsal katma değer değişkeni, 2000 yılı sabit fiyatlarıyla ABD doları cinsinden çalışan başına tarımsal katma değeri ifade etmektedir. Tarımsal verimin bir ölçüsü olan değişken tarım sektöründe üretim ile ara girdilerin değeri arasındaki farkın ölçümü olup Dünya Bankası'nın World Development Indicators (WDI) veri tabanından elde edilmiştir.

Her iki modelde iklim değişikliği göstergesi olarak CO₂ emisyonu kullanılmıştır. CO₂ emisyonları, fosil yakıtlar ve çimento üretiminden kaynaklanan emisyonlardır. Bu emisyonlar

atmosfere daha fazla sera gazı salınımına yol açarak küresel ısınma ve iklim değişikliğine yol açmaktadır.

Tablo1: Modelde Kullanılan Değişkenler

Değişkenin Adı	Değişkenin Tanımlanması	Elde Edildiği Kaynak
GDP	GSYH (2010 ABD \$)	FAOSTAT
AVA	Tarımsal Katma Değer, İşçi Başına (2010 ABD \$)	Dünya Bankası, WDI
CO2	CO ₂ emisyonları (GSYH SAGP doları başına kg)	Dünya Bankası, WDI
SE	Okullaşma, Yükseköğretim (brüt%)	Dünya Bankası, WDI
AGL	Tarım arazisi (km kare)	Dünya Bankası, WDI
RPOP	Kırsal Nüfus (Toplam)	Dünya Bankası, WDI
GFC	Gayri Safi Sabit Sermaye Oluşumları (2010 ABD \$)	FAOSTAT

Modellerin her ikisinde kontrol değişkenleri olarak; yükseköğretim okullaşma oranı, ekilebilir kara alanını gösteren tarımsal arazi, toplam nüfustan kentsel nüfus çıkarılmasıyla hesaplanan kırsal nüfus ve kamu ve özel sektör yatırımlarını gösteren gayri safi sabit sermaye oluşumu değişkenleri kullanılmıştır.

Ampirik analizde kullanılan değişkenlere ait tanımlayıcı istatistikler Tablo 2’de sunulmuştur. Tablodan takip edilebileceği üzere, ele alınan ülke grubunda 1990-2016 dönemi arasında GDP değişkeni ortalama olarak 81963.71 ABD doları düzeyinde gerçekleşmiştir. AVA değişkeninin en düşük değeri 395.008 dolar iken en yüksek değerinin 6485.521 dolar olarak gerçekleştiği görülmektedir. CO2 değişkeninin en düşük ve en yüksek değerleri sırasıyla 0.051 kg ve 0.429 kg olup söz konusu dönemde ortalama olarak 0.234 kg düzeyinde gerçekleşmiştir.

Tablo 2: Tanımlayıcı istatistikler

Değişkenler	Ortalama	Std. Sapma	Minimum	Maksimum
GDP	81963.71	89502.69	4691.673	410601.5
AVA	1648.302	855.483	395.008	6485.521
CO2	0.234	0.0842	0.051	0.429
SE	18.053	13.190	1.531	52.251
AGL	112333.4	98276.25	15750	369720
RPOP	39224948.86	35654354.44	1975424	117421345
GFC	19279.61	24074.22	362.735	110759.8

Kontrol değişkenlere ait değişkenler incelendiğinde, eğitim göstergesi olarak kullanılan SE değişkeninin 1990-2016 döneminde en düşük ve en yüksek değerlerinin sırasıyla %1.531 ve %52.251 düzeyinde gerçekleştiği görülmektedir. Ekilebilir kara alanını gösteren AGL değişkeninin ortalama değeri 112333.4 km karedir. Kırsal nüfusu gösteren RPOP değişkeninin en düşük ve yüksek değerleri 1975424 ve 117421345'dir. GFC değişkeninin ise en düşük değeri 362.735 dolar iken en yüksek değeri 110759.8 dolar olarak gerçekleşmiştir.

AMPİRİK ANALİZ VE BULGULAR

Çalışmada panel veri analizi kapsamında öncelikle sabit etkiler (FE) ve rassal etkiler (RE) modellerinden hangisinin kullanılacağına seçimi için Hausman testi yapılmıştır. Bu doğrultuda Hausman test istatistiği sonucuna göre; Model 1 için en uygun yöntemin sabit etkiler modeli, Model 2 için en uygun yöntemin rassal etkiler modeli olduğu belirlenmiştir. Daha sonraki aşamada ilgili modellerde etkin tahminciler elde etmek için varsayımdan sapmalar sınanmıştır. Bu kapsamda modellere heteroskedasite ve otokorelasyon testleri yapılmış ve sonuçlar Tablo 3'de sunulmuştur. Buna göre, Model 1'e ait bulgulara bakıldığında, Değiştirilmiş Wald Testi sonucuna (Wald Chi2) göre varyansın birimlere göre değiştiği yani heteroskedasite sorununun olduğu tespit edilmiştir. Durbin Watson (DW) Testi ve Baltagi-Wu LBI testi ise modelde otokorelasyon sorunu olduğunu göstermektedir. Model 2'de heteroskedasitenin varlığının araştırıldığı Levene Brown ve Forysthe test sonucuna göre varyansın birimlere göre değiştiği yani heteroskedasite sorununun olduğuna karar verilmiştir. DW ve LBI istatistikleri ise modelde otokorelasyon sorunu olduğunu işaret etmektedir. Her iki modele ait elde edilen bulgulardan yola çıkarak, etkin ve tutarlı sonuçlar için kümelenmiş standart hatalar (Cluster) yöntemi ile tahmin yapılmıştır.

Tablo 3: Analiz Sonuçları

Değişkenler	Model 1 – FE	Model 2 - RE
	Bağımlı Değişken: LGDP	Bağımlı Değişken: LAVA
CO2	-0.918*** [0.176]	-1.104** [0.570]
SE	0.019*** [0.000]	0.104*** [0.003]
LAGL	-0.032 [0.127]	0.460** [0.224]
LRPOP	0.759*** [0.108]	-0.537*** [0.153]
LGFC	0.407*** [0.022]	0.199*** [0.065]
SABİT	-5.624* [2.745]	9.341*** [1.601]
R kare	0.97	0.69

Hausman Test	28.28 [0.000]	8.40 [0.135]
Wald Chi2	34.67 [0.000]	
Levene, Brown ve Forsythe'nin Testleri		W0=30.993 [0.000] W50=10.400 [0.000] W10=30.534 [0.000]
Durbin-Watson	0.654	0.518
Baltagi-Wu LBI	1.228	1.230

Not: *, ** ve *** sırasıyla % 10, % 5 ve % 1 seviyelerindeki istatistiksel anlamlılık düzeyini göstermektedir. Parantez içindeki değerler standart hataları, köşeli parantez içindeki değerler ise anlamlılık düzeylerini göstermektedir

İklim değişikliğinin büyüme üzerindeki etkisinin araştırıldığı Model 1'e ait bulgular, iklim değişikliği göstergesi olarak kullanılan CO₂ ile LGDP arasında negatif ve %1 seviyesinde anlamlı bir ilişki olduğunu göstermektedir. Bir diğer deyişle CO₂ emisyonundaki artış ele alınan ülke grubunda ekonomik büyümeyi negatif etkilemektedir. Kontrol değişkenlerine ait bulgulara göre; SE, LRPOP, LGCF ile büyüme arasında pozitif ve istatistiksel olarak %1 seviyesinde anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Bir diğer kontrol değişkeni LAGL ile büyüme arasında ise herhangi bir ilişki tespit edilememiştir.

İklim değişikliğinin tarım sektörü üzerindeki etkisinin araştırıldığı Model 2'ye ait bulgular incelendiğinde, CO₂ emisyonu ile tarımsal katma değeri ifade eden LAVA değişkeni arasında negatif ve %5 seviyesinde anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Bu bulgu ele alınan ülkelerde iklim değişikliğindeki bir artışın tarım sektörü tarafından yaratılan katma değeri olumsuz etkilediğini ortaya koymaktadır. Kontrol değişkenlerine ait bulgular ise SE, LAGL, LGCF ile tarımsal katma değer arasında pozitif bir ilişki olduğunu; LRPOP ile tarımsal katma değer arasında ise negatif bir ilişki olduğunu desteklemektedir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Küresel ölçekte karşılaşılan en büyük sorunlardan biri olan iklim değişikliği etkisini giderek arttırmaktadır. Bu doğrultuda araştırmacılar iklim değişikliğinin çevresel, sosyal ve ekonomik boyutta yol açtığı yıkıcı etkilere dikkat çekerek bu konuda bütün ülkeleri tedbirler almaya yönlendirmektedir. Bu çalışmada, iklim değişikliğinin ekonomik boyuttaki etkileri bağlamında iklim değişikliğinin tarım sektörü ve ekonomik büyüme üzerindeki etkisi Honduras, Myanmar, Haiti, Nikaragua, Filipinler, Bangladeş, Pakistan, Vietnam, Guatemala ve Tayland'dan oluşan ve iklim değişikliğinden en fazla etkilendiği belirlenen 10 ülke için analiz edilmiştir. Elde edilen bulgular, söz konusu ülkelerde iklim değişikliğinin ekonomik büyüme ve tarımsal katma değeri negatif yönde etkilediğini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla bu ülkelerde iklim değişikliğinin olumsuz etkilerinin azaltılmasına yönelik uygulanacak politikalar hem ekonomik büyüme hem de tarım sektörüne önemli katkılar sağlayabilecektir.

Dünyada artan nüfusa bağlı olarak gıda ihtiyacı her geçen gün artmakta ancak iklimdeki değişiklikler tarım ve gıda üretimini sınırlamaktadır. İklim değişikliğinin neden olduğu sıcaklık ve yağış değişimleri tarım sektöründe verimliliği düşürerek ürün miktarı ve kalitesini etkilemektedir. Bu durum tarımın GSYH'ya katkısının düşük olmasına yol açmakta, diğer yandan ekonomik büyümeyi olumsuz etkilemektedir. Bu nedenle ülkelerin iklim değişimine uyum ve olumsuz sonuçlarının azaltılmasına yönelik stratejiler geliştirmeleri gelecekte yaşanması muhtemel zorlukların önüne geçecektir.

İklim değişikliği ile mücadele ve uyum kapsamında modern tarım tekniklerinin geliştirilmesi tarım sektöründe üretim kayıplarının önlenmesi açısından önemlidir. Tarımsal sulama teknolojilerinin geliştirilmesi, organik tarım yöntemlerinin yaygınlaştırılması ve verimli tarım arazilerinin korunması gibi tedbirleri içeren tarımsal politikaların sürdürülebilirliğe katkı sağlayacağını söylemek mümkündür. Bunun yanında sera gazı emisyonlarının azaltılması için fosil yakıtlar yerine yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanılması ve üretim sürecinde daha temiz teknolojilere geçiş iklim değişikliğinin önlenmesi açısından önem taşımaktadır.

Şunu unutmamak gerekir ki, ekosistem bir bütün olduğundan iklim değişikliğinin zararlı etkilerinin önlenmesi sadece bölgesel değil aynı zamanda uluslararası düzeyde alınacak önlemlerle mümkün olabilmektedir. Bu nedenle fosil yakıt kullanımının azaltılması ve yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımına yönelik teşvik politikalarını tüm ülkelerin desteklemesi önemli bir adımdır.

KAYNAKÇA

- Abidoye, Babatunde O. ve Odusola, Ayodele F. (2015), "Climate Change and Economic Growth in Africa: An Econometric Analysis", *Journal of African Economies*, 24(2), s. 277-301.
- Acharya, Shankar Prasad ve Bhatta, Guna Raj (2013), "Impact of Climate Change on Agricultural Growth in Nepal", NRB Working Paper No. 15, <https://www.nrb.org.np/ecorev/pdf/files/nrbwp201315.pdf> (04.08.2018).
- Afzal, Muhammad; Ahmed, Tanvir ve Ahmed, Gulzar (2016), "Empirical Assessment of Climate Change on Major Agricultural Crops of Punjab, Pakistan", MPRA Paper No. 70958, <https://mpra.ub.uni-muenchen.de/70958/> (03.08.2018).
- Apata, Temidayo Gabriel (2010), "Effects of Global Climate Change on Nigerian Agriculture: An Empirical Analysis", *CBN Journal of Applied Statistics*, 2(1), s.31-50.
- Aydinalp, Cumhur ve Cresser, Malcolm S. (2008), "The Effects of Global Climate Change on Agriculture", *American-Eurasian J. Agric. & Environ. Sci.*, 3 (5), s.672-676.

- Başoğlu, Aykut ve Telatar, Osman Murat (2013), “İklim Değişikliği’nin Etkileri: Tarım Sektörü Üzerine Ekonometrik Bir Uygulama”, *KTÜ-Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Bilimler Dergisi*, 6, s.7-25.
- Belloumi, Mounir (2014), “Investigating the Impact of Climate Change on Agricultural Production in Eastern and Southern African Countries”, AGRODEP Working Paper 0003, <http://www.hyalina.com/sites/default/files/AGRODEPWP0003.pdf> (03.03.2018).
- Brown, Casey; Meeks, Robyn; Ghile, Yonas ve Hunu, Kenneth (2010), “An Empirical Analysis of the Effects of Climate Variables on National Level Economic Growth”, World Bank’s World Development Report 2010: Policy Research Working Paper 5357, <http://documents.worldbank.org/curated/en/907171468314700762/pdf/WPS5357.pdf> (11.03.2018).
- Chen, Shuai; Chen, Xia Oguang ve Xu, Jinta (2014), “Impacts of Climate Change on Agriculture: Evidence from China”, Environment for Development, Discussion Paper Series, EfD DP 14-07.
- Dell, Melissa; Jones, Benjamin F. ve Olken, Benjamin A. (2008), “Climate Change and Economic Growth: Evidence from the Last Half Century”, NBER Working Papers Series, No. 14132.
- Dünya Bankası (2018), WDI Database, <http://databank.worldbank.org/data/source/world-development-indicators> (03.03.2018).
- Etwire, Prince M.; Fielding, David ve Kahui, Viktoria (2017), “The Impact of Climate Change on Crop Production in Ghana: A Structural Ricardian Analysis”, University of Otago Economics Discussion Papers No. 1706.
- FAO (2018), FAOSTAT Database, <http://www.fao.org/faostat/en/#home> (03.03.2018).
- Germanwatch (2018), Global Climate Risk Index 2017, Briefing Paper, Authors: Sönke Kreft, David Eckstein and Inga Melchior Editing: Joanne Chapman-Rose, Daniela Baum <https://germanwatch.org/en/download/16411.pdf> (03.03.2018).
- IPCC, (2007), “Summary for Policymakers” A report of Working Group I of the Intergovernmental Panel on Climate Change, <https://www.ipcc.ch/pdf/assessment-report/ar4/wg1/ar4-wg1-spm.pdf> (04.14.2018).
- Iqbal, Kazi ve Siddique, Abu (2014), “The Impact of Climate Change on Agricultural Productivity: Evidence from Panel Data of Bangladesh”, No 14-29, Economics

Discussion / Working Papers from The University of Western Australia, Department of Economics.

Khalid, Ali Awais; Mahmood, Faisal ve Rukh, Gul (2016), "Impact of Climate Changes on Economic and Agricultural Value Added Share in GDP", *Asian Management Research Journal*, 1(1), s.35-48.

Mahato, Anupama (2014), "Climate Change and its Impact on Agriculture", *International Journal of Scientific and Research Publications*, 4(4), s.1-6.

Masud, M. M.; Rahman, M. S.; Al-Amin, A. Q.; Kari, F. ve Filho, W. L. (2012), "Impact of Climate Change: An Empirical Investigation of Malaysian Rice Production", *Mitigation and Adaptation Strategies for Global Change*, 19(4), s.431-444.

NOAA (2018), Earth System Research Laboratory, Global Monitoring Division, Mauna Loa CO2 Annual Mean Data, <https://www.esrl.noaa.gov/gmd/ccgg/trends/data.html> (03.03.2018).

PORTFÖY YÖNETİCİLİK MESLEĞİNİN VE PORTFÖY YÖNETİM FAALİYETİNİN VERGİ KANUNLARI KARŞISINDAKİ DURUMU

Serkan ACUNER*
0000-0003-3567-4534

ÖZ

Portföy yöneticiliğinin yatırım hizmetleri ve faaliyetleri kapsamında olduğu kabul edilmiştir. Portföy yönetim mesleği, kurumsal bir çatı altında Sermaye Piyasası Kurulu'ndan (SPK'dan) izin alınmak suretiyle portföy yönetim şirketleri aracılığıyla icra edilir. Bu şirketlerin sermaye piyasası kurumu olduğu kabul edilir. Diğer taraftan aracı kurumlar ile bankaların portföy yönetim faaliyetlerine izin verilir. Portföy yönetim şirketleri, aracı kurumlar ve bankalar anonim şirket ticaret unvanı altında kurulur. Dolayısıyla kurumlar vergisi mükellefidirler. Buna ilaveten şirketler şube açmak ve acentelik sözleşmesiyle hizmet görmek üzere yetkilendirilmiştir. Portföy yönetim şirketleri müşterilerinin portföylerini kurdukları yatırım fonlarında değerlendirir. Bu çalışmada portföy yöneticiliği mesleği ve icrası yanında mesleğin ve yatırım fonlarının vergi kanunları karşısındaki durumu; Sermaye Piyasası Kanunu, Kurumlar Vergisi Kanunu, Gelir Vergisi Kanunu ve Katma Değer Vergisi Kanunu, Gider Vergileri Kanunu, Damga Vergisi Kanunu ve Harçlar Kanunu dikkate alınarak, sistematik literatür taraması yöntemi yanında ilgili kanun hükümlerinin lafzi yöntem ile yorumlanması suretiyle açıklanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Portföy, Portföy Yöneticiliği, Vergi Kanunları.

JEL Kodları: K34, G11, H20, G21.

THE CASE OF THE PROFESSION OF PORTFOLIO MANAGEMENT AND PORTFOLIO MANAGEMENT ACTIVITIES CONCERNING TAX LAW

ABSTRACT

Portfolio management is considered within the scope of investment services and activities. By receiving permission from Capital Markets Board (CMB) under an institutional structure, the profession of portfolio management is professed through the agency of portfolio management companies. These companies are accepted as stock exchange commissions. On the other hand, stockbrokers and banks are permitted to participate in portfolio management activities. Portfolio management companies, stockbrokers and banks are established under the business name of Stock Corporation. Thereby, they are obliged to company tax. In addition to this, companies are licensed to open a branch and work according to agency agreement. Portfolio management companies value the customers' portfolios by means of the launched investment funds. Through systematic literature review and grammatical interpretation of the related acts of law, this study aims to explain the case of the profession of portfolio management, its practice and investment funds concerning the tax law, more specifically from the aspects of Capital Markets Law, Corporate Tax Law, Income Tax Law and Value Added Tax Law, Expenditure Tax Law, Stamp Tax Law and Act of Fees.

Keywords: Portfolio, Portfolio Management, Tax Law.

JEL Codes: K34, G11, H20, G21.

* Öğr. Gör. Dr., Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Ardeşen Meslek Yüksek Okulu Bankacılık ve Sigortacılık Programı, serkan.acuner@erdogan.edu.tr.

Giriş

Son yirmi yılı aşkın sürede önemli mesleklerden biri olarak kabul edilen portföy yöneticiliği, kurumsal düzeyde portföy yönetim şirketleri bünyesinde icra edilir. Portföy yöneticiliği sermaye piyasası mevzuatında düzenleme alanı bulmuş bir faaliyettir. Kaldı ki; bu faaliyetin mevzuatta, yatırım hizmet ve faaliyetlerinden biri olduğu kabul görmüştür.

Sermaye piyasalarında portföy yönetim hizmeti pek çok paydaşın iştirakiyle ifa edilir. Bu paydaşlar içerisinde; yatırımcılar/müşteriler, gerçek kişi portföy yöneticileri ve portföy yönetim şirketleri yanında portföy yönetim şirketlerince kurulmasına izin verilen yatırım fonları, yatırımcıların portföylerinin saklayıcısı olan saklayıcı kuruluşlar ve yatırım fonlarının değerlendirildiği borsalar yer almaktadır. Ayrıca sermaye piyasasını düzenleyen kamu tüzel kişiliğine ait Sermaye Piyasası Kurumu bir paydaş olarak önem arz etmektedir.

Portföye sahip yatırımcılar, uzman portföy yöneticilerinin istihdam edildiği portföy yönetim şirketleri vasıtasıyla tasarruflarının sermaye piyasalarında değerlendirilmesini talep eder. Bu taleple şirketler, yatırımcıya ait portföyleri kurucusu oldukları fonlarda, katılımcıya katılma payı tanımlamak suretiyle, değerlendirilmesini sağlar. Portföyü oluşturan değerler bir saklama kuruluşu nezdinde saklanır. Tüm bu sistem sermaye piyasası mevzuatıyla düzenlenmiş, piyasanın düzenleme ve denetleme yetkisi Sermaye Piyasası Kurumu'na bırakılmıştır.

Çalışmanın amacı; portföy yöneticilik mesleğinin hukuki netliğinin ortaya konulması yanında portföy yönetim faaliyetinde bulunan portföy yönetim şirketleri ve uzman portföy yöneticileri ile portföy yönetim şirketlerince kurulan yatırım fonlarının vergi kanunları karşısındaki durumlarının açıklığa kavuşturulmasıdır. Bu çalışmada paydaşlardan öncelikle portföy yönetim faaliyeti ile doğrudan ilintili gerçek kişi portföy yöneticileri, portföy yönetim şirketleri ve portföy yönetim şirketlerince kurulan fonlara ilişkin detaylı düzenlemelere yer verilmiş, ardından adı geçen paydaşların vergi kanunları [Kurumlar Vergisi Kanunu (KVK), Gelir Vergisi Kanunu (GVK), Katma Değer Vergisi Kanunu (KDVK), Gider Vergileri Kanunu (GidVK), Damga Vergisi Kanunu (DVK) ve Harçlar Kanunu (HK)] karşısındaki durumları ayrı ayrı ele alınarak değerlendirilmiştir. Portföy yönetim şirketlerinin acentelik vasfıyla yetkilendirdiği aracı kurumlar ile bankaların vergi kanunları karşısındaki durumu, (portföy yönetim şirketleri ile aynı ticaret unvanıyla kurulmak zorunda olduklarından,) portföy yönetim şirketleri başlığı altında açıklanmıştır. Sermaye piyasalarının önem kazandığı ülkemizde, paydaşlara hangi vergi bağımlılıklarının (istisna yahut muafiyet hükümlerinin) tanındığı bu çalışmanın önem arz eden açıklamaları arasında yer almaktadır. Bunun yanı sıra yasa koyucunun 2012 yılında kabul ettiği ve yürürlüğünü öngördüğü, ayrıca paydaşlardan biri

olan, yabancı nitelikteki yatırım fonlarına yönelik vergi istisnası, genel hatlarıyla çalışma konusu ile ilişkilendirilmiştir.

PORTFÖY YÖNETİCİLİK MESLEĞİ VE MESLEĞİN İCRASI

Portföy Yöneticiliği

Esasında cüzdandan anlamına gelen portföy (Koç, 2011:27), menkul kıymetlerin bir araya getirilmesiyle oluşan yeni finansal bir varlık olduğu kabul edilir (Başar, 2013: 3). Başka bir açıdan bakılacak olursa portföy; kişinin malvarlığının menkul kıymetlerden oluşan kısmını ifade etmek yanında, bu kişinin yatırıma yönelmesi halinde sahip olduğu menkul kıymetleri (Ceylan ve Korkmaz, 1998: 1) anlatmaya yarayan bir kavramdır. Portföy; Portföy Yönetim Şirketleri ve Bu Şirketlerin Faaliyetlerine İlişkin Esaslar Tebliği'nde (Portföy Yönetim Şirketlerine İlişkin Tebliğ - PYŞİT) hukuki anlamda da tanımlanmış bir kavram olup, dar kapsamda hangi menkul değerleri içerdiği açıklanmak suretiyle ele alınmıştır. Buna göre portföy, para ve sermaye piyasası araçlarını, kıymetli madenler ile SPK'ca uygun görülen varlıklar ile işlemleri kapsamaktadır (PYŞİT, md. 3/1-k). Buradan finansal bir varlık olan portföyün yönetilecek bir kavram olduğu sonucuna varılır. Çünkü portföydeki değerlerin değişen ekonomik koşullara göre; değiştirilmesi yani bazı kıymetlerin çıkarılıp satılması ve onların yerine başka kıymetlerin satın alınması gerekebilir (Karlı, 2004: 569). Dolayısıyla portföy yönetimi, portföyün değişen ekonomik koşullara uygun şekilde farklılaştırılması/değiştirilmesi şeklinde tanımlanabilir (Demirtaş ve Güngör, 2004:103). Daha teknik bir tanımla portföy yönetimi, “... risk ve beklenen getiri tercihlerine göre finansal varlıkların seçilerek portföy oluşturulması, oluşturulan portföydeki varlıkların değiştirilmesi, portföydeki varlıkların oranlarının ihtiyaca göre güncellenmesi, portföyden varlık satılması veya portföye varlık alınması gibi işlemlerle portföyden en yüksek başarıyı elde etmek üzere yatırım kararları alınmasına dayanan bir varlık yönetim...” şeklindedir (Gündoğdu, 2015: 38).

Portföy yönetim faaliyeti portföy sahiplerince yerine getirilebileceği gibi, bu faaliyet (yukarıda ki tanımda da ifade edildiği üzere) vekil sıfatını taşıyan uzman gerçek ya da tüzel kişilere de bırakılabileceği anlaşılmaktadır. Çünkü yeteri kadar birikime sahip olmayanlar ile yeteri kadar birikime ve sermaye piyasası bilgisine sahip olanlardan zamanı olmayan portföy sahiplerinin portföylerini profesyonel bilirkişilere yönettirmek (Soydemir ve Akyüz, 2015:424) istemeleri doğaldır. 1992 yılına kadar faaliyet, esasen, yeterli hukuki düzenlemelerin olmadığı bir ortamda, portföy sahipleri tarafından yürütülmekteydi. Bu

tarihten sonra ise, profesyonel portföy yöneticilik mesleği doğmuş, meslek hukuki zemine kavuşturulmuş ve günümüzde de profesyonel kişiler tarafından yürütülmektedir.

Sermaye Piyasası Kanunu (SPKan), md. 37/1-(ç)'de portföy yöneticilik mesleğinin yatırım hizmetleri ve faaliyetleri kapsamında olduğu kabul edilmiştir. PYŞİT'de ayrıca ifade edildiği üzere portföy yöneticiliği bireysel ve kolektif portföy yöneticiliğini kapsamaktadır. Kolektif portföy yöneticiliğinin; *"...imzalanan portföy yönetim sözleşmesi çerçevesinde, müşterilere ait portföylerin her bir müşteri adına maddi bir menfaat sağlamak üzere vekil sıfatıyla yönetilmesi..."* (PYŞİT, md. 32/1) faaliyetinden ibaret olduğu kabul edilmiştir. Tanımda geçen müşteri kavramı kolektif yatırım kuruluşlarını (PYŞİT, md. 3/1-i) ifade etmekle birlikte, kolektif portföy yöneticiliğini bireysel portföy yöneticiliğinden ayıran temel nokta bu hükümlerle belirginleştirilmiştir. Diğer taraftan bireysel portföy yöneticiliği mezkûr tebliğde tanımlanmamış ancak esasları dar kapsamlı tespit edilmiştir. Buna karşın bireysel portföy yöneticiliğinin, kolektif yatırım kuruluşlarının portföyleri hariç olmak üzere yatırımcıya has, yatırımcının mali durumunun, risk ve getiri tercihlerinin dikkate alındığı, yatırım süresine uygun portföyler oluşturulması ve yönetilmesi faaliyetine karşılık geldiği söylenebilir. Burada ifade edilmesi gereken önemli husus; kolektif portföy yahut bireysel portföy faaliyetlerinin münhasıran portföy yönetim şirketlerince yürütülmesi gerekmektedir.

Portföy yöneticilik mesleği; yüksek öğrenim görmüş, meslekî yeterliliği bulunan, bağımsız davranabilen, faaliyetlerde meslekî özen ve dikkati sergileyen, sır saklama yükümlülüğüne uyan kişilerce yerine getirilir (Dağlı, 2012: 61). Bu kişiler kolektif portföy yönetim kuruluşlarının bünyesinde istihdam edilir (Yatırım Kuruluşlarının Kuruluş ve Faaliyet Esasları Hakkında Tebliğ - YKHT, md. 18/9). Yatırım kuruluşlarında istihdam edilen portföy yöneticilerinin, *"... yetkili kuruluşlarda vekil sıfatıyla, müşterilerin mali durumuna, risk-getiri tercihlerine ve yatırım süresine uygun portföylerin oluşturulması ve yönetilmesi ile Kurulun bireysel portföy yöneticiliği faaliyetine ilişkin düzenlemelerinde belirtilen faaliyetlerin yürütülmesinden kısmen veya tamamen sorumlu olan personel..."* oldukları kabul edilmiştir. Bu kişilerce kurum bünyesinde yatırımcılara verilen hizmetin karşılığında hizmetten yararlananlar, portföy yöneticisi şirkete; yönetim ücreti, teşvik, prim, performans ücreti ve benzeri ödemeleri yapmak durumundadır (Çelik ve Güven, 2013: 115). Buna karşın portföy yönetim şirketlerinde istihdam edilen uzman portföy yöneticileri şirkete bağlı ve tabi olan, şirketin emir ve direktifleri doğrultusunda çalışan hizmet erbablarıdır. Hizmet erbabının işverenine tabi ve bağlı hizmet görmesinden doğan ücret hakkı saklıdır.

Portföy Yönetim Şirketleri

SPKan md. 35/1-(ç)'de sermaye piyasası kurumu olduğu kabul edilen portföy yönetim şirketleri, portföy yöneticiliği konusunda yetkilendirilmiş kurumlardır. Bu kurumlara ilişkin esaslar, SPKan'ın "*Kollektif Yatırım Kuruluşları*" başlıklı 4'üncü bölümünde düzenlenmiştir. Dolayısıyla portföy yönetim şirketlerinin kollektif yatırım kuruluşlarından biri olduğu kabul edilmelidir.

Portföy yönetim şirketleri esasen fonların kurulması ve yönetimi ile yetkilendirilmiş, anonim tipte şirketleşmek şartıyla kurulan sermaye piyasası kurumlarıdır (SPKan, md, 55/1; PYŞİT, md. 4/1). Ayrıca bu kurumların SPKan md. 38'de sıralanmış yan hizmetleri de ifa etmelerine imkân tanınmıştır. Portföy yönetim şirketlerinin kurulması ve faaliyete geçmesi SPK'nın iznine tabidir (SPKan, md, 55/1). SPK portföy yönetim şirketlerini bir yetki belgesi ile yetkilendirir (PYŞİT, md. 4/3). Verilen yetki belgesi ile portföy yönetim şirketi portföy yöneticiliği yanında, yatırım danışmanlığı faaliyetinde de bulunabilir (PYŞİT, md. 4/3; md. 38/1). SPK tarafından istenen belgeleri tamamlayarak başvuranların talepleri incelenir (SPKan, md, 55/1). İnceleme ardından, kurulmalarına ilişkin karar 6 aylık süre içerisinde ilgililere tebliğ edilir (SPKan, md, 55/1). Portföy yönetim şirketi ticaret unvanında "*portföy yönetimi*" ibaresini kullanmak zorundadır (PYŞİT, md. 6/1). Portföy yönetim şirketi ayrıca işletme adını kullanmak istiyorsa, SPK'dan izin alması ve alınan izin ardından işletme adını ticaret siciline tescil ettirerek, Türkiye Ticaret Sicil Gazetesi'nde ilan ettirmesi gerekmektedir. Portföy yönetim şirketi müşterilerinin portföylerinde bulunan değerleri bir saklama kuruluşu nezdinde himaye etmesi gerekmektedir (SPKan, md, 55/3). Portföy yönetim şirketlerinin çalışma usul ve esasları gibi pek çok konuda düzenleme yapma yetkisi SPK'ya tanınmıştır. "*Portföy yönetim şirketlerinin ortaklarına, pay devirlerine, asgari sermayesine ve sermaye yeterliliğine, yatırım fonu kurmalarına ve yönetmelerine, ana faaliyet konusunun yanı sıra portföy yöneticiliği ve yatırım danışmanlığı faaliyetleri yanında izin verilen sermaye piyasası faaliyetlerine ve faaliyetleri nedeniyle teminat yatırma zorunluluklarını*" belirleme yetkisi bu kapsamdadır (SPKan, md, 55/4). Portföy yönetim şirketinin en önemli sorumluluğu, kendi nezdinde olan fonları bunun yanında katılma hesabı sahiplerinin ve diğer müşterilerinin çıkarlarını gözetmektir (SPKan, md, 55/6; PYŞİT, md. 10/1).

Portföy yönetim şirketleri portföy yönetim hizmetini kurumsal düzeyde (merkez ve şubeler vasıtasıyla) ifa edebilecekleri gibi, işi; banka yahut aracı kurumlar ile acentelik tesis ederek gördürebilirler (PYŞİT, md. 15/1). Buna ilaveten yurt dışında şubeler aracılığı ile hizmet ifa etmelerine izin verilmiştir (PYŞİT, md. 15/1). Dolayısıyla portföy yöneticiliği; portföy

yönetim şirketleri, bankalar ve aracı kurumlar (ki bunların aracı kuruluş olduğu kabul edilir; o takdirde meslek, bu kuruluşlar) tarafından yerine getirilebilir.

Portföy yönetim şirketlerinin faaliyetlerine bakıldığında; kolektif portföy yönetim faaliyetleri ile bireysel portföy yönetim faaliyetlerini yerine getirdikleri bilinmektedir. Kolektif portföy yönetim faaliyeti, “...imzalanmış portföy yönetim sözleşmesi çerçevesinde, müşterilere ait portföylerin her bir müşteri adına maddi bir menfaat sağlamak üzere vekil sıfatıyla yönetilmesi...” faaliyetidir (PYŞİT, md. 32/1). Faaliyet; portföy yönetimi yanında hukukî işlemlerin yürütülmesi ve muhasebe hizmetleri ile kayıtların tutulması, müşteri ilişkilerinin yürütülmesi, değerlendirme ve pay fiyatının hesaplanması, portföylerin mevzuata, içtüzüğe, izahnameye ve esas sözleşmeye uygunluğunun izlenmesi ve kontrolü, fon gelir ve giderlerinin hesaplanması ve dağıtımı, katılma payı ihracı ve geri alımı, portföy yönetimine ilişkin işlem ve sözleşmelerden kaynaklanan yükümlülüklerin yerine getirilmesini kapsamaktadır (PYŞİT, md. 32/1). Kolektif portföy yönetim faaliyeti kapsamında portföy yönetim şirketleri kolektif yatırım kuruluşlarının katılma payı sahipleri ve ortaklarının çıkarlarını gözetmekle mükelleftir (PYŞİT, md. 33/1).

Son olarak portföy yönetim şirketlerince sunulan başka bir portföy yönetim faaliyeti vardır ki; o da, bireysel portföy yönetim faaliyetidir. SPK’dan faaliyet izni alan portföy yönetim şirketleri bireysel portföy yönetim hizmetini ifa etme hak ve yetkisine sahiptir. PYŞİT’de de açıklandığı üzere bu hizmet kişilere yönelik sunulacak bir hizmettir. Bireysel portföy yönetim faaliyetinde portföy yönetim şirketi, yatırım hizmetleri ve faaliyetlerine ilişkin düzenlemeler ile saklama hizmetine yönelik esaslardan muaftır. Dolayısıyla bu açıklamalardan varılan önemli sonuç; kolektif portföy yöneticilik hizmetinin kurumsal (diğer bir deyişle YKHT md. 31/1-(a)’da ifadesini bulan profesyonel) müşterilere sunulacağı, bireysel portföy yöneticilik hizmetinin ise portföy sahibi gerçek kişilere sunulacağıdır.

Aracı Kurumlar

Aracı kurumlar esasen sermaye piyasasındaki aracılık faaliyetlerini yerine getirmekle mükellef (İnceoğlu, 2004: 19) kurumlardır. Bununla birlikte hukuki tanımında aracı kurumların SPKan’da belirlenen yatırım hizmet ve faaliyetlerini yerine getirmek için yetkilendirilmiş yatırım kuruluşlarından (SPKan, md. 3/1-a) biri olduğu kabul edilmiştir. Yatırım Kuruluşlarının Kuruluş ve Faaliyet Esasları Hakkında Tebliğ’de (Yatırım Kuruluşları Hakkında Tebliğ’de - YKHT’de) belirtildiği üzere aracı kurumlar; sermaye piyasası aracılık faaliyetlerinden en az birini yerine getirmek, anonim tipte şirketleşmek ve SPK’dan yetki belgesi (kuruluş ve faaliyet izni) almış olmak zorundadır (YKHT, md. 4/1-a; md. 5/1-a; md. 8

ve 9; md. 17). Aracı kurumların kuruluş ve faaliyet izinleri SPK tarafından verilir (YKHT, md. 5; md. 6).

Aracılık faaliyetinin sermaye piyasalarında önemli bir meslek kolu olduğu kabul edilebilir. Çünkü aracılar, sermaye piyasalarında fon talep edenler ile ellerinde atıl fon bulunduranların, en doğru zeminde buluşmalarına aracılık etmektedirler. Hukuki tanımlarında da anlaşıldığı gibi, aracıların sermaye piyasalarında sermaye piyasası araçlarını kendi nam ve hesabına veya başkası nam ve hesabına yahut kendi namına başkası hesabına ticari amaçla alım satım işlemi yapmaya yetkili kurum oldukları kabul edilmiştir.

YKHT’de aracı kurumlar yetkilerine göre; geniş yetkili aracı kurumlar, dar yetkili aracı kurumlar ve kısmi yetkili aracı kurumlar şeklinde sınıflandırılmıştır. Geniş yetkili aracı kurum; portföy aracılığı faaliyeti, genel saklama hizmeti ve/veya aracılık yüklenimi faaliyetinden herhangi birini (YKHT, md. 4/1-e), dar yetkili aracı kurum; emir iletimine aracılık ve/veya yatırım danışmanlığı faaliyetlerinden herhangi birini (YKHT, md. 4/1-d), kısmi yetkili aracı kurum ise; işlem aracılığı, en iyi gayret aracılığı faaliyeti, sınırlı saklama hizmeti ve/veya portföy yöneticiliği faaliyetinden herhangi birini (YKHT, md. 4/1-ğ) ilgili mevzuat uyarınca yürütecek olan aracı kurumu ifade etmektedir.

Aracı kurumların portföy yönetim faaliyetleri ancak portföy yönetim şirketleriyle akdedecekleri acentelik sözleşmesi ile mümkün kılınır (PYŞİT, md. 15/1). Acentelik sözleşmesine bağlı olarak aracı kurumlar, portföy yönetim şirketinin faaliyetlerinin tanıtımını yapmak, portföy yöneticiliği ve/veya fon katılma paylarının pazarlama ve dağıtım faaliyetiyle ilgili sadece tahsil ve tediye işlemlerini yürütmek ve yatırım danışmanlığı faaliyeti kapsamında portföy yönetim şirketinden gelen doküman ve bilgileri acentelik hizmeti verilen kişilere açıklamaktan ibarettir (PYŞİT, md. 15/2). Bu aracılık hizmetine binaen aracı kurum aracılık sözleşmesinden doğan ücret hakkına sahip olacaktır (Türk Ticaret Kanunu-TTK, md. 113-116).

Bankalar

Bankaların aslında asli faaliyet konuları dışında aracı kurumlardan biri oldukları kabul edilir. Aracı kurum kabul edilmeleri onların, yatırım hizmetlerini ve faaliyetlerini yürütebilecekleri anlamına gelir. Kaldı ki; PYŞİT’de bankaların, yatırım kuruluşu olduğu kabul edilmiştir (PYŞİT, md. 3/1-(ş)). 5411 sayılı Bankacılık Kanunu (BK) hükümlerine uygun kuruluş ve faaliyet izni almış olan mevduat ve katılım bankaları ile kalkınma ve yatırım bankaları (YKHT, md. 4/1-b) SPK’dan izin almak suretiyle yatırım hizmet ve faaliyetlerinde bulunabilirler (SPKan, md. 39/9). Görüldüğü üzere portföy yönetim şirketleri ile aracı

kurumlara karşın bankaların yatırım hizmet ve faaliyetlerinde bulunmaları için, izin koşulu aranmakta ve bu izin SPK tarafından verilmektedir. Çünkü bankaların kuruluş izinleri ile faaliyete geçmelerine yönelik izinler Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) tarafından verilmektedir (Bkz: Acuner, 2017b: 93-101).

Bankaların aracı kuruluş sıfatları ve bu sıfatla yürütecekleri faaliyetler aracı kurumlara göre oldukça sınırlıdır (İnceoğlu, 2004: 20). SPKan md. 39/9'da; mevduat ve katılım bankaları ile yatırım ve kalkınma bankalarının yatırım hizmet ve faaliyetlerinden bir kısmını yürütebilecekleri düzenlenmiştir. Mezkûr kanunun bu fıkrasında portföy yöneticiliğinin yatırım ve kalkınma bankalarının icra edilebileceğine hükmolunmuştur (SPKan, md. 39/9). Yani meslek, mevduat kabul etmeyen bankalarca (Karslı, 2004: 135; İnam, 2007: 159) icra edilemez. Diğer taraftan aracı kurumlar gibi bankalar da anonim şirket ticaret unvanıyla kurulmak zorundadır (Acuner, 2017b: 96). Aracı kurumlar gibi bankalar da portföy yöneticilik faaliyetini acente vasfıyla yürütebilir. Aracı kurumlar başlığı altında verilen acentelik sözleşmesi ile portföy yöneticiliği faaliyetine ilişkin esaslar bankalar için de geçerlidir (PYŞİT, md. 15/1 ve 2).

YATIRIM FONLARI

SPK'dan yetki almış portföy yönetim şirketleri, müşteri portföylerinin değerlendirileceği fonları kurma hak ve yetkisine sahiptir. Bunlar mezkûr kanunda yatırım fonu adı altında düzenlenmiştir. Yatırım fonları (SPKan, md. 52) esasında kolektif yatırım kuruluşlarından biri olup, diğer kolektif yatırım kuruluşları ise yatırım ortaklıkları (SPKan md. 48 ve md. 49) ile değişken sermayeli yatırım ortaklıkları (SPKan, md. 50 ve md. 51) ve portföy yönetim şirketleridir (SPKan, md. 55 ve md. 56) (Ertan, 2013: 132). Burada bahsi geçen kolektif yatırım kuruluşları her ne kadar yukarıda SPKan'ın düzenlemeleri dikkate alınarak açıklanmış olsa da; hukuki zeminde, yatırım fonlarını ve yatırım ortaklıklarını ifade ettiği kabul edilmiştir (SPKan, md. 3/1-m). Dolayısıyla kolektif yatırım kuruluşlarının, esasen, yatırım iş ve faaliyetlerinde uzman yahut bilirkişi oldukları kabul edilir. Kolektif yatırım kuruluşları kapsamında olan yatırım ortaklıklarının ayrı ve bağımsız bir yapıya sahip olduğu, buna karşın yatırım fonlarının ise portföy yönetim şirketlerinden ayrı bir tüzel kişiliğe esas sözleşmeyle bağlı olduğu ve kurulduğu söylenebilir. Hukukî düzenlemede yatırım fonu; SPKan hükümleri esas alınmak suretiyle "...tasarruf sahiplerinden fon katılma payı karşılığında toplanan para ya da diğer varlıklarla, tasarruf sahipleri hesabına, inançlı mülkiyet esaslarına göre Kurulca belirlenen varlık ve haklardan oluşan portföy veya portföyleri işletmek amacıyla portföy

yönetim şirketleri tarafından fon iç tüzüğü ile kurulan ve tüzel kişiliği bulunmayan mal varlığı...” şeklinde tanımlanmıştır (SPKan, md. 52/1).

Yatırım fonunu portföy yönetim şirketi temsil eder, yönetir ve yönetimini denetler ayrıca bu faaliyet; katılma payı sahiplerinin haklarını koruyacak şekilde yerine getirilmek zorundadır (SPKan, md. 52/3). Portföy yönetim şirketi kurdukları yatırım fonuna ait varlıklar üzerinde tasarrufla bulunmaya ve bulunulan tasarruftan doğan hakları kullanma yetkisine sahiptir (SPKan, md. 52/3). Bu faaliyet portföy yönetim şirketlerinin fon hizmet birimi tarafından yerine getirilir. Fona ait mal varlığı, portföy yönetim şirketi yahut saklama kuruluşunun mal varlığından ayrıdır (SPKan, md. 53/1).

Yatırımcılardan toplanan değerler bu fonlarda değerlendirilir. Her bir yatırımcıya fona katılması karşılığında fona katılma payı tanımlanır (Bkz: PYŞİT, md. 4/6; md. 14/1; md. 32/1). Fona katılma payı; kayden izlenen bir sermaye piyasası aracı olup, yatırımcının sahip olduğu hakları taşır ve fona katılımı gösterir (PYŞİT, md. 3/1-f). Fon katılma paylarının pazarlanması ve dağıtımı konusunda yetki portföy yönetim şirketlerindedir (PYŞİT, md. 37/1). Bu yetki SPK'nın iznine tabidir (PYŞİT, md. 37/1). Ayrıca portföy yönetim şirketinin esas sözleşmesinde buna ilişkin esasların belirlenmesi gerekmektedir (PYŞİT, md. 37/1). Portföy yönetim şirketleri katılma paylarının satılması yahut geri alınması konusundaki yetkiyi kullanabilmesi için yatırımcılarından talimat alması gerekmektedir (PYŞİT, md. 37/1). Bu talimat akdedilecek sözleşmede belirtilmiş olmalıdır.

Yatırım fonu türleri yatırım fonları ile emeklilik yatırım fonları üst başlıkları altında ele alınarak sıralanması mümkündür. Bu iki fon türünden biri olan yatırım fonları; SPK'nın kurumsal bilgi iletişim sayfasından yaptığı açıklamalardan yola çıkılarak 5 ayrı başlıkta sınıflandırılmıştır. Bunlar; (menkul kıymet) yatırım fonları, borsa yatırım fonları, yabancı yatırım fonları, girişim sermayesi yatırım fonları, gayrimenkul yatırım fonlarıdır.

(Menkul Kıymet) Yatırım Fonları

Bu fonlar menkul kıymet yatırım fonları olarak anılmaktadır. Bu fonlara ilişkin detaylı düzenlemelere Yatırım Fonlarına İlişkin Esaslar Tebliği III-52.1 (YFT) ile açıklık getirilmiştir. Bu tebliğ ile yatırım fonlarına SPKan md. 52/1'de getirilmiş tanıma paralel bir tanım getirilmiş, tanımla; portföyü oluşturacak varlıklar ve işlemler tespit edilmiştir (YFT, md. 3/1-t). Fon esaslarına uygun olarak tasarrufla bulunan yatırımcının tasarrufla buldukları kısımları temsil eden katılma payları tanımlanarak, yatırımcılar fona ortak kabul edilir. Fona ortak olan yatırımcılar, şemsiye fon içtüzüğüne göre oluşturulan şemsiye fonlar aracılığıyla; kar payı ve/veya faiz, sermaye kazancı yahut değer artış kazançları gibi gelirleri elde ederler.

Borsa Yatırım Fonları

Yatırım fonlarının bir türü olan borsa yatırım fonlarına ilişkin düzenlemeler, Borsa Yatırım Fonlarına İlişkin Esaslar Tebliği III-52.2’de (BYFT’de) yer almaktadır. Buna göre borsa yatırım fonları; katılma payları Borsa İstanbul Anonim Şirketi’nde (BİAŞ’da) işlem gören, “...fon portföyünün kompozisyonunu yansıtacak şekilde portföyde yer alan varlıkların veya sadece nakdin teslimi suretiyle katılma payı oluşturulabilen ya da katılma paylarının iadesi karşılığında söz konusu katılma paylarına karşılık gelen varlıkların veya sadece nakdin alınmasına imkan veren, tasarruf sahipleri hesabına, inançlı mülkiyet esaslarına göre portföy işletme amacıyla portföy yönetim şirketleri tarafından bir iç tüzük ile kurulan ve tüzel kişiliğe bulunmayan malvarlığıdır” şeklinde tanımlanmaktadır (BFYT, md. 4/1). Bu fonlar SPK’ca uygun görülen bir endeksi takip etmek üzere kurulurlar (BFYT, md. 4/2). Borsa yatırım fonlarını diğer yatırım fonlarından ayıran en temel unsur katılma paylarının borsada işlem görmesidir. Dolayısıyla yatırımcılar; katılma payları ile sahip olunan değerlerin borsada işlem görmesinden kazanç elde ederler.

Yabancı Yatırım Fonları

Yabancı yatırım fonları; yurtdışında kurulu yatırım fonları ile (yatırım ortaklıkları gibi) kolektif yatırım kuruluşlarını ifade etmektedir. Doğal olarak, kolektif yatırım kuruluşları kavramı kapsamında olan yatırım ortaklıkları, değişken sermayeli yatırım ortaklıkları gibi yurt dışında kurulu ve mukim olunan ülke mevzuatına uygun kurulmuş benzer kuruluşların yabancı yatırım fonları ile yabancı yatırım ortaklıkları kapsamında olduğunun kabul edilmesi gerekmektedir. Yurt dışında kurulu yatırım fonları ile kolektif yatırım kuruluşlarına ilişkin detaylı açıklamalara Yabancı Sermaye Piyasası Araçları ve Depo Sertifikaları ile Yabancı Yatırım Fonu Payları Tebliği VII-128.4 (Yabancı Yatırım Fonu Tebliği - YYFT) ile açıklık getirilmiştir. Mezkûr tebliğde yabancı fonlar; “yurt dışında kurulmuş kolektif yatırım kuruluşu niteliğindeki yabancı yatırım fonu tarafından ihraç edilen ve diğer sermaye piyasası araçları niteliğinde sayılan sermaye piyasası...” araçlarıdır şeklinde tanımlanmıştır (YYFT, md. 4/1-ş).

Girişim Sermayesi Yatırım Fonları

Girişim Sermayesi Yatırım Fonlarına İlişkin Tebliğ III-52.4’e (GSYFT’ye) göre; girişim sermayesi yatırım fonlarına getirilmiş tanımda, yatırım fonlarına getirilmiş genel tanımdan farklı üç temel özellik göze çarpmaktadır. Bunlardan ilki; yatırıma yönelenlerin “nitelikli yatırımcılar” olduğunun, diğeri ise; portföyü işletecek olan kolektif yatırım kuruluşunun portföy yönetim şirketleri yanında girişim sermayesi portföy yönetim şirketleri olduğudur.

Portföylerin inançlı mülkiyet esaslarına göre yönetileceği ve portföyün ancak SKP’ca belirlenmiş varlık ve işlemlerden oluşacağı ve nihayetinde tüzel kişiliği olmayan mal varlığı olduğu GSYFT md. 4/1 ile açıklanmıştır. Girişim sermayesi yatırım fonlarının üçüncü temel özelliği, bu fonların süreli olarak kurulacağı ve fonun süresine fon içtüzüğünde ve ihraç belgesinde yer verilmesi gerektiğidir (GSYFT md. 4/2).

Gayrimenkul Yatırım Fonları

Gayrimenkul yatırım fonları, nitelikli yatırımcılardan katılma payları karşılığında toplanan değerlerle, pay sahipleri hesabına inançlı mülkiyet esaslarına göre SPK’ca belirlenen gayrimenkul yahut gayrimenkule dayalı haklardan oluşan varlık ve işlemlerin yer aldığı portföyü işletmek amacıyla kurulan malvarlıklarıdır (Gayrimenkul Yatırım Fonlarına İlişkin Tebliğ - GMYFT, md. 4/1).

PORTFÖY YÖNETİM ŞİRKETLERİNİN VE YATIRIM FONLARININ VERGİ KANUNLARI KARŞISINDAKİ DURUMU

Portföy Yöneticisi Gerçek Kişilerin Vergilendirilmesi

Portföy yöneticileri; portföy yönetim şirketlerinde, bu şirketlerin şube ve irtibat bürolarında, şirketler ile acentelik sözleşmesi akdeden aracı kurumlarda ve bankalarda istihdam edilirler. Bu durum; portföy yöneticisi gerçek kişilerin münhasıran yukarıda adı geçen şirket ve acentelerde mesleği icra etmelerine izin verilmesinden doğmaktadır. Yani bir gerçek kişi portföy yöneticisinin, mesleği, serbest meslek faaliyeti olarak icra etmesine izin verilmemektedir. Her ne kadar mevzuatta bu yönde bir hüküm bulunmasa da, bu yoruma; SPKan md. 35, md. 37 ve md. 55/1’in ve PYŞİT md. 4/1’den dolayı yolla varılmaktadır. Çünkü sermaye piyasalarında faaliyet göstermesine izin verilen kurum yahut kuruluşlar ve bunların faaliyetleri her iki maddede sıralanmıştır. Dolayısıyla portföy yöneticiliği yetki belgesine sahip bir gerçek kişi, işverenine bağlı ve ona tabi olarak istihdam edilir ve işverenine karşı gördüğü hizmetten ötürü ücret hakkına sahip olur.

GVK md. 2’ye göre ücret, vergiye tabi gelirin yedi unsurundan biridir (Şentürk, 2005:216). Ücretin tarifi GVK md. 61’de yapılmıştır. Mezkûr hükme göre ücret; “... işverene tabi belirli bir işyerine bağlı olarak çalışanlara hizmet karşılığı verilen...” değerler (para ve ayınlar) olduğu kabul edilmiştir (GVK, md. 61/1). Burada ifade edilen değer; para ile para yanında aynî değerler ve para ile temsil yahut temsil edilen diğer menfaatleri ifade etmektedir (GVK, md. 61/1). Hatta hizmetin karşılığını temsil eden menfaatler dışında, “...ödenek, tazminat, kasa tazminatı (Mali sorumluluk tazminatı), tahsisat, zam, avans, aidat, huzur hakkı, prim,

ikramiye, gider karşılığı veya başka adlar altında ödenmiş olması veya...” ortaklıktan doğan bir pay olmaması koşuluyla hizmet erbabına kazancın belli bir yüzdesi şeklinde ödenen menfaatlerin de ücret matrahına dâhil edileceği (Acuner ve Acuner, 2016: 86), mezkûr düzenlemenin devam eden fıkrası ile kabul edilmiştir. O halde portföy yöneticisi gerçek kişiye ödenen ücret dışında örneğin performans primi vb. menfaatler ücret kabul edilerek vergilendirilecektir.

Portföy yöneticisi gerçek kişiler, alanında öngörülen eğitimleri tamamlamış, aranan nitelikleri taşıyan, alanlarında uzman kişilerdir. Bu noktada uzmanlaşmış emek sahiplerinin genelde serbest meslek erbabı olarak düşünülebileceği varsayımından yola çıkılarak, portföy yöneticisi gerçek kişilerin faaliyetlerinin serbest meslek faaliyeti kapsamında olup olmadığı değerlendirilmelidir. Daha önce de ifade edildiği üzere, portföy yöneticilik mesleğinin gerçek kişilerce serbest meslek faaliyeti şeklinde sunulmasına izin verilmemektedir. Çünkü portföy yöneticilik mesleği, anonim şirket ticaret unvanı altında kurulan sermaye piyasası kurumları tarafından icra edilen bir faaliyettir. Diğer taraftan portföy yöneticisi gerçek kişi; işverenince işe kabul edilen, ona tabi, onun emir ve talimatları ile hizmet gören kişidir (GVK, md. 62/1). Dolayısıyla portföy yöneticisi gerçek kişinin serbest meslek erbabı olarak düşünülmesi olanaksızdır.

Ücretin vergilendirilmesinde iki rejim uygulanmaktadır. Bunlar; gerçek ücret ve diğer ücretlerdir. İşverenine tabi çalışan portföy yöneticileri gerçek usule göre vergilendirilir. Bu usule göre safi ücret, işveren tarafından hizmet erbabına ödenen menfaatlerin (yani para yanında ayınlarla sağlanan menfaatler) toplamından GVK md. 63’de yer alan indirimlerin düşülmesi sonrasında kalan tutar olduğu kabul edilmiştir. Gerçek usulde ücretler tevkifat yöntemiyle kaynakta kesilerek vergilendirilir. Kesilen vergi vergiyi kesmekle sorumlu olan (vergi sorumlusu) işverenler tarafından beyan edilir (GVK md. 94/1-1). GVK md. 95’e göre; kaynakta kesintiye uğramayan ücretler ile birden çok işverenden alınan ve birden sonraki işverenden aldıkları ücretlerin toplamı GVK md. 103’de yer alan tarifinin ikinci dilimini aşan ücretler ise beyana tabidir.

GVK md. 94/1’e göre; ticaret şirketleri ve yatırım fonu yönetenler, (avans olarak ödenenler de dâhil olmak üzere hizmet erbabına ödenen ücretler ile onlara ödenen diğer menfaatler üzerinden, ödemenin yapıldığı sırada, hizmet erbabının gelir vergisine mahsup edilmek üzere (GVK md. 103 ve md. 104 dikkate alınarak) vergi kesintisi yani tevkifat yapmaya mecburdurlar (GVK, md. 94/1). GVK hükümlerinde; portföy yöneticisi gerçek kişiye (hizmet erbabına) ödenen ücrete yönelik herhangi bir muaflik veyahut istisna hükmü yer

almamaktadır. Dolayısıyla kaynakta yapılan tevkifat nihaî vergilendirme olacaktır. GVK md. 103’de gelir vergisi tarifesi yer almaktadır. Tarife artan oranlı tarife olmakla birlikte, hizmet erbabına ödenen ücretin toplamı, hesap döneminin devam eden aylarında üst dilimlere rastladığı takdirde o dilimin oranı nispetinde kesintiye tabi tutulur. Hizmet erbabına yaptıkları ödemelerden tevkifat yapan işverenler, yaptıkları tevkifatı Vergi Usul Kanunu (VUK) md. 238’de düzenlenmesi emredilen ücret bordrosunda tevsik etmeleri gerekmektedir (GVK, md. 97/1).

Vergi sorumlusu sıfatıyla işveren (portföy yönetim şirketi, aracı kurum yahut banka) hesap dönemi itibariyle kestiği vergiyi muhtasar beyanname ile beyan eder. Ayrıca bu hizmet erbapları için muhtasar beyanname yanında GVK md. 98/A’ya göre muhtasar ve prim hizmet beyanamesi verilmesi gerekmektedir. Hesap döneminin çalışan sayısına göre aylık yahut üç aylık süreler olduğu kabul edilmiştir. On ve daha az çalışana sahip işverenler aylık hesap dönemi yerine üç aylık hesap dönemi itibariyle beyanda bulunurlar (GVK, md. 98/3). İşverenler, kestikleri vergiyi (aylık yahut üç aylık) hesap dönemini takip eden ay 23’üncü gün ve ücretin tahakkuk ettirildiği yer vergi dairesine beyan ederek (GVK, md. 98/1), aynı ayın 26’ncı günü ödemek zorundadırlar (GVK, md. 119/1).

Portföy Yönetim Şirketlerinin Vergi Kanunları Karşısındaki Durumu

Portföy Yönetim Şirketlerinin Elde Ettiği Gelirler

Portföy yönetim şirketi kurduğu yatırım fonları aracılığıyla müşterilerinin portföylerini yönetir, yönetimi denetler ve fonu temsil eder. Portföy yönetim şirketi müşterisi ile akdettiği sözleşme gereği; ücret, komisyon yahut gider adı altında bazı hakları müşterisinden talep edebilir. Bunların ilkinde; portföy yönetim şirketleri hem kolektif yatırım kuruluşları hem de bireysel yatırımcıların portföylerini yönetmeleri karşılığında portföy yönetim ücretini hak eder. Bu ücret yıllık olarak ödenebilir. Fonun kurucusu olan şirket tarafından talep edilen ücret, “...net varlık değerinin belirli bir oranı yanı sıra portföyün nispi getiri oranı veya tutarı ile bağlantılı bir şekilde hesaplanabilir” (İnam, 2007: 205). Bir diğer gelir kalemi de komisyonlardır. Yatırımcılar adına yapılan alım satımdan kaynaklanan komisyonların, şirketlerce uygulanıp uygulanmayacağı serbest bırakılmış, uygulanması halindeyse komisyona yönelik esasların fon içtüzüğü ve izahnamesinde belirtilmesi gerekmektedir. Diğer taraftan müşterilerin risk tercihlerine göre tespit edilen getiri hedefi üzerinde oluşan semerenin belli bir yüzdesi oranında performans ücreti ödenmesi kararlaştırılabilir. Portföyün beklenenden daha iyi yönetilmesi halinde doğan bir ücret olan performans ücreti uygulamada çeşitli adlarla (örneğin portföy yönetimi başarı primi gibi) anılmaktadır. Performans ücreti “...

karşılaştırma ölçütü baz alınarak hesaplanması zorunlu olup...” (İnam, 2007: 205) aksi halde performans ücreti talep edilemez. Bu gelirler dışında portföy yönetim şirketlerinin teşvik ve primlerin de dâhil olduğu diğer gelirler başlığı altında öz gelirleri bulunmaktadır.

Bu gelirlere karşın portföy yönetim şirketlerinin yönetim faaliyetlerinden doğan yönetim giderleri bulunmaktadır ki; bu giderlerin çoğu müşteri tarafından şirkete ödenir. Ancak bu ödemeler giderlerin karşılığıdır. Vergiler, borsa payı, kurul ücreti, bağımsız denetim ücreti, saklama ücreti, tescil ve ilan giderleri gibi diğer hizmetlere yönelik bedeller bu giderlerdendir (Bkz: Yatırım Fonlarına İlişkin Esaslar Tebliği - III-52.1).

Diğer taraftan portföy yönetim şirketleri, başka portföy yönetim şirketlerinin fon katılma paylarını pazarlanmaları diğer bir deyişle dağıtılmaları konusunda, iki portföy yönetim şirketi arasında akdedilecek sözleşme ile, yetkilendirilebilir (PYŞİT, md. 37/1). Yapılacak sözleşmede dağıtım yetkili kuruluşun alacağı ücrete ilişkin esaslar belirlenmek zorundadır (PYŞİT, md. 37/2-c). Dolayısıyla portföy yönetim şirketlerinin elde ettiği gelirlere biri de; katılım paylarının pazarlanması ve dağıtımından doğmaktadır.

Portföy Yönetim Şirketlerinin Kurumlar Vergisi Kanunu Karşısındaki Durumu

Portföy yönetim şirketlerinin, aynı zamanda portföy yönetimi konusunda yetkili aracı kurumların ve bankaların sermaye piyasası kurumu oldukları kabul edilir. Bu kurumların kendilerine özel kanunlarında hükmedildiği üzere anonim şirket ticaret unvanı altında kurulacakları emredilmiştir (BK, md. 7/1-a; SPKan, md. 43/1-a ve md. 55/1). Anonim şirketler sermaye şirketlerindedir. Sermaye şirketleri Kurumlar Vergisi Kanunu (KVK) md. 2/1'e göre kurumlar vergisi mükellefidirler. KVK'nin muafiyet ve istisnalara yönelik hükümlerinde portföy yönetim faaliyetinde bulunan kurumlara yönelik hüküm bulunmamaktadır. Bu şirketlerin elde ettikleri kurum kazançları kurumlar vergisine tabidir (KVK, md. 1/1-a). Buna karşın herhangi bir kurumlar vergisi mükellefinin elinde bulundurduğu portföyü sermaye piyasalarında değerlendirmek istemesi hali özellik arz etmektedir. Örneğin herhangi bir “XYZ” Anonim Şirketinin yahut “ABC” Portföy Yönetimi Anonim Şirketinin sahibi olduğu portföy ile; yatırım fonlarından katılma payı veya yatırım ortaklıklarının sahip olduğu hisse senetlerinden satın alınması mümkündür. Bu noktada KVK md. 5/1-(a)-3'de yer alan hükme göre; kurumların yatırım fonlarından girişim sermayesi yatırım fonu katılma payları ile girişim sermayesi yatırım ortaklıklarının hisse senetlerinden elde ettikleri kâr payları vergiden müstesnadır. Daha doğrusu bu istisnanın, portföy yönetim şirketlerinin müşterisi konumunda olan portföy sahibi kurumların ya da doğrudan kendine ait portföyü işletmek isteyen portföy yönetim şirketlerine yönelik bir istisna olduğunu söylemek

daha doğru olacaktır. Bu hüküm aslında doğrudan yatırım fonlarının vergilendirilmesi ile ilişkili bir hüküm değildir. Bu hüküm; herhangi bir kurumun (örneğin XYZ Anonim Şirketinin yahut diğer kurumlar vergisi mükelleflerinin) elindeki portföyü girişim sermayesi yatırım fonu katılma paylarını yahut girişim sermayesi ortaklıklarının hisse senetlerini satın alarak portföyünü değerlendirmek istemesi halinde sonuç doğurmaktadır. KVK md. 5/1-(a)-3’de belirtilmemiş diğer fon ve yatırım ortaklıklarının katılma payları ve hisse senetlerinden elde edilen kâr payları istisna kapsamında değildir. Doğal olarak herhangi bir kurumlar vergisi mükellefinin portföyünü, istisna hükmünde adı geçen katılma payları ve hisse senetleri dışındaki fonların katılma payları yahut yatırım ortaklıklarının hisse senetlerinde değerlendirmek istemeleri halinde elde edecekleri gelirlerin vergiye tabi olduğunu söylemek ve hükmün doğal sonucu olduğunu kabul etmek gerekir.

Portföy yönetim şirketleri, aracı kurumlar ve bankalar bir hesap dönemi içinde elde ettikleri safi kazançları üzerinden vergilendirilirler (KVK, md. 6/1). Adı geçen kurumların safi kazançlarının tespitinde (GVK’nin md. 37 ile md. 51 arasında yer alan) ticari kazanç hükümleri uygulanır (KVK, md. 6/2).

Dolayısıyla portföy yöneticisi (portföy yönetim şirketi, aracı kurum ve bankalar) tacir kabul edilir ve faaliyetleri ticari faaliyet kapsamında değerlendirilir. Ticari kazançlarda matrah, iki şekilde tespit edilir (GVK, md. 37/4). Bunlar, bilanço esaslı ve işletme hesabı esaslıdır (GVK, md. 37/4). Defter tutma bakımından tacirlerin sınıflandırıldığı VUK md. 176’da da tacirler iki gruba ayrılırlar. Bunlar; birinci sınıf tacirler ve ikinci sınıf tacirlerdir. Birinci sınıf tacirler bilanço esasına göre defter tutarlar (VUK, md. 176). Portföy yöneticilerinin birinci sınıf tacir oldukları kabul edilir. Çünkü kurumlar vergisi mükellefleri birinci sınıfa dâhildir (VUK, md. 177/1-5) ve safi kazançları gerçek usulde bilanço esasına göre tespit edilir.

Tespit edilen safi kurum kazancı, portföy yöneticilerinin beyanı üzerine tarh olunur (KVK md. 14/1 ve 24/1). Portföy yöneticisi vergiye tabi kazancının tamamı için bir beyanname verir (KVK, md. 24/2). Kurumlar vergisi beyannameyi hesap dönemini takip eden dördüncü ayın birinci gününden yirmi beşinci günü akşamına kadar portföy yöneticilerinin bağlı olduğu vergi dairesine verilir (KVK md. 14/3). Bağlı olunan vergi dairesi ise portföy yöneticilerinin ana sözleşmede yazılı kanuni merkezi ya da iş merkezinin bulunduğu yer vergi dairesidir (KVK md. 14/3). Portföy yöneticileri; “...şubeleri, ... veya kendilerine bağlı diğer iş yerleri için, bunların bağımsız muhasebeleri ve ayrılmış sermayeleri olsa dahi ayrı beyanname” vermezler (KVK md. 14/4 ve 24/3).

Diğer kurumlar vergisi mükellefleri gibi portföy yöneticilerinin vergilendirme dönemi hesap dönemidir (KVK md. 16/1). Bu dönem normal hesap dönemi olarak kabul edilmesi halinde 1 Ocak - 31 Aralık tarihleri arasında geçen süreyi ifade etmektedir (Acuner ve Acuner, 2017: 488). Portföy yöneticilerinin kurum kazancı beyannamenin verildiği vergi idaresince, portföy yöneticisi olan anonim şirket tüzel kişiliği adına tarh edilir (KVK md. 16/ 3 ve 4). Kurumlar vergisi oranı % 20'dir (KVK, md. 32/1). Ancak bu oran KVK'ye eklenen Geçici md. 10'la; 2018, 2019 ve 2020 yıllarında uygulanmak üzere % 22 olarak yeniden tespit edilmiştir. Portföy yöneticileri adına tarh olunan vergi, beyannamenin verildiği ayın son günü akşamına kadar ödenir (KVK md. 21/ 1).

Portföy yöneticileri aynı zamanda KVK md. 15/1 ile GVK md. 94/1-1, md. 6 ve md. 16'da yer alan düzenlemelere göre vergi sorumlusudur. Portföy yöneticileri, kurumlara (kollektif yatırım kuruluşlarına) avanslar da dâhil olmak üzere nakden veya hesaben yaptıkları KVK md. 15'in devamında sıralanan ödemeler üzerinden istihkak sahiplerinin kurumlar vergisine mahsuben % 15 oranında kesinti yapmak zorundadırlar (KVK, md. 15/1). Buna göre Türkiye'de kurulu portföy yöneticileri; *“menkul kıymetler yatırım fonları veya ortaklıklarının portföy işletmeciliğinden doğan kazançları, portföyü Türkiye'de kurulu borsalarda işlem gören altın ve kıymetli madenlere dayalı yatırım fonları veya ortaklıklarının portföy işletmeciliğinden doğan kazançları, girişim sermayesi yatırım fonları veya ortaklıklarının kazançları, gayrimenkul yatırım fonları veya ortaklıklarının kazançları, emeklilik yatırım fonlarının kazançları, konut finansmanı fonları ile varlık finansmanı fonlarının kazançları”* üzerinden vergi kesmekle sorumludur.

Ayrıca portföy yöneticilerinin, GVK md. 94'e göre de vergi sorumlulukları bulunmaktadır. Portföy yöneticileri; bünyelerinde istihdam ettikleri uzman portföy yöneticisi gerçek kişiler ve diğer hizmet erbabına ödedikleri ücretler nedeniyle (GVK, md. 94/1-1 hükmü gereği) kesinti yapmak zorunda olup, kestikleri vergileri muhtasar ve prim hizmet beyannamesi ile (KVK, md. 31) vergi kesintisinin ilgili bulunduğu dönemlerde beyan etme zorunlulukları bulunmaktadır (KVK, md. 16/2). Diğer sorumluluk halleri GVK md. 94/1-6'da düzenlenmiştir.

Portföy yöneticileri kaynakta kestikleri vergileri aylık ya da üç aylık dönemler itibariyle beyan ederler. Portföy yöneticilerinden; çalıştırdıkları hizmet erbabı sayısı 11 ve daha fazla olanlar aylık hesap dönemi itibariyle (GVK, md. 98/1), 10 ve daha az olanlar ise aylık yerine üçer aylık hesap dönemi itibariyle tevkif suretiyle kestikleri vergiyi beyan ederler (GVK, md. 98/3). Kaynakta tevkif edilen vergi, hesap dönemini takip eden ay 20'nci günü akşamına

kadar bağlı olunan vergi dairesine bildirilir (KVK, md. 15/5). Muhtasar ve prim hizmet beyannamesi ile beyan edilen vergi, beyannamenin verildiği ayın yirmi altıncı günü akşamına kadar ödenir (KVK, md. 21/4).

Portföy yöneticileri GVK'de hükmedilen esaslara göre cari dönemin kurumlar vergisine mahsup edilmek üzere % 22 oranında geçici vergi ödemek zorundadır (KVK, md. 32/2). GVK'de, mükelleflerin dönem içindeki (25/10/2000 tarihli ve 2000/1514 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile) üçer aylık kazançları üzerinden geçici vergi ödeyeceklerine hükmedilmiştir (GVK, md. Mükerrer 120/1). Hesaplanan geçici vergi üçer aylık dönemleri takip eden ikinci ay 14'üncü günü mesai saati bitimine kadar beyan edilecek ve aynı ay 17'nci günü ödenecektir (GVK, md. Mükerrer 120/2). Üçer aylık dönem sürecinde kesinti yoluyla ödenen kurumlar vergisi, kurumların ödeyecekleri geçici vergiden mahsup edilecektir. Ayrıca bir önceki dönem ödenen geçici vergi, cari dönemde hesaplanan geçici vergiden mahsup edilecektir.

Portföy Yönetim Şirketlerinin Katma Değer Vergisi Kanunu Karşısındaki Durumu

Katma değer vergisi (KDV) harcamalar üzerinden alınan bir vergidir (Öncel vd., 2007: 401). Vergiye ilişkin hükümler 3065 sayılı Katma Değer Vergisi Kanunu (KDVK) ile düzenlenmiştir. Verginin konusu; ticari, sınaî, zirai faaliyet ve serbest meslek faaliyeti çerçevesinde yapılan teslim ve hizmetler ile her türlü mal ve hizmet ithalatı yanında KDVK md. 1/1'in (3) numaralı bendinde sıralanan diğer faaliyetlerden doğan teslim ve hizmetlerdir (KDVK, md. 1/1, 2 ve 3). KDV'de vergiyi doğuran olay malın teslimi ya da hizmetin ifasıdır (KDVK, md. 10/1-a). Örneğin portföy yönetim hizmetlerinin ifası KDV'de vergiyi doğuran olaya karşılık gelmektedir. Verginin mükellefi vergiye tabi malı teslim eden ya da hizmeti ifa edenlerdir (KDVK, md. 8/1-a).

KDVK'nin muafiyet ve istisnalara yönelik hükümlerinde ifa edilen portföy yönetim hizmetinin vergiden müstesna olduğuna yönelik bir hüküm bulunmamaktadır. Doğal olarak portföy yönetim şirketlerinin ifa ettikleri yatırım hizmetlerinden ötürü KDV mükellefiyetleri doğmaktadır.

Portföy yönetim şirketlerinin SPKan uyarınca yatırım fonu kurma yetkisine daha önce değinilmişti. Portföy yönetim şirketleri kurduğu yatırım fonunu, yatırım fonu katılma payı sahiplerinin haklarını koruyacak şekilde temsil eder, yönetir veya yönetimini denetler (SPKan, md. 52/1). Şirketler verdikleri bu hizmet karşılığında ücret hak ederler. Görüldüğü üzere portföy yöneticileri bir hizmetin ifasına taraf olmaktadır. Yani portföy yöneticileri bir hizmetin yerine getirilmesinde sağlayıcı konumundadırlar (Acuner, 2017a: 304). Dolayısıyla portföy yöneticilerinin ifa ettikleri hizmetler KDV'ye tabidir. Bu arada portföy yönetim

faaliyetinin hukuki niteliğinin belirlenmesi bu noktada önem taşımayacaktır. Çünkü SPK'nın 39/1'de belirtildiği üzere; yatırım hizmetlerinin ve faaliyetlerinin (örneğin portföy yönetim faaliyetinin) düzenli uğraşının, ticari faaliyet şeklinde icra edilebileceği ve bu faaliyetlerin icrasının SPK tarafından verilecek izinle mümkün olacağı düzenlenmiştir. Portföy yönetim faaliyeti nasıl icra edilirse edilsin, ifa edilen hizmet KDV'ye tabi olacaktır.

KDV'nin genel oranı % 10'dur (KDVK md. 28). Bu oranı yasal sınır içerisinde arttırmaya ya da indirmeye Cumhurbaşkanı yetkilidir (KDVK md. 28). Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi öncesinde 2007/12033 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı'nda tespit edilen KDV oranları ile portföy yönetim şirketleri; ifa ettikleri portföy yönetim hizmeti karşılığında tahsil ettikleri bedeller üzerinden %18 oranında KDV hesaplamak zorundadır. Portföy yönetim şirketleri hesapladıkları katma değer vergisini düzenlemeleri emredilen belge ile tevsik edeceklerdir. Portföy yönetim şirketleri vergilerini; vergi dönemi olan takvim yılının birer aylık dönemleri (KDVK md. 39) itibarıyla, dönemi takip eden ayın 24'üncü günü akşamına kadar 1 No.lu KDV beyannamesiyle beyan ederek (KDVK md. 41/1) ödeyeceklerdir.

Yatırım Fonlarının Vergi Kanunları Karşısındaki Durumu

Yatırım Fonlarının Gelir ve Kurumlar Vergisi Kanunu Karşısındaki Durumu

Yatırım fonlarına ilişkin pek çok bilgiye çalışmanın önceki bölümlerinde yer verilmiştir. Bilindiği üzere yatırım fonları, portföy yönetim şirketlerince kurulmakta, yatırımcılardan toplanarak oluşturulan portföyler bu fonlarda değerlendirilmektedir.

KVK md. 2'de yer alan SPK'nın "...düzenleme ve denetimine tabi fonları ile bu fonlara benzer yabancı fonlar sermaye şirketi sayılır" hükmüne istinaden (yerli ve yabancı) yatırım fonlarının kurumlar vergisi mükellefi olduğu anlaşılmaktadır. Bu arada şu hususa dikkat çekmek gerekir. Görüldüğü üzere madde hükmünde sadece mukim fonlardan bahsedilmemiş aynı zamanda yabancı yatırım fonlarının da sermaye şirketi niteliğine büründüğü ve sermaye piyasalarında fon işletim faaliyetinde bulunabileceği göz önüne alınmak suretiyle düzenlemeye gidilmiştir. Bu husus benzer şekilde sermaye piyasası mevzuatında ele alınmış, yabancı yatırım fonlarının yurtdışında kurulu yatırım fonları yahut kolektif yatırım kuruluşları olduğu kabul edilmiştir. Faaliyete geçmeleri adına SPK kaydına alınması ayrıca fonun Türkiye'deki temsilcisinin atanması aranan koşullar arasında yer almaktadır. Dolayısıyla yabancı yatırım fonları da Türkiye'de faaliyette buldukları takdirde kurumlar vergisi mükellefi oldukları kabul edilecektir.

Yatırım fonlarına yönelik istisna hükümlerine KVK md. 5'in muhtelif fıkralarında yer verilmiştir. Bunun yanında konunun açıklanması adına GVK Geçici md. 67'nin ilgili

hükümlerine de ayrıca değinilmesi gerekecektir. Esas konu yatırım fonlarında değerilenen portföyler ve onların yönetilmesi olmasına karşın, yatırım fonlarının vergilendirilmesi başlığı altında detaylı düzenlemelere değinilmesi konunun açıklanması açısından yararlı olacaktır. Öncelikle KVK 5/1-d hükmü bu noktada ayrıcalık oluşturmaktadır. Hüküm şu şekildedir:

“... ”

d) Türkiye'de kurulu;

1) Menkul kıymetler yatırım fonları veya ortaklıklarının portföy işletmeciliğinden doğan kazançları,

2) Portföyü Türkiye'de kurulu borsalarda işlem gören altın ve kıymetli madenlere dayalı yatırım fonları veya ortaklıklarının portföy işletmeciliğinden doğan kazançları,

3) Girişim sermayesi yatırım fonları veya ortaklıklarının kazançları,

4) Gayrimenkul yatırım fonları veya ortaklıklarının kazançları,

5) Emeklilik yatırım fonlarının kazançları,

6) Konut finansmanı fonları ile varlık finansmanı fonlarının kazançları

...”

vergiden istisna edilmiştir. Hükümden de anlaşıldığı üzere; portföy yöneticiliğinden doğan kazançlar iki bentte ele alınmış, münhasıran menkul kıymetler yatırım fonları veya ortaklıkları ile “Portföyü Türkiye'de kurulu borsalarda işlem gören altın ve kıymetli madenlere dayalı yatırım fonlarının veya ortaklıklarının...” portföy yöneticiliğinden doğan kazançları vergiden müstesna kabul edilmiştir. Bu iki bentten anlaşılan odur ki; adı geçen yatırım fonları veya ortaklıklarının diğer kazançlarının vergiye tabi olduğu ve beyan edilmesi gerektiğidir. KVK 5/1-d hükmünün diğer alt bentlerinde yer alan; “girişim sermayesi yatırım fonları veya ortaklıkları..., gayrimenkul yatırım fonları veya ortaklıklarının ve konut finansmanı fonları... ile ...varlık finansmanı fonlarının...” portföy yöneticiliğinden doğan kazançları yanında hangi kaynaktan elde edilirse edilsin, elde edilen kazançları vergiden müstesna kabul edilmiştir. Bu istisna hükme karşın, bu kazançların tevkifat yoluyla kaynaktan vergilendirilmesine mani bulunmamaktadır. KVK md. 15/3 gereğince; emeklilik yatırım fonlarının kazançları hariç olmak üzere, KVK 5/1-d bendinde yer alan kazançlardan, dağıtılsın ya da dağıtılmasın, fon bünyesinde % 15 oranında vergi tevkifatının yapılması zorunlu kılınmıştır. Kanunun bu hükmüne karşın 2009/14594 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı uyarınca tevkifat oranı % 0 olarak tespit edilmiştir. Fonların kazançlarının ayrıca kâr dağıtım sırasında kaynaktan vergilendirilmesine gerek bulunmamaktadır.

Yatırım fonlarının beyana tabi kazançları kurumlar vergisi beyannamesi ile beyan edilecek olup, istisna kabul edilen kazançları ise "...*'Zarar Olsa Dahi İndirilecek İstisna ve İndirimler'* bölümündeki *'Yatırım Fon ve Ortaklıkları Portföy İşletmeciliği Kazancı'* satırına yazılarak matrahın tespitinde indirim olarak dikkate..." alınmak suretiyle beyannamede belirtilecektir (Gelir İdaresi Başkanlığı, 2017: 1).

Kurumlar vergisi mükelleflerinin vergilendirilmesine yönelik genel esaslara portföy yönetim şirketlerinin vergilendirilmesi başlığı altında değinilmiştir. Bu nedenle bu esaslar burada tekrar edilmeyecektir. Diğer taraftan Sermaye Piyasası Kurulu'nca (SPKur'un) düzenleme ve denetimine tâbi fonlar ile bu fonlara benzer yabancı fonların vergi sorumluluğuna yönelik ödevleri ayrıca GVK'nin Geçici md. 67/8'inci fıkrasında düzenlenmiştir.

Tüm bu hususların sonucu ve GVK Geçici md. 67/8'e göre; "...*menkul kıymetler yatırım fonları (borsa yatırım fonları ile konut finansman fonları ve varlık finansman fonları dahil) ile menkul kıymetler yatırım ortaklıklarının kurumlar vergisinden istisna edilmiş olan portföy kazançları, dağıtılsın veya dağıtılmasın, % 15 oranında vergi tevkifatına tâbi tutulur*". Ancak tevkifat oranı 2006/10731 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile %0 olarak tespit edilmiştir. Bu kazançlar üzerinden GVK Geçici md. 67/8'e göre tevkifat yapılmış ise, o takdirde KVK md. 15/3'e ve GVK md. 94'e göre tevkifat yapılmasına gerek yoktur. Yatırım fonları, vergiden istisna kazançlardan dolayı bu kazançlar üzerinden, kesinti suretiyle ödedikleri vergileri; sorumlularca ödenmiş olması şartıyla, muhtasar beyanname ile beyan edecekleri vergiden mahsup etme hakkına sahiptirler. Mahsup edemedikleri tutarlarıysa red ve iade almaya hak kazanmaktadırlar. Yatırım fonu katılma belgelerinin fona geri iade edilmesinden ve hisse senetlerinin alım satımından elde edilen gelirler için ayrıca yıllık beyanname verilmez, bu gelirler diğer gelirler için verilen yıllık beyannameye dâhil edilmez (GVK, Geçici md. 67/8). Diğer taraftan ticari işletme kapsamında bu gelirlerin elde edilmesi halinde elde edilen kazançlar, bu düzenlemenin kapsamına dâhil değildir. Çünkü ticari işletme kapsamında elde edilen bu tür kazançlar ticari kazanç hükümlerine tabidir.

Yatırım Fonlarına Yönelik Önemli Bir İstisna: Yabancı Fon Kazançları

KVK md. 2'de SPK'nın düzenleme ve denetimine tabi fonlar ile bu fonlara benzer yabancı fonlar sermaye şirketi sayılarak kurumlar vergisi mükellefi kabul edilmişlerdir. Daha sonra yabancı fonlara ilişkin önemli bir istisnai düzenleme, 6322 sayılı Kanunla, KVK md. 5'ten sonra gelmek üzere 5/A maddesi eklenmek suretiyle düzenlenmiştir. Düzenlemeye göre yabancı yatırım fonları gereken şartları sağlamaları halinde kazançları vergiden müstesna

kabul edilmiştir. Yasal düzenlemeye ilişkin detaylı açıklamalara ayrıca 7 Seri No.lu Kurumlar Vergisi Genel Tebliği'nde (KVG) yer verilmiştir.

Mezkûr maddeye göre yabancı fonların; SPK'ca verilmiş portföy yöneticiliği yetki belgesine sahip tam mükellef portföy yönetim şirketlerince, organize bir borsada işlem görsün yahut görmesin her türlü menkul kıymet ile sermaye piyasası aracı yanında diğer sermaye piyasası araçlarından elde edilen kazançlardan dolayı portföy yöneticiliği yapan şirketlerin; daimi temsilci kabul edilmeyecekleri aynı zamanda bu kişilerin işyerlerinin yabancı fonun işyeri ya da iş merkezi kabul edilmeyeceği düzenlenmiştir (KVK, md. 5/A-1). Buna ilaveten portföy yöneticiliği yapan şirketlerin yabancı fonlar sayesinde elde ettiği kazançlar için beyanname vermeyeceği, diğer kazançlarından ötürü beyana tabi olsalar dahi yabancı fonların işletilmesinde doğan kazançlarını beyanlarına dahil etmeyecekleri hükmedilmiştir (KVK, md. 5/A-1). Ancak yukarıda da açıklandığı gibi bu istisnadan yararlanmanın şartları madde de ayrıca sıralanmıştır. Bu şartlar sırasıyla;

- **Fon adına tesis edilen işlemlerin portföy yöneticisi şirketin mutad faaliyetleri arasında yer alması:** Yabancı fon adına gerçekleştirilen işlemlerin portföy yönetim şirketinin her zamanki (mutad - alışla gelmiş) faaliyetleri arasında yer alan işlemlerden olması (KVK, md. 5/A-1-a),
- **Yabancı fon ile portföy yöneticisi şirket arasındaki ilişkinin bağımsız olarak faaliyet gösteren kişilerdeki gibi olması:** Portföy yönetim şirketinin ticari, hukuki ve finansal özellikleri dikkate alındığında, yabancı fon ile aralarındaki ilişkinin, emsale uygun koşullarda birbirlerinden bağımsız olarak faaliyet gösteren kişilerdeki gibi olması (KVK, md. 5/A-1-b),
- **Portföy yöneticiliği hizmeti karşılığı alınacak bedelin emsale uygun olması ve transfer fiyatlandırması raporu verilmesi:** Portföy yönetim şirketi tarafından, yabancı fona verilen hizmete karşılık olarak emsale uygun bedel alınması ve transfer fiyatlandırması raporunun kurumlar vergisi beyannamesinin verilme süresi içerisinde Gelir İdaresi Başkanlığı'na verilmesi (KVK, md. 5/A-1-c),
- **Portföy yönetim şirketinin yabancı fon üzerindeki hak sahipliği oranının %20'yi aşmaması:** Hak sahipliğinin tespitinde şirket yanında şirketle ilişkili olan diğer kişilerin payları da dikkate alınarak belirlemeye gidilmektedir. Pay sahipliğinin belirlenmesinde dikkate alınacak bir diğer husus; şirket tarafından sağlanan hizmetten dolayı her ne ad altında olursa olsun hesaplanan bedeller hak sahipliğinin hesaplanmasına esas teşkil eden değerden indirilmesi (KVK, md. 5/A-1-ç) şeklindedir.

Portföy yönetim şirketi, şartlar arasında yer alan transfer fiyatlandırması raporunu zamanında vermemesi halinde, o hesap dönemi için, portföy yönetim şirketi yabancı fonun daimi temsilcisi kabul edilir (KVK, md. 5/A-2) ve KVK'nin genel esaslarına göre vergilendirilir (7 Seri No.lu KVGT). Şayet portföy yönetim şirketi transfer fiyatlandırması raporunu süresinde vermiş ancak yabancı fondan emsallere göre düşük bedel almış olması durumunda, sadece transfer fiyatlandırmasına yönelik gerekli tarhiyatın yapılması yoluna gidilecektir (KVK, md. 5/A-2).

Portföy yönetim şirketinin kanun hükmünde belirtilen şartları sağlaması halinde, yabancı fondaki katılım payı sahipliğinden doğan kazançları vergiden müstesna kabul edilecektir (KVK, md. 5/A-3). Portföy yönetim şirketinin yabancı fon katılım payı sahipliğinden şirkete düşen kısmın hesabında; yönetim ücreti, teşvik, prim, performans ücreti gibi her ne nam adı altında olursa olsun ödenmiş ücretler dikkate alınmaz (KVK, md. 5/A-3). Matrah yahut istisna kazanç tutarı tespitinde dikkat edilecek hususlardan bir diğeri ise; portföy yönetim şirketinin ve ilişkili olduğu kişilerin yabancı fon üzerindeki doğrudan ya da dolaylı % 20'den daha fazla olan pay sahipliği halinde ortaya çıkmaktadır (KVK, md. 5/A-3). İlgili hükmün yorumlanması durumunda; portföy yönetim şirketi ile ilişkili kişilerin yabancı yatırım fonu üzerindeki pay sahipliğinin % 20 olması ve bu nispete kadar olan pay sahipliğinden elde edilen kazançların vergiden müstesna kabul edileceği, bu nispet üzerinde pay sahipliğinden doğan kazançların KVK'nin genel hükümlerine göre vergilendirileceği sonucuna varılır (KVK, md. 5/A-3). Tüm bu düzenlemeye karşın, yabancı yatırım fonlarının Türkiye kaynaklı gelirleri üzerinden tevkifat yapılmasına bir engel bulunmamaktadır (KVK, md. 5/A-6).

Portföy yönetim şirketlerine; yabancı fonun katılımcı ve kurucuları arasında doğrudan veya dolaylı olarak bulunan tam mükellef gerçek kişi veya kurumlara yönelik bildirim yükümlülüğü getirilmiştir. Buna göre; yabancı yatırım fonunun katılım payı sahipleri ile kurucuları arasında olup pay sahipliği doğrudan ya da dolaylı olarak % 5'i geçen tam mükellef gerçek kişi veya kurumlar veyahut kurucu ile katılımcıların tamamı portföy yönetim şirketleri tarafından Gelir İdaresi Başkanlığı'na bildirilmek zorundadır. Bildirim yükümlülüğünü yerine getirmeyen ya da eksik yerine getiren portföy yönetim şirketleri, pay sahipliği % 5'i geçen ve bildirim tabi olanların adına tarh edilecek vergi ile kesilecek cezalardan müstesna sorumludur. Daha açık bir ifadeyle; pay sahipliği % 5'i geçenlerden tahsil edilemeyen vergi ile cezalar portföy yönetim şirketinden tahsil edilecektir.

Diğer taraftan yabancı yatırım fonlarına yönelik istisnanın sınırları mezkûr maddenin beşinci fıkrasında düzenlenmiştir. Buna göre; "...Türkiye'de bulunan taşınmazlar, aktif büyüklüğünün

%51'inden fazlası taşınmazlardan oluşan şirketlere ait hisse senetleri veya ortaklık payları veya bunlara ilişkin vadeli işlem ve opsiyon sözleşmeleri, nakdi uzlaşmayla sonuçlananlar dışında emtiaya dayalı vadeli işlem ve opsiyon sözleşmeleri, sigorta sözleşmeleri ve bunlara ilişkin vadeli işlem ve opsiyon sözleşmelerinden elde edilen kazançlar... yabancı yatırım fonlarına yönelik istisnadan yararlanamazlar.

Yatırım Fonlarının Katma Değer Vergisi Kanunu Karşısındaki Durumu

Katma değer vergisine yönelik düzenlemelere daha önceki başlıklarda değinilmiştir. KDV bir muamele vergisi olmakla birlikte, yatırım fonlarının ifa ettikleri hizmetlerin bu kapsamda KDV'ye tabi olması verginin konusuna uygun düşmektedir. KDVK toplu olarak göz önüne alındığında yatırım fonları ile ilişkili bazı düzenlemelerin bu başlık altında açıklanması gerekecektir. Bu düzenlemelerden ilki; KDVK'nin "Sosyal ve Askeri Amaçlı İstisnalarla Diğer İstisnalar" başlıklı 17'inci maddesinde yer alan ve diğer istisnaların düzenlendiği 4'üncü fıkrasının (e) bendindeki düzenlemedir. Düzenlemeye göre; banka ve sigorta muameleleri vergisi kapsamına giren işlemler vergiden müstesnadır. Diğer bir düzenleme ise; mezkûr fıkranın (g) bendinde yer almakta ve bu bent ile, "...*hisse senedi, tahvil, (elde edilen faiz gelirleri ile sınırlı olmak üzere tahvil satın almak suretiyle verilen finansman hizmetleri dâhil) ..., Türkiye'de kurulu borsalarda işlem gören sermaye piyasası araçlarının...*" tesliminden ötürü KDV hesaplanmayacağına hükmedilmiştir.

Buna göre menkul kıymet yatırım fonları ve girişim sermayesi yatırım fonlarının, BSMV kapsamında olduğu kabul edilen para ve sermaye piyasalarında yaptıkları işlemlerden ötürü, KDV hesaplanması gerekmeyecektir. Buna bağlı olarak KDVK md. 30/1-(a)'da hükmedildiği üzere KDV'ye tabi olmayan veya KDV'den "...*istisna edilmiş bulunan malların teslimi ve hizmet ifası ile ilgili alış belgelerinde gösterilen veya bu mal ve hizmetlerin maliyetleri içinde yer alan...*" KDV'nin de indirilmesine izin verilmez. Bu düzenlemelere karşın menkul kıymet yatırım fonları ve girişim sermayesi yatırım fonlarının BSMV kapsamında olmayan; diğer bir deyişle, ticari işlemleri içindeki teslim veya hizmet ifaları KDV'ye tabi olacaktır.

Gayrimenkul yatırım fonları ile yabancı yatırım fonlarının teslim yahut hizmet ifalarının vergiden müstesna ya da muaf olduğuna ilişkin KDVK'de herhangi bir düzenleme bulunmamaktadır. Bu nedenle gayrimenkul yatırım fonları ile yabancı yatırım fonlarının BSMV kapsamına giren yahut ticari olan işlemlerinde vuku bulan teslim ve ifalar KDV'ye tabi olacaktır. Borsa yatırım fonları bu noktada özellik arz etmektedir. Borsa yatırım fonlarının katılım payları birer sermaye piyasası aracı olup, Borsa İstanbul A.Ş.'de işlem

görüyor olması nedeniyle; KDVK md. 17/4-(g) düzenlemesine istinaden tesliminden KDV hesaplanmayacağı anlaşılmaktadır.

Yatırım Fonlarının Gider Vergileri Kanunu Karşısındaki Durumu

Yatırım fonları 6802 sayılı Gider Vergileri Kanunu (GidVK) kapsamında özellikle banka ve sigorta muameleleri vergisi (BSMV) açısından değerlendirilmesi gerekmektedir. BSMV; banka, banker ve sigorta şirketlerinin işlemlerinden doğan bir muamele vergisi (Pehlivan, 2014: 378) olup, verginin mükellefi banka, bankerler ve sigorta şirketleridir (GidVK, md. 30). Verginin konusu ise banka ve sigorta şirketlerinin (BSMV mükelleflerinin) “...*Finansal Kiralama Kanununa dayalı olarak yaptıkları işlemler hariç, her ne şekilde olursa olsun yapmış oldukları bütün muameleler dolayısıyla kendi lehlerine her ne nam ile olursa olsun nakden veya hesaben aldıkları...*” paralarıdır (GidVK, md. 28/1). Verginin konusunun düzenlendiği mezkûr kanunun 28’inci maddesinin devam eden fıkrasında ise; bankerlerin verginin konusuna giren işlemleri düzenlenmiş ayrıca parantez içi hükümlerle “...*kendileri veya başkaları hesabına menkul kıymet alıp satmayı, alım-satıma tavassut etmeyi veya alıp sattıkları menkul kıymet karşılığı borçları ödemeyi taahhüt etmeyi meslek haline getirenlerin bu faaliyetleri dolayısıyla lehlerine kalan paralar ile mevduat faizi vermek veya sair adlarla faiz ve benzeri menfaatler sağlamak üzere devamlı olarak para toplama işiyle uğraşanların topladıkları paralara sağladıkları gelir ve menfaatler üzerinden komisyon, ücret, hizmet karşılığı gibi adlarla...*” alınan değerlerin de verginin konusu içerisinde yer aldığı hüküm altına alınmıştır (GidVK, md. 28/2). Görüldüğü üzere bu hükümlerle menkul kıymet alım satım ve aracılık ile portföy yönetim faaliyetleri tanımlanmak suretiyle ifade edilmiş ve bu faaliyetler nedeniyle alınan değerlerin vergiye tabi olduğu belirlenmiştir. BSMV’nin oranının % 5 olduğu (GidVK md. 33/2’den doğan yetki ile) ilgili Bakanlar Kurulu Kararı’yla tespit edilmiştir.

GidVK’nin “*istisnalar*” başlıklı 29’uncu maddesinde ise yatırım fonlarına ilişkin önemli bir istisnaya yer verilmiştir. Mezkûr maddenin birinci fıkrası (t) bendine göre; “... *menkul kıymet yatırım fonlarının, ..., girişim sermayesi yatırım fonlarının ... para ve sermaye piyasalarında yaptıkları işlemler nedeniyle...*” kendi lehlerine her ne nam ile olursa olsun nakden veya hesaben aldıkları paralar BSMV’den istisna edilmiştir. İstisnai bu hükme dikkat edildiğinde düzenlemede sadece menkul kıymet yatırım fonları ile girişim sermayesi yatırım fonlarından bahsedilmektedir. Hâlbuki yatırım fonları arasında bulunan yabancı yatırım fonları, borsa yatırım fonları ve gayrimenkul yatırım fonlarına yönelik bir düzenlemeye bu hükümde rastlanmamaktadır. Gayrimenkul yatırım fonlarına değinilmemesinin temel sebebi, menkul

kıymet veya sermaye piyasası araçlarının alım/satım işlemine taraf olmamasından kaynaklanmaktadır (Gelir İdaresi Başkanlığı, 2017: 9). Doğal olarak menkul kıymet yatırım fonlarının ve girişim sermayesi yatırım fonlarının GidVK md. 28/2 kapsamı dışındaki işlemleri verginin konusu içerisinde yer almamaktadır. Daha açık bir ifadeyle; GidVK md. 28/2 kapsamındaki işlemlerden ötürü BSMV mükellefiyetinin doğacağı buna karşın GidVK md. 29/1-(t) bendi uyarınca para ve sermaye piyasalarında yaptıkları işlemler nedeniyle elde ettikleri paraların BSMV'den istisna sayılacağı anlaşılmaktadır.

Ancak burada özel bir hususa yer vermek gerekir ki; o da, banka, banker yahut sigorta şirketlerinin menkul kıymet yatırım fonlarının, girişim sermayesi yatırım fonlarının ya da gayrimenkul yatırım fonlarının katılma paylarına sahip olmakla birlikte bu paylar dolayısıyla lehe aldıkları paralar üzerinden % 5 oranında BSMV hesaplamak zorunda olduklarıdır.

Son olarak borsa yatırım fonları ile yabancı yatırım fonlarına yönelik mezkûr kanunda yer alan herhangi bir düzenleme bulunmadığından bunların yukarıda ifade edilen işlemlerden ötürü BSMV hesaplamaları gerekecektir.

Yatırım Fonlarının Damga Vergisi Kanunu Karşısındaki Durumu

Damga vergisi, gerçekleşecek hukuki işlemlere yönelik olarak düzenlenen ve kâğıt diye ifade edilen belgeler üzerinden alınan “*resim*” niteliğinde bir yükümlülük olduğu kabul edilmektedir (Şenyüz vd., 2008: 628). Türk vergi sisteminde damga vergisi 488 sayılı Damga Vergisi Kanunu (DVK) ile düzenlenmiştir. DVK'ye göre DVK'nin ekinde yer alan (1) sayılı cetvelde yer alan kâğıtlar damga vergisine tabidir (Acuner, 2017a: 285; DVK, md. 1/1). Yukarıda damga vergisine getirilmiş tanımda ve DVK md. 1/1'de geçen kâğıt terimi “...yazılıp imzalanmak veya imza yerine geçen bir işaret konmak suretiyle düzenlenen ve herhangi bir hususu ispat veya belli etmek için ibraz edilebilecek olan belgeler ile elektronik imza kullanılmak suretiyle manyetik ortamda ve elektronik veri şeklinde oluşturulan belgeleri...” (DVK, md. 1/2) ifade etmektedir. Damga vergisinin mükellefi damga vergisine tabi kâğıtları imza edenlerdir (DVK, md. 3/1). Damga vergisi nispi oranlar yahut maktu tutarlar itibarıyla tarh edilerek/hesaplanmak suretiyle ödenir (DVK, md. 10/1). Damga vergisi için belirlenmiş nispet yahut tutarlar DVK'nin damga vergisine tabi kâğıtların yer aldığı ekli (1) sayılı tablosunda belirtilmiştir (DVK, md. 14/1). Damga vergisi çeşitli yöntemlerle; makbuz karşılığı, istihkaktan kesinti yapılması veya basılı damga konulması ile ödenir (DVK, md. 15/1). Damga vergisindeki sorumluluk ise kâğıtları ibraz edenlere yüklenmiştir (DVK, md. 24/1). Diğer taraftan damga vergisinden istisna kâğıtlar ise (2) sayılı Tablo'da sıralanmıştır.

DVK’de yatırım fonlarına yönelik özellik arz eden düzenlemeler istisna kâğıtların düzenlendiği (2) sayılı Tablo’da yer almaktadır. (2) sayılı Tablo’nun “IV-Ticari ve medeni işlerle ilgili kâğıtlar” başlıklı bölümünde 4 farklı istisnai düzenleme bulunmaktadır. Bunlar;

“ ...

16- ... yatırım fonlarının kuruluşlarına, pay devirlerine, sermaye artırımlarına ve süre uzatımlarına ilişkin olarak düzenlenen kâğıtlar,

...

21-Gayrimenkul yatırım ortaklıklarının ve gayrimenkul yatırım fonlarının münhasıran gayrimenkul portföylerine ilişkin alım satım sözleşmeleri ile gayrimenkul satış vaadi sözleşmeleri,

...

36-Sermaye piyasası araçlarının ihracına ilişkin olarak düzenlenen makbuz ve kâğıtlar, konut finansmanı kuruluşlarının konut finansmanı işlemleri ve bu kuruluşların ipotekli sermaye piyasası araçları, varlık teminatlı menkul kıymetler ve varlık finansmanı fonlarını temsilen menkul kıymet ihracı ve bu ihraca konu teminatlarla ilgili olarak düzenlenen makbuz ve kâğıtlar,

...

50. Girişim sermayesi yatırım ortaklıkları ve girişim sermayesi yatırım fonlarının münhasıran girişim sermayesi yatırımları ile ilgili düzenlenen sözleşmeler ile bu sözleşmelere ilişkin düzenlenen diğer kâğıtlar,

...”

vergiden müstesna olduğu düzenlenmiştir. Yukarıda ki hükümlere dikkat edilecek olunursa; gayrimenkul yatırım fonlarına yönelik olan alım satım sözleşmeleri, sermaye piyasası araçlarının (çalışmada adı geçen tüm yatırım fonlarının) ihracına ilişkin olarak düzenlenen makbuz ve kâğıtlar, girişim sermayesi yatırım fonlarının sadece girişim sermayesi yatırımlarına yönelik düzenlediği sözleşmeler yanında bu sözleşmelere ilişkin düzenlenen diğer kâğıtlar vergiden müstesna kabul edilmiştir.

Diğer taraftan “V - Kurumlarla ilgili kâğıtlar” başlıklı bölümünde ise iki farklı istisna duruma yer verilmiştir. Bunlar emeklilik yatırım fonlarına ve konut finansmanı fonlarına yönelik istisnalardır.

Yatırım Fonlarının Harçlar Kanunu Karşısındaki Durumu

492 sayılı Harçlar Kanunu’na (HK’ye) göre harçlar; yargı harçları, noter harçları, vergi yargısı harçları, tapu ve kadastro harçları, konsolosluk harçları, pasaport, ikamet tezkeresi,

çalışma izni, çalışma izni muafiyeti, vize ve Dışişleri Bakanlığı tasdik harçları, gemi ve liman harçları, imtiyazname, ruhsatname ve diploma harçları ile trafik harçlarıdır (HK, md. 1). HK’de bu harçlar kanunun ayrı ayrı kısımlarında konu, mükellef, tarh, tahakkuk, tahsil gibi yönleriyle düzenlenmiştir. İmtiyazname, ruhsatname ve diploma harçlarına yönelik düzenlemeler HK’nin 8’inci kısmında md. 108 ila 117’nci maddeleri arasında yer almaktadır. İmtiyazname, ruhsatname ve diplomalardan hangilerinin harca tabi olduğu HK’ye bağlı (8) sayılı tarifede yazılı olduğu (HK, md. 108) ve harca tabi olan bu belgeleri teslim alanların yani kendisine belge tevdi edilenlerin harcı ödemekle mükellef olduğu kabul edilmiştir (HK, md. 109). Harç belgenin nevi ve mahiyetine göre maktu tutarlarla, (HK, md. 110) makbuz karşılığında yahut (HK, md. 112) peşin alınır (HK, md. 113).

HK’ye bağlı (8) sayılı tarifede yazılı olan belgelere dikkat edilecek olunursa, “XI- Finansal Faaliyet Harçları” bölümünde;

“...

3. Sermaye piyasasında aracılık yapan kurumlara verilen yetki belgeleri,

4. Yatırım ortaklığı kurma ve faaliyet izin belgeleri,

...

9. Diğer finansal kurumlara ilişkin belgeler

a) Diğer finansal kurumlar kuruluş ve faaliyet izin belgeleri

...”

harca tabi tutulmuştur. Yatırım ortaklığı kurma ve faaliyet izin belgeleri bir defalığına mahsus harca tabidir. Bu hüküm dışında yatırım fonlarına ilişkin HK’de bir düzenleme bulunmayıp, vergiden istisna olan durumlar ise genel olarak anonim şirketlerin kuruluş, birleşme, bölünme, devir, hisse değişimi, pay devri, sermaye artırım ve tür değişikliğinden doğan işlemleri ile tapu harcı işlemlerinden müstesna olmasına yönelik olarak düzenlenmiştir (HK, md. 123/3). Yatırım ortaklıkları hariç yatırım fonlarının tüzel kişiliğinin bulunmadığı, bu fonların anonim şirket ticaret unvanı altında kurulan portföy yönetim şirketlerince kurulduğu göz önüne alındığında, yatırım fonlarına yahut yatırım fonlarınca ihraç edilen payların işlem görmesine yönelik vergiden istisna olduklarını düzenleyen bir hüküm de bulunmamaktadır. Doğal olarak yatırım fonlarının her türlü işlem ve düzenlediği belgelerin harca tabi olmadığı söylenebilir.

Sonuç

Menkul kıymet adı verilen finansal varlıkların bir araya getirilmesi ile oluşturulan portföyler, portföy yönetim şirketleri vasıtasıyla yönetilmesi/değerlendirilmesi mümkün varlıklardır. Para ve sermaye piyasası araçları yanında kıymetli madenler ile SPK’ca uygun görülen diğer

varlıkları yahut işlemleri kapsayan portföylerin, değişen ekonomik duruma göre, içerdikleri değerler itibariyle satılıp yerine yenilerinin alınması gerekebilir. Bu faaliyet portföy yönetim faaliyeti olup, icrası 1990'lı yılların başından bu güne, gerekli yasal düzenlemelerin olduğu bir ortamda, portföy yönetim şirketleri tarafından yerine getirilmektedir.

Portföy yönetim şirketleri kollektif yatırım kuruluşlarından biridir. Şirket, portföy yönetim faaliyetini bünyesinde istihdam ettiği yatırım yöneticisi olarak da kabul edilen portföy yöneticisi gerçek kişiler vasıtasıyla yerine getirir. Bununla birlikte portföy yöneticisi gerçek kişiler, portföy yönetim şirketleri yanında, bu şirketlerin şube ve irtibat bürolarında, acentelik sözleşmesi akdedilen banka ve aracı kurumlarda da istihdam edilmektedir. İstihdam edilen portföy yöneticisi gerçek kişi, işverenine bağlı ve ona tabi, diğer bir deyişle, hizmet erbabi statüsünde iş görür ve GVK'nin ücret gelirineline ilişkin hükümleri itibariyle vergilendirilir. GVK hükümlerinde portföy yöneticisi gerçek kişilere (hizmet erbabına) yönelik bir muaflık ya da ödenen ücretlere yönelik herhangi bir istisna hükmü bulunmamaktadır. İşverenine tabi çalışan portföy yöneticileri gerçek usule göre vergilendirilir. Bu usule göre safi ücret, işveren tarafından hizmet erbabına ödenen menfaatlerin (yani para yanında ayınlarla sağlanan menfaatler) toplamından GVK md. 63'de yer alan indirimlerin düşülmesi sonrasında kalan tutar olduğu kabul edilmiştir. Gerçek usulde ücretler esasen tevkifat yöntemiyle kaynakta kesilerek, vergiyi kesmekle sorumlu olan (vergi sorumlusu) işverenler tarafından beyan edilir. Kaynakta yapılan bu tevkifat nihaî vergilendirme olacaktır. Burada ifade edilmesinde yarar bulunan başka bir sonuç ise; portföy yöneticilik mesleği (her ne kadar uzmanlaşmış emek sahiplerince yerine getiriliyor olsa da) serbest meslek faaliyeti olarak icra edilmeyeceğidir.

Diğer taraftan şirketler; yetkilendirilmiş olmak şartıyla, yatırım danışmanlığı faaliyetini de yürüteceklerinden, portföy yöneticiliği ile yatırım danışmanlığı faaliyetlerini “yatırım yöneticiliği” üst başlığı altında toplamak mümkündür.

Çalışmanın esaslı kısımlarında da ifade edildiği üzere; portföy yöneticilik mesleği portföy yönetim şirketleri yanında, portföy yönetim şirketlerinin acentelik sözleşmesi akdettiği aracı kurumlar ve bankalarca yürütülebilir. Hem portföy yönetim şirketleri hem de aracı kurumlar ile bankalar sermaye şirketlerindedir. Daha doğrusu bu şirketlerin anonim şirket ticaret unvanı altında kurulmaları zorunludur. Dolayısıyla bu şirketler kurumlar vergisi mükellefi olmakla birlikte, vergi kanunları karşısındaki durumları benzerlik göstermektedir. Portföy yönetim şirketleri, aracı kurumlar ve bankaların portföy yönetim faaliyetinden elde ettikleri gelirlere ilişkin olarak muaf ya da müstesna olduklarına yönelik bir hüküm bulunmamaktadır. Dolayısıyla bu kurumların portföy yönetim faaliyetinden elde ettikleri gelirleri diğer

gelirlerine dâhil edilerek genel hükümlere göre vergilendirilecektir. Ancak KVK md. 5/1-(a)-3'e göre; bir kurumlar vergisi mükellefinin girişim sermayesi yatırım fonu katılma payları ile girişim sermayesi yatırım ortaklıklarının hisse senetlerinden elde ettikleri kâr paylarına yönelik ayırık bir hükümle vergiden müstesna bir hal yaratılmıştır. Portföy yönetim şirketlerinin portföy yönetim faaliyetleri, hizmet niteliğinden ve KDVK kapsamında olmasından dolayı KDV'ye tabidir. Yani portföy yönetim şirketleri hizmetleri karşılığında tahsil ettikleri bedeller üzerinden KDVK md. 28'e göre KDV hesaplamak zorundadır.

Portföy yönetim şirketleri, müşteri portföylerinin değerlendirileceği yatırım fonları kurma hak ve yetkisine sahiptir. Tüzel kişiliği bulunmayan yatırım fonlarını; kurucusu olan portföy yönetim şirketi temsil eder, yönetir ve yönetimini denetler. Yatırım fonlarının; (menkul kıymet) yatırım fonu, borsa yatırım fonu, yabancı yatırım fonu, girişim sermayesi yatırım fonu ve gayrimenkul yatırım fonu gibi türleri bulunmaktadır. SPK'nın denetleme ve düzenlemesine tabi yatırım fonları ayrıca benzer nitelikteki yabancı fonlar kurumlar vergisi mükellefidir ve portföy yönetim şirketleri gibi KVK'nin genel hükümlerine tabidirler. KVK md. 5/1-(d) hükmü ile yatırım fonlarından; menkul kıymetler yatırım fonları, altın ve kıymetli madenlere dayalı yatırım fonları, girişim sermayesi yatırım fonları, gayrimenkul yatırım fonları, konut finansmanı fonları ile varlık finansmanı fonlarının portföy yöneticiliğinden doğan kazançları vergiden müstesna kabul edilmiştir. Bu istisna hükme karşın, bu kazançların kaynakta kesinti yoluyla vergilendirilmesine mani bulunmamaktadır. Buradan ortaya çıkan iki durumdan biri; adı geçen yatırım fonlarının diğer kazançlarının vergiye tabi olduğu ve beyan edilmesi gerektiği diğer ise, bu istisna hükme karşın, bu kazançların kaynakta vergilendirilmesine mani bulunmadığıdır. Kaynakta tevkif edilecek verginin oranı (KVK md. 15/3'e ve bu hükümden doğan yetkiye binaen Bakanlar Kurulu Kararı ile) % 0'dır. Yukarıda adı geçen fonlar ile bu fonlara benzer yabancı fonların vergi sorumluluğuna yönelik ödevleri GVK'nin Geçici md. 67/8'de düzenlenmiştir. Bu hükümde belirtilen oranlara karşın Bakanlar Kurulu Kararı ile tevkifat oranları % 0'a indirilmiştir.

Ayrıca 2012 yılında yapılan düzenleme ile yasal gerekleri yerine getiren yabancı yatırım fonlarının vergiden müstesna olduklarına hükmedilmiştir. Benzer şekilde adı geçen yatırım fonlarından gayrimenkul yatırım fonları ile yabancı yatırım fonları hariç diğer fonların portföy yönetim faaliyetleri, KDVK md. 17/4- (e) ve (g) bentleri gereğince KDV'den müstesna olduğu kabul edilmiştir. Ayrıca menkul kıymet yatırım fonlarının ve girişim sermayesi yatırım fonlarının münhasıran para ve sermaye piyasalarında yaptıkları işlemler, GİDVK md. 29/1-(t) bendine göre BSMV'den müstesna olduğu kabul edilmiştir. Diğer fonların

BSMV'den müstesna olduğuna yönelik bir hükmün GidVK'de bulunmaması, onların BSMV'ye tabi oldukları sonucunu doğurmaktadır.

Gayrimenkul yatırım fonlarına yönelik olan alım satım sözleşmeleri, sermaye piyasası araçlarının (çalışmada adı geçen tüm yatırım fonlarının) ihracına ilişkin olarak düzenlenen makbuz ve kâğıtlar, girişim sermayesi yatırım fonlarının sadece girişim sermayesi yatırımlarına yönelik düzenlenen sözleşmeler yanında bu sözleşmelere ilişkin düzenlenen diğer kâğıtlar damga vergisinden müstesnadır. Son olarak yatırım fonlarının harçlardan istisna edildiğine yönelik bir hükme mevzuatta yer verilmemiştir.

Kaynakça

2006/10731 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı 23.07.2006 / 26237.

2009/14594 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı, R.G. 03.02.2009 / 27130.

7 Seri No.lu Kurumlar Vergisi Genel Tebliği, R.G. 31.12.2012 / 28514 (4. Mükerrer).

Acuner, S. (2017a), *Türk Hukukunda Bireysel Emeklilik Sistemi ve Vergilendirilmesi*, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul.

Acuner, S. (2017b), *Bankacılık Hukuku*, Celepler Basım Yayın Dağıtım, Trabzon.

Acuner, S. ve Acuner, E. (2016), "Profesyonel Turist Rehberlik Mesleğinin Hukuki Niteliği ve Vergi Kanunları Karşısındaki Durumu", 330, s. 79-92.

Acuner, S. ve Acuner, E. (2017c), "DOKAP Bölgesinde Faaliyet Gösteren Kış Turizm İşletmeleri İçin Mali Bir Kolaylık: Özel Hesap Dönemi", *DOKAP Bölgesi Uluslararası Turizm Sempozyumu*, 23-24 Ekim, Trabzon, s. 485-492.

Bankacılık Kanunu, K.T. 19.10.2005/5411, R.G. 01.11.2005/25983.

Başar, M., (2013), *Portföy Yönetimi*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.

Borsa Yatırım Fonlarına İlişkin Esaslar Tebliği III-52.2, R.G. 27.11.2013 / 28834.

Ceylan, A. ve Korkmaz, T. (1998). *Borsada Uygulamalı Portföy Yönetimi*, Ekin Kitabevi, Bursa.

Çelik, B. ve Güven, F. (2013), "Yabancı Fon Kazançlarının ve Bu Fonların Portföy Yöneticiliğini Yapan Şirketlerin Vergilendirilmesi", *Vergi Dünyası Dergisi*, 380, s. 113-116.

Dağlı, H. (2012), *Sermaye Piyasası ve Portföy Analizi*, Derya Kitabevi, Trabzon.

Damga Vergisi Kanunu, K.T. 01.07.1964 / 488, R.G. 11.07.1964 / 11751.

Demirtaş, Ö. ve Güngör, Z. (2004), "Portföy Yönetimi ve Portföy Seçimine Yönelik Uygulama", *Havacılık ve Uzay Teknolojileri Dergisi*, 1(4), s. 103-109.

Ertan, F. N. (2013), "6362 Sayılı Sermaye Piyasası Kanunu'nda Kolektif Yatırım Kuruluşları Ve Özellikle Değişken Sermayeli Yatırım Ortaklığı", *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 71 (2), s. 131-144.

Gayrimenkul Yatırım Fonlarına İlişkin Tebliğ, R.G. 03.01.2014 / 28871.

- Gelir İdaresi Başkanlığı (2017), Yatırım Fon ve Ortaklıklarında Vergi Uygulamaları Taslak Rehber”, http://www.gib.gov.tr/sites/default/files/fileadmin/yayinlar/Yatirim_fon_ortakliklarinda_vergileme_rehberi.pdf, (02.02.2018).
- Gelir Vergisi Kanunu, K.T. 31.12.1960 /193, R.G. 06.01.1961 /10700.
- Gider Vergileri Kanunu, K.T. 13.07.1956/ 6082, R.G. 23.07.1956 / 9362.
- Girişim Sermayesi Yatırım Fonlarına İlişkin Tebliğ III-52.4, R.G. 02.04.2014 / 28870.
- Gündoğdu, A. (2015), *Türkiye’de Sermaye Piyasasının Değişen Yüzü*, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Harçlar Kanunu, K.T. 02.07.1964/492, R.G. 17.07.1964 / 11756.
- İnam, M. (2007), *Sermaye Piyasası*, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- İnceoğlu, M. M. (2004), *Sermaye Piyasasında Aracı Kurumların Hukuki Sorumluluğu*, Seçkin Yayıncılık Ankara.
- Karslı, M. (2004), *Sermaye Piyasası Borsa Menkul Kıymetler*, Alfa Basım Yayım, İstanbul.
- Katma Değer Vergisi Kanunu, K.T. 25.10.1984/3065, R.G. 02.11.1984 / 18563.
- Koç, İ. Ö. (2011), *Portföy Yönetimi ve Sigortacılık Sektörü*, Yalın Yayıncılık, İstanbul.
- Kurumlar Vergisi Kanunu, K.T. 13.06.2006/5520, R.G. 21.06.2006/26205.
- Öncel, M., Kumrulu A. ve Çağan N. (2007), *Vergi Hukuku*, Turhan Kitabevi, Ankara.
- Pehlivan, O. (2010), *Vergi Hukuku*, Celepler Basım Yayım, Trabzon.
- Portföy Yönetim Şirketleri ve Bu Şirketlerin Faaliyetlerine İlişkin Esaslar Tebliği, R.G. 02.07.2013 / 28695.
- Sermaye Piyasası Kanunu, K.T. 06.12.2012/6362, R.G. 30.12.2012/28513.
- Soydemir, S. ve Akyüz, A. (2015), *Sermaye Piyasası ve Borsa*, Scala Yayıncılık, İstanbul.
- Şentürk, S. H. (2005), “Bireysel Gelir Kavramının Tespitinde Türk ve Amerikan Vergi Sistemlerinin Karşılaştırılması”, *Vergi Sorunları Dergisi*, 197, s. 207-222.
- Türk Ticaret Kanunu, K.T. 13.01.2011/6102, R.G. 14.02.2011 / 27846.
- Vergi Usul Kanunu, K.T. 04.01.1961/213, R.G. 10.01.1961/10703 – 10705.
- Yabancı Sermaye Piyasası Araçları ve Depo Sertifikaları ile Yabancı Yatırım Fonu Payları Tebliği VII-128.4, R.G. 23.10.2013 / 28800.
- Yatırım Fonlarına İlişkin Esaslar Tebliği III-52.1, R.G. 09.07.2013 / 28702.
- Yatırım Kuruluşlarının Kuruluş ve Faaliyet Esasları Hakkında Tebliğ, R.G. 17.12.2013 / 28854.



TÜRKMEN TÜRKÇESİ İLE TÜRKİYE TÜRKÇESİNDEKİ ORTAK DEYİMLER ÜZERİNE¹

Engin GÖKÇÜR²
0000-0003-4593-4571

ÖZ

Oğuzlar, X. yüzyılda Hazar Denizi'nin doğusundan Sir Derya'nın ortalarına kadar uzanan bir sahada yaşıyorlardı. 11. yüzyılda Gaznelilerin idaresine girmeyi reddeden Türkmenler Tuğrul ve Çağrı Beyler'in önderliğinde 1040 yılında Gazne ordusunu yenerek bugünkü Azerbaycan ve Anadolu bölgelerini kendilerine yurt edinmişlerdir. 13. yüzyılda Moğol akınları neticesinde ise Türkmen boylarının bir kısmı Maverainnehir, Horasan ve Mangışlak'a kadar uzanan bölgede kalırken diğer Türkmen boyları Anadolu'ya ve Azerbaycan'a yerleşir. Bu olaydan sonra Türkmenistan'da kalan Türkmenler ile Anadolu'ya gelen Türkmenlerin tarihi ayrı bir seyir takip eder. 13. yüzyıla kadar iç içe yaşayan Oğuz boylarının ortak kullandıkları deyimlerin bir kısmı günümüzde her iki yazı dilinde kullanılmaya devam etmektedir. Bu deyimlerin bir kısmı ses ve şekil yönünden aynı olup günümüzde de kullanılır. Söz konusu deyimlerin diğer kısmı ise Türkiye Türkçesindeki deyimlerle kuruluş mantığı ve ifade ettiği temel kavramlar yönüyle ortak bir özellik taşır. Türkiye Türkçesindekilerle ortaklık gösteren bu deyimlerde deyimci teşkil eden sözcükler farklı olsa da deyimlerin ifade ettiği temel bakış açılarının ortak olduğu görülür. Bu bağlamda ağzı bışmek- ağzı yanmak; bite gahar edip yorğanı o:da bermek-pireye kızıp yorgan yakmak; bir okda iki tovşan a:vlamak - bir taşla iki kuş vurmak; eşekden yıkılan ya:lı bolmak - eşekten düşmüşe dönmek; gaş oñarcak bolup göz çıkarmak - kaş yapayım derken göz çıkarmak; gökdä:ki dileğiñ yerde govuşmak - gökte ararken yerde bulmak; üstünden da:ğ ayrılan ya:lı bolmak - üstünden da:ğ kalkmış gibi olmak” gibi deyimlerde deyimlerin kuruluş mantıklarının ortak işlediği görülür. Bu makalede Türkmen Türkçesi ile Türkiye Türkçesinde kuruluş ve bakış açısı vb. yönlerden Türkiye Türkçesi ile Türkmen Türkçesinde ortak kullanılan deyimler belirtilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi, söz varlığı, deyimler

ON COMMON IDIOMS OF TURKMEN TURKISH AND TURKEY TURKISH

ABSTRACT

Oghuzs lived in an area from the Caspian Sea to middle of Syr Darya in 10th century. Rejecting the tyranny of Ghaznavids, Turkmens, under the leadership of the governors Tuğrul and Çağrı, settled in present day Azerbaijan and Anatolia by defeating Ghaznavid army in 1040 (Sümer, 1999: 87-149). While some Turkmen tribes stayed in Transoxania, Khorasan and Mangyshlak in 13th century as a result of Mongol invasions, other Turkmen tribes settled in Azerbaijan and Anatolia. After this event the history of Turkmens in Turkmenistan and in Anatolia has changed in terms of different aspects. Some of common idioms used by Oghuz tribes lived together until 13th century is still used in two written language. Some of these idioms are the same in terms of sound and form and they are used nowadays. Other idioms have common features with Turkmen Turkish in terms of basic concepts and order. Although the words, forming these idioms which have a lot in common with idioms in Turkish, are different, the basic perspective of idioms are common. Within this context, the order of formation of idioms are common in idioms like “ağzı bışmek- ağzı yanmak; bite gahar edip yorğanı o:da bermek-pireye kızıp yorgan yakmak; bir okda iki tovşan a:vlamak - bir taşla iki kuş vurmak; eşekden yıkılan ya:lı bolmak - eşekten düşmüşe dönmek; gaş oñarcak bolup göz çıkarmak - kaş yapayım derken göz çıkarmak; gökdä:ki dileğiñ yerde govuşmak - gökte ararken yerde bulmak; üstünden da:ğ ayrılan ya:lı bolmak - üstünden da:ğ kalkmış gibi olmak” In this paper, common idioms in Turkmen Turkish and Turkish will be submitted in terms of perspective and form in Turkmen Turkish and Turkish.

Key Words: Turkish, Turkmen Turkish, Vocabulary, Idioms

GİRİŞ

¹ Bu makale 3-5 Mayıs 2018'de Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesinde düzenlenen Uluslararası Filoloji Sempozyumunda sunulan “Türkmen Türkçesi ile Türkiye Türkçesindeki Ortak Deyimler” adlı bildirin genişletilmiş şeklidir.

² Dr. Öğr. Üyesi, Gümüşhane Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, engingokcur@gumushane.edu.tr

Türkmenler

Türkmen dilinin tarihi gelişimi üzerine yazılan kaynaklarda göz önünde tutulması gereken en önemli husus Oğuz boylarının konumu ile ilgilidir. Zira İslamiyet’i kabul eden Oğuzlarla kabul etmeyenler arasındaki ilk ciddi bölünme 10. yüzyılın sonlarına doğru İslamiyet’i kabul etmeyen Oğuz boylarının Seyhun nehri ile Ural arasındaki bölgenin batısında kalmalarına neden olmuştur. Özellikle Selçukluların 1040’lı yıllarda Horosan’a yerleşmelerinden sonra oluşan Türkmen-Müslüman algısı bozkırda kalan bu Oğuz boyları için kullanılmamıştır. Bu durum bozkırlık alanlara yerleşen Oğuz-Türkmenlerle Horosan ve Yakın Doğudaki Müslüman Oğuzlar arasındaki farklılaşmanın temel nedenidir. Tarihçiler 13. yüzyılda bozkırda kalan Oğuz boylarının Aral gölü civarından Hazar Denizi ile günümüz Batı Türkmenistan arasındaki Mangışlak yarımadasının batısında kalan geniş otlaklara itildiğini belirtir. 16. ve 17. yüzyıllarda Oğuz boylarının Harezm ve Horasan bölgesine olan göçleri Türkmen Türkçesinin temelini oluşturur. 18. yüzyılın başlarında bazı Türkmen şairleri Merkezi Orta Asya dili olan Çağatay Türkçesi ile Buhara ve Hive medreselerinde Türkmen Türkçesinin temelini teşkil eden eserler verirler. Bu yüzyıllarda önemli Türkmen şairleri Azadi, Mağtımgu, Mollanepes, Kemine yazdıkları eserlerle Türkmen ulusal kimliğinin oluşmasına öncülük etmişlerdir (Clark, 1998: 12-16).

İNCELEME

Türk Dil Kurumu sözlüğünde deyim için “Genellikle gerçek anlamından az çok ayrı, kendine özgü bir anlam taşıyan kalıplaşmış söz öbeği, tabir” ifadesi kullanılır (TDK, 2011: 651). Zeynep Korkmaz’ın Gramer Terimleri Sözlüğünde deyim için “Gerçek anlamından farklı bir anlam taşıyan ve çekici bir anlatım özelliğine sahip olan kelime öbeği.” ifadesi kullanılır (Korkmaz, 1992: 43).

Tanımlardan da anlaşılacağı üzere deyimler çoğunlukla kendi anlamlarının dışında farklı bir durumu, kavramı ifade eden kalıplaşmış sözcük grubu olarak değerlendirilir. Türk dilinin ilk yazılı kaynaklarından günümüze kadar ulaşan süreçte deyimler kaynaklarda “sav, mesel, durub-ı emsal, darbı mesel, tabir” ifadeleri ile karşılanmıştır.

13. yüzyıla kadar uzanan süreçte ortak yaşam alanına sahip olan Oğuz boylarının 13. yüzyıldan sonra çeşitli tarihi olaylar neticesinde ortak yaşam alanlarında farklılaşmalar yaşanır. İşte deyimler uzunca yıllar iç içe yaşayan Türklerin aynı coğrafyadaki ortak yaşam deneyimlerinin dile yansması neticesinde oluşmuştur. Oldukça hareketli bir tarihî yaşantının

dildeki yansımaları halinde tezahür eden deyimlerin bir kısmı tarihî süreç içinde değişen sosyal yaşamın, teknik ilerlemelerin ve karşı karşıya kalınan kültürlerin etkisiyle kullanımdan düşmüş, diğer bir kısmı ise değişerek günümüze değin ulaşmıştır (Sinan, 2015: 75-76).

Türkmen Türkçesi ile Türkiye Türkçesinde tespit ettiğimiz ortak deyimlerin büyük bir kısmının Oğuz boylarının 13. yüzyıla kadar yaşadıkları olayların bir yansıması olduğunu düşünüyoruz. Bu nedenle iç içe yaşanmışlığın neticesinde edinilen yaşamsal deneyimler beraberinde deyimlerin oluşmasını sağlamıştır. Bu deyimlerde edinilen yaşam deneyimleri çeşitli metaforlarla dile getirilmiştir. Bir varlığa ait ontolojik ve epidemik özellikler benzetme amacı güdülerek söze etkileycilik kazandırmak amacıyla başka bir varlığın özellikleri ile ifade edilmiştir. Deyimlerin birçoğunda görülen bu metaforik özellikler sonraki asırlarda kalıplaşmış olarak kullanılmış ve günümüze kadar ulaşmıştır. İşte Türkiye Türkçesi ile Türkmen Türkçesinde ortaklık gösteren deyimlerin birçoğunda metafor yoluyla oluşmuş deyimler gözlenir: baş üstüne-başım gözüm üstüne; göz dikmek- gözünü (gözlerini) (bir şeye) dikmek; gulak salmak-kulak vermek; yüreği ağzına gelmek, yüreğin ağzından çıkıp barmak, yüreğin ağzından çıkmak-yüreği ağzına gelmek; yüreğine da:ş bağlamak-bağrına taş basmak; yüreği ağzına gelmek, yüreğin ağzından çıkıp barmak; yüreğin ağzından çıkmak-yüreği ağzına gelmek; dilin tutulmak-dili tutulmak; tã:ze yara: du:z sepmek (bermek)-yaraya tuz biber ekmek... gibi (Erdem, 2003: 108-118).

13. yüzyıla kadar Oğuzların boy geleneğine bağlı olarak Mangışlak yarımadasının batı taraflarında kalan Türkmen boyları uzunca bir süre Kıpçak ve Karluk grubu Türk toplulukları ile içi içe yaşamışlardır. Bu nedenle Türkmen Türkçesinde Doğu Türkçesinin fonetik ve morfolojik belirgin izleri görülür. Bunun dışında Farslarla olan kültürel iletişimden dolayı Farsça ve Arapçadan alınan sözcükler de günümüz Türkmen Türkçesinin söz varlığını belirleyen önemli unsurların başında gelir. Bu bağlamda Türkmen Türkçesi ile Türkiye Türkçesinde tespit ettiğimiz ortaklık gösteren deyimlerin dil özelliklerinde Doğu Türkçesinin fonetik ve morfolojik belirgin özellikleri görülür. Ortaklık gösteren deyimlerin bir kısmı küçük fonetik farklılıkların dışında şekil ve deyim ifade ettiği temel kavram yönünden değişmeden günümüz yazı dillerine değin ulaşmıştır. Ortaklık gösteren deyimlerin diğer bir kısmında ise deyim ifade ettiği temel kavramların korunmasına karşın sözcük ya da eklerin kısmen değiştiği görülür. Türkmen Türkçesi ile Türkiye Türkçesinde kullanılan deyimlerin bir kısmı ise şekil ve söz dağarcığı yönünden ortak olmasına karşın deyimlerin ifade ettikleri temel kavram yönünden her iki yazı dilinde farklı kavramları ifade ettikleri görülür. Sadece

şekilce ortaklık gösteren bu gruptaki deyimler ise Mustafa Cengiz tarafından “Türkmen Türkçesi ile Türkiye Türkçesindeki Deyimlerde Görülen Yalancı Eş Değerler” adlı bir çalışma ile belirtilmiştir (Cengiz, 2016: 1-41). Bu bağlamda bu çalışmada Türkmen Türkçesi ile Türkiye Türkçesinde ses, şekil ve ifade ettikleri anlam yönü ile ortaklık gösteren deyimler tespit edilmiştir. Bu deyimler tasnif edilip üç grupta incelenmiştir:

1. Ses değişmelerine rağmen aynı sözcüklerden oluşup aynı kavramı belirten deyimler.
2. Aynı sözcüklerle fakat farklı eklerle oluşup aynı kavramı karşılayan deyimler.
3. Farklı sözcüklerle oluşup aynı kavramı karşılayan deyimler.

1. Ses Değişmelerine Rağmen Aynı Sözcüklerden Oluşup Aynı Kavramı Belirten Deyimler

Bilindiği üzere Türkmen Türkleri 18. yüzyıla kadar Orta Asya’da ortak yazı dili olan Çağatay Türkçesini kullanmışlardır. 18. yüzyıldan sonra ise Türkmen şair ve yazarları Türkmen Türkçesinin temelini teşkil eden eserler vermeye başlamışlardır. Türkmen Türkçesi bu bağlamda Batı Türkçesinin batı kolunda yer alan Türkiye ve Azerbaycan yazı dillerinin ses ve şekil bilgisi özelliklerini taşımakla birlikte Doğu Türkçesinin de belirgin bazı özelliklerini yansıtır. Doğu Türkçesinin etkisinde kalan Türkmen Türkçesinde sözcük başındaki /b/ ünsüzleri çoğunlukla korunmuştur. Aynı şekilde sözcük başlarındaki /k/, /k/, /t/ ünsüzleri Kuzey ve Doğu grubu Türk yazı dillerinde olduğu gibi Türkmen Türkçesinde korunmuştur.

Ana Türkçedeki birincil uzun ünlüler çağdaş Türk yazı dillerinden Yakut, Türkmen ve Halaç Türkçelerinde sistemli olarak korunmuş, diğer Türk dillerinde ise sınırlı sayıdaki sözcüklerde varlığını sürdürmüştür. Ana Türkçedeki birincil uzun ünlüler sonraki dönemlerde kısaltmaya maruz kalmış; kısalma sürecinde geride birtakım seslik izler bırakmıştır (Tekin, 1995, s. 123-159; Başdaş, 2007, s. 89-101; Eker, 2013, s. 145-168). Türkmen Türkçesi söz varlığı bu bağlamda Ana Türkçenin birincil uzun ünlülerini büyük oranda korumuştur. Türkmen Türkçesindeki deyimlerin Türkiye Türkçesindeki deyimlerden ayrılan dil özelliklerinde yukarıda değindiğimiz fonetik hususlar göze çarpar. Türkmen Türkçesi ile Türkiye Türkçesinde kullanılıp kuruluş mantığı ve ifade ettiği temel anlam yapısı bakımından deyimlerin bir kısmının ortak sözcüklerden oluştuğu görülür. Bu grupta deyimleri oluşturan sözcükler ses yapısı ve belirttikleri temel kavramlar yönü ile ortak bir özellik taşır. Bunun yanında bazı deyimler yukarıda belirtilen birtakım fonetik değişimlere maruz kalsalar da ifade ettikleri temel anlamlarının ortak olduğu görülür. Bu grupta tespit ettiğimiz deyimler aşağıda belirtilmiştir:

Tablo: 1

Deyimin Türkmen Türkçesindeki Şekli	Deyimin Türkiye Türkçesindeki Şekli	Deyimin Anlamı
a:dam bolmak	adam olmak	1. Olgunlaşmak, yetişmek. 2. Büyük insanlar arasına katılmaya başlamak. 3. İyileşmek.
akıl övretmek	akıl öğretmek	Birine nasıl davranacağını göstermek, yol göstermek, akıl vermek.
arka çıkmak (durmak)	arka çıkmak	Bir kimseyi başkalarına karşı korumak, kayırmak.
a:t almak	ad almak	Kendisine ad verilmek; ün kazanmak.
a:t dakmak	ad takmak	Alay etmek veya övmek amacıyla lakap takmak.
a:t goymak	ad koymak	Ad koymak, adlandırmak.
ayak ba:ği bolmak	ayak bağı olmak	Bir yere gidilmesine veya bir işin yapılmasına engel olmak.
ayak basmak	ayak basmak	Bir yere varmak, ulaşmak, yaşına girmek.
bağtı açık bolmak	bahtı açık olmak	İşi rast gitmek, şans yaver gitmek.
baş eğmek	baş eğmek	1. Saygı göstermek için baş eğerek selamlamak. 2. Direnmekten vazgeçip buyruk altına girmek.
başını bela: sokmak	başını belaya sokmak	Birini, kötü sonuçlar verecek bir duruma itmek.
bi:l ba:ğlamak	bel bağlamak	Birisinin kendisine yardımcı olacağına inanmak.
bi:li bükülmek	beli bükülmek	Yaşlılık yüzünden güçsüz kalmak, bir iş yapamayacak duruma düşmek.
boyun eğmek	boyun eğmek	İsteyerek veya istemeyerek uymak, katlanmak.
buğa: gelmek	boğaya gelmek	Çiftleşme zamanı gelmek (hayvanlar için).
burnunu sıksañ ca:nı çıkacak	burnunu sıksan canı çıkacak	Çok zayıf ve güçsüz kişiler için kullanılan söz.
burnuñı sokmak	(bir işe) burnunu sokmak	Gerekmeden her işe karışmak, davet edilmeyen yere davetsiz gitmek.
burnuñdan getirmek	burnundan getirmek	1) Huzurunu bozmak, sıkıntıya sokmak 2. Pişman etmek için uğraşmak.

ca:nını almak	canını almak	1. Canını almak, öldürmek. 2. Bıktırmak, bezdirmek.
ca:nını bermek	canını vermek	Kendini feda etmek.
ca:nını yakmak	canını yakmak	1. Acı verecek bir biçimde cezalandırmak. 2. Bir kimseyi, çok sıkıntı ve zarara sokmak.
cepa: çekmek	cefa çekmek (görmek)	Zulüm görmek.
dañ atmak dañ a:ğarmak dañ sa:z bermek	tan ağarmak (atmak, sökmek)	Gün doğmaya başlamak, şafak sökmek.
der dökmek (saçmak)	ter dökmek alın teri dökmek	1. Çok terlemek. 2. Bir iş yapmak için zahmet çekmek.
dile gelmek	dile gelmek	Konuşma kudreti, yeteneği, olmayan varlık konuşmak, dillenenmek, lisana gelmek.
duzak gurmak	tuzak kurmak	Birini güç ve tehlikeli bir duruma düşürmek için düzen hazırlamak, kompo kurmak.
dünyä: gelmek (inmek) äleme inmek	dünyaya gelmek	Dünyaya gelmek, doğmak.
elden-ele geçmek	elden ele geçmek	Çok sahip değiştirmek.
ele geçirmek (salmak)	ele geçirmek	1. Yakalamak. 2. Sahibi olmak.
gam çekmek (basmak)	gam çekmek	Tasalanmak, kaygılanmak, üzülme.
ga:nı gaynamak	(birinin) kanı kaynamak	Coşkun ve kıpırdak olmak.
gark bolmak	gark olmak	1. Gömülmek, batmak. 2. Boğulmak.
garşı bolmak (durmak, çıkmak)	karşı olmak	Birine veya bir düşünceye katılmamak, karşıt olmak.
gılıçdan geçirmek	kılıçtan geçirmek	Çok sayıda insanı kılıçla topluca öldürmek.
gövün bermek	gönül vermek	Gönül vermek, gönülünü kaptırmak, âşık olmak, sevmek.
göz boyamak	göz boyamak	Kandırmak, yanıltmak, gösterişle aldatmak.
gözden düşmek	gözden (gözünden) düşmek	Bir kişi veya şey değerini yitirmek, rağbet görmemek.
göz-gulak bolmak	göz kulak olmak	Korunması, gözetilmesi gereken bir kimseyi ya da şeyi görüp gözetmek, korumak, ona bakmak.
gözi yolda bolmak gözi yolda galmak	gözü yolda (yollarda) kalmak (olmak)	Birinin gelmesini merak, istek veya özlemle beklemek.
göz önünde tutmak	göz önünde tutmak (bu-	Herhangi bir durumun nasıl

	lundurmak)	bir sonuca yol açacağını hesaba katmak, dikkate almak.
gözünü almak	(bir şey) gözünü almak	Şiddetli ışık sebebiyle gözü iyi göremez duruma getirmek.
gözünü ba:ğlamak	(birinin bir şey) gözünü bağlamak	Doğruyu bulamaz, düşünemez duruma getirmek.
gözünü o:ymak	gözünü (gözlerini) oymak	Çok kötülük etmek.
göz yummak	göz yummak	Görmezlikten gelmek, hoş görmek, bağışlamak.
gucak açmak	(birine) kucak (kucağını) açmak	Kucak açmak, sığınacak yer vermek.
gulak asmak	kulak asmak	Önem vermek, dinlemek.
gulak ga:bartmak	kulak kabartmak	Belli etmemeye çalışarak dinlemek.
guş yürek	kuş yürek	Tavşan yürekli, yüreksiz, korkak, ödle.
habar almak	haber almak	Kendisine bildirilmek, öğrenmek, bilgi edinmek.
hara:m iymek	haram yemek	Toplumun gelenek ve göreneklerine veya dinî kurallarına aykırı olarak bir şeyi kendi yararına kullanmak, sahiplenmek.
hasa:p etmek	hesap etmek	1. Bir işin kazancıyla giderini karşılaştırarak bir sonuca varmak. 2. Düşünmek, tasarlamak.
hayran galmak	hayran olmak (kalmak)	1. Hayran kalmak, büyülenmek. 2. Şaşmak, şaşırmak.
hayrını gör	hayrını gör	Yeni alınan bir şey için ‘Güle güle kullan.’ anlamında kullanılan bir söz.
helä:k bolmak	helak olmak	1. Ölmek. 2. Bir iş için gereksiz yere uğraşmak, çok zahmet, sıkıntı çekmek.
işka düşmek	aşka düşmek	Âşık olmak.
iç dökmek içini boşatmak içini dökmek	içini dökmek	Derdini anlatmak, iç dünyasındaki duygu ve düşüncelerini bir bir anlatmak.
i:ş-i:şden geçmek	iş işten geçmek	Bir işi gerçekleştirme imkânı kalmamış olmak.
kema:la gelmek	kemâle ermek (gelmek)	Olgunlaşmak.
keypini bozmak (gaçır-mak)	(birinin) keyfini kaçır-mak (bozmak)	Keyfini bozmak, üzme.
mehlem bolmak	merhem olmak	Bir derde çare olmak.

mesğen tutmak	mesken tutmak	Yerleşmek.
namaza durmak	namaza durmak	Namaza başlamak.
nä:let okamak	lanet okumak	Bir kimsenin Tanrı'nın merhametinden yoksun kalmasını dilemek.
nä:zini çekmek	(birinin) nazını çekmek	Her istediğini yerine getirmek.
nika: gıymak	nikâh kıymak	Nikâh memuru kanuna göre çiftlerin karı koca olduklarını bildirmek.
nokat goymak	nokta koymak	Bir işi bitirmek, tamamlamak.
ö:ç almak	öç (öcünü) almak (çıkar-mak)	Yapılan bir kötülüğün acısını kötülük yaparak çıkarmak, intikam almak.
pida: etmek	feda etmek	Kıymak, gözden çıkarmak.
rova: görmek (bilnek, kılmak, eylemek)	(bir davranışı birine) reva görmek	Bir davranışı, bir olayı bir kimse için uygun görmek.
saralıp solmak	sararıp solmak	1. Giderek daha çok solmak. 2. Sağlığı bozulmak.
sovuk urmak	soğuk vurmak (yakmak)	Çok soğğun etkisiyle bitki kurumak.
sözünde durmak sözünde tapılmak	sözünde durmak	Verdiği sözü yerine getirmek, verdiği sözden dönmemek, verdiği sözü tutmak.
sözünden dönmek (dänmek)	sözünden dönmek	Verdiği sözü tutmamak, sözünden dönmek.
u:kusu kaçmak	uykusu kaçmak	Uykusu kaçmak, uyku tutmamak, uyuyamamak.
yerini tutmak	(bir şeyin) yerini tutmak	Birinin yerini tutmak, kendinden öncekini örnek almak, yerini sahiplenmek, bir kimsenin yerini doldurmak.
yo:k etmek	yok etmek	Yok etmek, ortadan kaldırmak.
yola çıkmak	yola çıkmak	Yola çıkmak, bir işi yapmak düşüncesiyle hareket etmek.
yolunu gözlemek	yolunu beklemek (gözlemek)	Yolunu gözlemek, birini gelmesini beklemek.
yo:lunu kesmek	yolunu kesmek	Yolunu kesmek, gitmesine ve gelmesine engel olmak.
yo:lun (açık) a:k bolsun	yolun açık olsun	Yolun açık olsun, Allah işini gücünü rast getirsin.
yüreği ağzına gelmek yüreğin ağzından çıkıp barmak yüreğin ağzından çıkmak	yüreği ağzına gelmek	Birden bire çok korkmak, aşırı korku veya sevinçten fazlasıyla heyecanlanmak, endişelenmek.
yüreğin daralmak	yüreği daralmak	Sıkılmak, bunalmak, içi da-

yüreğİN darılmak		ralmak.
yüreğİNİ (içİNİ) dökmek	içİNİ dökmek	Derdini anlatmak, iç dünyasındaki duygu ve düşüncelerini bir bir anlatmak.
yüze çıkmak	yüze çıkmak	1. Bir sıvının üst bölümüne çıkmak; 2. Belli olmak, açığa çıkmak, belirtmek.
yüzÜNİ kızartmak	(birinin) yüzÜNÜ kızartmak	Bir kimsenin utanmasına sebep olmak, birini utanacak duruma düşürmek.
zähmet çekmek	zahmet çekmek	Güçlkle karşılaşmak, sıkıntıya katlanmak.
zulüm görmek	zulüm görmek	Zulüm görmek, eziyet edilmek.

2. Aynı Sözcüklerle Fakat Farklı Eklerle Oluşup Aynı Kavramı Karşıl原因an Ortak Deyimler

Bu grupta deyimi oluşturulan sözcükler ortaktır. Fakat Türkiye Türkçesi ya da Türkmen Türkçesinde ifade edilmek istenen ortak kavramın farklı eklerle deyimi oluşturduğu görülür. Türkiye Türkçesinde deyimlerde belirtilmek istenen yargı çoğunlukla teklik 3. kişi iyelik eki ile belirtilir. Türkmen Türkçesinde ise söz konusu durum teklik 2. kişi iyelik eki ile ifade edilir. Aynı şekilde Türkiye Türkçesinde deyimlerde belirtilmek istenen olumsuz yargı “-mA” olumsuzluk eki ve “-mAk” mastar eki ile ifade edilir. Bu durum Türkmen Türkçesinde ise “-mAZ” olumsuzluk eki üzerine “+Iık/+IUK addan ad türetme eklerinin getirilmesi ile ifade edilir. Bu grupta tespit ettiğimiz ortak deyimler şunlardır:

Tablo:2

Deyimin Türkmen Türkçesindeki Şekli	Deyimin Türkiye Türkçesindeki Şekli	Deyimin Anlamı
ağızdan düşürmezlik	ağızdan düşmemek (veya düşürmemek)	1. Tekrar edip durma, sürekli anma. 2. Daima övgüyle söz etme.
akıl kesmek	aklı kesmek	Anlamak, idrak etmek.
bağra basmak	bağrına basmak	Bağrına basmak, kucaklamak.
bağtİN açılmak	bahtı açılmak	Talihi dönüp uygun duruma gelmek.
ca:ndan geçmek	canından geçmek	Canından geçmek, canını feda etmek.
ca:nİN yanmak	canı yanmak	Canı yanmak, üzülmek.
derbi -dağın etmek	darmadağın etmek	Dağıtmak, karıştırmak.
dı:za çökmek dı:z epmek	diz çökmek	Baş eğmek, boyun eğmek.

diliñden kirey islemek	ağzına kira istemek diline kira istemek.	Söylemesi beklenen şeyi söylemekte nazlı davranmak.
diliñ tutulmak	dili tutulmak	Sevinç, korku, şaşkınlık vb. sebeplerle birdenbire söz söyleyemez olmak.
el barmazlık	eli varmamak (gitmemek)	Eli varmama, bir işe girişememe, iş yapamama.
elden gelmek	elinden gelmek	Yapabilmek.
elden tutmak	elinden tutmak	1. Yardım etmek. 2. Kayırmak.
eli barmazlık	eli varmamak (gitmemek)	Bir işi yapmaya gönlü razı olmamak.
eliñ gi:ñemek	eli genişlemek	Eli genişlemek, yaşam koşulları düzelmek.
ga:ş çıtmak (tapışmak)	kaşlarını çatmak	Kaş çatmak, kızmak, öfkelenmek.
gılıñı gımlıdatmazlık	kılıñı (bile) kıpırdatmamak (oynatmamak)	Bir olay karşısında ilgisiz kalmak, en küçük bir tepki göstermemek.
gövnüni almak	gönül (gönlünü) almak	1. Sevindirmek. 2. Kırılan bir kimseyi güzel bir davranışla hoşnut etmek.
göz bilen ga:şıñ a:rasında	kaşla göz arasında	Kimşenin sezmesine imkân vermeyecek kadar kısa bir zaman içinde, çok çabuk.
göz değmek	gözü değmek	Uğursuzluk, kötülük getirdiğine inanılan kıskanç veya hayran bakışlar dolayısıyla kötü bir duruma düşürmek.
göz dikmek	gözünü (gözlerini) (bir şeye) dikmek	Dikkatle bakmak, gözünü ayırmadan bir yere veya bir kimseye bakmak.
göz doymak	gözü doymak	Çok istenen bir şeyin yeterli miktarı elde edildikten sonra daha çoğunu istememek.
göz ga:maşmak	gözü (gözleri) kamaşmak	Güçlü bir ışık sebebiyle göz bakamaz olmak.
gözli-başlı etmek	baş göz etmek	Evlendirmek.
göz öñünden geçmek	gözünün önünden geçmek	Hatırlamak.
gözünü ayırmazlık	(bir şeyden) gözünü ayırmamak	Bir şeye sürekli olarak bakmaktan kendini alamamak.
gözünü gorkuzmak	(birinin) gözünü korkutmak	Yıldırımak.
gözünü açıp gitmek	gözü açık gitmek	Gerçekleşmesini çok istediği bir dileğine erişmeden ölmek.
gözün doymazlık	gözü doymamak	Sürekli görmek istemek,

		sahip olunan mal varlığı ile yetinmemek ya da fazlasını istemek.
gözün gorkmak	gözü korkmak	Daha önce geçirdiği kötü bir denemeden sonra birinden veya bir şeyden zarar gelebileceği kanısına varmak.
gurba:n bolmak	(birinin veya bir şeyin) kurbanı olmak	Uğruna ıstırap veya büyük üzüntü, sıkıntı çekmek, zarara girmek, ölmek.
heddi bilmek	haddini bilmek	Kendi değer ve yeteneğini olduğundan üstün görmemek.
hoş galın	hoşça kal (kalın)	Ayrılan kimsenin kalanlara söylediği bir iyi dilek sözü.
işdâ: açılmak	(birinin) iştahı açılmak	Yemek isteği artmak.
işdâ:si kesilmek	iştah kapamak (kesmek)	Yemek isteğini azaltmak.
i:şiñ düşmek	işi düşmek	Birinin yardımına ihtiyaç duymak.
köleğāñden gorkmak	kendi gölgesinden korkmak	Çok korkak olmak, bir sakinca söz konusu olmayan işlere girişmekten bile korkmak.
mecaldan düşmek	mecalsiz düşmek	Güçsüzleşmek, takati kalmamak.
sözi kesmek	sözünü kesmek	Biri konuşurken söze karışıp onun konuşmasına fırsat vermemek
u:kıñ gelmek (tutmak)	uykusu gelmek	Uykusu gelmek, uyku bastırmak.
yo:la goymak	yoluna koymak	Yoluna koymak, düzenlemek, düzeltmek.
yo:luñ düşmek	(bir yere) yolu düşmek	Geçerken uğramak, o yerden geçmesi gerekemek.
yüreğīñ ya:rılmak	yüreği yarılmak	Çok korkmak.
yürek da:ğlamak	yüreğini dağlamak	Acıyla ve özlemle içi yanmak, acıyla kıvrılmak.
yüzüñ gızarmak	yüzü kızarmak	Utanmak.

3. Farklı Sözcüklerle Oluşup Aynı Kavramı Karşılaman Ortak Deyimler

Yüzyıllar boyunca Arap ve Farslarla iç içe bir yaşam sürdüren Türk toplulukları ortak yaşamın etkisiyle Farsçadan ve Arapçadan birçok sözcük ve dil unsuru almıştır. Arapça ve Farsçadan alınan bu sözcük ve dil unsurları yüzyıllar boyunca işlene işlene Türkmen Türkçesinin ve Türkiye Türkçesinin dil özelliklerine uydurulmuştur. Bir taraftan Kuzey ve

Doğu grubundaki Türk topluluklarıyla olan birlikte yaşam öte taraftan Farslarla kurulan kültürel iletişimden dolayı Türkmen Türkçesindeki deyimlerde bu etkinin belirgin yansımalarını görürüz. Son yüzyılda özellikle teknolojik alandaki gelişmeler, toplumsal yapılar ve değer yargılarındaki değişimler uzunca yıllar kalıplaşmış hâlde bulunan deyimlerin de farklılaşmasına neden olmuştur. Bu bağlamda Türkiye Türkçesi ile Türkmen Türkçesinde tespit ettiğimiz ortak deyimlerin büyük bir kısmında bu değişimi belirgin bir şekilde görürüz. Bu grupta ortaklık gösteren deyimlerde deyimi meydana getiren sözcüklerin her iki yazı dilinde birbirinden farklılaştığı görülür. Bu grupta tespit ettiğimiz deyimler şunlardır:

Tablo: 3

Deyimin Türkmen Türkçesindeki Şekli	Deyimin Türkiye Türkçesindeki Şekli	Deyimin Anlamı
acalıña hovlukmak	eceline susamak	Ölmek istermiş gibi tehlikeli işlere girişmek.
acalı yetmek	eceli gelmek	Ölümü veya yok olması kaçınılmaz duruma gelmek.
a:dam ya:lı	adam gibi	İnsana yakışan, edepli.
ağızdan-ağza geçmek (yayramak)	ağızdan ağza dolaşmak (veya geçmek)	Bir konu ya da söylenti yavaş yavaş herkes tarafından bilinir hale gelmek, halk arasında yayılmak.
ağza bakmak	(birinin) ağzının içine bakmak	Bir kimsenin ağzına bakmak, onun söylediklerine göre hareket etmek.
ağzına a:k-da: gelse diymek, gara-da gelse ağza geleni otarmak (urmak)	ağzına geleni söylemek	Birine ağzına geleni söylemek, gereksiz, gelişigüzel konuşmak, boş konuşmak.
ağzına goymak	lafı ağzına tıkmak	Ağzına gem vurmak, susturmak.
ağzına gulp urmak	ağzına gem vurmak	Ağzına gem vurmak, susturmak.
ağzından almak	sözü ağzından almak	Lafını kesmek, lafı ağzında bırakmak.
ağzından sağıp almak	ağzından lakırtı (laf) almak (çekmek)	Karşısındakini konuşturup ağzından laf almak.
ağzından sıpdırmak	ağzından kaçırmak	İstemediği hâlde boş bulunup söyleyivermek.
ağzını ı:sğamak	ağzını aramak (yoklamak)	Konuşturarak düşüncesini öğrenmeye çalışmak.
akılı çatmak (yetmek)	aklı ermek	Aklı ermek, anlayabilmek.
a:k pa:ta: almak	hayır dua almak	Kendisi için iyi dilekte bulunulmak.
a:k pa:ta: bermek	hayır dua etmek	İyi dileklerde bulunmak.
arkası yere değmedik	sırtı yere gelmemek	Sarsılmamak, yerinden düşürülmemek, güçlü olmak.
ayağı ba:ğlanmak	eli kolu (eli ayağı) bağlı kalmak (durmak veya olmak)	Eli kolu bağlanmak, birisi ya da bir şey yüzünden yapacağı işi yapamamak.
ayağınıñ astını gazmak (kövmek)	(birinin) kuyusunu kazmak	Birinin yıkımına çalışmak, kötü duruma düşmesini istemek.

ayağını bir yere depmek	ayak diremek	Bir düşünceyi, bir davranışı sonuna kadar sürdürmek, kendi tutumundan şaşmamak.
a:y günü do:lmak	günü dolmak	1. Doğum vakti gelmek. 2. Ölüm vakti gelmek, vadesi dolmak.
bağtın ba:ğlanmak	bahtı kapanmak	Bahtı kapanmak, talihsizliğe uğramak, istenen sonuca ulaşmamak.
başından hu:şu uçmak	aklı başından gitmek	Çok sevinçten veya çok korkudan ne yapacağını şaşırarak.
başını çaramak	başının çaresine bakmak	Kimseden yardım görmeden kendi işini kendi yapmak.
başına bela satın almak	belayı satın almak	Göz göre göre belayı üstüne çekmek.
baş üstüne	başım gözüm üstüne	Baş üstüne, peki, tamam.
bir alma:mı iki bölen ya:l	bir elmanın yarısı o, yarısı bu	Birbirlerine çok benzeyen kimseler için kullanılan bir söz.
bir okta iki tovsan a:vlamak	bir taşla iki kuş vurmak	Bir davranışla birden çok yararlı sonuca ulaşmak.
bir eli yağ bir eli bal tutmak	bir eli yağda bir eli balda (olmak)	Varlık ve bolluk içinde (olmak).
bir gulağından girip, beyleki gulağından çıkmak	bir kulağından girip öbür kulağından çıkmak	Söylenen söze önem vermemek.
bir ölüp bir di:relmek	ölüp ölüp dirilmek	Zor duruma düşmek, sıkıntı çekmek.
bite gahar edip, yorganı o:da bermek	pire için (pireye kızıp) yorgan yakmak.	Önemsiz bir durum karşısında kızarak kendisine daha büyük zarar verecek davranışta bulunmak.
ca:nına can goşmak	cana (canına) can katmak	Yaşama gücünü artırmak, coşturmak.
ca:nını o:da salmak ca:nını o:da yakmak	kendini ateşe atmak	Bile bile tehlikeli bir işe girişmek.
cıda: düşmek	ayrı düşmek	Ayrı düşmek, ayrı yaşamak.
cılavını eline bermek cılavını bermek	yuları ele vermek (kaptırmak)	Birinin sözünden çıkmayacak duruma gelmek, kendi iradesiyle davranmamak.
cın darğa:n ya:l darğamak	çil yavrusu gibi dağılmak	Toplu olarak bulunan insanların her biri bir yana dağılmak.
cının atlanmak	cinleri başına toplanmak (üşüşmek) cinleri ayağa kalkmak	Cinleri ayağa kalkmak, cinleri başına toplanmak, öfkelenmek.
cının cinkırışmazlık	yıldızı (yıldızları) barışmamak	Görüş, duygu ve düşünce bakımından uyuşmamak.
ça:ğa düşürmek	çocuk (çocuğunu) düşürmek	Gebe kadın çocuğunu vaktinden önce ve ölü olarak doğurmak, düşük yapmak.
ça:ğa yalı	çocuk gibi	Çocuk gibi, çocuk kalmış.
çep göz bilen garamak	kem gözle bakmak	Kötü niyetle bakmak.

(seretmek)		
çukurîñ gırasından gaytmak	uçurumun kenarından dönmek	Büyük bir tehlikeden son anda kurtulmak.
çukurîñ gırasında durmak	bir ayağı çukurda olmak	1. Yaşayacak çok az zamanı kalmış olmak. 2. Çok yaşlanmış olmak.
da:ğ ya:lı	dağ (dağlar) gibi (kadar)	Çok büyük, çok iri, çok güçlü.
da:ra çekmek	darağacına çekmek	İdam cezası alan bir kimseyi asmak.
depä:ñe (başına) tä:ç etmek	başına taç etmek	Çok değer vermek, ilgi göstermek.
depe saçîñ düyrükmek depe saçîñ sıh-sıh bolmak depe saçîñ üyşmek	(birinin) tüyleri diken diken olmak	Üşümekten veya korkmaktan vücuttaki kılların dipleri kabarıp kıllar dikilmek.
depesi (asma:na) göğeyetmek	başı göğeyetmek (değmek)	Beklenmeyen bir mutluluğa ermek.
derdi başından a:ğdıkd derdi öözüne yetik	(birinin) derdi başından aşkın (olmak)	1. Birçok sorunu bulunmak. 2. Aşırı derecede meşgul olmak.
derdini go:zğamak	birinin) derdini deşmek (depreştirmek)	Derdini hatırlatıp yeniden üzülmesine yol açmak.
dile-ağza düşmek	dile (dillere) düşmek	Hakkında dedikodu yapılmak.
diliñe gelmek	dilin ucuna gelmek	Söyleyecek duruma gelmek.
diliñi çekmek	dilini kesmek (kesip oturmak).	Konuşmayı kesmek, susmak.
di:ş ötmek	diş geçirmek	Diş geçirme, söylediğini yaptırmak.
dövlet guşu gonmak	başına devlet (talih) kuşu konmak	Beklemediği büyük bir nimeti ele geçirmek.
dünyä: täzededen inen yaalı bolmak	anadan doğmuşa dönmek (anadan yeni doğmuş gibi olmak)	1. Dertsiz, tasasız bir duruma gelmek. 2. Günahlardan arınmış duruma gelmek.
düybüne aşık atmak	dibine darı ekmek	Bir şeyi sonuna kadar tüketmek, bitirmek.
ä:lemi da:ralmak	dünya başına yıkılmak	Çok sıkılmak, umutlarını yitirmek.
ekeniñi ormak	ektiğini biçmek	Yaptığını karşılığını görmek.
el-ayağıñı yitirmek	eli ayağı (ayağına) dollaşmak	Şaşırarak, telaşlanmak.
el-ayak ya:lı	(birinin) eli ayağı (olmak)	Yardımcısı (olmak), her işine yarar (olmak).
elini ayağını ba:ğlamak	(birinin) elini kolunu bağlamak	Bir şey yapamayacak duruma getirmek.
elini urmazlık	el sürmemek	Dokunmamak, değmemek.
eliñi sovu suva urmazlık	elini sıcak sudan soğuk suya sokmamak	Ağır iş yapmamak, hiçbir iş yapmamak.
eliñi yala:p galmak	avucunu yalamak	Umduğunu ele geçirememek.
el ya:lı	el kadar	Çok küçük, küçücük.
eşekden yıkılan ya:lı	eşekten düşmüş karpuz	Çok şaşırarak, donup kalmak.

bolmak	za (düşmüşe) dönmek	
gadam basmak (goy-mak, urmak)	adım (adımını) atmak	Yürümek için ayağını öne doğru uzatıp basmak.
ga:n a:ğlamak (yığlamak, eñremek)	içi kan ağlamak	Dertlenmek, üzülme.
ga:nat astına almak ga:nat aşığında (astında) saklamak (gizlemek)	(birini) kanadı altına almak	Korumak, himayesine almak.
ga:nı depesine (beynisine, kellesine) urmak	cinleri (cin) tepesine çıkmak (binmek)	Çok kızmak.
gara bağırını da:ğlamak gara bağırını dilmek	bağırını delmek, bağırını ezme	Çok dokunmak, üzülme, dertlenme.
garınca:nıñ hi:nine dönmek (meñzemek)	karınca yuvası gibi	Çok kalabalık olmak, bir yere girip çıkanın belli olmaması.
gassa:ba ya:ğ gayğı geçä: ca:n	kasap et derdinde, ko-yun can derdinde	Bir kişi önemli bir kayıbdan dolayı çırpınıp kıvrılırken başka bir kişi bu durumdan ne kadar çok yararlanabileceğini düşünür.
ga:ş becercek (oñarcak) bolup göz çıkarmak	kaş yapayım derken göz çıkarmak	İşi düzeltiyim, bir iyilik yapayım derken büsbütün bozmak ve büyük bir zarar vermek.
gazık yuvdan ya:lı bolup durmak	baston (baston yutmuş) gibi	Dimdik duran veya yürüten (kimse).
gep gezdirmek	laf taşımak	Dedikodu ederek laf götürüp getirmek.
gepiñ gışğa yeri	uzun lafın (sözün) kısası	Kısacası, özet olarak.
gep(i) köpeltmek (ça:ğalatmak)	sözü uzatmak	Gereğinden çok konuşmak.
gılav bermek	(birine) fitil vermek	Kızdırmak, azdırmak, kışkırtmak.
gola düşmek	eline düşmek	1. Egemenliği, buyruğu altına girmek. 2. Yakalanmak.
gol govşurıp durmak gol govşurmak	el bağlamak	Saygı için ellerini göbeğinin üstüne kavuşturup durmak.
golı ba:ğlı	eli kolu (eli ayağı) bağlı kalmak (durmak veya olmak)	Bir engel dolayısıyla hiçbir iş yapamaz duruma gelmek.
golundan göstermek golunu tutmak	elinden tutmak	1. Yardım etmek. 2. Kayırmak.
goyun derisine girmek	kuzu postuna bürünmek	Karşısındakini aldatmak için gerçek kişiliğini saklamak, kendini zararsız ve uysal göstermek.
gövnüñi gi:ñ tutmak	gönlünü serin tutmak	Sakin, soğukkanlı olmak, hemen heyecanlanmamak.
gövnüñ sınımak	gönlü kırılmak	Üzülme, incinme, yerinme.
göz açıp yuması salında	göz açıp kapayınca kadar	Çok kısa bir zaman içinde.

göz bilen ga:şın a:rasında	kaşla göz arasında	Kimsenin sezmesine imkân veremeyecek kadar kısa bir zaman içinde, çok çabuk.
gözden yitmek	gözden kaybolmak	Ortadan çekilmek veya görünmez olmak, kaybolmak.
göz-gaş kakmak	kaş göz etmek	(Birine) kaş ve göz hareketleriyle bir şeyler anlatmaya çalışmak.
gözi bilen iyä:ycek bolmak gözün bilen iyäycek bolmak	gözle yemek	1. Bir şeye çok istekle ve dik dik bakmak. 2. Göz değdirmek.
gözli-başlı etmek	baş göz etmek	Evlendirmek.
gözümüñ üstünde ornuñ bar gözümüñ üstünde yeriñ bar	baş üstünde yeri olmak	Her zaman iyi karşılanmak, ağır- lanmak.
göz ümlemek	kaş göz etmek	Kaş ve göz hareketleriyle bir işaret vermeye, istediğini bu yolla anlatmaya çalışmak.
gözünüñ a:lnında	(birinin) gözü önünde	Yanında, yakınında.
gözünüñ gı:tağı:n ayla- mak	göz (gözünün) ucuyla bakmak	Fark ettirmeden gözlemek, belli etmemeye çalışarak başını çevirmeden yandan bakmak.
gözün gitmek	içi gitmek	Çok fazla istek duymak.
gözün gülmek	gözlerinin içi gülmek	Çok sevindiği yüzünden, gözlerinden belli olmak.
gözün ha:nasından çı- ka:ycaak bolmak	gözleri yuvalarından (evinden) fırlamak (uğ- ramak)	Korku, öfke ve telaşı gözlerinden belli olmak.
göz ya:ş etmek	gözyaşı dökmek, akıt- mak.	Gözyaşı dökmek, ağlamak.
göz yetirmek	akıl erdirmek	Ne olduğunu anlamak, sırrını çözmek.
göz yumup-açası salım- da	göz açıp kapayınca kadar	Çok çabuk, kısa bir zamanda.
göz yumup geçmek	(bir şeye) gözünü yum- mak	Görmezlikten gelmek.
gulağa değmek gulağa i:lmek	kulağına gelmek	1. Kulağına çalınmak. 2. Duymak.
gulağı ağır	kulağı ağır işitmek	Kulağı iyi işitmek.
gulağını şaılatmak	(birinin) kulağını çım- latmak	Birini anmak.
gulağıñ posunu açmak gulağın posunu dökmek	kulaklarının pasını gi- dermek	Kulağının pasını gidermek, uzun bir aradan sonra müzik dinleyip rahatlamak.
gulak eti:ni iymek	(birinin) başının etini yemek	Karşısındakini bezdirinceye, bıktırınca kadar sürekli konuşmak

		veya söylemek.
gulak salmak	kulak vermek	Merak edip dinlemek, işitmeye çalışmak.
gurşun ya:lı	kurşun gibi	Ağır, ağırlığı olan.
guş gonmadık yer	kuş uçmaz, kervan geçmez	Kimsenin uğramadığı ıssız ve sapa.
guya: gaçan ya:lı bolmak guyı:nıñ düybüne düşen ya:lı bolmak	yer yarılıp içine girmek (geçmek)	Yitirilip bir türlü bulamamak.
guyruğını yamzına gısmak	kuyruğunu kısmak	Korkup sinmek.
gül meñzi saralmak gül meñziñ solmak	beti benzi atmak (solmak, uçmak)	Herhangi bir sebeple kanı çekilip yüzü solmak, korkmak.
gül ömrüñi köydürmek gül ömrüñi kül etmek	ömür çürütmek	Uzun zaman emek vermiş olmak veya boşuna vakit geçirmiş olmak.
gününi geçirmek	gününi doldurmak	Bir işin sona ermesi için gereken süreyi tamamlamak.
hemedan daş bolsa kâdi yakın	halebi orada ise arşın burada	Bir iddia veya söz abartılı bulunduğu kanıtını istemek için kullanılan bir söz.
ı:zına düşmek	(birinin, bir işin) ardına (arkasına) düşmek	Arkasından gitmek, peşini bırakmamak.
ı:zından yağı kovya:n ya:lı bolmak	arkasından athı kovalamak	Bir işi gereksiz bir telaşla yapmak.
içi düşmek	içi geçmek	İçi geçmek, kavun, karpuz vb. yenmeyecek biçimde içi bozulmuş olmak.
içiñe salmak	içine atmak	Sıkıntısını kimseye belli etmemek.
içiñi sovatmak	yüreği serinlemek	Üzüntüsü bir dereceye kadar azalmak.
i:k ya:lı bolmak	bir iğne bir iplik olmak iğne ipliğe dönmek	Çok zayıflamak.
ika:rada derde (a:zara) galmak	iki arada kalmak iki arada bir derede (kalmak)	Birbirine karşıt iki kişi arasında ne yapacağını bilemeyerek şaşırarak.
iki ayağın bir gonca sokmak.	iki ayağın bir pabuca sokmak	Birini bir işi hemen yapması için çok sıkıştırmak.
iki ayağın bir yere depip durmak	ayak diremek	Bir düşünceyi, bir davranışı sonuna kadar sürdürmek, kendi tutumundan şaşmamak.
iki dağın ortasında galmak	iki arada kalmak iki arada bir derede (kalmak)	Birbirine karşıt iki kişi arasında ne yapacağını bilemeyerek şaşırarak.
iki dilli	iki yüzlü	Sözünde durmayan, ikiyüzlü, sahtekâr, hilekâr, sözüne güven olmayan.
i:le gep-gürrüñ bolmak	dile (dillere) düşmek	Hakkında dedikodu yapılmak.

i:liñ gözünden düşmek	gözden (gözünden) düşmek	Bir kişi veya şey değerini yitirmek, rağbet görmemek.
iñne bilen gıyı gızan yalı	iğne ile kuyu kazmak	Yetersiz araçlarla, sürekli ve sabırlı bir biçimde çalışıp çok güç olan veya çok ağır yürüyen bir işi başarmaya çalışmak.
i:şi başından a:ğdıık	(birinin) işi başından aşmak (aşkın olmak)	Pek çok işi olmak.
it bilen pişik ya:lı	kedi ile köpek gibi	Birbirleriyle geçinemeyen, anlaşamayan kimseler için söylenen bir söz.
iyeni ayrı gitmezlik	yedikleri içtikleri ayrı gitmemek	Her zaman bir arada olmak ve sıkı ilişki içinde bulunmak.
iyeniñ burnuñdan gelmek	anasından emdiği süt burnundan (fitil fitil) gelmek	Bir işi yaparken çok sıkıntı çekmek.
ka:ğız yüzünde galmak	(bir iş) kâğıt üzerinde (üstünde) kalmak	1. Yapılması düşünülmüş olduğu hâlde yapılmamak; 2) kararı bağlandığı hâlde uygulanmamak.
kök urmak	kök salmak	İyice tutunmak, sağlamlaşmak, yayılmak, köklenmek.
köküne palta urmak	köküne kibrit suyu dökmek (kökünü kurutmak)	Bir daha ortaya çıkamayacak biçimde yok etmek.
mañlay deri:ni saçmak	alın teri dökmek	Çok emek vermek, zahmetli bir iş görmek.
mañlayı gara (gatı)	bahtı kara olmak	Sürekli olarak talihi yaver gitmemek, mutsuz olmak.
mıra:dıña yetmek mıra:dıñ ha:sıl bolmak	murada (muradına) ermek	İsteğine kavuşmak, dileği gerçekleştirmek, arzusu yerine gelmek.
o:da bermek	ateşe vermek	1. Ateş içine sokmak. 2. Bir yeri kasten yakmak, kundak sokmak.
o:duñ üstüne nebit dökmek	yangına körükle gitmek	Gerginliği, uzlaşmazlığı artıracak biçimde davranmak.
övüp arşa çıkarmak	(birini veya bir şeyi) göklere çıkarmak	Aşırı derecede övmek.
ööz başını öözüñ çarlamak	başının çaresine bakmak	Kimseden yardım görmeden kendi işini kendi yapmak.
ööz gööbeğini öözüñ kesmek	kendi göbeğini kendi kesmek	Gereksinim duyduğu yardım, başkalarınca esirgendiğinde işini kendi görmek.
ööz uğruna goybermek	(birini veya bir şeyi) kendi hâline bırakmak	İlgilenmemek, karışmamak.
öözüñi o:da atmak öözüñi o:da urmak	kendini ateşe atmak	Bile bile tehlikeli bir işe girişmek.

peyda:sı değmek	faydası dokunmak	Yararı dokunmak
pikir derya:sına gark bolmak pikir derya:sında yüz-mek pikire batmak pikire çümmek pikire düşmek pikire gitmek pikire münmek pikir kölünde yüzmek pikir kölüne batmak pikir kölüne çümmek	düşünceye dalmak	Derin derin düşünmek.
pursat tapmak	fırsat bulmak	Uygun, elverişli zaman bulmak.
rısva: bolmak	rezil rüsva olmak	Toplum içinde ayıplanacak bir duruma düşmek.
sa:man altından suv goybermek	saman altından su yü-rütme	Belli etmeden iş çevirmek, ortalığı karıştırmak.
sa:n-sa:cağı yo:k	haddi hesabı yok	Sayılamayacak kadar çok, sınırsız, ölçsüz.
sa:rı yüplüğe döönmek	iğne ipliğe dönmek	Çok zayıflamak.
ses-üynünü çıkarmazlık	sesini çıkarmamak	Bir şey üzerindeki düşüncesini söylememek.
sözünden bal dammak:	ağzından bal damlamak (akmak)	Ağzından bal damlamak, güzel ve anlamlı konuşmak.
sözde tapınmak	sözünde durmak	Verdiği sözü yerine getirmek, verdiği sözden dönmek, verdiği sözü tutmak.
sözünüñ eyesi bolmak	sözünün eri	Verdiği sözü yerine getirmek, ah-dinde durmak.
sözünü yere gaçırılmazlık	lafını yabana atmamak	Söylenen söze değer vermek.
suv bermek	çeliğe su vermek	Kılıç, bıçak gibi çelikten yapılmış araçların sağlam olması için onları suya batırmak.
suv görmän tamma:n çıkarmak	dereyi görmeden paçaları sıvamak	Gerektiğinden çok önce veya henüz ortada hiçbir şey yokken hazırlanmaya kalkışmak.
suvlı äkidip suvsuz getirmek	suya götürüp susuz getirmek	Herhangi bir işte akıl, zekâ, deneyim ve kurnazlıkla bir diğerini alt etmek.
suv ya:lı okamak	su gibi okumak	Su gibi okumak, seri bir şekilde okumak.
süytden ayırmak	sütten kesmek	Sütten kesmek, emzirmeye son vermek.
süytden çıkmak	sütten kesilmek	Sütü kesilmek, sütü bitmek.
şer a:ramak	bela aramak	Kavga çıkarmak için fırsat kollamak.

ta:kati kaçmak	takati kalmamak (kesilmek)	Sabır ve mecali kalmamak, gücü azalmak.
tâ:ze yara: du:z sepmek (bermek)	yaraya tuz biber ekmek	Bir derdin acısını çoğaltmak.
teselli tapmak	teselli bulmak	Teselli bulmak, avunmak.
tohumını kesmek	köküne kibrit suyu dökmek kökünü kazımak	Kökünü kazımak, kökünü kurutmak, köküne kibrit suyu dökmek, neslini tüketmek.
tovuğuna tok diymezlik	tavuğuna kışt dememek	Tavuğuna kışt dememek, kırıcı konuşmamak, kalbini kırmamak.
tumşuğünü gööge (yokarı, asma:na) tutmak	burnu havada (olmak)	Herkese yukarıdan bakmak, kendini çok beğenmiş, kibirli (olmak).
ucuz gutulmak	ucuz atlatmak (kurtulmak)	Zor veya tehlikeli durumdan az zararla sıyrılmak.
u:ka: batmak u:ka: gitmek	uykuya dalmak	Uyumaya başlamak.
ulı geplemek (gürlemek)	büyük (söz) söylemek	Yapacağı bir şey hakkında kesin konuşarak övünmek.
üstüne devlet guşu gonmak	başına devlet (talih) kuşu konmak	Beklemediği büyük bir nimeti ele geçirmek, şansı açılmak.
va:dañda tapılmak (durmak)	sözünde durmak	Verdiği sözü yerine getirmek, verdiği sözden dönmek, verdiği sözü tutmak.
ya:ğdan gil soğran ya:lı etmek	tereyağından kıl çeker gibi	Bir işi kolaylıkla yapmak, kimseye belli etmeden almak, çıkarmak, hareket etmek.
yağışdan kaçıp damca: uçramak	yağmurdan kaçarken doluya tutulmak	Güç bir durumdan kurtulayım derken daha kötüsüyle karşılaşmak.
yakasından tutmak	(birinin) yakasına asılmak (yapışmak)	Hesap sormak veya bir şey istemek için tutup bırakmamak.
yalbar yakar etmek	yalvar yakar olmak	Çok yalvarmak.
yañaklarından ga:n damayın diymek	yanığından kan damlamak	Çok sağlıklı olduğu benzinden anlaşılmak.
yara: du:z basmak yara: du:z sepmek yarasına du:z basmak (sepmek)	yaraya tuz biber ekmek	Bir derdin acısını çoğaltmak.
yarasını gozğamak	yarasınıdeşmek	Yarasınıdeşmek, derdini depreştirmek, acıyı, üzüntüyü hatırlatmak, tazelemek.
yedi gat yere salmak (sokmak)	yerin dibine batırıp çıkarmak	Yerin dibine batırıp çıkarmak, çok utandırmak, rezil etmek.
yedi ya:şardan yetmiş ya:şla çenli	yediden yetmiş	En büyüğünden en küçüğüne, eli ayağı tutan herkes.
yerine yetirmek	yerine getirmek	1. Yapılması gereken bir işi yerine getirmek, gerçekleştirmek. 2. Bir işi

		uygun ve iyi bir şekilde ortaya koymak, yapmak.
yıldızı düşüşmezlik	yıldızı (yıldızları) barışmamak	Görüş, duygu ve düşünce bakımından uyuşmamak.
yorğaniña görä ayak uzatmak	ayağını yorganına göre uzatmak	Gelirini giderine uydurmak, harcamalarda geliri aşmamak.
yumruğa girmek	yumruk yumruğa gelmek.	Yumruklaşmak.
yurdunda tüveley turmak yurdunda yel övüsmek	yerinde yeller esmek	Artık bulunmamak, yok olmak.
yüreğe o:t düşmek	içine kurt düşmek	Kendisine zararı dokunacak bir durum meydana geleceğinden kuşulanmak.
yüreğindä:kini dökmek	içini dökmek	Derdini anlatmak, iç dünyasındaki duygu ve düşüncelerini bir bir anlatmak.
yüreğini dilinmek yüreğini gıyılmak	yüreği parçalanmak	Çok acımak.
yüreğine da:ş ba:ğlamak	bağrına taş basmak	Sesini çıkarmaksızın her türlü acıya katlanmak.
yüreğini içine sığmazlık	içi içine sığmamak	Telaş, sabırsızlık, coşkunculuk göstermekten kendini alamamak.
yürek bermek	gönül vermek	Sevmek, âşık olmak.
yüzden sı:rmak yüzünü sı:rmak	ar ve hayâ perdesi yırtılmak ar ve hayâ perdesi yırtılmak	1. utanmamak, utanç duymamak. 2. Yüzsüzlük etmek.
yüz övürmek	yüz çevirmek	Gösterdiği ilgiyi kesmek.
yüz turşatmak	yüzünü buruşturmak (ekşitmek)	1. Yüzüne öfke ve hoşnutsuzluk gösteren bir biçim vermek.
yüzünü ha:mı galın	yüzünün derisi kalın	Utanması, arlanması olmayan.
yüzünde renk-pet galmazlık	beti benzi atmak (solmak, uçmak, kül kesilmek, kireç kesilmek)	herhangi bir sebeple kanı çekilip yüzü solmak, korkmak.
yüzünü turşatmak	yüzünü buruşturmak (ekşitmek)	Yüzüne öfke ve hoşnutsuzluk gösteren bir biçim vermek.
yüzün üstünde burnuñ ba:r diymezlik	(birine) gözünün üstünde kaşın var dememek	Birinin her davranışını hoş görmek.
zähresi ya:rılmak	Ödü patlamak (kopmak)	Ani bir olay sebebiyle çok korkmak.

SONUÇ

13. yüzyıla kadar uzanan süreçte birlikte yaşayan Oğuz boylarının bu yüzyıldan sonra çeşitli tarihî olaylar neticesinde ortak yaşam alanlarında farklılaşmalar görülür. Bu yüzyıldan sonra

Mangışlak Yarımadası'nın batısında kalan Türkmen Türkleri özellikle komşusu oldukları Kuzey ve Doğu Türklüğü ile sıkı ilişkilerinden dolayı uzunca bir süre Çağatay Türkçesini kullanmışlardır. Çağatay Türkçesi bugünkü Türkmen Türkçesinin şekillenmesinde bu bağlamda etkili olmuştur. Deyimlerde de görüldüğü üzere Türkmen Türkçesinde Doğu Türkçesinin belirgin bir etkisi görülür. Bunun yanında Araplar ve Farslarla kurulan yakın ilişkiler neticesinde de Türkmen Türkçesine önemli bir oranda Farsça ve Arapça sözcük geçmiştir. Bu sözcükler sonraki asırlarda Türkmen Türkçesinin dil özelliklerine uydurulmuştur.

Deyimler, uzunca bir süre iç içe yaşayan Türklerinin aynı coğrafyadaki ortak yaşam deneyimlerinin dile yansması neticesinde oluşmuştur. Bu bağlamda Türkmen Türkçesi ile Türkiye Türkçesinde ortaklık gösteren deyimlerin büyük bir kısmının Oğuz boylarının 13. yüzyıla kadar yaşadıkları olayların bir yansıması olduğunu söyleyebiliriz. Bu deyimlerde Türklerin hayata bakış tarzları, olay ve durumlar karşısındaki tepkileri, değer yargıları belirgin bir şekilde görülür. Türkmen Türkçesi ile Türkiye Türkçesindeki ortak deyimlerde deyim teşkil eden sözcüklerin değişmeden günümüze kadar ulaştığı görülür. Ortaklık arz eden deyimlerin bir kısmı kültürel farklılaşmanın etkisiyle değişime maruz kalmıştır. Bu değişimde farklılaşan coğrafyaların ve karşılaşılan farklı kültürlerin etkisi söz konusu olmuştur. Bu bağlamda Türkmen Türkçesi ile Türkiye Türkçesinde kullanılan ortak deyimler ses, şekil ve ifade ettikleri anlam yönü itibarı ile aşağıdaki alt başlıklarda tasnif edilmiştir:

1. Ses değişmelerine rağmen aynı sözcüklerden oluşup aynı kavramı belirten deyimler: Bu grupta deyimleri oluşturan sözcükler ses yapısı ve belirttikleri temel kavramlar yönü ile ortak bir özellik taşır: arka çıkmak (durmak)- arka çıkmak; a:t almak- ad almak; a:t dakmak-ad takmak; a:t goymak-ad koymak; ayak ba:ğı bolmak-ayak bağı olmak; ayak basmak-ayak basmak...gibi.

2. Aynı sözcüklerle fakat farklı eklerle oluşup aynı kavramı karşılayan deyimler: Bu grupta deyim oluşturulan sözcüklerin ortak olduğu fakat her iki yazı dilinde ifade edilmek istenen ortak kavramın farklı eklerle deyim oluşturduğu görülür: ba:ğıñ açılmak - bahtı açılmak; ca:ndan geçmek - canından geçmek; ca:nıñ yanmak - canı yanmak; derbi-dağın etmek - darmadağın etmek; dı:za çökmek, dı:z epmek - diz çökmek; diliñden kirey islemek - ağzına kira istemek, diline kira istemek; diliñ tutulmak - dili tutulmak; el barmazlık - eli varmamak (gitmemek)...gibi.

3. Farklı sözcüklerle oluşup aynı kavramı karşılayan deyimler: Bu grupta ortaklık gösteren deyimlerde deyimi meydana getiren sözcüklerin her iki yazı dilinde birbirinden farklılaştığı görülür. Söz konusu farklılaşmada değişen yaşam tarzlarının, etkisinde kalınan kültür odaklarının, yaşamsal deneyimlerin, psikolojik etmenlerin vb. etkisi vardır. 13. yüzyıldan sonra Anadolu topraklarına yerleşen Oğuz Türkleri ile Mangışlak yarımadasının batısında kalan diğer Oğuz kökenli Türk topluluklarının geçirdikleri yaşam deneyimleri farklı olmuş doğal olarak da yaşamsal deneyimlerin dile yansımaları da farklı şekillerde gerçekleşmiştir. Epidemik ve ontolojik yönden ortak olan birçok kavramın farklı şekillerde dile getirilmesi bu farklılaşmanın boyutunu dilsel açıdan gözler önüne sermektedir. Örneğin neslini tüketmek anlamına gelen kavram için Türkiye Türkçesinde *köküne kibrit suyu dökmek*, *kökünü kazımak* deyimleri kullanılırken Türkmen Türkçesinde *tohumunu kesmek* deyimi kullanılmıştır. Aynı şekilde çok zayıflamak kavramı için Türkiye Türkçesinde *iğne ipliğe dönmek* deyimi kullanılırken Türkmen Türkçesinde *sarı yüplüğe dönmek* deyimi kullanılmıştır. Aşırı derecede övmek kavramı için Türkiye Türkçesinde *(birini veya bir şeyi) göklere çıkarmak* deyimi kullanılırken Türkmen Türkçesinde *övüp arşa çıkarmak* deyimi kullanılmıştır.

Deyimlerin söz varlıklarındaki bu farklılaşmada bazen aynı kavramın her iki yazı dilinde farklı eş anlamlı sözcüklerle ifade edildiği görülür: yüzünü ha:mı galñ - yüzünün derisi kalın; fırsat tapmak - fırsat bulmak; cıda: düşmek - ayrı düşmek...gibi. Bu grupta ortaklık arz eden kimi deyimlerde ise deyimlerin ifade ettiği kavramların ortak olduğu fakat söz varlıklarının büyük oranda birbirinden farklılaştığı görülür: yüzden perdä:ni sı:rırmak / yüzünüñ perdesi sı:rılmak- ar ve hayâ perdesi yırtılmak; suv görmän tamma:n çıkarmak - dereyi görmeden paçaları sıvamak; golundan götermek; golunu tutmak - elinden tutmak...gibi.

Türk dili Türk kültürünün, Türklerin değer yargılarının ve hayata bakış tarzlarının aynasıdır. Dil ürünlerini onu kullananların kültürel arka planından ve değerlerinden bağımsız olarak değerlendiremeyiz. Bu değerler anlaşılmadan sözcüklerin kullanıldığı topluluktaki anlamı/anlamları anlayamaz. Bu nedenle deyimlerin söz varlıklarındaki kimi farklılaşmalar da söz konusu etmenlerden dolaydır.

KAYNAKÇA

- Altayev, S., Açilova, G. ve Güçükov S. (1976), Türkmen Diliniñ Frazеologik Sözlügi, Türkmenistan SSR İlimlar Akademiyası Magtymguly Adındaki Dil ve Edebiyat İnstitutu, İlim Neşiryatı, Aşgabat.
- Başdaş, C. (2007), “Türkiye Türkçesinde Aslı Uzunluk Belirtileri”, Turkish Studies Volume 2/2 Spring, s. 89–101.
- Buran, A. ve Alkaya, E. (2007), Çağdaş Türk Lehçeleri, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Cengiz, M. (2016), “Türkmen Türkçesi ile Türkiye Türkçesindeki Deyimlerde Görülen Yalancı Eş Değerler”, International Journal of Humanities and Education , Cilt/Volume:2 Sayı / Issue: 4, s. 208-248.
- Eker, S. (2013), “Ana Türkçe Uzun Ünlülerin Kıpçak Dillerindeki Kimi İzlerine Dair” AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Semih Tezcan’a Armağan, Cilt, s. 13, Yıl, s. 13, 145-167.
- Erdem, E. (2003), Türkmen Türkçesinde Metaforlar, KÖK Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Vakfı, Ankara.
- Hamzayev, M. Y. (1962), Türkmen Diliniñ Sözlügi, Türkmenistan SSR İlimlar Akademiyası Dil Bilimi İnstitutu, Aşgabat.
- Kara, M. ve Karadoğan, A. (2004), Türkmen Türkçesi – Türkiye Türkçesi Deyimler Sözlüğü, Çağlar Yayınları, Ankara.
- Kıyasova, G., Geldimirov, A. ve Durdıyev, H. (2015), Türkmen Diliniñ Düşündirişli Sözlügi, II Cilt, Türkmenistanın İlimlar Akademiyası Mağtımğuly Adındaki Dil ve Edebiyat İnstitutu, Aşgabat.
- Korkmaz, Z. (1992), Gramer Terimleri Sözlüğü, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Parlatır, İ. (2008), Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü-II (Deyimler), Yargı Yayınları, Ankara
- Sağlık, G. S. (2001), Türkiye ve Türkmen Türkçelerinin Karşılaştırmalı Ses Bilgisi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Saray, M. (1993), Türkmen Tarihi, Yeni Türk Cumhuriyetleri Serisi, İstanbul.
- Sinan, A. T. (2015), Türkçenin Deyim Varlığı, Kesit Yayınları, İstanbul.
- Sümer, F. (1999), Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri Boy Teşkilatı Destanları, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul.
- Tekin, T. (1995), Türk Dillerinde Birincil Uzun Ünlüler, Ankara, T.C. Kültür Bakanlığı, Simurg Kitapçılık.

- Tekin, T., Ölmez, M., Ceylan, E., Ölmez, Z. ve Eker, S. (1995), Türkmençe - Türkçe Sözlük, Simurg Yayınları, Ankara.
- Türkçe Sözlük (2011), 11. Baskı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Tuna, Osman N. (1960), “Köktürk Yazılı Belgelerinde ve Uygurcada Uzun Vokaller”, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı –Belleten (2. Baskı 1988), s. 213-282.
- Yurtbaşı, M. (2013), Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü, 3. Baskı, Excellence Publishing, İstanbul.

HİSSE SENETLERİ FİYATLARINI ETKİLEYEN FAKTÖRLERİN DİNAMİK PANEL VERİ ANALİZİYLE İNCELENMESİ¹

Zekai ŞENOL²

0000-0001-8818-0752

Selahattin KOÇ³

0000-0003-4285-5632

Selma ŞENOL⁴

0000-0002-9913-2374

ÖZ

Hisse senetleri piyasaları, yatırımcılar, işletme yöneticileri, piyasa yapıcılar, ekonomi yönetimleri gibi birçok kişi, kurum ve yapı tarafından yakından takip edilmektedir. Hisse senetleri piyasalarının gelişmesi, işlem hacimlerinin artması, şirketlerin piyasa değerlerinin yükselmesi, şirketler için finansman, ekonomi için büyüme ve yatırımcı için kazanç anlamına gelmektedir. Çalışmanın amacı, hisse senetlerinin fiyatlarını etkileyen makroekonomik ve işletme içi faktörleri tespit etmektir. Çalışmada Borsa İstanbul (BİST) bünyesinde, 2010Q1 – 2017Q1 döneminde, Metal Eşya, Makine ve Gereç Bakımı sektöründe kesintisiz faaliyette bulunan ve verilerine ulaşılabilen 23 firmanın verileri kullanılarak dinamik panel veri analiz yapılmıştır. Çalışmada geçmiş dönem hisse senedi fiyatlarının cari dönem hisse senedi fiyatlarını pozitif yönde etkilediği görülmüştür. Bunun yanında, ekonomik büyüme, aktif karlılık oranı, cari oran ve kaldıraç oranının hisse senetleri fiyatlarını pozitif yönde etkilerken, Euro bölgesi faiz oranının negatif yönde etkilediği belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler : Hisse Senetleri, Hisse Senetleri Fiyatları, Dinamik Panel Veri Analizi

Jel Kodları : G10, G11, C33

AN ANALYSIS OF DYNAMIC PANEL DATA ANALYSIS OF THE FACTORS AFFECTING THE PRICES OF STOCKS

ABSTRACT

Stock markets are closely followed by many people, institutions and structures such as investors, business managers, market makers, economic administrations. The development of stock markets, increasing transaction volumes, increasing market value of companies mean financing for companies, growth for the economy and earnings for the investor. The aim of the study is to determine macroeconomic and intrabusiness factors that affect the prices of stocks. Dynamic panel data analysis was carried out in the Stock Exchange Istanbul (BİST) during the period of 2010Q1 - 2017Q1 by using data of 23 firms that have continuous activity in the Metal Goods, Machinery and Equipment Maintenance sector and whose data can be accessed. In the study, it was seen that past period share price prices affected current period share price positively. Besides, it was determined that economic growth, return on assets, liquidity ratio and leverage ratio affect stock prices positively while Euro region interest rate has negative effect.

Keywords : Stocks, Stocks Prices, Dynamic Panel Data Analysis

Jel Codes : G10, G11, C33

¹ Bu çalışma Selma ŞENOL tarafından hazırlanan “Pay Senetleri Fiyatlarını Etkileyen Faktörlerin Dinamik Panel Veri İle Analizi: 2010Q1-2017Q1” adlı yüksek lisans tez çalışmasının geliştirilmesiyle türetilmiştir.

² Dr. Öğr. Üyesi, Cumhuriyet Üniversitesi, İİBF, Bankacılık ve Finans Bölümü, zsenol@cumhuriyet.edu.tr

³ Doç. Dr., Cumhuriyet Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, skoc@cumhuriyet.edu.tr

⁴ selma-senol@hotmail.com

GİRİŞ

Finansal piyasalar, fon alıcısıyla fon satıcılarının fon transferi yapmak amacıyla bir araya geldikleri yerlerdir. Bu piyasalarda fon fazlası bulunanlar ellerindeki fonlardan kazanç elde etmek niyetiyle hareket ederlerken, fon açığı bulunanlar ise ihtiyaç duydukları kaynakları uygun koşullarda elde etmeye çalışırlar. Finansal piyasalarda bunlardan başka, fon sağlayıcılarıyla fon talep edenleri bir araya getiren finansal araçlar olarak finansal kurumlar, bu piyasaların altyapılarının oluşturulması, işleyiş mekanizmalarının sağlanması, piyasada istikrar ve güvenin sağlanması gibi amaçlarla düzenleme, denetleme ve gözetim otorite ve kuruluşları yer almaktadırlar. Hisse senetleri finansal piyasalarda yaygın şekilde kullanılan araçlardan biridir.

Hisse senedi piyasaları ülkelerin ekonomik gelişimine çok büyük katkılar sağlamaktadır. Şirketler, hisse senetleri piyasaları ile önemli tutarda özkaynaklarını artırırken, ülkeler de yurt dışı sermaye piyasalarından döviz elde ederler. Hisse senedi ihracı yapan firmalar, yeni ortaklar bularak firmalarına özkaynak sağlamaktadırlar. Özkaynak yolu sağlanan finansmanın en önemli katkısı, firmanın finansman riskini en aza indirgemesidir (Karan, 2013: 316).

Günümüzde firmaların amacı, firma değerinin artırılması şeklinde ifade edilmekte ve firma değeri, hisse senedi piyasa fiyatının hisse sayısı ile çarpılmasından meydana gelmektedir. Bu bakımdan hisse senedinin piyasa fiyatı, firma değerinin tespitinde temel belirleyici olmaktadır. Hisse senedinin piyasa fiyatı arz ve talep koşullarına göre şekillenmektedir.

Hisse senedi arz ve talebi, mevcut ekonomik ve iş yapısında birçok faktör tarafından etkilenmektedir. Küreselleşen dünyada para ve sermaye hareketlerini sınırlayan uygulamalar artık ortadan kalkmıştır. Yatırımcılar, risk ve getiri eşgüdümünde yatırımlarını dünya genelinde yönetebilmektedirler. Ülke ekonomilerinin faiz, döviz, enflasyon, büyüme gibi ekonomik parametreleri küresel düzeyde yatırım yapanları etkileyebildiği gibi ulusal düzeyde yatırım yapanları da etkileyebilmektedir. Yatırımcılar bu bakımdan belirli risk düzeyinde büyüme potansiyeli yüksek, getiri sağlayan, istikrarlı ve öngörülebilir ekonomilere yönelmektedirler.

Hisse senetleri yatırımcılarının yatırım kararlarını makroekonomik koşulların etkilemesinin yanında firma performansları da etkilemektedir. Başarı durağan bir durum değildir, başarı süreklilik gerektirmektedir. Değişik kuruluş ve araştırma şirketleri tarafından dünya

düzeyinde yayımlanan, en büyük, en değerli, marka değeri en büyük gibi değişik kriter ve ölçütler bakımından oluşturulan listelere her yıl yeni katılımlar olurken, sürecin doğal bir parçası olarak listelerden düşenler de olmaktadır. İfade edilenlerden anlaşılacağı üzere performans bakımından firmalar değişik sonuçlar ortaya koymaktadırlar ve bu değişik sonuçlar hisse senetleri yatırımcıların kararlarında belirleyici haline gelmektedir.

Hisse senetleri fiyatlarını etkileyen işletme içi faktörler, şirketlerin performansları, yönetim kurullarındaki değişim, yeni yönetici atamaları, kar payları dağıtımları, yeni varlık edinimleri şeklinde olabilir. Dış etkenler ise, hükümet yasa ve düzenleme değişiklikleri, enflasyon ve diğer makroekonomik etkenler, yatırımcı davranışları, piyasa koşulları, para arzı, rekabet koşulları, kontrol edilemeyen doğal ve çevresel koşullar, grev, piyasa katılımcılarının davranışları şeklinde sıralanabilir (Al-Tamimi vd., 2011: 4).

Bu çalışmanın amacı, hisse senetlerinin fiyatlarını etkileyen firmaya özgü faktörler ve makroekonomik faktörlerin araştırılmasıdır. Çalışmayı daha önceki çalışmalardan kısmen de olsa ayıran özelliği, makroekonomik ve işletme içi faktörlerin birlikte ele alınarak hisse senedi fiyatlarına etkilerinin aranması, dinamik panel veri analiziyle önceki dönem fiyatlarının cari dönem fiyatlarını etkileyip etkilemediğinin araştırılması ve çeyrek dönem verilerin kullanılmasıdır. Literatürdeki çalışmalarda genellikle makroekonomik faktörlerin endeksler üzerine etkileri araştırılırken, işletme içi faktörlerin ise firma düzeyinde hisse senetleri fiyatlarına etkileri incelenmiştir. Ayrıca daha önce yapılan çalışmalarda genellikle yıllık veriler kullanıldığı belirlenmiştir. Araştırmadan elde edilecek bulgular, hisse senetleri yatırımcıları, işletme sahip ve yöneticileri, ülke ekonomilerini yönetenler bakımından yol gösterici nitelik taşımaktadır.

HİSSE SENELERİ FİYATLARINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Hisse senetleri piyasaları ekonomik, sosyal, siyasal birçok faktörden etkilenebilen dinamik bir piyasadır. Bu bakımdan borsaların ekonomik gösterge olma ve geleceğe ilişkin beklentileri yansıtma özellikleri söz konusudur. Literatür dikkate alındığında hisse senetlerini etkileyen faktörleri makroekonomik, işletme içi ve diğer faktörler şeklinde sınıflandırmak mümkün olabilir.

Makroekonomik Faktörler

İşletmeler ekonomik çevre içinde faaliyetlerini sürdürürler. Bu nedenle faiz oranı, döviz kuru, enflasyon gibi birçok ekonomik değişken işletmelerin performanslarını doğrudan etkileyebilmektedir.

Döviz kurlarındaki artış hisse senedi fiyatlarının düşmesine, döviz kurlarındaki düşüş ise, hisse senedi fiyatlarının artmasına sebep olacaktır. Yerli para biriminin değerinin azalması sonucu döviz kurlarında artış meydana gelmektedir. Bu durum hisse senedinin reel getirisini de azaltacaktır (Albeni ve Demir, 2005: 6).

Enflasyon oranının hisse senetlerine nasıl etki yaptığı konusunda literatürde tam görüş birliği söz konusu değildir. Enflasyonun hisse senetleri fiyatlarını pozitif yönde etkilediği ifade edenlerin yanında negatif yönde etkilediğini söyleyenler de olmuştur. Ancak hisse senetleri fiyatlarında meydana gelen artışların içinde enflasyondan kaynaklı artışların olması, yatırımcıların reel getiri elde etme noktasında daha fazla beklenti içine girmelerine sebep olmakta buna bağlı olarak hisse senedinin riskleri artmaktadır.

Faiz oranı hisse senedi piyasa fiyatının bulunmasında iskonto faktörü olarak dikkate alınmaktadır. Faiz oranı arttıkça hisse senedinin bugünkü değeri azalmaktadır. Faiz oranlarının yüksek olması, tasarrufların faize dayalı sabit getirili kıymetlere yönelmesine ve işletmeler tarafından kullanılan sabit kaynakların maliyetlerinin artmasına sebep olmaktadır. Ortaya çıkan bu durumlar faiz oranlarını hisse senedi fiyatlarını olumsuz yönde etkileyebileceğini göstermektedir.

Dar anlamda para arzı, emisyonun yanı sıra vadesiz tasarruf mevduatı ve Merkez Bankası'ndaki serbest mevduatı kapsamaktadır ($M1 = \text{dolaşımdaki para} + \text{bankalardaki vadesiz mevduat} + \text{TCMB'deki mevduat}$). Geniş anlamda para arzı, dar anlamlı para arzı ve vadeli tasarruf mevduatını içermektedir ($M2 = M1 + \text{bankalardaki vadeli mevduat}$). Emisyon hacmindeki artış, hızlanan fiyat artışlarına yol açabileceği endişesi ile pek olumlu karşılanmamaktadır. Dar anlamda para arzının azalması, piyasada likidite sıkıntısına yol açacağından, faiz oranlarını yükselmesine sebep olabilir. Bu durum ise hisse senedi piyasasını olumsuz yönde etkiler. Mevduat artışı, tasarrufların bankacılık sistemine kaydığı, dolayısıyla hisse senedi fiyatlarının bu gelişmeden olumsuz etkileneceği şeklinde yorumlanır. Kısa vadede bu durum görülse bile, uzun vadede bankacılık sistemindeki mevduatlar kredilere dönüşerek bu artan iş hacmiyle ve büyüme şeklinde de değerlendirilebilir. Dolayısıyla uzun

vadede işletmelerin performansının iyi olacağı ve hisse senedi fiyatlarını olumlu etkileyebileceğini de söylemek mümkündür (Coşkun, 2010: 298).

Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH) bir ülkede üretimi tamamlanmış mal ve hizmetlerin toplam değeridir. GSMH’da bir artış olduğunda, bu artış çarpan vasıtasıyla reel gelirden bir artış meydana getirmektedir. Eğer ekonomide toplam arz elastikiyeti mevcutsa, bu durumda çarpan reel yönde işleyecektir. Ekonomide reel gelirin artması durumunda, kişilerin kullanabilir gelirlerinde de artış meydana gelmesine sebep olur. İnsanların gelirlerinde artış olması, onların mal ve hizmetlere olan talepleri artacaktır. Bundan dolayı toplam talepte gözle görünür bir artış meydana gelir. Talepte meydana gelen değişiklikler şirket karları üzerinde pozitif bir etki yapar (Kanalıcı, 1997: 48). Karların artması ise hisse senedi fiyatlarını yükseltir.

İfade edilen faktörlerin yanında dış ticaret hacmi, cari denge, ihracat, ithalat, sanayi üretim endeksi, doğrudan yabancı sermaye yatırımları, bütçe dengesi gibi makroekonomik faktörlerin hisse senetleri fiyatlarını etkilemeleri söz konusudur.

İşletme İçi Faktörler

Hisse senedi fiyatının oluşumunda temel belirleyici işletme performansıdır. İşletme içi faktörler işletme yönetiminin başarısını ifade etmektedir. İşletmenin finansal yapısı, yatırım kararları, varlıklarını kullanma etkinliği, ürünlerin müşteri ihtiyaçlarına cevap verebilmesi, risk yönetimi, teknolojiyi kullanma yeteneği, yenilikçiliği, girişimciliği, marka değeri oluşturması, insan kaynakları, organizasyonel kalitesi gibi durumlar işletme yönetiminin başarısını ortaya koyar.

Finansal yapı, işletmenin finansal kaynaklarını ve finansal riskini ifade eder. Özkaynak ve yabancı kaynak olmak üzere kullanılan her türlü kaynağın maliyeti söz konusudur. Finansmanda yabancı kaynak kullanımı vade ve tutar bakımından sabit yükümlülükler ortaya çıkarır. İşletme faaliyetlerinin düzensiz ve makroekonomik koşulların istikrarsız olduğu durumlarda sabit yükümlülüklerin yerine getirilmemesi riskleri söz konusu olabilir. Myers (1977) kaldıraç etkisinin olumlu ya da olumsuz olacağını, bu nedenle optimum borçlanmanın olması gerektiğini açıklamıştır. Finansal yapıda yüksek oranda borç bulunması finansal riskleri artırır. Yabancı kaynak kullanımının yükümlülüklerini karşılayamaması yani finansal kaldıraç olumsuz çalışması durumunda işletme karlılığı düşebilir. Yabancı kaynak kullanımından ortaya çıkan risklere karşın, yabancı kaynak kullanımı işletmenin kapasitesinin

artmasına, yatırımların artmasına, teknoloji yoğun üretime geçmesine, araştırma ve geliştirme faaliyetlerinin artmasına, yeni pazarlara girilmesine, operasyonel risklerin azaltılması gibi hisse senedi fiyatına olumlu yansıtacak imkanlar sağlayabilir.

Yönetim kadrosunun sahip olduğu bilgi ve beceri, firma faaliyetlerini etkileyen unsurlardandır. Yönetim kadrosunun yapacağı hatalar ya da uygun olmayan kararlar alması firma için bir risktir. Hisse senetlerinin fiyatları yönetim hatalarından büyük ölçüde etkilenir (Aksoy ve Tanrıöven, 2013: 45). Bunların yanında, yönetsel tecrübe, karar almada yüksek etkinlik, örgütsel motivasyonun sağlanması, işletmede yenilikçiliği, girişimciliği ve inisiyatif almayı sağlayan bir örgüt ikliminin kurulması gibi yönetsel etmenler hisse senedini fiyatını artırabilir.

Yukarıda ifade edilenlerden başka, kar dağıtım kararları, sermaye artırımı, araştırma ve geliştirme faaliyetleri, firma imajı ve marka değeri oluşturma, risk yönetimi gibi işletme içi faktörlerin hisse senedi fiyatlarını etkilemeleri söz konusudur.

Diğer Faktörler

Makroekonomik ve işletme içi faktörlerin yanında siyasi, piyasa psikolojisi, anomaliler, içeriden öğrenenlerin ticareti (insider trading), manipülasyon ve spekülasyon gibi faktörler de hisse senedi fiyatlarını etkilemektedirler.

Siyasi riskler, ekonominin gelişimi açısından öncelikle finansal piyasaları etkilenmektedir. Siyasi riskin fazla olduğu ülkelerde, ekonomik büyüme yavaşladığı için, hisse senedi kazançlarında azalma meydana gelmektedir. Bundan dolayı, özellikle uluslararası yatırım kararı verirken, yatırımcıların yatırım yapılan ülkenin politik şartlarından ortaya çıkan risklere dikkat etmesi gerekir (Yapraklı ve Güngör, 2007: 205).

Menkul kıymetler, özellikle hisse senetlerin kendisi kıymet ifade eden bir mal olmadığı için, kıymetini temsil ettiği varlıklardan alan bir kâğıt oldukları için, hisse senetlerinin değerlerini belirleyen faktörler içinde psikolojik etkenler önemlidir. Zaman zaman piyasalarda aşırı iyimser ya da aşırı kötümser bir hava hakim olabilir. Bütün iktisadi ve teknik veriler göz ardı edilerek, hisse senetleri fiyatları, olması gereken yerin çok altında ya da üstünde oluşabilir (Coşkun, 2010: 299). Finansal piyasaları etkileyen psikolojik etkenler arasında, beklenilmeyen bir zamanda savaşın başlaması veya bitmesi, seçim yılı olması, politik faaliyetlerin artması, piyasada spekülatif faaliyetlerin artması, altın ve petrol fiyatlarının artması sayılabilir (Korkmaz ve Ceylan, 2017: 619).

Etkin piyasa hipoteziyle çelişen ve hisse senedi fiyatını etkileyebilen anomaliler söz konusudur. Anomaliler genel kabul görmüş esas, teori, prensip ve uygulamalarla uygun olmayan davranış şekilleridir. Anomaliler genellikle mevsimsel ve fiyat anomalileri şeklinde ifade edilmektedir.

Yatırımcı kararını etkileyebilecek bilgilerin kamuya açıklanmadan önce fırsat eşitliğini ortadan kaldırarak kar sağlama amacına yönelik içeriden öğrenenlerin ticareti, bilgi ve işlem bazlı olarak yapay ve canlı bir piyasa izlenimiyle hisse senedi alım ve satımını etkilemeye yönelik manipülasyon ile hisse senetleri fiyat değişimlerinden kazanç sağlamaya yönelik spekülasyon hisse senetleri fiyatlarını etkilemektedir.

LİTERATÜR

Yukarıda hisse senetlerini etkileyen faktörlerin sınıflandırılmasında olduğu gibi bu konuda Türkiye’de yapılan çalışmaları da makroekonomik faktörlerin etkilerinin arandığı çalışmalar ve işletme içi faktörlerin etkilerinin arandığı çalışmalar şeklinde ikiye ayırmak mümkündür. Makroekonomik faktörlerin konu edildiği çalışmalarda genellikle bu faktörlerin borsa endeksleri üzerine etkileri incelenirken, işletme içi faktörlerin etkilendiği çalışmalarda ise bu faktörlerin hisse senetleri fiyatlarına etkileri araştırılmıştır. Literatürde, makroekonomik faktörlerin borsa endeksleri üzerine etkilerini inceleyen çalışma sayılarının, işletme içi faktörlerin hisse senetleri fiyatlarına olan etkileri inceleyen çalışmalardan daha fazla olduğu görülmektedir. Bunun sebebi olarak borsa endeks ve makroekonomik etken verilerine ulaşmanın, işletme içi faktörlerin açıklanmasında kullanılan firma verilerine ulaşmaktan daha kolay olması düşünülebilir. Literatür kısaca aşağıda özetlenmiştir.

Durukan (1999), 1986 – 1998 dönemlerine ait aylık verileri kullanarak yaptığı çalışmada, faiz oranı ve sanayi üretim endeksi değişkenlerinin etkisini, Albeni ve Demir (2005) çalışmalarında, portföy yatırımları, mevduat faiz oranları ve mali endeks ile döviz kuru arasında negatif yönde, buna karşın cumhuriyet altını arasında pozitif yönde bir ilişki olduğunu, Mumcu (2006), Ocak 1990 – Aralık 2004 yılları arasında aylık verilerle yaptığı çalışmada, İMKB 100 endeksi ile faiz oranı, altın fiyatları ve sanayi üretim endeksi arasında negatif, dolar kuru ve para arzıyla pozitif ilişki olduğunu, Ayvaz (2007) çalışmada, İMKB

100 endeksiyle döviz kuru arasında uzun dönem ilişki bulunduğunu, Sönmez ve Terzioğlu (2007) çalışmasında, 1986 – 2002 döneminde GSYİH'nın İMKB 100 endeksini etkilemediğini, Dizdarlar ve Derindere (2008), 2005 – 2007 döneminde İMKB 100 endeksinin etkileyen en önemli etkenin döviz kuru olduğunu, Kanalcı Akay ve Nargeleçekenler (2009) çalışmalarında daraltıcı para politikalarının hisse senetleri fiyatlarını azalttığını, Zügül ve Şahin (2009), Ocak 2004 – Aralık 2008 döneminde, İMKB 100 endeksiyle enflasyon arasında pozitif, para arzı, döviz kuru ve faiz oranı arasında ise negatif ilişkinin bulunduğunu, Cihangir ve Kandemir (2010), 1998 – 2002 dönemi çalışmalarında tüketici fiyat endeksinin İMKB 30 endeksini etkilediğini, Sayılğan ve Süslü (2011), 1999 – 2006 döneminde gelişmekte olan ülkeler örnekleminde yaptıkları çalışmada, hisse senedi getirilerinin enflasyon oranı, döviz kuru ve Standart and Poor's 500 endeksinden etkilendiğini, Kaya, Çömlekçi ve Kara (2013), Ocak 2002 - Haziran 2012 döneminde, İMKB 100 getirisiyle döviz kuru arasında negatif yönde ilişki olduğu, buna karşın para arzı (M2) arasında pozitif yönde ilişkili olduğunu, Çetin ve Bıtrık (2015), Ocak 2000 – Aralık 2009 döneminde İMKB 100 endeks getirisinin altın fiyatları ve faiz oranlarından negatif yönde, buna karşın para arzı ile imalat sanayi kapasite kullanım oranından ise pozitif yönde etkilendiğini, Güngör ve Yerdelen Kaygın (2015), 2005 - 2011 dönemine ait verilerle, mikroekonomik ve makroekonomik faktörlerle hisse senedi fiyatları arasında ilişki olduğunu, Belen ve Karamelikli (2016), çalışmalarında BİST 100 endeksini döviz kurunun negatif yönde, para arzının pozitif yönde etkilediğini, Eyüboğlu ve Eyüboğlu (2017), Ocak 2012 – Ekim 2016 dönemine ait aylık veriler kullanarak yaptıkları çalışmada hisse senedi endeksleri ile ekonomik güven endeksi arasında uzun dönemli bir ilişki bulunduğunu tespit etmişlerdir.

İşletme içi faktörlerle ilgili çalışmalarda; Demir (2001), 1991 – 2000 döneminde, PDDD oranı, hisse başına kar, F/K oranı ve öz sermaye karlılığının hisse senetleri fiyatlarını etkilediğini, Kalaycı ve Karataş (2005), 1996 -1997 döneminde, karlılık, borsa performans ve verimlilik oranları ile hisse senedi getirileri arasında ilişki olduğunu, Yalçiner, Atan, ve Boztosun (2005), hisse senedi fiyatı ile ilgili dönem getiri arasında ilişki olduğunu, Ege ve Bayraktaroğlu (2009), F/K oranı, nakit oranı ve varlık toplam devir hızının hisse senedi getirilerini açıklayan değişkenler olduğunu, Karaca ve Başçı (2011), 2001 – 2009 yıllarına ait verilerle, net kar marjı, varlık devir hızı, esas faaliyet kar marjı ve öz sermaye devir hızı rasyolarının hisse senedi getirilerini etkilediği, Kaderli ve Başkaya (2014), kar payı ilanlarının hisse senetleri fiyatlarını etkilediğini, Kaya ve Öztürk (2015), 2000 – 2013 dönemine ait

verileri kullanarak yaptıkları çalışmada, aktif karlılık oranı, net kar marjı ve faaliyet karlılığıyla hisse senetleri fiyatları arasında nedenselliğin olduğu, Güriş ve Pala (2016), 2005 – 2013 yılları arasındaki verileri kullanarak yaptıkları çalışmada, fiyat/kazanç oranı ve esas faaliyet kar marjının hisse senedi getirilerini pozitif yönde etkilediklerini, Şişman, Çömlekçi ve Şahin (2017), 2009 – 2015 döneminde, hisse senedi fiyatına etki eden işletme düzeyindeki en önemli faktörlerin PDDD oranı ve hisse başına kar oranı olduğunu bulmuşlardır.

Yurtdışında yapılan çalışmalarda ise; Wongbangpo ve Sharma (2002), 1985 - 1996 döneminde ASEAN ülkelerinde makroekonomik değişkenler ile hisse senetleri fiyatları arasında uzun ve kısa dönem ilişki olduğu ve makroekonomik değişkenlerin hisse senetlerinin nedeni olduğunu, Sunde ve Sanderson (2009), Zimbabve örneğinde, ekonomik, politik faktörlerin hisse senetleri fiyatlarının belirlenmesinde temel etkenler olduğu bunların yanında hisse fiyatlarının sosyal faktörlerden de etkilendiğini, Cai ve Zhang (2011), 1975 - 2002 dönemine ait verileri kullanarak yaptıkları çalışmada kaldıraç oranındaki artışın ve borçlanmanın hisse senetleri fiyatlarını düşürdüğünü, Al-Tamimi vd. (2011), 1990 - 2005 döneminde, 17 firma örneğinde, Birleşik Arap Emirliklerinde, fiyat/kazanç oranının hisse senetleri fiyatlarını pozitif yönde etkilediğinin, faiz oranları ve tüketici fiyat endeksinin ise negatif etkilediklerini, Kumar ve Puji (2012), 1994:04 - 2011:06 döneminde Hindistan Borsası örneğinde, makroekonomik değişkenler ile hisse senetleri fiyatları arasında uzun dönem ilişki bulunduğunu ve hisse senetleri fiyatlarının para arzı ve endüstriyel üretimle pozitif, buna karşın enflasyonla negatif ilişkili olduğunu, Peiro (2016), 1969 - 2013 döneminde Fransa, Almanya ve İngiltere örneğindeki verileri kullanarak yaptığı çalışmada üretim faaliyetlerinin ve faiz oranlarının doğrudan hisse senetleri fiyatlarını etkilediği tespit edilmiştir.

YÖNTEM VE BULGULAR

Hisse senetlerinin fiyatlarını etkileyen faktörleri tespit etmek amacıyla panel veri seti oluşturularak dinamik panel veri analizi yapılmıştır. Dinamik panel veri analizinde bağımlı değişkenin geçmiş dönem verileri modele açıklayıcı değişken olarak konulmaktadır. Böylece bağımlı değişkenin geçmiş dönem verilerinin bağımlı değişkenin cari dönem verileri üzerine etkileri tespit edilebilmektedir.

Cari dönem hisse senetleri fiyatları geçmiş dönem hisse senedi fiyatlarından etkilenebilmektedir. Hisse senedi değerlemesinde, özellikle teknik analizde geçmiş dönem verileri kullanılarak hisse senedinin gelecekteki fiyatı, getirisi tahmin edilmektedir. Bu

bakımdan geçmişte oluşan eğilimlerin, yönelimlerin geleceği etkileyeceği beklenmektedir. Bu nedenle, hisse senedi geçmiş dönem verileri panel veri modeline bağımsız değişken olarak konularak cari dönem hisse senedi fiyatına etkisi dinamik panel veri analiziyle tespit edilmeye çalışılmaktadır.

$$Y_{it} = \delta Y_{it-1} + \beta X'_{it} + u_{it}$$

Genel olarak dinamik panel veri yukarıdaki gibi gösterilmektedir. Denklemden görüldüğü üzere Y_{it} cari dönemdeki bağımlı değişkeni, Y_{it-1} ise bağımlı değişkenin önceki dönemini göstermektedir.

Çalışmada, Borsa İstanbul (BİST) bünyesinde, 2010Q1 – 2017Q1 döneminde, Metal Eşya, Makine ve Gereç Bakımı sektöründe kesintisiz faaliyette bulunan ve verilerine ulaşılabilen 23 firmanın verileri kullanılmıştır. Çalışmada kullanılan değişkenler Tablo 1’de görülmektedir. Veriler, Kamuyu Aydınlatma Platformu (KAP), Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB), Dünya Bankası (WB) ve www.tr.investing.com internet adresinden sağlanmıştır. Çalışmada çeyrek dönemlik verilerin kullanılması, hisse senetlerinin fiyatlarını etkileyebilecek makroekonomik, uluslararası ve işletme içi faktörlerin kullanılması bakımından literatüre katkı sağlayacağı beklenilmektedir.

Tablo 1: Çalışmada Kullanılan Değişkenler ve Açıklamaları

DEĞİŞKENLER	KISALTMALAR	AÇIKLAMALAR
Pay Senedi Fiyatı	PAYFTY	Çeyreklik Dönemin Kapanış Fiyatı
Döviz Kuru	KUR	Türk Lirası (₺)/ABD Doları (\$) Döviz Kuru
Büyüme Oranı	GSYIH	Gayri Safi Yurt İçi Hasıla Değişim Oranı
Faiz Oranı	FAİZ	Bankalarca Uygulanan 3 Ay Vad. Ort. Mevduat Faiz Oranı
Borsa Endeksi	SP500	500 Büyük ABD Şirketini Temsil eden S&P 500 Endeksi
ABD Faiz Oranı	USFAİZ	ABD Faiz Oranı
EURO Faiz Oranı	EUROFAİZ	EURO Bölgesi 19 Ülke Faiz Oranı
Aktif Karlılık Oranı	AKO	(Dönem Net Karı/Zararı)/Toplam Aktifler
Stok Devir Hızı	SDH	Net Satışlar/Stoklar
Cari Oran	CARIO	Dönen Varlıklar/Kısa Vadeli Yükümlülükler
Kaldıraç Oranı	KLD	Yabancı Kaynaklar/Toplam Aktifler

Çalışmada kullanılan verilere ilişkin özet istatistikler Tablo 2’dedir. Çalışmada verileri kullanılan firmaların hisse senetlerinin ortalama fiyatı 23,16₺, ortalama \$/₺ döviz kuru 2,20₺, ortalama büyüme oranı %6,69, 3 aylık vadeli mevduata uygulanan ortalama faiz oranı %9,84, ABD faiz oranı ortalama %2,38, Euro Bölgesi (19 ülke) ortalama faiz oranı %2,61, örneklem firmalarının ortalama olarak; aktif karlılık oranları %3,36, stok devir hızları yılda 4,82, cari oranları 2,09 ve kaldıraç oranları ise 58,67’dir.

Tablo 2: Özet İstatistik

DEĞİŞKENLER	GÖZLEM SAYISI	ORTALAMA	STD. SAPMA	MİNIMUM	MAKSİMUM
PAYFTY	667	23,16197	44,88213	0,28	319,296
KUR	667	2,206786	0,6099817	1,4434	3,6386
GSYIH	667	6,693103	2,981814	-1,3	11,7
FAİZ	667	9,849655	1,302065	7,15	11,93
SP500	667	1.682	389,1399	1.030,71	2.362,72
USFAİZ	667	2,384138	0,564904	1,56	3,72
EUROFAİZ	667	2,619655	1,200206	0,66	4,47
AKO	667	3,364843	8,406697	-28,56	45,04
SDH	667	4,828501	4,428324	0,32	25,74
CARIO	667	2,091694	1,985014	0,17	17,64
KLD	667	58,67142	26,33168	5,31	165,55

Panel verinin zaman boyutunu da kapsamı, verilerin durağanlığını gündeme getirmektedir. Bu amaçla yapılan panel birim kök testleri Tablo 3’tedir. Hisse senetleri fiyatları (PAYFTY), döviz kuru (KUR), Standart & Poor’s 500 endeksi (SP500), Euro Bölgesi faiz oranı (EUROFAİZ) ve kaldıraç (KLD) değişkenlerinin birinci farkta durağan oldukları, diğer değişkenlerin ise seviyesinde durağan oldukları görülmektedir. Birinci farkta durağan olan değişkenler analizde farkları alınmış halleriyle kullanılmışlardır.

Tablo 3: Panel Birim Kök Testleri

DEĞİŞKENLER	LEVIN, LIN VE CHU		IM, PESARAN VE SHIN	
	Seviyesinde	I. Fark	Seviyesinde	I. Fark
PAYFTY	-1,40287*	-11,6725***	0,13796	-13,9138***
KUR	11,0357	2,30189	14,7269	-6,74246***
GSYIH	-3,15208***		-2,02998**	
FAİZ	-2,56160***		-0,87663	
SP500	0.10040	-6.27283***	5.66787	-12.5479***
USFAİZ	-7.00057***		-7.61296***	
EUROFAİZ	-1.39809*	-5.74255***	1.82204	-7.54619***
AKO	-9.18786***		-10.1411***	
SDH	-17.8962***		-21.4870***	
CARIO	-2.24202**		-2.21328**	
KLD	-1.00626	-11.4272***	0.46287	-14.3970***

Not: *, ** ve *** sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

$$PAYFTY_{it} = PAYFTY_{it-1} + KUR_{it} + GSYIH_{it} + FAİZ_{it} + SP500_{it} + USFAİZ_{it} + EUROFAİZ_{it} + AKO_{it} + SDH_{it} + CARIO_{it} + KLD_{it}$$

Çalışmada dinamik panel veri analiz tekniklerinden Genelleştirilmiş Momentler Yöntemi (GMM) kullanılmıştır. Arellano ve Bond (1991) tarafından geliştirilen GMM’de önce birinci fark modeli araç değişken matrisi kullanılarak dönüştürülmekte, daha sonra bu dönüştürülmüş model Genelleştirilmiş En Küçük Kareler Yöntemiyle tahmin edilmektedir (Yerdelen Tatoğlu, 2013: 80).

Tablo 4: Dinamik Panel Veri Analizi Varsayım Testleri

TEST	İSTATİSTİK	OLASILIK
Wald	29467,02	0,0000
Sargan (chi2)	14,51691	1,0000
Otokorelasyon (AR1)	-1,89654	0,0431
Otokorelasyon (AR2)	0,48685	0,6264

Dinamik panel veri modellerinde tahmin edilen modellerin geçerliliğinin sağlanmasında bazı testler yapılmaktadır. İçsellik probleminin varlığını test etmek amacıyla Sargan testi kullanılabilir. İçsellik problemi gecikmeli bağımlı değişkenin bağımsız değişkenler arasında bulunmasından kaynaklanmaktadır (Çağlayan Akay, 2015: 101). Sargan testi içsellik probleminin olmadığını ($P>0,05$), araç değişkenlerin dışsal olduğunu göstermektedir. Otokorelasyonlarla ilgili testler (AR1 ve AR2), ikinci mertebeden korelasyonun olmadığını göstermektedir ($P>0,05$). Bu sonuç GMM tahmincisinin etkinliğini işaret etmektedir. Wald testinden modelin genel olarak anlamlı olduğu ve bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkeni açıklama gücüne sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 5: Hisse Senetleri Fiyatlarını (Payfyt) Etkileyen Faktörler

DEĞİŞKENLER	BEKLENEN ETKİ	KATSAYILAR	ST. HATALAR	Z	OLASILIK
Δ PAYFYT (-1)	+	0,3009688	0,0344643	8,73	0,000
Δ KUR	+/-	5,44505	13,06202	0,42	0,677
GSYİH	+	1,580966	0,3840231	4,12	0,000
FAİZ	-	3,490481	2,569294	1,36	0,174
Δ SP500	+	-0,0186942	0,0223288	-0,84	0,402
USFAİZ	-	-6,604226	6,250814	-1,06	0,291
Δ EUROFAİZ	-	-9,154509	3,304619	-2,77	0,006
AKO	+	0,1227468	0,0504854	2,43	0,015
SDH	+	0,0114272	0,0768258	0,15	0,882
CARIO	+	0,9644107	0,1173993	8,21	0,000
Δ KLD	+/-	0,0588423	0,015856	3,71	0,000

Δ simgesi fark alma işlemini göstermektedir.

Tablo 5’de hisse senetlerinin fiyatlarını etkileyen faktörlere ilişkin sonuçlar görülmektedir. Hisse senetlerinin önceki dönem fiyatlarının ($PAYFYT_{t-1}$) cari dönem fiyatlarını etkilediği ve

bu etkinin pozitif yönde olduğu tespit edilmiştir. Ortaya çıkan bu sonuç, yatırımcıların geçmiş dönem fiyatlarına bakarak karar verdiklerini, cari dönem hisse senedi fiyatlarının geçmiş dönemin izlerini taşıdığını göstermektedir.

Hisse senetleri fiyatlarının ekonomik büyümeden (GSYİH) pozitif etkilenmiştir. Ekonomik büyüme bir ekonomideki tüm ekonomik unsurların ürettiği değeri temsil etmektedir. Bu büyümede, satış artışları, varlık büyümesi, kar artışı gibi durumlarla, firmaların büyük katkıları söz konusudur. Hisse senetlerinin büyümeden pozitif yönde etkilenmesi, ortaya çıkan satış, varlık ve değer artışından hisse senedinin pay alması anlamına gelmektedir. Bu nedenle, büyümenin hisse senetlerini olumlu yönde etkilemesi beklenen bir durumdur.

Euro bölgesi (Avrupa) 19 ülkenin faiz oranları (EUROFAİZ) hisse senetlerini fiyatlarını olumsuz etkilemiştir. Bu etkiyi iki sebeple izah etmek mümkündür. Genel olarak faiz oranlarını artması, reel sektör firmalarının başta finansal olmak üzere bazı maliyetlerinin artmasına sebep olmakta, finansal kaynakların üretken alanlardan, para piyasası araçlarına akmasına sebep olmaktadır. Diğer neden olarak, Euro bölgesinin, Türkiye piyasasına göre alternatif bir piyasa niteliği taşımasıdır. Uluslararası yatırımcıların, özellikle de portföy yatırımcıların, faiz oranlarındaki artış nedeniyle Avrupa piyasasına yönelirken, Türkiye'deki piyasalardan uzaklaşacağı, ya da tersi durumda Euro bölgesindeki faiz oranlarındaki düşüş nedeniyle yatırımcıların Avrupa'dan Türkiye'deki piyasalara yöneleceği için Euro bölgesi faiz oranlarının hisse senetleri fiyatlarını negatif etkilemesi finansal olarak beklenen bir durumdur.

Aktif karlılık oranı (AKO), hisse senelerinin fiyatlarını olumlu yönde etkilemiştir. Hisse senetlerinin yatırımcısına sağladığı iki getiriden birisi kar payıdır. Firmaların karlılıkları arttıkça, bu kardan faydalanmak isteyen yatırımcılar hisse senedi fiyatlarını yükseltirler.

Cari oran (CARIO), hisse senedi fiyatını pozitif etkilemiştir. İşletmeler kısa vadeli yükümlülüklerine karşın belirli oranda likit varlık bulundurlar. Likit varlıklar, işletme faaliyetlerinin devamlılığı bakımından gereklidir. Yetersiz likit varlıklar, işletme amaçlarının gerçekleştirilmesini engeller. Bu nedenlerle likidite oranının (CARIO) hisse senetleri fiyatlarını olumlu etkilemesi beklenen bir durumdur.

Kaldıraç oranının (KLD) hisse senetleri fiyatlarına etkisi pozitif olduğu görülmektedir. Finansal kaldıraç olumlu ise, yani yabancı kaynak kullanımı özkaynak karlılığını olumlu etkiliyorsa, kaldıraç oranının hisse senedi fiyatlarını pozitif yönde etkilemesi beklenir.

İşletme içi faktörlerden varlık karlılığı (AKO), likidite (CARIO) ve mali yapı (KLD) oranları etkilerinin finans teorisiyle uyumlu şekilde görülmesi, kullanılan dört işletme içi faktörden üçünün etkisinin anlamlı olması, hisse senedi yatırımcılarının diğer faktörlerle birlikte firmaların finansal raporlarını da dikkate aldıklarını ortaya koymaktadır.

SONUÇ

Hisse senedinin fiyatlarının belirlenmesinde firmaların geçmişteki performansları, gelecek beklentileri ve ülkenin ekonomik durumu önemli bir göstergedir. Hisse senedi fiyatları enflasyon, faiz, döviz, büyüme gibi ekonomik gelişmeler küresel düzeyde yatırım yapanları etkileyebileceği gibi ulusal alanda yatırım yapanları da etkilemektedir. Hisse senedi riskli ve getirisi yüksek bir yatırım aracı olduğu için hisse senedi yatırımı yapmak isteyen yatırımcı bu faktörlerde meydana gelecek değişiklikleri takip ederek doğru bir yatırım kararı alması oldukça önemlidir. Bu nedenle, yapılan bu çalışmada hisse senedi fiyatlarını etkileyen faktörler, makroekonomik değişkenler, firma içi değişkenler ve diğer değişkenler olarak ele alınmıştır. Hisse senedi fiyatlarını etkileyen faktörleri tespit etmek amacıyla BİST'te işlem gören Metal Eşya ve Gereç Bakımı sektöründe 2010Q1 – 2017Q1 döneminde faaliyette bulunan 23 firmanın verileri kullanılarak dinamik panel veri analiz tekniklerinden GMM uygulanmıştır.

Çalışmada, hisse senetlerinin geçmiş dönem fiyatlarının (PAYFTY (-1)) cari dönem fiyatlarını pozitif etkilediği görülmüştür. Diğer faktörlerin hisse senedine etkileri ise, ekonomik büyümenin (GSYIH) pozitif, Euro bölgesi 19 ülkenin faiz oranlarının (EUROFAİZ) negatif, aktif karlılık oranının (AKO) pozitif, cari oranın (CARIO) pozitif, kaldıraç oranının (KLD) pozitif şeklinde belirlenmiştir. Geçmiş dönem fiyatlarının hisse senetlerini etkilemesi teknik analizin, makroekonomik ve firma içi faktörlerin etkilerinin görülmesi ise temel analizin önemini doğrulamıştır. Çalışmanın ortaya koyduğu hisse senetleri fiyatlarına yönelik faktörler yatırımcılar için yol gösterici niteliktedir. Yatırımcıların makroekonomik ve işletme içi faktörleri esas alarak hareket etmeleri hisse senetlerinin doğru şekilde fiyatlanmasına ümkan sağlayacak, piyasada oluşacak manipülatif hareketleri önleyecektir. Çalışma örneklemini tek bir ülkeden çok sayıdaki ülke örneklemine ulaştırılarak, ayrıca hisse senetlerini etkileyen makroekonomik ve firma içi faktörlere, politik, kültürel ve beşeri faktörler eklenerek geliştirilebilir.

Kaynakça

- Aksoy A. ve Tanrıöven C. (2013), *Sermaye Piyasası Yatırım Araçları ve Analizi*, Dördüncü Baskı, Detay Yayıncılık, Ankara.
- Albeni M. ve Demir Y. (2005), “Makroekonomik Göstergelerin Mali Sektör Hisse Senedi Fiyatlarına Etkisi: İMKB Uygulamalı”, *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14, s. 1 – 18.
- Al-Tamimi, H. A. H., Alwan, A. A., ve Abdel Rahman, A. A. (2011), “Factors Affecting Stock Prices in the UAE Financial Markets”, *Journal of Transnational Management*, 16(1), s.3-19.
- Ayvaz, Ö. (2006), “Döviz Kuru ve Hisse Senetleri Fiyatları Arasında Nedensellik İlişkisi”, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 8(2), s. 1 – 14.
- Belen M. ve Karamelikli H. (2016), “Türkiye’de Hisse Senedi Getirileri ile Döviz Kuru Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: ARDL Yaklaşımı”, *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 45(1), s. 34 – 42.
- Cai, J., ve Zhang, Z. (2011), “Leverage Change, Debt Overhang, and Stock Prices. *Journal of Corporate Finance*”, 17(3), s. 391-402.
- Çetin A. C. ve Bıtırak İ. A. (2015), “Türkiye Ekonomisinde Makroekonomik Değişkenlerin Hisse Senedi Getirilerine Etkisi: Arbitraj Fiyatlama Modeli Ekseninde Bir Analiz”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 6(12), s. 1 – 19.
- Çoşkun, M. (2010), *Para ve Sermaye Piyasaları*, Detay Yayıncılık, Ankara.
- Demir Y. (2001), “Hisse Senedi Fiyatını Etkileyen İşletme Düzeyindeki Faktörler ve Mali Sektör Üzerine İMKB’de Bir Uygulama”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*, 6(2), s. 109 – 130.
- Dizdarlar, H. I., ve Derindere, S. (2008), “Hisse Senedi Endeksini Etkileyen Faktörler: İMKB 100 Endeksini Etkileyen Makroekonomik Göstergeler Üzerine Bir Araştırma”, *Yönetim Dergisi*, 19(61), s. 113-124.
- Durukan, M. B. (1999). “İstanbul Menkul Kıymetler Borsasında Makroekonomik Değişkenlerin Hisse Senedi Fiyatlarına Etkisi”. *İMKB Dergisi*. 3(11). 19 – 39.
- Ege, İ., ve Bayrakdaroğlu, A. (2009), “İMKB Şirketlerinin Hisse Senedi Getiri Başarılarının Lojistik Regresyon Tekniği ile Analizi”, *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 5(10), s. 139-158.
- Eyüboğlu K. ve Eyüboğlu S. (2017), “Ekonomik Güven Endeksi ile Hisse Senedi Fiyatları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Türkiye Örneği”, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 19(2), s. 603 – 614.
- Güngör, B. ve Yerdelen Kaygın, C. (2015), “Dinamik Panel Veri Analizi ile Hisse Senedi Fiyatını Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi”, *Kafkas Üniversitesi İdari ve İktisadi Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(9), s. 150 – 168.
- Guriş S. ve Pala A. (2016), “Hisse Senedi Getirisi ve Firma Karakteristikleri Arasındaki İlişkinin Borsa İstanbul Üzerinde Test Edilmesi: Panel Veri Modeli Uygulaması”. *Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 8(15), s. 413 – 421.

- Kaderli Y. ve Başkaya H. (2014), “Halka Açık Firmalarda Kar Payı Dağıtım Duyurularının Hisse Senedi Fiyatlarına Etkisinin Ölçülmesi: Borsa İstanbul’da Bir Uygulama”, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1(1), s. 49 – 64.
- Kalaycı, Ş., ve Karataş, A. (2005), “Hisse Senedi Getirileri ve Finansal Oranlar İlişkisi: İMKB’de Bir Temel Analiz Araştırması”, Muhasebe ve Finansman Dergisi, (27), s. 146-158.
- Kanalıcı Akay, H. ve Nargeleçekenler, M. (2009), “Para Politikası Şokları Hisse senedi Fiyatlarının Etkiler mi? Türkiye Örneği”, Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi, 28(2), s. 129-152.
- Kanalıcı, H. (1997), “Hisse senedi Fiyatlarının Tespiti ve Tesir Eden Faktörler”, SPK Yayınları, 77.
- Karaca S. Serdar ve Başçı E. Savaş (2011), “Hisse Senedi Performansını Etkileyen Rasyolar ve İMKB 30 Endeksinde 2001 – 2009 Dönemi Panel Veri Analizi”, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 16(3), s. 337 – 347.
- Karan, M. B. (2013), *Yatırım Analizi ve Portföy Yönetimi*. Dördüncü Baskı, Gazi Kitabevi, Ankara.
- Kaya A. ve Öztürk M. (2015), “Muhasebe Karları ile Hisse Senedi Fiyatları Arasında İlişki: BİST Firmaları Üzerine Bir Uygulama”, Muhasebe Finansman Dergisi, 67, s. 37 – 54.
- Kaya V., Çömlekçi İ. ve Kara O. (2013), “Hisse Senedi Getirilerini Etkileyen Makroekonomik Değişkenler 2002 – 2012 Türkiye Örneği”, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 35, s. 167 – 176.
- Korkmaz Turhan ve Ceylan Ali (2017), *Sermaye Piyasası ve Menkul Değerler Analizi*, Sekizinci Baskı, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa.
- Myers, S. C. (1977). *Determinants of Corporate Borrowing*. Journal of Financial Economics, 5(2), s. 147-175.
- Peiro, A. (2016), “Stock Prices and Macroeconomic Factors: Some European Evidence”, International Review of Economics and Finance, 41, s. 287-294.
- Pramod Kumar, N. A. I. K., ve Puja, P. (2012), “The Impact of Macroeconomic Fundamentals on Stock Prices Revisited: An Evidence from Indian Data”.
- Sayılgan G. ve Süslü C. (2011), “Makroekonomik Faktörlerin Hisse Senedi Getirilerine Etkisi: Türkiye ve Gelişmekte Olan Piyasalar Üzerine Bir İnceleme”, BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar Dergisi, 5(1), s. 73 – 96.
- Sönmez, F., ve Terzioğlu, M. (2007), “Gayri Safi Millî Hasıla İMKB 100 Endeksinin Etkiliyor mu?”, Muhasebe ve Finansman Dergisi, (33).
- Sunde, T., ve Sanderson, A. (2009), “A Review of The Determinants of Share Prices. Journal of Social Sciences”, 5(3), s. 188-192.
- Şişman M. E., Çömlekçi İ. ve Şahin Ö. (2017), “Hisse Senedi Fiyatını Etkileyen İşletme Düzeyindeki Faktörleri Borsa İstanbul’da Bir Uygulama”, Balkan Sosyal Bilimler Dergisi, 6(11), s. 88 – 107.
- Wongbangpo, P., ve Sharma, S. C. (2002), “Stock Market and Macroeconomic Fundamental Dynamic Interactions: ASEAN-5 Countries”, Journal of Asian Economics, 13(1), s. 27-51.

- Yalçiner, K., Atan, M., & Boztosun, D. (2005), “Finansal Oranlarla Hisse Senedi Getirileri Arasındaki İlişki”, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (27).
- Yapraklı S. ve Güngör B. (2007), “Ülke Riskinin Hisse Senedi Fiyatlarına Etkisi: İMKB 100 Endeksi Üzerine Bir Araştırma”, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 62(2), s. 199 – 218.
- Yerdelen Tatoğlu, F. (2013), *Panel Veri Analizi: Stata Uygulamalı*, Beta Yayıncılık, İstanbul.
- Zügül, M., ve Şahin, C. (2009), “İMKB 100 Endeksi ile Bazı Makroekonomik Değişkenler Arasındaki İlişkiyi İncelemeye Yönelik Bir Uygulama”, *Akademik Bakış*, 16, s. 1-16.



PARA ARZI İÇSELLİK ANALİZİ TÜRKİYE ÖRNEĞİ (2006-2017)

İsmail Hakkı KOFOĞLU¹

0000-0002-1548-017X

ÖZ

Para Arzı İçsellik Analizi Türkiye Örneği (2006-2017) isimli çalışma yazar tarafından araştırılan ampirik bir çalışmadır. Bu çalışmanın amacı Türkiye’de 2006Q1-2017Q4 döneminde para arzının içsel olup olmadığını belirlemektir. Para arzının içsel olup olmadığı iktisat literatürde nedensellik analizleri ile belirlenmektedir. Bu çalışmada nedensellik analizlerini gerçekleştirmek için değişken olarak M1, M2 ve M3 Para Arzları, Toplam Kredi Hacmi, Nominal Gayrisafi Yurtiçi Hasıla ve Tüketici Fiyat Endeksleri kullanılmıştır. Öncelikle değişkenlerin durağanlık durumları Augment Dickey Füller ve Phillips-Perron birim kök testleri ile belirlenmiştir. Birim kök test sonuçlarına göre değişkenler farklı düzeyde durağan bulunmuştur. Farklı düzeyde durağan serilerle Toda-Yamamoto nedensellik testi yapılmıştır. Yapılan nedensellik test sonuçlarından elde edilen bulgulara göre analiz döneminde Türkiye’de para arzının içsel olmadığı belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Para Arzı İçselliği, İçsel Para Arzı Yaklaşımları, Toda-Yamamoto Nedensellik Testi

Jel Kodu: B00, C 22, E51

THE ENDOGENITY ANALYSIS OF MONEY SUPPLY

THE CASE OF TURKEY(2006-2017)

ABSTRACT

The Endogeneity Analysis Of Money Supply The Case Of Turkey(2006-2017)named study is an emperical study researched by the author. The aim of this study is to determine whether 2006Q1-2017Q4 period the endogeneity of money supply in Turkey. Whether the money supply is endogenous or not is determined by the causality analysis in the economic literature. In this study, M1, M2 and M3 Money Supply, Total Credit Volum, Nominal Gross Domestic Product and Consumer Price Indices were used as variables to perform causality analyzes. Firstly, stationary states of variables were determined by Augment Dickey Füller and Phillips-Perron unit root tests. According to the unit root test results, variables were found to be stable at different levels. The Toda-Yamamoto causality test was performed with stationary series at different levels. According to causality test results obtained from the causality tests analysis the money supply was not determine endogenous in the analysis period in Turkey.

Key Words: Money Supply Endogeneity, Endogenous Money Supply Approaches, Toda-Yamamoto Causality

Jel Codes: B00, C22, E51

¹Dr. İktisat Anabilim Dalı, i.h.kofoglu@hotmail.com

Giriş

2000 Kasım ve 2001 Şubat krizleriyle birlikte Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı (GEGP) uygulamaya konularak neo-liberal ekonomik anlayışa ters düşen tutum ve uygulamalar topluca kaldırılmaya başlanmış ve özellikle özelleştirme politikaları sistemli olarak devam ettirilmiş ve halen devam ettirilmektedir. 2008 Dünya ekonomik kriziyle birlikte devletin ekonomiye müdahalesine göz yumulmuş olsa da özellikle ülkenin finansal yetersizlikleri dolayısıyla özelleştirme politikalarının uygulanmasına devam edilmiştir. Ayrıca, yaşanan krizlerden çıkmak, öteden beri devam etmekte olan enflasyon problemiyle baş edebilmek için sürdürülen enflasyon hedeflemesi rejimi GEGP'nin ayrılmaz bir parçası olarak görülmüştür. Bu çalışmada enflasyon konusu doğrudan ele alınmayıp sadece para arzının içselliği veya dışsallığı ele alınarak dolaylı olarak enflasyon konusuna da değinmiş olunmaktadır. Enflasyon sorunu değerlendirilirken para arzının içsel mi? Dışsal mı? Olduğu hususunun dikkate alınması önem arz etmektedir. Çünkü para arzının dışsal olması halinde para arzı, enflasyonun doğrudan sebebi olarak gösterilirken içsel olması halinde ise enflasyon para arzının sebebi olarak gösterilmektedir. Para arzındaki içsellik-dışsallık konusu bu yönüyle para otoritesinin istikrar veya büyüme gibi nasıl bir politika izlediğinin belirteci gibi gözükmektedir. Uygulamada para arzının içselliği veya dışsallığının enflasyonla olan ilişkisi nedensellik analizleriyle belirlenmektedir.

Para arzının içsel olması merkez bankasının para arzını para talebine bağlı olarak belirlemesi demektir. Buradaki para talebi, bankaların veya finans kurumlarının karşılayamadıkları kredilere dayanarak merkez bankasından para talep edildiğinin anlatılmaktadır. Para arzının içselliği, gözlenen enflasyonun para miktarından kaynaklanan enflasyon olmadığı sonucunu ortaya koymaktadır. Merkez bankalarının para arzını içsel olarak belirledikleri veya ekonominin gereklerinden kaynaklanan para arzı artışlarının olduğu durumlarda enflasyonda para miktarından kaynaklanan belirgin bir artış beklenmemektedir. Birtaraftan para arzı kontrol altında tutulurken diğer taraftan reel ekonominin ihtiyacı olan nakit ihtiyacının da karşılanması gerektiğinden ihtiyaç miktarı kadar nakit piyasaya sürülmektedir. Aksi takdirde reel ekonomide nakit sıkıntısı yaşanabilir ve faiz oranları artan kredi talebinden dolayı yükselebilir ve ekonomi kriz sürecine girebilir. Para arzının içselliği, istikrar politikalarının sürdürüldüğüne dair bir gösterge olması bakımından veya para arzındaki artışın ekonomik büyümeden kaynaklanan bir artışı göstermesi yönüyle politika yapıcıları ve ekonomik birimler için önem arz etmektedir.

Bu çalışmanın amacı 2000’li yıllar itibariyle uygulanmakta olan istikrar politikalarının gereği olarak merkez bankasınca arz edilen paranın içsel olup olmadığını belirlemek ve literatüre katkıda bulunmaktır. Enflasyon hedeflemesiyle birlikte enflasyon oranlarında belirli bir düşüş izlenmiş olması ve bu düşüşün para arzı ile ilişkili olup olmadığının ampirik olarak ortaya konulması konunun araştırılması açısından bir motivasyon oluşturmaktadır. Buna göre eğer ekonometrik analizde para arzı içsel bulunursa enflasyon düşürücü politikalarda para politikasının katkısının olduğuna; aksi takdirde para arzının dışsal olduğu belirlenmiş olmaktadır. Türkiye ve diğer birçok ülkede para arzının içsel mi? Değil mi? Sorusunun cevabı araştırılmıştır. Bu çalışmada, bu konudaki karar kriteri elde etmek için 2003 bazlı endeks serileri kullanılarak ekonometrik yöntemle başvurulmuştur. Çalışma beş bölüm olarak tasarlanmış ve giriş bölümünden sonra teorik çerçeve başlığı altında para arzının içselliğiyle ilgili teorik açıklamalar yapılmıştır. Literatür özeti kısmında daha önce konuyla ilgili olarak yapılan çalışmalar tablo halinde özet olarak sunulmuştur. Üçüncü bölümde, bu çalışmada uygulanan ekonometrik yöntemler açıklanmıştır. Dördüncü bölümde ekonometrik uygulama yapılmış ve elde edilen bulgular ortaya konulmuştur. Son bölüm olan sonuç ve değerlendirme kısmında ise ekonometrik bulgular değerlendirilmiştir.

Teorik Çerçeve

İngiltere’de 19. Yüzyıldaki banknot emisyonunun ve para arzının altın külçe karşılığında yapılmasını savunan ‘‘Hayali SenetlerGörüşü’’ veya ileriki yıllarda ‘‘Paranın Miktar Teorisi’’ne zemin hazırlayan Külçecilik Görüşü ile ‘‘Reel Senetler Görüşü’’nden doğan Anti-KülçecilikGörüşü arasındaki tartışmada Külçecilerin görüşleri öne çıkarakİngiltere’de ‘‘Altın Standartı’’ tekrar uygulanmaya konulmuştur. Böylece, altına çevrilebilir kâğıt paralar arz edilmeye başlanmış ve fiyat düzeyinin istikrara kavuşması beklenmiştir. Ancak, arzu edilen sonuca ulaşamamış fiyat dalgalanmaları devam ederek reform yapma gereği ortaya çıkmıştır. Böylece, Külçecilik ve Anti-Külçecilik tartışması yerini ikinci bir tartışmaya bırakmıştır. Bu tartışma Külçecilik görüşünün devamı niteliğinde olan ‘‘Currency School: Para Okulu’’ ile Anti-Külçecilik görüşünün devamı niteliğinde olan ‘‘Banking School: Bankacılık Okulu’’ arasında devam etmiştir(www.hetwebsite.net; Savaş, 2007: 363-365).

Para Okulu, para arzının altın para ve altına çevrilebilir kâğıt paralardan oluşmasını önerirken ülkedeki para miktarındaki değişimler ülkeye girip çıkan para miktarına bağlanarak ülke içindeki para miktarında ve fiyatlar düzeyinde dalgalanmalar beklenilmemiştir. Bankacılık okulu ise, kâğıt para arzının bankalara bırakılmasını önerirken ülkeye giren altın miktarına bağlı olarak altının stok yapılabileceği, dolayısıyla para arzının beklenildiği gibi artış

göstermeyeceğini ileri sürmüştür. Bankacılık okuluna göre banknot ihracının veya para arzının borç karşılığı çıkarılması durumunda borç ödeme tarihinde borç alınan bu miktar bankaya geri ödenerek para arzında gereksiz artışların olması engellenmektedir. Bu tartışma sonucunda Para Okulu'nun görüşleri benimsenerek İngiltere merkez bankasının bankacılık faaliyetleri ile para arzı faaliyetleri birbirinden ayrılmış ve para arzı altın miktarına bağlanmıştır (www.hetwebsite.net; Savaş, 2007: 335, 364).

Para Okuluna göre para ekonomiyeye mallar üretildikten sonra mübadele aşamasında girer ve para dışsaldır. Paranın dışsal olarak kabul edilmesi reel iktisadi analizi ifade etmektedir. Reel iktisadi analizde para, mal-para yani takas ekonomisi düşüncesine dayanmakta, değişim aracı olarak kabul edilmekte ve ekonomik gidişatı etkileyememektedir. Bu sebeple para yansız olarak değerlendirilmektedir. Paranın dışsal olduğunu kabul eden iktisadi düşünce okulları arasında Klasikler, Neo-Klasikler, Monetaristler, Yeni Klasikler ve Yeni Keynesyenler bulunmaktadır. Bankacılık Okuluna göre para ekonomiyeye malların üretim aşamasında ve sonrasında girer ve para içsel değişkendir. Para arzının içsel olması görüşü ise parasal iktisadi analizi ifade etmektedir. Parasal iktisadi analizde, para arzı içsel olarak değişmekte ve tüm ekonomik hayatın ayrılmaz bir parçası olarak kabul edilmektedir. Paranın arzının içsel olduğunu savunanlar arasında A. Smith, D. Ricardo, K. Marx, K. Wicksell, J. M. Keynes ve J. A. Schumpeter gibi iktisatçılar ve Post Keynesyenler bulunmaktadır (Işık, 2010: 1-50; Cin, 2012:72).

Para arzının dışsallığını savunan görüşler geleneksel veya Ortodoks yaklaşım olarak, para arzının içselliğini savunan görüşler ise heterodoks yaklaşım olarak gruplandırılmaktadır. Ortodoks veya ana akım iktisat yaklaşımında analiz yapılırken rasyonalite, bireycilik ve denge dikkate alınırken heterodoks veya ana akım dışı iktisat yaklaşımında ise toplum, kurumlar ve tarih dikkate alınmaktadır (Bocutoğlu, 2011: 12). İktisat politikalarında dikkate alınan noktalar değiştiğinde iktisat politikaları da değişmektedir. Buna göre Ortodoks iktisat politikaları para, maliye ve döviz kuru veya dış ticaret politikalarından oluşurken heterodoks iktisat politikaları ise para, maliye döviz kuru ve gelirler veya gelir dağılımı politikalarından oluşmaktadır (Güney, 2006: 22).

Ortodoks yaklaşımda para arzının dışsal olarak kabul edilmesi için para arzından toplam kredilere, toplam gelire ve fiyatlar düzeyine doğru nedensellik belirlenmesi gerekmektedir. Bu yaklaşım, Klasikler, Neo-Klasikler, Monetaristler, Yeni Klasikler ve Yeni Keynesyenler tarafından ileri sürülmektedir. Heterodoks yaklaşımda para arzının içsel olarak kabul edilmesinde isenedensellik yönü değişmekte ve üç yaklaşım tarafından temsil edilmektedir.

Bunlar sırasıyla Uyumcu Yaklaşım (The Accommodationist Approach), Yapısalcı Yaklaşım (The Structuralist Approach) ve Likitide Tercihi (The liquidity preference Approach) yaklaşımlarıdır.

Uyumcu içsel para arzı yaklaşımına göre para arzının içsel olarak nitelendirmek için krediler ve fiyatlar düzeyinden para arzına doğru tek yönlü nedensellik olmalıdır (Pollin, 1991: 367). Post Keynesyenlerden bu yaklaşımı savunanlar arasında Nicholas Kaldor, Sidney Weintraub ve Basil J. Moore gibi iktisatçılar bulunmaktadır. Moore (1988)'e göre para arzının içsel olması durumunda merkez bankaları dışsal olarak kredi miktarına bir sınırlama getirmemekte sadece kredinin fiyatını yani kısa vadeli faiz oranını belirlemektedir. Böylece para arzı piyasa güçleri tarafından içsel olarak belirlenmektedir (Moore, 1988: 381).

Yapısalcı içsel para arzı yaklaşımına göre, para arzının içsel olarak nitelendirmek için toplam krediler, toplam gelir ve fiyatlar düzeyi ile para arzı arasında çift yönlü nedensellik olmalıdır. Bu yaklaşıma göre merkez bankaları önemli bir rol üstlenmiş olup rezerv ihtiyaçlarını ve kredi genişlemesini sınırlayabilmektedir. Bu durum parasal tabanın banka kredisine neden olabileceğini göstermektedir. Böylece, banka kredileri ve merkez bankası parası arasında ve para arzı ile toplam gelir arasında iki yönlü bir ilişki olmaktadır. Ayrıca, merkez bankaları kredi arzını ve dolayısıyla toplam talebi etkileyebilmektedirler (Taş ve Togay, 2012: 578). Bu yaklaşımı savunan arasında Hyman Minsky, Stephen Rouseas ve James Early gibi iktisatçılar bulunmaktadır (Pollin, 1991: 368).

Likitide Tercihi içsel para arzı yaklaşımına göre para arzının içsel olarak nitelendirmek için krediler ve toplam gelir ile para arzı arasında çift yönlü ve fiyatlar düzeyinden para arzına doğru tek yönlü nedensellik olmalıdır. Bu yaklaşımda mevduat oluşumunu ve kredi talebi kararlarını birbirlerine yaklaştıran faiz oranlarıdır. Bu yaklaşımın en önemli temsileri arasında Howells ve Hussein (1998) gibi iktisatçılar bulunmaktadır (Nell, 2000: 6). Özetle ifade edersek, para arzının dışsallığı veya içselliği nedensellik analizleri ile belirlenmektedir. Dışsal para arzına göre para arzlarından değişkenlere doğru nedensellik belirlenmelidir. Ancak içsel para arzı yaklaşımlarında bu durum yukarıda açıklandığı ve Tablo 1'de görüldüğü gibi değişmektedir.

Tablo 1: Yaklaşımlara Göre Paranın Arzında Nedenselliğin Yönü

Ortodoks Yaklaşımlar	Heterodoks-Post Keynesyen Yaklaşımlar		
	Uyumcu Yaklaşım Moore (1989)	Yapısalcı Yaklaşım Palley (1994)	Likitide Tercihi Yaklaşımı Howells (1998)
Para Arzı Dışsal	Para Arzı İçsel	Para Arzı İçsel	Para Arzı İçsel

M1 → KREDİLER	KREDİLER → M1	KREDİLER ↔ M1	KREDİLER ↔ M1
M1 → GSYİH	GSYİH ↔ M1	GSYİH ↔ M1	GSYİH ↔ M1
M1 → TÜFE	TÜFE → M1	TÜFE ↔ M1	TÜFE → M1
M2 → KREDİLER	KREDİLER → M2	KREDİLER ↔ M2	KREDİLER ↔ M2
M2 → GSYİH	GSYİH ↔ M2	GSYİH ↔ M2	GSYİH ↔ M2
M2 → TÜFE	TÜFE → M2	TÜFE ↔ M2	TÜFE → M2
M3 → KREDİLER	KREDİLER → M3	KREDİLER ↔ M3	KREDİLER ↔ M3
M3 → GSYİH	GSYİH ↔ M3	GSYİH ↔ M3	GSYİH ↔ M3
M3 → TÜFE	TÜFE → M3	TÜFE → M3	TÜFE → M3

Kaynak: Bu Tablo, Nell, 1999: 26; Vymatnina, 2006:140; Taş ve Togay, 2012: 579 çalışmalarından yararlanarak oluşturulmuştur.

Literatür Özeti

Para arzının içsellığı ve dışsallığı konusunda dünya literatüründeki teorik çalışmalar çok eskiye dayanmasına rağmen ekonometrik literatür 1980'lerden itibaren yoğunluk kazanmaktadır. Yapılan ekonometrik çalışmalarda ülke veya ülke gurupları dikkate alınmakta içermekte ve analizin yapıldığı dönemde güncel olan ekonometrik yöntemler kullanılmaktadır. Literatür özet tablosunda kısaltma şeklinde adı geçen bu yöntemlerden bazılarının açıklamaları şöyledir. Regresyon analizi, iki değişkenden birinin (bağımsız değişken) diğerini (bağımlı değişken) etkileyip etkilemediğini belirlemek amacıyla yapılan bir analizdir. Granger ve Sims nedensellik analizleri durağan olan zaman serileri arasında nedenselliğin olup olmadığını belirlemek için yapılan bir testdir. VAR (Vector Auto Regression) analizi, durağan veya durağanlaştırılan zaman serileri ile yapılan analiz olup devamında nedensellik analizi yapılabilme ve değişkenler arasında nedenselliğin olup olmadığı ve yönü tespit edilmektedir. VECM (Vector Error Correction Model), birinci farklarında durağan ve eşbütünleşik olan serilerle yapılan nedensellik analizi olup nedenselliğin yönünü hakkında bilgi vermektedir. Bu çalışmada, literatürde ulaşılan uygulamalı çalışmalar özet olarak değerlendirilmiştir. Bu çalışmaların büyük çoğunluğunda para arzı içsel olarak bulunmuş ve özetler Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo2: Para Arzı İçsellığı Literatür Özeti

Yazar ve Yıl	Ülke ve Dönem	Yöntem	Sonuç
Myatt (1986)	ABD 1954-1984	Granger Nedensellik	Para Arzı İçsel bulunmuştur.
Deravi (1987)	ABD 1960Q4-1979Q3	Granger Nedensellik	Para Arzı İçsel bulunmuştur.

Palley (1987-188)	ABD 1973m6-1986m9	Regresyon Analizi	Para Arzı İçsel bulunmuştur.
Moore (1989)	ABD 1974m2-1981m1	Granger ve Sims Nedensellik	Para arzı İçsel Bulunmuştur.
Deravi ve Heigji (1990)	Birleşik Krallık 1960Q1-1988Q4	Regresyon Analizi, Granger Nedensellik	Para Arzı İçsel bulunmuştur.
Pollin (1991)	ABD 1953m9-1988m12 1953Q3-1988Q4 1968m6-1988.m5	Regresyon Analizi, Granger Nedensellik	Para Arzı İçsel bulunmuştur
Palley (1994)	Birleşik Krallık 1973m1-1990m6	Granger Nedensellik	Para Arzı İçsel Bulunmuştur.
Howells ve Hussein(1998)	G-7 Ülkeleri 1957Q1 1992Q4	Granger Nedensellik, VECM	Para arzı İçsel Bulunmuştur.
Nell (1999)	Güney Afrika 1966Q1-1997Q4	Granger Nedensellik, VECM	Para arzı İçsel Bulunmuştur.
Choi ve Li (2000)	ABD 1959-1996	Regresyon Analizi,	Para Arzı içsel bulunmuştur.
Işık (2000)	Türkiye 1986-1999	Granger Nedensellik	Para Arzı İçsel bulunmuştur.
Vera (2001)	İspanya 1987-1998	Granger Nedensellik	Para arzı İçsel Bulunmuştur
Greenidge vd. (2001)	Karayip Ülkeleri 1960Q1-1998Q3	VAR Nedensellik VECM ve	Küçük ülkeler için Görüş bildirilmemiştir.
Shanmugam vd. (2003)	Malezya 1985Q1-2000Q4	Granger Nedensellik ECM	Para arzı İçsel Bulunmuştur
Çavuşoğlu (2003)	Türkiye 1985Q1-2001Q4	VECM	Para arzı İçsel Bulunmuştur
Holtemöller (2003)	Almanya 1975m1-1998m12	VECM	Para arzı İçsel Bulunmuştur
Panagopoulos ve Spiliotis (2006)	Yunanistan 1975m1-1998m2	VECM	Para Arzı İçsel bulunmuştur.
Ahmed ve Ahmed (2006)	Pakistan 1980-2003	Granger Nedensellik	Para arzı İçsel Bulunmuştur.
Vymyatnina (2006)	Rusya 1995m07-2004m 09	Granger Nedensellik	Para arzı İçsel Bulunmuştur.
Çifter ve Özün (2007)	Türkiye 1997m1-2006m12	VECM	Para arzı İçsel Bulunmuştur
Işık ve Kahyaoglu (2009)	Türkiye 1987m1-2007m3	VAR	Para Arzı İçsel bulunmuştur.
Nesanır (2011)	Türkiye 1986-2010	VAR Nedensellik	Para arzı İçsel Bulunmuştur
Özgür (2011)	Türkiye 1987Q1-2009Q2	VECM	Para arzı İçsel Bulunmuştur
Nayan vd. (2013)	177 Ülke 1970-2011	Panel Veri Analizi	Pek çok ülkede Para arzı İçsel Bulunmuştur.
Badarudin vd. (2013)	G7 Ülkeleri 1973-2007	VECM	Para Arzı İçsel bulunmuştur.
Erataş vd. (2015)	G-7 Ülkeleri 1980-2013	Panel Veri Analizi	Para arzı İçsel Bulunmuştur
Almutair (2015)	Suudi Arabistan 1985-2012 /2000-2013	VECM	Para arzı İçsel Bulunmuştur
Köksel (2016)	Türkiye 2006m1-2015m11	VECM	Para arzı İçsel Bulunmuştur
Güney ve Çepni (2016)	Türkiye 2006m1-2015m5	VECM	Para arzı İçsel Bulunmuştur
Elhendawy (2016)	Mısır 1990-2014	Granger Nedensellik, VECM	Para arzı İçsel Bulunmuştur
Nayan vd. (2016)	174 Ülke	Panel Veri Regresyon	Para Arzı İçsel bulunmuştur.

(2016)	2001-2011		
Levrero veDeleidi	ABD	VECM	Para Arzı İçsel bulunmuştur
(2017)	1959m1-2016m09		

Tablo 2’de görüldüğü gibi Myatt (1986), Deravi (1987), Palley (1987-1988), Moore (1989), Deravi ve Heigji (1990), Pollin (1991), Palley(1994), Howells ve Hussein (1998), Nell (1999), Choi ve Li (2000), Işık (2000), Vera (2001), Greenidge vd.(2001), Shanmugam vd. (2003), Çavuşoğlu(2003) Holtemöller (2003), Panagopoulos ve Spiliotis (2006), Ahmed ve Ahmed (2006), Vymyatnina (2006), Çifter ve Özün (2007), Işık ve Kahyaoğlu (2009), Nesanır (2011), Taş ve Togay (2012), Badarudin vd. (2013), Nayan vd. (2013), Erataş vd.(2015), Almutair (2015), Köksel (2016), Güney ve Çepni (2016), Elhendawy (2016), Nayan vd. (2016), Levrero ve Deleidi (2017) çalışmalarında Greenidge vd.(2001) çalışması hariç para arzı içsel olarak bulunmuştur.Literatür özeti arasında bulunan ve Türkiye için yapılmış olan çalışmalarda para arzının içsel olduğu sonuçları elde edilmiştir.

Veri Seti ve Ekonometrik Yöntem

Türkiye için üç aylık serilerden oluşan ve2006Q1-2017Q4 döneminikapsayan bu çalışmada M1, M2, M3 para arzları, bankaların toplam kredi hacmi (TKH), nominal gayri safi yurtiçi hasıla (NGSYİH) ve 2003:100 bazlı TÜFE serileri kullanılmıştır. Çalışmada kullanılan veriler TCMB-EVDS’den temin edilmiş ve değişkenlerin tanımları ile ilgili bilgiler Tablo 3’te sunulmuştur.

Tablo3: Veri Seti

Değişkenler	Tanımlar
M1	Dolaşımdaki Para + Vadesiz Mevduat = Dar Para Arzı
M2	M1 + Vadeli Mevduat = Geniş Para Arzı
M3	M2+Repo ve Para Piyasası Fonları + Bankalarca İhraç Edilen Menkul Kıymetler = En Geniş Para Arzı
TKH	Toplam Kredi Hacmi: Bankalarca Kullandırılan Toplam Krediler
NGSYİH	Nominal Gayrisafi Yurtiçi Hasıla
TÜFE	2003=100 Bazlı Tüketici Fiyat Endeksleri

Durağanlık Analizleri

Ham serilerin grafiklerinden anlaşılacağı gibi seriler durağan bulunmamaktadır. Yapılan durağanlık analizinde Genişletilmiş Dickey-Füller (ADF) birim kökTesti ile Phillips-Perron (PP) birim kök Testleri kullanılmıştır. Dickey-Füller (DF) birim kök Testi hata terimlerinin otokorelasyonsuz olduğu yani ardışık bağımlılık sorunununolmadığıvarsayımına dayanmaktadır. Eğer hata terimleri yüksek dereceden otokorelasyonlu ise DFbirim kök testi geçersiz kalmaktadır. Bu durumda ADF birim köktesti süreci uygulanarak yüksek dereceden

otokorelasyonu gidermek için bağımlı değişkenin gecikmeleri test regresyon denkleminin sağ tarafına eklenerek serilerin durağanlık dereceleri belirlenmekte ve durağanlaştırılmaktadır. Bu ifadenin trendsiz, sabitli ve sabitli-trendli modeller için ekonometrik gösterimi aşağıdaki gibi olmaktadır (Enders, 2015: 207):

$$\Delta y_t = \gamma y_{t-1} + \sum_{i=2}^p \beta_i \Delta y_{t-i+1} + \varepsilon_t \quad (1)$$

$$\Delta y_t = \alpha_0 + \gamma y_{t-1} + \sum_{i=2}^p \beta_i \Delta y_{t-i+1} + \varepsilon_t \quad (2)$$

$$\Delta y_t = \alpha_0 + \alpha_2 t + \gamma y_{t-1} + \sum_{i=2}^p \beta_i \Delta y_{t-i+1} + \varepsilon_t \quad (3)$$

Phillips ve Perron (1988), birim kök testi parametrik olmayan birim kök testi olup DF birim kök test denkleminde dayanmaktadır. DF birim kök testleri hata terimlerinin otokorelasyonsuz ve sabit varyanslı oldukları varsayımı altında yapılmaktadır. İktisadi zaman serilerinde bu varsayımlar her zaman geçerli olmamaktadır. ADF birim kök testleri hata terimlerinde olabilecek oto korelasyon problemini dikkate almakta ve bağımlı değişkenin gecikmeli değerleri tahmin modellerinde yer almaktadır. Buna karşılık PP birim kök testlerinde tahmin modellerinde bağımlı değişkenin gecikmeli değerleri yer almamaktadır. PP, birim kök testlerinde veri yaratan süreç olarak aşağıdaki üç farklı regresyon denklemini dikkate almaktadır (Phillips ve Perron, 1988: 337-338):

$$y_t = \alpha y_{t-1} + u_t \quad (4)$$

$$y_t = \hat{\mu} + \hat{\alpha} y_{t-1} + \hat{u}_t \quad (5)$$

$$y_t = \check{\mu} + \check{\alpha}_1 (t - \frac{1}{2}T) + \check{\alpha}_2 y_{t-1} + \check{u}_t \quad (6)$$

Yukarıdaki denklemlerde $\alpha=1$ kabul edilmekte; t , zaman indisi ve T , gözlem sayısını; u_t , hata terimlerini göstermektedir. Buradaki u_t yani hata terimleri sorunsuz varsayılmakta ancak hata terimlerinin otokorelasyonsuz veya sabit varyanssız olması gerekmemektedir. Böylece hata terimlerinin sınırlayıcı olması durumu hafifletilmektedir. PP testlerinde yukarıdaki veri yaratma sürecindeki değişken katsayıları olan $\alpha=1$, $\hat{\alpha} = 1$, $\check{\alpha}_1$ ve $\check{\alpha}_2 = 1$ hipotezleri test edilmektedir (Çil Yavuz, 2015:304).

Toda - Yamamoto Nedensellik Analizi

Toda ve Yamamoto (1995), bilinen VAR yöntemiyle gecikme uzunluğunun belirlenmesi prosedürüne uygun farklı seviyelerde bütünleşik $I \sim (0)$, $I \sim (1)$ ve $I \sim (2)$ seriler için Wald Testine dayanan nedensellik test yöntemi geliştirmişlerdir. Toda ve Yamamoto yönteminin uygulanabilmesi için maksimum bütünleşme derecesi optimal gecikme uzunluğuna eşit veya ondan küçük olmalıdır. Yani, k gecikme uzunluğu ve d_{max} maksimum eşbütünleşme düzeyini ifade etmek üzere $d_{max} \leq k$ olmalıdır (Toda ve Yamamoto, 1995: 233). Toda ve

Yamamoto nedensellik testi herhangi bir Y ve X değişkeni için aşağıdaki gibi modellenebilmektedir.

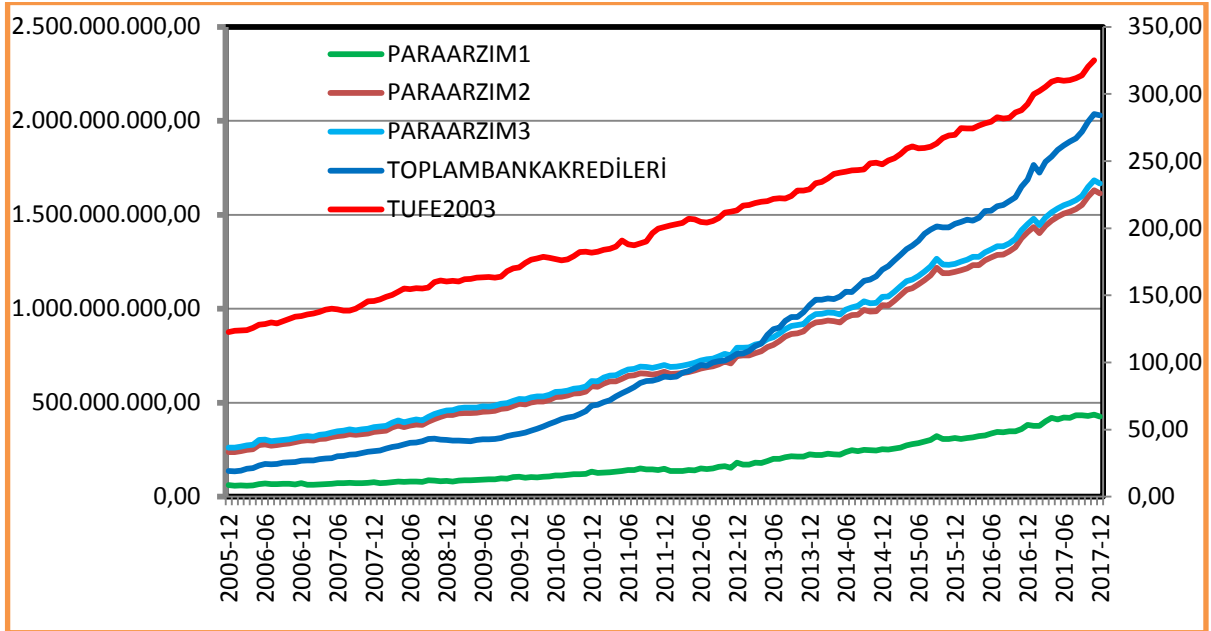
$$Y_t = \alpha_0 + \beta_{1i} \sum_{i=1}^k Y_{t-i} + \beta_{2j} \sum_{j=k+1}^{d_{max}} Y_{t-j} + \gamma_{1i} \sum_{i=1}^k X_{t-i} + \gamma_{2j} \sum_{j=k+1}^{d_{max}} X_{t-j} + \varepsilon_{1t} \quad (7)$$

$$X_t = \alpha_1 + \delta_{1i} \sum_{i=1}^k X_{t-i} + \delta_{2j} \sum_{j=k+1}^{d_{max}} X_{t-j} + \theta_{1i} \sum_{i=1}^k Y_{t-i} + \theta_{2j} \sum_{j=k+1}^{d_{max}} Y_{t-j} + \varepsilon_{2t} \quad (8)$$

Toda-Yamamoto yönteminde nedensellik araştırılırken öncelikle serilerin bütünleşme düzeyleri (d) belirlenmekte daha sonra seriler seviyelerinde VAR modeline dahil edilerek en uygun gecikme uzunluğu k belirlenmektedir. Bundan sonra k gecikme uzunluğuna d maksimum eşbütünleşme düzeyi eklenerek toplamda k+d_{max} gecikme uzunluğunda yani VAR (k+d_{max}) modeli tahmin edilmelidir. VAR modelindeki değişken katsayıları SUR regresyon modelinde nedenselliğin araştırılabileceği şekle dönüştürülmektedir. Böylece nedenselliğin varlığı değişkenlerin k gecikmeli katsayılarına Wald Testi uygulanarak belirlenmektedir.

Ekonometrik Bulgular

Serileri durağanlık analizine tabi tutmadan önce ön bilgi edinmek amacıyla serilerin grafikleri incelemelidir. Bu çalışmada kullanılan değişkenlere ait ham serilerin grafikleri Grafik 1’de sunulmuştur.



Grafik 1: Değişkenlerin Grafikselleştirilmesi

Grafik 1’de görüleceği gibi TÜFE serisi değerleri sağ ekseninde ve diğer serilere ait değerler ise sol ekseninde yer almakta ve söz konusu ham serilerin grafiklerinden anlaşılacağı gibi seriler trend içermekte ve durağan bulunmamaktadır. Serilerin hangi düzeyde durağan olduklarını

belirlemek için durağanlık analizi yapmak gerekmektedir. Durağanlık analizi yapmadan önce seriler mevsimsel etkilerden arındırılmış ve logaritması alınmıştır. Serileri temsil eden değişkenlerdeki _SA eki serilerin mevsimsel etkilerden arındırıldığını “L” eki ise serinin logaritmasının alındığını göstermektedir. Böylece yapılan durağanlık analizi sonuçları aşağıda Tablo 4’de sunulmuştur. ADF birim kök testi sonuçlarına göre serilerin farklı düzeylerde durağan oldukları belirlenmiştir. Toda-Yamamoto nedensellik testinin uygulanması için serilerin maksimum bütünleşme derecelerini belirlemek gerekmektedir. Bu amaçla serilere PP birim kök testleri yapılmış ve test sonuçları aşağıdaki Tablo 4’te ve Tablo 5’de sunulmuştur.

Tablo 4: ADF Birim Kök Testleri

Değişken	Sabitli	Trend ve Sabitli	Trend ve Sabit Yok
LM1_SA	-4.711442* [-3.592462]** I~(1)^a	-3.832584 [-3.513075] I~(0)^a	-1.802130 [-1.612229] I~(1)^c
LM2_SA	-8.492650 [-3.581152] I~(1)^a	-3.773296 [-3.508508] I~(0)^b	-13.24805 [-2.617364] I~(2)^a
LM3_SA	-8.917534 [-3.581152] I~(1)^a	-3.872077 [-3.508508] I~(0)^b	-13.81844 [-2.617364] I~(2)^a
LTKH_SA	-4.185399 [-3.592462] I~(1)^a	-4.386155 [-4.186481] I~(1)^a	-5.251550 [-2.621185] I~(2)^a
LTUFE_SA	-5.349944 [-3.592462] I~(1)^a	-5.309305 [-4.186481] I~(1)^a	-7.198328 [-2.621185] I~(2)^a
LNGSYİH_SA	-7.341765 [-3.584743] I~(1)^a	-7.397446 [-4.175640] I~(1)^a	-1.884889 [-1.612135] I~(1)^a

*: Hesaplanan kritik değer, **: Köşeli Parantez içindeki değerler Tablo kritik değerleridir.
^a 0.01 düzeyinde durağan, ^b 0.05 düzeyinde durağan, ^c 0.10 düzeyinde durağan

Tablo 5: Phillips - Perron Birim Kök Testleri

Değişken	Sabitli	Trendli ve Sabitli	Trend ve Sabit Yok
LM1_SA	-9.343574* [-3.581152]** I~(1)^a	-9.873733 [-4.170583] I~(1)^a	--5.351239 [-2.616203] I~(1)^a
LM2_SA	-8.601714 [-3.581152] I~(1)^a	-3.773296 [-3.508508] I~(0)^b	--3.151539 [-2.616203] I~(1)^a
LM3_SA	-9.590187 [-3.581152] I~(1)^a	-3.906096 [-3.508508] I~(0)^b	-3.110935 [-2.616203] I~(1)^a
LTKH_SA	-4.969323 [-3.581152] I~(1)^a	-4.869998 [-4.170583] I~(1)^a	-2.408624 [-1.948140] I~(1)^a
LTUFE_SA	-6.331060 [-3.581152] I~(1)^a	-6.260317 [-4.170583] I~(1)^a	-24.40151 [-2.617364] I~(2)^a

LNGSYİH_SA	-7.343099 [-3.584743] I~(1) ^a	-7.369521 [-4.175640] I~(1) ^a	-3.814526 [-2.617364] I~(1) ^a
------------	--	--	--

*: Hesaplanan kritik değer, **: Köşeli Parantez içindeki değerler Tablo kritik değerleridir.

^a 0.01 düzeyinde durağan, ^b 0.05 düzeyinde durağan, ^c 0.10 düzeyinde durağan

Gerek ADF gerekse PP birim kök testleri sonuçlarına göre seriler farklı düzeylerde durağan bulunmuştur. Serilerin durağanlık yapılarının farklı düzeyde olması yani I~(0) ve I~(1) olmaları dolayısıyla Toda-Yamamoto Nedensellik testinin yapılması uygun görülmüştür. Nedensellik testleri yapılmadan önce VAR yöntemi altında optimal gecikmeler belirlenmiştir. Optimal gecikmeli ve $k+d_{\max}$ VAR tahmin modelleri tahmin edilerek VAR altında ve görünürde ilişkisiz regresyon (Seemingly Unrelated Regression: SUR) üzerinden yapılan tahmin sonuçları Wald testine tabi tutularak değişkenler arasındaki Granger anlamda nedensellikler araştırılmıştır. Wald testi sonuçları Ki-kare test istatistiği ve olasılık değerlerine dayanılarak değerlendirilmektedir. Wald testinden elde edilen sonuçlar Tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 6: Toda-Yamamoto Nedensellik Testleri

Hipotezler	Gecikme Uzunluğu $k + d_{\max}$	Ki-Kare Değeri χ^2	P-Olasılık Değeri	Sonuç
LM1 = f(LTKH)	3	2.594243	0.2733	RED
LTKH = f(LM1)		0.439667	0.8027	RED
LM1 = f(LTUFE)	5	11.43572	0.0221 ^b	LM1 → LTUFE
LTUFE = f(LM1)		10.68637	0.0303 ^b	LTUFE → LM1
LM1 = f(LNGSYİH)	2	15.49429	0.0001 ^a	LM1 → LNGSYİH
LNGSYİH = f(LM1)		0.254799	0.6137	RED
LM2 = f(LTKH)	3	2.773279	0.2499	RED
LTKH = f(LM2)		2.470495	0.2908	RED
LM2 = f(LTUFE)	4	0.592008	0.8983	RED
LTUFE = f(LM2)		4.286453	0.2321	RED
LM2 = f(LNGSYİH)	5	14.93578	0.0048 ^a	LM2 → LNGSYİH
LNGSYİH = f(LM2)		2.215156	0.6963	RED
LM3 = f(LTKH)	3	2.803282	0.2462	RED
LTKH = f(LM3)		2.617654	0.2701	RED
LM3 = f(LTUFE)	2	4.812180	0.0283 ^b	LM3 → (LTUFE)
LTUFE = f(LM3)		0.367204	0.5445	RED

LM3 = f(LNGSYİH)	5	13.96307	0.0074 ^a	LM3 → LNGSYİH
LNGSYİH = f(LM3)		2.403090	0.6621	RED

^a:%1 düzeyinde anlamlı değer; ^b: %5 düzeyinde anlamlı değer; ^c: % 10 düzeyinde anlamlı değer

Tablo 7, Tablo 1’deki varsayımlar ile Tablo 6’dan elde ettiğimiz sonuçların eşleştirilmesiyle oluşturulmuştur. Tablo 7’de görüleceği gibi sarı renkle fonlandırılmış olan nedensellik ilişkilerine göre M1 para arzı ile NGSYİH ve TÜFE arasında tek yönlü, M2 para arzı ile NGSYİH arasında tek yönlü ve M3 para arzı ile NGSYİH ve TÜFE arasında tek yönlü nedensellik ortaya çıkmıştır. Ayrıca, TÜFE’den M1 para arzına doğru da tekyönlü nedensellik belirlenmiştir. Böylece, M1 ile TÜFE arasında çift yönlü nedensellik tespit edilmiştir. Bunların dışında kalan diğer varsayımlar için her hangi bir bulgu elde edilememiştir. M1, M2 ve M3 para arzından NGSYİH’ya doğru tek yönlü nedensellik tespit edilmesi geleneksel para arzı yaklaşımı görüşü ile uyusmaktadır. Bu bulguya göre, para arzı artışları NGSYİH’yi artırmakta bunun yanında fiyatlar düzeyini de artırmaktadır.

Tablo7: Elde Edilen Bulguların Varsayımlarla Eşleştirilmesi

Ortodoks Yaklaşımlar	Heterodoks Yaklaşımlar		
	Uyumcu Yaklaşım Moore (1989)	Yapısalcı Yaklaşım Palley (1994)	Likitide Tercih Yaklaşımı Howells (1998)
Para Arzı Dışsal	Para Arzı İçsel	Para Arzı İçsel	Para Arzı İçsel
M1 → KREDİLER	KREDİLER → M1	KREDİLER ↔ M1	KREDİLER ↔ M1
M1 → NGSYİH	NGSYİH ↔ M1	NGSYİH ↔ M1	NGSYİH ↔ M1
M1 → TÜFE	TÜFE → M1	TÜFE ↔ M1	TÜFE → M1
M2 → KREDİLER	KREDİLER → M2	KREDİLER ↔ M2	KREDİLER ↔ M2
M2 → NGSYİH	NGSYİH ↔ M2	NGSYİH ↔ M2	NGSYİH ↔ M2
M2 → TÜFE	TÜFE → M2	TÜFE ↔ M2	TÜFE → M2
M3 → KREDİLER	KREDİLER → M3	KREDİLER ↔ M3	KREDİLER ↔ M3
M3 → NGSYİH	NGSYİH ↔ M3	NGSYİH ↔ M3	NGSYİH ↔ M3
M3 → TÜFE	TÜFE → M3	TÜFE → M3	TÜFE → M3

→: Tek yönlü nedensellik; ↔: Çift yönlü nedensellik

Sonuç ve Değerlendirme

Bu çalışmada Türkiye'nin 2006Q1-2017Q4 döneminde para arzının içsel olup olmadığı Toda-Yamamoto nedensellik analizi ile araştırılmıştır. Yapılan testlerden elde edilen bulgularda, M1 para arzı ileNGSYİH arasında tek yönlü ve M1 para arzı ile TÜFE arasında çift yönlü nedensellik olması, M2 para arzından NGSYİH'ya ve M3 para arzından NGSYİH ve TÜFE'ye doğru tek yönlü nedensellik ortaya çıkması, geleneksel-ortodoks iktisat anlayışına uygun bir sonuç ortaya koymaktadır. Geleneksel-ortodoks iktisat anlayışında para arzı dışsal olarak kabul edilmektedir.M1 para arzı ile TÜFEarasındaki nedenselliğin varlığı heterodoks yaklaşımlardan olan uyumcu yaklaşım ve likitide tercihi yaklaşımlarıyla örtüşürkenM1 para arzı ile TÜFE arasında çift yönlü nedensellik olması yapısalcı yaklaşımın varsayımıyla örtüşmektedir.Bu durum karşısında sadece tek bir kritere göre karar vermek güçleşmektedir. Böylece,heterodoks yaklaşımlara göre varsayımlardan sadece bir tanesi gerçekleşmiş olmakta, toplam kredi hacmi ve nominal gayri safi yurt içi hasıla ile ortaya çıkması beklenen nedensellik ilişkileriyle ilgili varsayımlar sağlanmamaktadır.

M1, M2 ve M3 para arzı ile nominal gayri safi yurt içi hasıla ve enflasyon arasında tek yönlü nedensellik olması, ekonomik büyümedeki değişmelerin ve enflasyondaki değişmelerin parasal değişmelerden kaynaklandığını göstermektedir. Para arzlarında büyüme veya küçülme olduğu zaman nominal gayri safi yurt içi hasıla ve enflasyon büyümekte veya küçülmektedir.Ayrıca, para arzı M1 ile TÜFE arasında çift yönlü nedensellik belirlenmesi bulgusuna dayanarak değişkenler arasındaki ilişki olması değişkenlerin birbirlerini karşılıklı olarak etkilediğini göstermektedir. Karşılıklı etkileşimin oluşmasına, öteden beri devam etmekte olan arz yetersizliği, enflasyon, tasarruf yetersizliği, bütçe açıkları, döviz yetersizliği, cari açık, işsizlik ve seçim ekonomisi gibi sorunların etki edebileceği hususu gözden kaçırılmamalıdır. Ancak, bu sorunlar etkileşim halinde olması dolayısıyla hangisinin başat konuma geldiği dönemsel olarak değişmektedir. Diğer bir anlatımla bir dönem enflasyon başat sorun iken bir başka dönem cari açık başat sorun olabilmektedir.Bu durumda başat olmayan sorunlar ortadan kalmayıp ekonomik süreç içerisinde devam etmektedir.

Özetlersek, birden çok kriteri sağlaması dolayısıyla elde edilen bulgular, geleneksel-ortodoksiktisat anlayışının varsayımlarıladaha çok uyduğuandan araştırma dönemiyle geçerli olmak üzereTürkiye'de para arzınıdışsal olduğunu ileri sürmek mümkün gözükmektedir.Türkiye için yapılmış diğer çalışmalarda para arzı içsel olarak tespit edilmesine rağmen bu çalışmada ise para arzı dışsal tespit edilmiştir. Çalışmalarda farklı bulguların elde edilmesi kullanılan veri seti ve ekonometrik yöntemden kaynaklanmış olabilir. Bu itibarla,Türkiye'de para arzının dışsallığı para otoritesinin para arzını para politikalarıyla

kontrol ettiğini göstermektedir. Kapsam itibarıyla ekonomik istikrar veya büyüme gibi hedeflere yönelmiş olan para politikasının genel çerçevesi para otoritesi ve siyasi otorite tarafından birlikte belirlenirken para otoritesinin bu hedeflere ulaşırken hangi para politikası araçlarını tercih edeceği hususunda insiyatifi elinde bulundurduğu prensip olarak kabul edilmektedir. Para otoritesinin kararları para arzının içselliğini veya dışsallığını belirlerken bu kararlar, para politikasının yansıması olan enflasyon veya büyüme oranlarına etki edeceğinden ayrıca önem arz etmektedir. Merkez bankaları para politikası izlerken para arzının dışsal olarak belirlenmesi durumunda fiyatlar düzeyinde bir değişimin gözleneceği beklenmektedir. Buna karşın enflasyonist dönemlerde enflasyonu kontrol altında tutmak veya enflasyona sebebiyet vermeyecek para politikası izlenirken talebe dayalı para arzının yani para arzının içsel olarak belirlenmesinin daha uygun bir politika olacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

- Ahmad, N. ve Ahmed, F. (2006), "The Long-Run And Short-Run Endogeneity Of Money Supply In Pakistan: An Empirical Investigation", *SBP Research Bulletin*, 2(1), 267-278.
- Almutair, S. (2015), "Dynamics Of The Relationship Between Bank Loans And Stock Prices in Saudi Arabia", *International Journal of Economics and Finance*, Vol. 7, No. 5, 153-165
- Badarudin, Z. E., Khalid, A. M. ve Ariff, M. (2013), "Post-Keynesian Money Endogeneity Evidence in G-7 Economies", *Journal of International Money and Finance* 33 (2013) 146-162.
- Bocutoğlu, Ersan (2011), *Makro İktisat: Teori ve Politikalar*, 8. Baskı, Trabzon, Murathan Yayınevi,
- Choi, W. G. (2000), "Endogenous Money Supply And Money Demand", *IMF Working Paper*, WP/00/188.
- Cin, M. F. (2012), *Post-Keynezyen İktisat*. Ankara, Efil Yayınevi
- Cottrell, A. (1986), "The Endogeneity of Money And Money-Income Causality", *Scottish Journal of Political Economy*, 33(1), 2-27.
- Çavuşoğlu, A. T. (2003), "The Endogenous Money Growth: An Outcome Of High Budget Deficits in Turkey", *HÜ İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(1), 111-127.
- Çil Yavuz, Nilgün (2015), *Finansal Ekonometri*, 2. Baskı, İstanbul: Der Yayınevi.
- Davidson, Paul (1978), *Money And The Real World*, London: Macmillan Press, 2. Baskı Springer.
- Deravi, M. K. (1987), "Endogeneity Of The Money Supply: The Monetarists Proposition Revisited", *Atlantic Economic Journal*, 15(3), 79-79.
- Deravi, M. K. ve Hegji, C. E. (1990), "Monetary Regimes And Money Supply Endogeneity", *Applied Economics*, 22(10), 1355-1364.
- Elhendawy, E. O. (2016), "Money Supply - Exogenous or Endogenous? An Empirical Evidence From Egypt", *International Journal of Economics, Commerce and Management*, UK, Vol. IV, Issue 2
- Enders, W. (2015), *Applied Econometric Time Series*, 4. Edition, Alabama, USA: John Wiley and Sons

- Erataş, F., Nur, H. B. ve Çınar, S. (2015), “Para Arzının Post Keynesyen Yorumu: Gelişmiş Ülkeler Örneği”, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl, 3, 398-409.
- Granger, C. W. J. (1988), “Causality, Cointegration, and Control”, Journal of Economic Dynamics and Control, 12(2-3), 551-559.
- Greenidge, K.; Craigwell, R. ve Downes, D. (2001), “Can Money Endogeneity Be Generalized? Empirical Evidence From Caribbean Economies”, International Advances in Economic Research, 7(2), 253-258.
- Güney, İ. E. ve Çepni, O. (2016), “Endogeneity of Money Supply: Evidence From Turkey”, Research Notes In Economics, Central Bank of the Republic of Turkey. No: 2016-19, 1-12
- Güney, P. Ö. (2006), “İstikrar Politikaları, Hedefleme Stratejileri ve Türkiye Örneği”, Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 24(1), 21-44.
- Hill, R. C., Griffith, W. E. ve Lim, G. C. (2011), Principles of Econometrics. USA, Wiley. 4th. edition
- Holtemöller, O. (2003), “Money Stock, Monetary Base and Bank Behavior in Germany/Geldmenge, Geldbasis und Bankenverhalten in Deutschland”, Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik, 223(3), 257-278.
- Howells, P. ve Hussein, K. (1998), “The Endogeneity Of Money: Evidence From The G7”, Scottish Journal of Political Economy, 45(3), 329-340.
- Işık, S. (2000), Para Arzının Endojenliği Tartışması: Türkiye Örneği, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, (Özet), Hacettepe Üniversitesi, Ankara, <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp> (Erişim: 29.05.2018).
- Işık, S. (2010), Para, Finans ve Kriz: Post Keynesyen Yaklaşım, 2. Baskı, Ankara: Palme Yayıncılık.
- Işık, S. ve Kahyaoğlu, H. (2009), “Para Arzının İçselliği Hipotezi: Türkiye’den Bulgu (1987- 2007)”, Econ Anadolu, 17-19.
- Kaldor, N. (1985), The Scourge of Monetarism, Oxford; New York: Oxford University Press.
- Köksel, B. (2016), “Türkiye Ekonomisinde Para Arzının İçselliği: 2006-2014 Dönemi Üzerine Bir Uygulama”, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt: 30 2016 Sayı: 2
- Lavoie, M. (1984), “The Endogenous Flow of Credit And The Post Keynesian Theory of Money”, Journal of Economic Issues, 18(3), 771-797.
- Levrero, E. S. ve Deleidi, M. (2017), “The Money Creation Process: A Theoretical And Empirical Analysis For The US, MPRA Paper No. 81970, 1-30.
- Luo, P. (2013). Money Supply Behavior in ‘BRICS’ Economies: -A Time Series Analysis on Money Supply Endogeneity and Exogeneity. <http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:689804/FULLTEXT02>. (Erişim: 01.06.2018).
- Moore, B. J. (1986), “How Credit Drives The Money Supply: The Significance of Institutional Developments”, Journal of Economic Issues, 20(2), 443-452.
- Moore, B. J. (1988), “The Endogenous Money Supply”, Journal of Post Keynesian Economics, 10(3), 372-385.
- Moore, B. J. (1989), “The Endogeneity Of Credit Money”, Review of Political Economy, 1(1), 65-93.
- Myatt, A. (1986), “Money Supply Endogeneity: An Empirical Test for the United States, 1954-84, Journal of Economic Issues, 20:1, 133-144.

- Nayan, S., Kadir, N., Yusuf, A. H. ve Ali, N. A. M. (2016) "Money Supply Endogeneity: Evidence From The Dynamic Panel Data", In Proceedings of The ASEAN Entrepreneurship Conference 2014, Springer, Singapore, pp. 233-242.
- Nayan, S., Kadir, N., Abdullah, M. S. ve Ahmad, M. (2013), "Post Keynesian Endogeneity Of Money Supply: Panel Evidence", *Procedia Economics And Finance*, 7, 48-54.
- Nell, K. S. (2000), "The Endogenous/Exogenous Nature Of South Africa's Money Supply Under Direct And Indirect Monetary Control Measures", *Journal of Post Keynesian Economics*, 23(2), 313-329.
- Nesanır, Ö. (2011), "Türkiye'de Para Arzı-Banka Kredileri İlişkisi: Var Analizi (1986-2010)", *Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2), 115-133.
- Panagopoulos, Y. ve Spiliotis, A. (2006), "Testing Money Supply Endogeneity: The Case of Greece (1975-1998)", *European Research Studies Journal*, 10(1-2), 85-102.
- Parguez, A. (1996), *Beyond Scarcity: A Reappraisal of The Theory of The Monetary Circuit*. In *Money in motion* (pp. 155-199), Palgrave Macmillan, London.
- Pesaran, M. H., Shin, Y., ve Smith, R. J., (2001), "Bounds Testing Approaches To The Analysis Of Level Relationships" *Journal Of Applied Econometrics*, 16(3), 289-326.
- Phillips, P. C.B. ve Perron, P. (1988), "Testing For A Unit Root in Time Series Regression", *Biometrika*, 335-346.
- Pollin, R. (1991), "Two Theories Of Money Supply Endogeneity: Some Empirical Evidence", *Journal of Post Keynesian Economics*, 13(3), 366-396.
- Rochon, L. P. (1997), "Keynes's Finance Motive: A Re-Assessment. Credit, Liquidity Preference And The Rate of Interest", *Review of Political Economy*, 9(3), 277-293.
- Savaş, V. F. (2007), *İktisatın Tarihi*, 5. Baskı, Ankara: Siyasal Yayınevi.
- Shanmugam, B., Nair, M. ve Li, O. W. (2003), "The Endogenous Money Hypothesis: Empirical Evidence From Malaysia (1985-2000)", *Journal Of Post Keynesian Economics*, 25(4), 599-611.
- Taş, B. K. O. ve Togay, S. (2012), "A Direct Test Of The Endogeneity Of Money: Implications For Gulf Cooperation Council (GCC) Countries", *Economic Modelling*, 29(3), 577-585.
- The Bullionist Controversy, <http://www.hetwebsite.net/het/schools/bullion.html> (Erişim: 01.05.2018).
- Tooke, T. (1844), "An Inquiry Into The Currency Principle; The Connection of The Currency With Prices, And The Expediency Of A Separation Of Issue From Banking. Longmans & Company.
- Vera, A. P. (2001), "The Endogenous Money Hypothesis: Some Evidence From Spain (1987-1998)", *Journal Of Post Keynesian Economics*, 23(3), 509-526.
- Vymyatnina, Y. (2006), "How Much Control Does Bank Of Russia Have Over Money Supply?", *Research In International Business And Finance*, 20(2), 131-144.
- Wray, R. L. (1990), *Money And Credit in Capitalist Economies*, England: Edward Elgar Publishing Company.

AHP TEMELLİ GRİ İLİŞKİSEL ANALİZ YÖNTEMİ İLE KONUT SEÇİMİ*

Çetin İPEK[†]
0000-0003-3628-9240
Yusuf ŞAHİN[‡]
0000-0002-3862-6485

ÖZ

İnsanoğlu varoluşundan bu yana farklı şekil ve özellikte konutlar inşa etmiştir. Günümüzde konutlar barınma ihtiyacını karşılamanın yanı sıra, birer statü, toplumsal kabul ve yatırım aracı olarak da ilgi görmektedir. Bu nedenle birey ve aile için konut satın alma en önemli ortak yaşam ve yatırım hedeflerinden biri haline gelmiştir. Bu çalışmada, insan hayatındaki yüksek maliyetli ve telafisi zor kararlarından biri olan konut satın alma konusu ele alınmaktadır. Satın alınacak konutun seçimi birden fazla seçenek ve ölçütün bulunması sebebiyle çok ölçütlü bir karar problemidir. İlk aşamada, bilimsel yazın araştırması ve uzman görüşleri dikkate alınarak konut seçeneklerinin değerlendirilmesi için kullanılan ölçütler belirlenmiştir. Tespit edilen ölçütlerin ağırlıklandırılması için Analitik Hiyerarşi Prosesi, konut seçeneklerinin sıralanması için Gri İlişkisel Analiz yöntemi kullanılmıştır. Sıralama işlemi, ölçütlerin eşit ve farklı ağırlıklara sahip olduğu iki durum için ayrı ayrı gerçekleştirilmiştir. Sonuç olarak, karar problemlerinde karar verici önceliklerinin dikkate alınması gerektiği düşünüldüğünde, ölçütlere farklı ağırlık değerleri vermenin daha gerçekçi çözümler ürettiği belirlenmiştir.

Anahtar kelimeler: Konut satın alma, analitik hiyerarşi prosesi, gri ilişkisel analiz

Jel Kodları: C60, D70, G11

HOUSE SELECTION USING AHP-BASED GREY RELATIONAL ANALYSIS METHOD

ABSTRACT

Since its inception, Humanity has built houses of different shapes and characteristics. In addition to meeting the housing needs, houses are also considered as a status, social acceptance, and investment tool. Therefore, house purchasing has become one of the most important common living and investment goals for individuals and families. In this study, the issue of house purchasing, which is one of the most difficult and irreparable decisions in human life, is discussed. The choice of the house to buy is a multi-criteria decision problem because of the multiple alternatives and criteria. At the first stage, the criteria used to determine the most suitable house alternative was determined by taking the literature survey and expert opinions. Analytical Hierarchy Process was used for weighting of the criteria and Gray Relational Analysis method was used for ordering house alternatives. The ordering process was carried out separately for two cases where the criteria had equal and different weights. As a result, considering the decision maker priorities in decision problems, it was determined that giving different weight values to the criteria produced more realistic solutions.

Keywords: House purchase, analytic hierarchy process, gray relational analysis

Jel Codes: C60, D70, G11

* Bu çalışma Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme ABD.'da hazırlanan "Konut Satın Alma Probleminin AHP Temelli Gri İlişkisel Analiz Yöntemi İle Değerlendirilmesi" adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

[†]Yüksek Lisans Öğr., Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, SBE, İşletme ABD., cetinipeksdu@gmail.com

[‡]Dr. Öğr. Üyesi, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, ysahin@mehmetakif.edu.tr

Giriş

Barınma için kullanılan konutlar insanlar ve diğer canlılar için hem dış çevreden korunma aracı hem de neslini sürdürme alanlarıdır. Bu noktada insanoğlunun bireysel gelişimini sağladığı mekân olan konut, kendi yarattığı çevre içerisinde hâkimiyet hissi vermiş ve yerleşik hayata geçişte de önemli bir işlev görmüştür (Baran, 2007: 1). Uzunca bir süre sadece korunma ve barınma amaçlı kullanılan bu mekânlar zaman içerisinde kültürel, sosyal, ekonomik, teknolojik ve hukuki anlamda birçok değişikliğe uğramıştır. Bu değişiklikler sonucunda, günümüzde barınma ihtiyacını karşılanmanın yanı sıra, birer statü, toplumsal kabul ve yatırım aracı olarak da ilgi görmektedir.

Bireylerin hayatları boyunca verdikleri önemli kararların başında konut satın alma gelir. Konut satın alırken büyük miktarda finansal kaynağa ihtiyaç duyulması sebebiyle insanlar yaşamları boyunca genellikle bir veya iki defa konut satın alma ile ilgili karar vermek durumunda kalır. Diğer taraftan, şehir hayatının beraberinde getirdiği bir takım gereklilikler konut seçimi yaparken dikkate alınan ölçütlerin artmasına ve farklılaşmasına neden olmuştur. Konut seçeneklerinin ve değerlendirme ölçütlerinin artması konut satın alacak kişinin karar verirken zorlanmasına sebep olan durumlardır. Birden çok ölçüt ve seçeneğin olduğu bu gibi durumlarda ise çok ölçütlü karar verme yöntemleri yaygın olarak kullanılır.

Bu çalışmada, dört kişilik bir ailenin satın alacağı konutun seçimi için Analitik Hiyerarşi Prosesi (AHP) temelli Gri İlişkisel Analiz (GİA) yöntemiyle kullanılmıştır. Konut seçeneklerinin değerlendirilmesi için 6 adet ana ve 18 adet alt ölçüt bilimsel yazın taraması ve uzman görüşü alınarak belirlenmiştir. Analitik Hiyerarşi Prosesi yöntemi ölçütlerin ağırlıklandırılması, Gri İlişkisel Analiz yöntemi ise konut seçeneklerinin sıralanması için kullanılmıştır. Konut seçenekleri ölçütlerin eşit ve farklı ağırlıklara sahip olduğu iki durum için ayrı ayrı sıralamaya tabi tutulmuştur. Çalışmanın ikinci bölümünde konut seçimi için AHP ve GİA yöntemlerinin kullanıldığı çalışmalar özetlenmekte ve bilimsel yazında yoğun olarak kullanılan ölçütlere yer verilmektedir. Üçüncü bölümde kullanılan çözüm yöntemleri, dördüncü bölümde uygulama çalışması ve bulgular, beşinci bölümde ise sonuç ve öneriler yer almaktadır.

Bilimsel Yazın

Bilimsel yazında konut seçimi ile ilgili birçok çalışma yer almaktadır. Bu çalışmaların bazılarında AHP ve GİA yöntemleri tek başına kullanılırken, bazılarında ise diğer yöntemlerle bütünleşik olarak kullanıldığı görülmektedir. Saaty (1990), AHP ile ağırlıklarını belirlediği ana ve alt ölçütleri kullanarak konut seçimi yapmıştır. Ball ve Srinivasan (1994) gayrimenkul seçimi için sekiz ana ölçüt ve yirmi dokuz alt ölçütün AHP ile değerlendirildiği bir uygulama çalışması yapmıştır. Schniederjans vd., (1995) çevre, evin iç ve dış özellikleri, kamu kurumlarına ve sosyal alanlara yakınlık ve çarşı merkezine yakınlık gibi ölçütleri AHP ile ağırlıklandırmış, belirlediği ağırlıkları ise Hedef Programlama modelinin amaç fonksiyonunda ağırlık katsayısı olarak kullanmıştır. Bender vd., (1999) ticari gayrimenkul (iş yeri, ofis) seçimi için kullanıcı önceliklerinin AHP ile belirlendiği ve Coğrafi Bilgi Sistemlerini (CBS) kullandığı bir çalışma yapmıştır. Bender vd., (2000) ticari gayrimenkullerde istenilen çevre koşulları belirlemek için gürültü ve otoparkın yanı sıra, toplu taşıma olanaklarına, hava ve demiryolu istasyonlarına, şehir merkezine, finans kurumlarına ve kamu kuruluşlarına (postane vb.) yakınlık ölçütlerini ağırlıklandırmak için AHP yöntemini tercih etmiştir. Kauko (2007), işyerine yakınlık, ulaşım imkânları, konutun konumu (parsel), sosyal faktörler, çevre ve belediye politikaları gibi ölçütleri uzman görüşü olarak AHP ile ağırlıklandırdığı bir konut seçim çalışması yapmıştır. Gürbüz (2016), belirlediği dokuz ölçütü AHP ile ağırlıklandırmış ve 15 farklı semtte bulunan konut seçeneklerini değerlendirmiştir.

Yıldırım (2014) beş adet konut seçeneğinin sıralamasını altı ölçüt (fiyat, kullanım alanı, işyerine uzaklık, oda sayısı, yeşil alan, bina yaşı) ve GİA yöntemini kullanarak yapmıştır. Baykan ve Uğur (2017), dokuz farklı konut seçeneğini altı ölçüt (dairenin net kullanım alanı, oda sayısı, fiyat, şehir merkezine uzaklık, yeşil alan büyüklüğü) ve Gri İlişkisel Analiz yöntemini kullanarak sıralamıştır. AHP ve GİA'nın yanı sıra COPRAS (Mulliner vd., 2013) ve Promethee (Onan, 2014) gibi yöntemler de konut seçimi için kullanılmıştır. Konut seçimi yapılan bu çalışmaların yanında, bireylerin konut satın alma davranışlarını etkileyen faktörlerin belirlendiği çalışmalar da (Abar ve Karaaslan, 2013; Oran, 2014; Tekman ve Aktürk, 2016; Altun, 2017) bilimsel yazında yer almaktadır.

Bilimsel yazında bulunan çalışmalar incelendiğinde, konut seçimi için farklı ölçütlerin tercih edildiği görülmektedir (Henretta, 1987; Saaty, 1990; Saaty, 1994; Dönmez, 1997; Baran,

2007; Mulliner vd., 2013; Gürbüz, 2016; Baykan ve Uğur, 2017). Seçim için sıklıkla tercih edilen ölçütler aşağıda listelenmiştir.

- ✓ Fiyat
- ✓ Toplu taşıma kaynaklarına yakınlık
- ✓ Semt ve muhit algısı
- ✓ Otopark, oyun parkı ve yeşil alan miktarı
- ✓ Okul, hastane vb. kurumlarına uzaklık
- ✓ Sosyal alanlara uzaklık (alışveriş merkezi, sinema vb.)
- ✓ Şehir merkezine uzaklık
- ✓ Güneş alan cephe sayısı
- ✓ Konutun net kullanım alanı
- ✓ Oda sayısı
- ✓ Ses ve ısı yalıtımı
- ✓ Aidat ve ortak kullanım giderleri
- ✓ Krediye uygunluk
- ✓ Binanın yaşı
- ✓ Konutun bulunduğu kat
- ✓ Binadaki toplam kat sayısı
- ✓ Güvenlik
- ✓ Konutun ısıtma sistemi
- ✓ Sıfır ve ikinci el olma durumu

Bu çalışmada, yukarıda belirtilen ölçütlerin yanı sıra farklı değerlendirme ölçütleri de dikkate alınmıştır. İlk aşamada, konut seçeneklerinin değerlendirilmesi için kullanılan nitel ve nicel özellikler ile bu özelliklerin puanlanması için kullanılacak ölçekler konut değerlendirme uzmanı ve inşaat mühendisi olan iki uzmanın görüşleri alınarak belirlenmiştir. Ardından, ölçüt ağırlıklarının eşit kabul edildiği ve karar verici tarafından AHP ile belirlendiği iki farklı durum için GİA yöntemiyle konut seçeneklerinin sıralaması yapılmıştır. Takip eden bölümde araştırma kapsamında kullanılan yöntemlerin detayları sunulmaktadır.

Araştırmanın Yöntemi

Analitik Hiyerarşi Prosesi (AHP)

Analitik Hiyerarşi Prosesi (AHP) çok sayıda performans ölçütü kullanarak karar seçeneklerini puanlama ve sıralamaya tabi tutan, bu sayede karar problemini basitleştiren bir yöntemdir (Zahedi, 1986: 97). AHP'nin temel adımları; problem tanımı ve hiyerarşik yapının oluşturulması, ölçütlerin ikili karşılaştırmalarının yapılması, karşılaştırma matrisinin normalizasyonu ve tutarlılık ölçümünün yapılması şeklinde sıralanabilir.

Problem tanımlanıp hiyerarşik yapı oluşturulduktan sonra karar verme ölçütlerinin ikili karşılaştırmaları yapılır. İkili karşılaştırmalar sonucunda bir karar matrisi elde edilir. Bu karar matrisinde yer alacak değerler Saaty tarafından belirlenen ikili karşılaştırma ölçeği kullanılarak belirlenir (Saaty, 1994: 27). İkili karşılaştırma matrisinin hazırlanmasının ardından ölçütlerin göreceli değerleri sütun toplamına bölünerek ölçütlerin normalize edilmiş değerleri belirlenir. Normalizasyon işlemi için Denklem (1), öncelikler vektörünün belirlenmesi için ise Denklem (2) kullanılır (Saaty, 1994: 27-30).

$$b_{ij} = \frac{a_{ij}}{\sum_{i=1}^n a_{ij}} \quad (1)$$

$$w_{ij} = \frac{\sum_{i=1}^n b_{ij}}{n} \quad (2)$$

Karar verici tarafından ölçütlere verilen önem düzeylerinin tutarlılığı ölçmek karar verme işleminin doğruluğu açısından oldukça önemlidir. AHP'de 0,10 değerinin altındaki tutarsızlık oranları kabul edilebilir bir seviyedir (Saaty, 1994: 31). AHP'de tutarlılık oranı (CR) ölçüt sayısının ve temel değer denilen (λ) katsayının karşılaştırılması ile bulunur. Tutarlılık oranının hesaplanması için kullanılan tutarlılık indeksi Denklem (3), tutarlılık oranı ise Denklem (4) yardımıyla hesaplanır. Denklemde yer alan tesadüfî değerler indeksi (RI) ikili karşılaştırma matrislerinin rastgele ortalama tutarlılıklarını ifade eder. Sonuç olarak yüzdesi en büyük olan karar seçeneği tercih edilir (Saaty, 1994: 32-35).

$$CI = \frac{\lambda - n}{n - 1} \quad (3)$$

$$CR = \frac{CI}{RI} \quad (4)$$

Gri İlişkisel Analiz (GİA)

Çok ölçütlü karar problemlerinde birden fazla seçenek ve değerlendirme ölçütü bulunur. Gri İlişkisel Analiz (GİA), her bir ölçüt için tüm karar seçenekleri arasında elde edilecek en iyi değere, yani referans serisine yakınlığına göre en iyi karar seçeneğinin belirlenmesini hedefleyen bir yöntemdir (Demiray, 2007:9). Yöntem temel olarak 3 adımdan oluşmaktadır. Birinci adımda, kıyaslama dizilerine dönüştürülen alternatiflere ait verilere normalizasyon işlemi uygulanır. Verilerin normalizasyon işlemi ile 0-1 arasında değerlere dönüştürüldüğü bu işleme teoride gri ilişkisel oluşum (*grey relational generation*) adı verilir (Lin vd., 2002: 272). Bu aşamada yapılan normalizasyon işlemi için fayda, maliyet ve optimallik durumuna göre sırasıyla Denklem (5), Denklem (6) veya Denklem (7) kullanılır (Yıldırım, 2014: 233).

$$x_i^* = \frac{x_i(j) - \min_j x_i(j)}{\max_j x_i(j) - \min_j x_i(j)} \quad (5)$$

$$x_i^* = \frac{\max_j x_i(j) - x_i(j)}{\max_i x_i(j) - \min_i x_i(j)} \quad (6)$$

$$x_i^* = \frac{x_i(j) - x_{ob}(j)}{\max_i x_i(j) - x_{ob}(j)} \quad (7)$$

İkinci adımda, istenen ve gerçek deneysel veriler arasındaki ilişkiyi ifade etmek için normleştirilmiş verilerden gri ilişkisel katsayı hesaplanır. “ ζ ” ayırıcı katsayı ($\zeta \in [0,1]$) ve $\Delta_i(k) = |x_0(k) - x_i(k)|$ olmak üzere gri ilişkisel katsayı Denklem (8) yardımıyla hesaplanır (Tzeng ve Huang, 2011:103.)

$$\gamma(c) = \frac{\min_i \min_k \Delta_i(k) + \xi \max_i \max_k \Delta_i(k)}{\Delta_i(k) + \xi \max_i \max_k \Delta_i(k)} \quad (8)$$

Son adımda ise her bir alternatif için gri ilişkisel katsayıların ortalaması alınarak gri ilişkisel derece hesaplanır ve bu değere göre sıralama yapılır (Lin vd., 2002: 272-273). Ölçüt ağırlıklarının eşit olması halinde gri ilişkisel katsayıların toplamı ölçüt sayısına (n) bölünerek

hesaplanan gri ilişkisel dereceler (Γ_i), ölçüt ağırlığının farklı (w_k) olması durumunda Denklem (9) ile hesaplanır. Burada formülde kullanılan ölçüt ağırlıkları AHP gibi yöntemlerle belirlenmesi mümkündür (Tzeng ve Huang, 2011:105). Seçeneklere ait gri ilişkisel derecelerın sıralanmasının ardından en yüksek dereceye sahip olan seçenek en iyi karar seçeneği olarak belirlenir.

$$\Gamma_i(x_0, x_i) = \sum_{j=1}^n w_k \gamma(x_0(k), x_i(k)) \quad (9)$$

Uygulama Çalışması ve Bulgular

Çalışma kapsamında, Isparta ilinde yaşayan 4 kişilik bir aile için konut satın alma problemi ele alınmıştır. Literatür araştırması ve uzman kişilerin görüşleri alınarak belirlenen ana ve alt ölçütlerin listesi Tablo 1’de gösterilmektedir. Karar vericinin değerlendirmesi sonucunda oluşturulan kıyaslama tablosundaki verilere AHP yönteminin adımları uygulanmış ve yine Tablo 1’de gösterilen nihai ölçüt ağırlıkları hesaplanmıştır. AHP ile ilgili hesaplamalar için Microsoft Excel® programı kullanılmıştır. Karar vericinin yaptığı ikili karşılaştırmalara ait tablolar EK-1’de gösterilmektedir.

Tablo 1. Ölçütler ve ağırlıkları

KRİTER NO	ANA KRİTERLER	AĞIRLIK	ALT KRİTERLER	AĞIRLIK (AHP)	AĞIRLIK (EŞİT)
1	Konutun Fiziki Özellikleri	0,227	Konutun Net Alanı	0,101	0,048
			Oda Sayısı	0,061	0,048
			Bulunduğu Kat	0,032	0,048
			Güneş Alan Cephe	0,023	0,048
			Bakım Onarım Giderleri	0,009	0,048
2	Fiyat	0,420	-	0,420	0,048
3	Bina/Site Özellikleri	0,123	Bina Yaşı	0,036	0,048
			Isıtma Sistemi	0,026	0,048
			Ses ve Isı Yalıtımı	0,020	0,048
			Güvenlik	0,013	0,048
			Aidat	0,003	0,048
			Bina Kat Sayısı	0,004	0,048
			Yeşil Alan	0,005	0,048
			Otopark	0,010	0,048
Oyun Parkı	0,007	0,048			
4	Semt/Muhit Algısı	0,130	-	-	0,048
5	Sosyal Alanlara Uzaklık	0,069	Okula Uzaklık	0,041	0,048
			Şehir Merkezine Uzaklık	0,015	0,048
			Alışveriş Merkezine Uzaklık	0,009	0,048
			Ulaşım	0,004	0,048
6	Satıcı	0,031	-	0,031	0,048

Konut satın alacak ailenin yaptığı değerlendirme sonucunda ölçüt ağırlıkları içerisinde en yüksek ağırlık yaklaşık 0,42 değeri ile fiyat ölçütüne verilmiş, sırasıyla semt/muhit algısı ölçütü 0,13 ve konutun net alanı ölçütü 0,10 ağırlığa sahip olmuştur. Ana ölçütler ve alt ölçütler için yapılan ağırlıklandırma çalışması için tutarlılık oranları 0,06-0,075 arasında

değişmektedir. Bu oranlar 0,10 değerinin altında bulunması nedeniyle AHP için kabul edilebilir tutarlılık oranlarıdır. Ağırlıkların belirlenmesinin ardından GİA'nın uygulamasına geçilebilir.

GİA İçin Veri Setinin Hazırlanması ve Karar Matrisinin Oluşturulması

Değerlendirme için şehrin farklı bölgelerinde belirlenen 15 konut seçeneğinin özellikleri EK-2'de gösterilmektedir. Nitel bazı değerlendirme ölçütlerinin sayısallaştırılması için kullanılan puanlama ölçekleri EK-3'te gösterilmektedir. Bu ölçekler dikkate alınarak hazırlanan karar matrisi Tablo 2'de sunulmuştur.

Referans Serisinin ve Karşılaştırma Matrisinin Oluşturulması

GİA yönteminde veri setinin hazırlanmasının ardından yapılan ilk işlem referans serisinin belirlenmesidir. Referans serisi karar vericinin isteği doğrultusunda veya ölçüt sütunundaki değerlerden fayda durumunda maksimum, maliyet durumunda minimum değer alınarak oluşturulabilir. Bu çalışmada referans serisi fayda ve maliyet durumu dikkate alınarak belirlenmiş ve elde edilen seri Tablo 3'te sunulmuştur.

Karar Matrisinin Normalize Edilmesi ve Mutlak Değer Matrisinin Oluşturulması

Referans serisi belirlendikten sonra karar matrisinde yer alan farklı birimlere sahip verilerin normalizasyon işlemi fayda, maliyet veya optimallik durumları dikkate alınarak yapılır. Bu çalışmada normalizasyon işlemi fayda ve maliyet durumuna göre yapılmıştır. Normalize edilmiş karar matrisi ise Tablo 4'te, mutlak değer matrisi ise Tablo 5'te gösterilmektedir.

Gri İlişkisel Katsayı Matrisinin Oluşturulması

Matrisin oluşturulabilmesi için öncelikle mutlak değer tablosundaki veriler arasından Δ_{\max} ve Δ_{\min} değerleri bulunmalıdır. Tablo 5 incelenecek olursa, $\Delta_{\max}=1$ ve $\Delta_{\min}=0$ değerini almaktadır. Tablo 6'da ise ayırıcı katsayının 0,5 olarak alması durumu için hesaplanan gri ilişkisel katsayı matrisi yer almaktadır.

Gri İlişkisel Derecelerin Hesaplanması

Gri İlişkisel Katsayı matrisinin oluşturulması adımı gri ilişkisel derecelerin hesaplanması adımı takip eder. Bu çalışmada gri ilişkisel dereceler iki farklı durum için hesaplanmıştır.

Birinci durumda ölçütlerin eşit ağırlıklı ($1/21=0,048$) olduğu düşünülürken, ikinci durumda ise AHP ile elde edilen ağırlıklar (w_i) kullanılarak hesaplama yapılmıştır. Her iki durum için hesaplanan gri ilişkisel dereceler Tablo 7’de sunulmuştur.

Tablo 2. Veri Seti ve Karar Matrisi

	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9	K10	K11	K12	K13	K14	K15	K16	K17	K18	K19	K20	K21
S1	215.000	5	5	2	3	370	3000	1400	6	7	110	4	3	24	2	5	70	3	7	40.000	7
S2	260.000	7	1	1	1	330	2300	250	6	6	100	3	3	18	7	6	40	2	7	5.000	2
S3	255.000	6	5	4	4	450	6600	3600	3	6	130	4	5	0	7	5	150	5	7	0	2
S4	320.000	5	5	1	3	450	2100	1700	5	7	132	4	3	8	6	5	80	4	6	10.000	2
S5	210.000	4	6	1	2	450	1600	3500	4	4	83	3	4	0	2	5	100	5	7	0	6
S6	200.000	5	7	1	4	810	3100	4800	6	4	120	4	3	24	6	5	50	3	7	35.000	7
S7	265.000	3	7	4	4	500	2500	3300	5	5	110	4	5	0	7	5	100	5	7	0	6
S8	238.000	6	3	1	1	940	2800	2900	5	7	110	4	3	7	7	5	40	2	7	12.000	7
S9	275.000	6	1	1	1	300	460	2500	7	7	110	4	5	7	7	5	40	3	7	12.000	7
S10	235.000	6	4	2	4	650	4200	3700	5	5	120	4	3	14	3	6	50	3	4	15.000	7
S11	325.000	6	7	5	5	640	2300	3200	4	7	130	4	6	0	6	5	150	5	5	0	6
S12	300.000	7	7	2	2	1100	3700	1100	6	5	100	3	4	4	2	5	100	5	6	2.000	7
S13	240.000	4	1	1	1	490	1200	1500	7	7	90	4	3	40	2	5	30	1	7	0	2
S14	270.000	5	7	4	5	590	8500	4500	4	7	135	4	5	4	2	5	150	5	7	2.000	4
S15	315.000	6	7	5	5	820	6400	3900	3	7	125	4	6	0	7	6	100	5	7	0	6

Tablo 3. Referans Serisi ve Karşılaştırma Matrisi

	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9	K10	K11	K12	K13	K14	K15	K16	K17	K18	K19	K20	K21
	Min	Mak	Mak	Mak	Mak	Min	Min	Min	Mak	Mak	Mak	Mak	Mak	Min	Mak	Min	Min	Mak	Mak	Min	Mak
R.S.	200.000	7	7	5	5	300	460	250	7	7	135	4	6	0	7	5	30	5	7	0.00	7
S1	215.000	5	5	2	3	370	3000	1400	6	7	110	4	3	24	2	5	70	3	7	40.000	7
S2	260.000	7	1	1	1	330	2300	250	6	6	100	3	3	18	7	6	40	2	7	5.000	2
S3	255.000	6	5	4	4	450	6600	3600	3	6	130	4	5	0	7	5	150	5	7	0	2
S4	320.000	5	5	1	3	450	2100	1700	5	7	132	4	3	8	6	5	80	4	6	10.000	2
S5	210.000	4	6	1	2	450	1600	3500	4	4	83	3	4	0	2	5	100	5	7	0	6
S6	200.000	5	7	1	4	810	3100	4800	6	4	120	4	3	24	6	5	50	3	7	35.000	7
S7	265.000	3	7	4	4	500	2500	3300	5	5	110	4	5	0	7	5	100	5	7	0	6
S8	238.000	6	3	1	1	940	2800	2900	5	7	110	4	3	7	7	5	40	2	7	12.000	7
S9	275.000	6	1	1	1	300	460	2500	7	7	110	4	5	7	7	5	40	3	7	12.000	7
S10	235.000	6	4	2	4	650	4200	3700	5	5	120	4	3	14	3	6	50	3	4	15.000	7
S11	325.000	6	7	5	5	640	2300	3200	4	7	130	4	6	0	6	5	150	5	5	0	6
S12	300.000	7	7	2	2	1100	3700	1100	6	5	100	3	4	4	2	5	100	5	6	2.000	7
S13	240.000	4	1	1	1	490	1200	1500	7	7	90	4	3	40	2	5	30	1	7	0	2
S14	270.000	5	7	4	5	590	8500	4500	4	7	135	4	5	4	2	5	150	5	7	2.000	4
S15	315.000	6	7	5	5	820	6400	3900	3	7	125	4	6	0	7	6	100	5	7	0	6

Tablo 4. Normalize Edilmiş Karar Matrisi

	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9	K10	K11	K12	K13	K14	K15	K16	K17	K18	K19	K20	K21
	Min	Mak	Mak	Mak	Mak	Min	Min	Min	Mak	Mak	Mak	Mak	Mak	Min	Mak	Min	Min	Mak	Mak	Min	Mak
R.S.	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00
S1	0,88	0,50	0,67	0,25	0,50	0,91	0,68	0,75	0,75	1,00	0,52	1,00	0,00	0,40	0,00	1,00	0,67	0,50	1,00	0,00	1,00
S2	0,52	1,00	0,00	0,00	0,00	0,96	0,77	1,00	0,75	0,67	0,33	0,00	0,00	0,55	1,00	0,00	0,92	0,25	1,00	0,88	0,00
S3	0,56	0,75	0,67	0,75	0,75	0,81	0,24	0,26	0,00	0,67	0,90	1,00	0,67	1,00	1,00	1,00	0,00	1,00	1,00	1,00	0,00
S4	0,04	0,50	0,67	0,00	0,50	0,81	0,80	0,68	0,50	1,00	0,94	1,00	0,00	0,80	0,80	1,00	0,58	0,75	0,67	0,75	0,00
S5	0,92	0,25	0,83	0,00	0,25	0,81	0,86	0,29	0,25	0,00	0,00	0,00	0,33	1,00	0,00	1,00	0,42	1,00	1,00	1,00	0,80
S6	1,00	0,50	1,00	0,00	0,75	0,36	0,67	0,00	0,75	0,00	0,71	1,00	0,00	0,40	0,80	1,00	0,83	0,50	1,00	0,13	1,00
S7	0,48	0,00	1,00	0,75	0,75	0,75	0,75	0,33	0,50	0,33	0,52	1,00	0,67	1,00	1,00	1,00	0,42	1,00	1,00	1,00	0,80
S8	0,70	0,75	0,33	0,00	0,00	0,20	0,71	0,42	0,50	1,00	0,52	1,00	0,00	0,83	1,00	1,00	0,92	0,25	1,00	0,70	1,00
S9	0,40	0,75	0,00	0,00	0,00	1,00	1,00	0,51	1,00	1,00	0,52	1,00	0,67	0,83	1,00	1,00	0,92	0,50	1,00	0,70	1,00
S10	0,72	0,75	0,50	0,25	0,75	0,56	0,53	0,24	0,50	0,33	0,71	1,00	0,00	0,65	0,20	0,00	0,83	0,50	0,00	0,63	1,00
S11	0,00	0,75	1,00	1,00	1,00	0,58	0,77	0,35	0,25	1,00	0,90	1,00	1,00	1,00	0,80	1,00	0,00	1,00	0,33	1,00	0,80
S12	0,20	1,00	1,00	0,25	0,25	0,00	0,60	0,81	0,75	0,33	0,33	0,00	0,33	0,90	0,00	1,00	0,42	1,00	0,67	0,95	1,00
S13	0,68	0,25	0,00	0,00	0,00	0,76	0,91	0,73	1,00	1,00	0,13	1,00	0,00	0,00	0,00	1,00	1,00	0,00	1,00	1,00	0,00
S14	0,44	0,50	1,00	0,75	1,00	0,64	0,00	0,07	0,25	1,00	1,00	1,00	0,67	0,90	0,00	1,00	0,00	1,00	1,00	0,95	0,40
S15	0,08	0,75	1,00	1,00	1,00	0,35	0,26	0,20	0,00	1,00	0,81	1,00	1,00	1,00	1,00	0,00	0,42	1,00	1,00	1,00	0,80

Örnek: $S1K1 = (325000-215000)/(325000-200000) = 0,88$

Tablo 5. Mutlak Değer Matrisi

	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9	K10	K11	K12	K13	K14	K15	K16	K17	K18	K19	K20	K21
S1	0,12	0,50	0,33	0,75	0,50	0,09	0,32	0,25	0,25	0,00	0,48	0,00	1,00	0,60	1,00	0,00	0,33	0,50	0,00	1,00	0,00
S2	0,48	0,00	1,00	1,00	1,00	0,04	0,23	0,00	0,25	0,33	0,67	1,00	1,00	0,45	0,00	1,00	0,08	0,75	0,00	0,13	1,00
S3	0,44	0,25	0,33	0,25	0,25	0,19	0,76	0,74	1,00	0,33	0,10	0,00	0,33	0,00	0,00	0,00	1,00	0,00	0,00	0,00	1,00
S4	0,96	0,50	0,33	1,00	0,50	0,19	0,20	0,32	0,50	0,00	0,06	0,00	1,00	0,20	0,20	0,00	0,42	0,25	0,33	0,25	1,00
S5	0,08	0,75	0,17	1,00	0,75	0,19	0,14	0,71	0,75	1,00	1,00	1,00	0,67	0,00	1,00	0,00	0,58	0,00	0,00	0,00	0,20
S6	0,00	0,50	0,00	1,00	0,25	0,64	0,33	1,00	0,25	1,00	0,29	0,00	1,00	0,60	0,20	0,00	0,17	0,50	0,00	0,88	0,00
S7	0,52	1,00	0,00	0,25	0,25	0,25	0,25	0,67	0,50	0,67	0,48	0,00	0,33	0,00	0,00	0,00	0,58	0,00	0,00	0,00	0,20
S8	0,30	0,25	0,67	1,00	1,00	0,80	0,29	0,58	0,50	0,00	0,48	0,00	1,00	0,18	0,00	0,00	0,08	0,75	0,00	0,30	0,00
S9	0,60	0,25	1,00	1,00	1,00	0,00	0,00	0,49	0,00	0,00	0,48	0,00	0,33	0,18	0,00	0,00	0,08	0,50	0,00	0,30	0,00
S10	0,28	0,25	0,50	0,75	0,25	0,44	0,47	0,76	0,50	0,67	0,29	0,00	1,00	0,35	0,80	1,00	0,17	0,50	1,00	0,38	0,00
S11	1,00	0,25	0,00	0,00	0,00	0,43	0,23	0,65	0,75	0,00	0,10	0,00	0,00	0,00	0,20	0,00	1,00	0,00	0,67	0,00	0,20
S12	0,80	0,00	0,00	0,75	0,75	1,00	0,40	0,19	0,25	0,67	0,67	1,00	0,67	0,10	1,00	0,00	0,58	0,00	0,33	0,05	0,00
S13	0,32	0,75	1,00	1,00	1,00	0,24	0,09	0,27	0,00	0,00	0,87	0,00	1,00	1,00	1,00	0,00	0,00	1,00	0,00	0,00	1,00
S14	0,56	0,50	0,00	0,25	0,00	0,36	1,00	0,93	0,75	0,00	0,00	0,00	0,33	0,10	1,00	0,00	1,00	0,00	0,00	0,05	0,60
S15	0,92	0,25	0,00	0,00	0,00	0,65	0,74	0,80	1,00	0,00	0,19	0,00	0,00	0,00	0,00	1,00	0,58	0,00	0,00	0,00	0,20

Örnek: $S1K1 = 1 - 0,88 = 0,12$

Tablo 6. Gri İlişkisel Katsayı Matrisi

	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9	K10	K11	K12	K13	K14	K15	K16	K17	K18	K19	K20	K21
S1	0,81	0,50	0,60	0,40	0,50	0,85	0,61	0,67	0,67	1,00	0,51	1,00	0,33	0,45	0,33	1,00	0,60	0,50	1,00	0,33	1,00
S2	0,51	1,00	0,33	0,33	0,33	0,93	0,68	1,00	0,67	0,60	0,43	0,33	0,33	0,53	1,00	0,33	0,86	0,40	1,00	0,79	0,33
S3	0,53	0,67	0,60	0,67	0,67	0,72	0,40	0,40	0,33	0,60	0,83	1,00	0,60	1,00	1,00	0,33	1,00	1,00	1,00	1,00	0,33
S4	0,34	0,50	0,60	0,33	0,50	0,72	0,71	0,61	0,50	1,00	0,89	1,00	0,33	0,71	0,71	1,00	0,54	0,67	0,60	0,67	0,33
S5	0,86	0,40	0,75	0,33	0,40	0,72	0,78	0,41	0,40	0,33	0,33	0,33	0,43	1,00	0,33	1,00	0,46	1,00	1,00	1,00	0,71
S6	1,00	0,50	1,00	0,33	0,67	0,44	0,60	0,33	0,67	0,33	0,63	1,00	0,33	0,45	0,71	1,00	0,75	0,50	1,00	0,36	1,00
S7	0,49	0,33	1,00	0,67	0,67	0,67	0,67	0,43	0,50	0,43	0,51	1,00	0,60	1,00	1,00	1,00	0,46	1,00	1,00	1,00	0,71
S8	0,63	0,67	0,43	0,33	0,33	0,38	0,63	0,46	0,50	1,00	0,51	1,00	0,33	0,74	1,00	1,00	0,86	0,40	1,00	0,63	1,00
S9	0,45	0,67	0,33	0,33	0,33	1,00	1,00	0,51	1,00	1,00	0,51	1,00	0,60	0,74	1,00	1,00	0,86	0,50	1,00	0,63	1,00
S10	0,64	0,67	0,50	0,40	0,67	0,53	0,52	0,40	0,50	0,43	0,63	1,00	0,33	0,59	0,38	0,33	0,75	0,50	0,33	0,57	1,00
S11	0,33	0,67	1,00	1,00	1,00	0,54	0,68	0,43	0,40	1,00	0,83	1,00	1,00	1,00	0,71	1,00	0,33	1,00	0,43	1,00	0,71
S12	0,38	1,00	1,00	0,40	0,40	0,33	0,56	0,72	0,67	0,43	0,43	0,33	0,43	0,83	0,33	1,00	0,46	1,00	0,60	0,91	1,00
S13	0,61	0,40	0,33	0,33	0,33	0,68	0,85	0,65	1,00	1,00	0,36	1,00	0,33	0,33	0,33	1,00	1,00	0,33	1,00	1,00	0,33
S14	0,47	0,50	1,00	0,67	1,00	0,58	0,33	0,35	0,40	1,00	1,00	1,00	0,60	0,83	0,33	1,00	0,33	1,00	1,00	0,91	0,45
S15	0,35	0,67	1,00	1,00	1,00	0,43	0,40	0,38	0,33	1,00	0,72	1,00	1,00	1,00	1,00	0,33	0,46	1,00	1,00	1,00	0,71

Örnek: $\Delta_{max}=1$ $\Delta_{min}=0$ $\zeta = 0,5 \rightarrow S1K1 = [0+(0,5*1)] / [0,12+(0,5*1)] = 0,81$

Tablo 7. Ölçüt Ağırlığına Göre Gri İlişkisel Dereceler

	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9	K10	K11	K12	K13	K14	K15	K16	K17	K18	K19	K20	K21	GİD EŞİT	GİD AHP
W	0,42	0,13	0,01	0,007	0,005	0,041	0,015	0,009	0,004	0,023	0,101	0,061	0,02	0,036	0,032	0,004	0,003	0,013	0,026	0,009	0,033		
S1	0,81	0,50	0,60	0,40	0,50	0,85	0,61	0,67	0,67	1,00	0,51	1,00	0,33	0,45	0,33	1,00	0,60	0,50	1,00	0,33	1,00	0,650	0,712
S2	0,51	1,00	0,33	0,33	0,33	0,93	0,68	1,00	0,67	0,60	0,43	0,33	0,33	0,53	1,00	0,33	0,86	0,40	1,00	0,79	0,33	0,605	0,600
S3	0,53	0,67	0,60	0,67	0,67	0,72	0,40	0,40	0,33	0,60	0,83	1,00	0,60	1,00	1,00	0,33	1,00	1,00	1,00	1,00	0,33	0,699	0,667
S4	0,34	0,50	0,60	0,33	0,50	0,72	0,71	0,61	0,50	1,00	0,89	1,00	0,33	0,71	0,71	1,00	0,54	0,67	0,60	0,67	0,33	0,631	0,542
S5	0,86	0,40	0,75	0,33	0,40	0,72	0,78	0,41	0,40	0,33	0,33	0,33	0,43	1,00	0,33	1,00	0,46	1,00	1,00	1,00	0,71	0,618	0,665
S6	1,00	0,50	1,00	0,33	0,67	0,44	0,60	0,33	0,67	0,33	0,63	1,00	0,33	0,45	0,71	1,00	0,75	0,50	1,00	0,36	1,00	0,648	0,786
S7	0,49	0,33	1,00	0,67	0,67	0,67	0,67	0,43	0,50	0,43	0,51	1,00	0,60	1,00	1,00	1,00	0,46	1,00	1,00	1,00	0,71	0,721	0,589
S8	0,63	0,67	0,43	0,33	0,33	0,38	0,63	0,46	0,50	1,00	0,51	1,00	0,33	0,74	1,00	1,00	0,86	0,40	1,00	0,63	1,00	0,659	0,668
S9	0,45	0,67	0,33	0,33	0,33	1,00	1,00	0,51	1,00	1,00	0,51	1,00	0,60	0,74	1,00	1,00	0,86	0,50	1,00	0,63	1,00	0,736	0,632
S10	0,64	0,67	0,50	0,40	0,67	0,53	0,52	0,40	0,50	0,43	0,63	1,00	0,33	0,59	0,38	0,33	0,75	0,50	0,33	0,57	1,00	0,556	0,633
S11	0,33	0,67	1,00	1,00	1,00	0,54	0,68	0,43	0,40	1,00	0,83	1,00	1,00	1,00	0,71	1,00	0,33	1,00	0,43	1,00	0,71	0,765	0,594
S12	0,38	1,00	1,00	0,40	0,40	0,33	0,56	0,72	0,67	0,43	0,43	0,33	0,43	0,83	0,33	1,00	0,46	1,00	0,60	0,91	1,00	0,629	0,533
S13	0,61	0,40	0,33	0,33	0,33	0,68	0,85	0,65	1,00	1,00	0,36	1,00	0,33	0,33	0,33	1,00	1,00	0,33	1,00	1,00	0,33	0,628	0,573
S14	0,47	0,50	1,00	0,67	1,00	0,58	0,33	0,35	0,40	1,00	1,00	1,00	0,60	0,83	0,33	1,00	0,33	1,00	1,00	0,91	0,45	0,702	0,620
S15	0,35	0,67	1,00	1,00	1,00	0,43	0,40	0,38	0,33	1,00	0,72	1,00	1,00	1,00	1,00	0,33	0,46	1,00	1,00	1,00	0,71	0,750	0,603

Örnek: Seçenek 1'in Gri İlişkisel Derece (S1) = Ağırlıklar Matrisi x S1 Ölçütler Matrisi = 0,712

Konut seçenekleri değerlendirme ölçütlerinin eşit ve farklı ağırlığa sahip olması durumları için GİA yöntemi ile ayrı ayrı test edilmiştir. AHP'den elde edilen ölçüt ağırlıkları dikkate alınarak yapılan sıralama işleminde (6) numaralı konut seçeneği yaklaşık 0,786 gri ilişkisel derece değerini alarak en iyi karar seçeneği olmuştur. İlgili konutun fiyat ölçütü açısından en düşük fiyata sahip olması karar vericinin kararında en büyük etkidir. Konut seçeneğinin bina yaşı ve bakım onarım giderlerinin yüksek olmasına rağmen tercih edilmesinde konutun net alanı, oda sayısı, ulaşım, yeşil alan miktarı, otopark gibi ölçütlerin optimal ölçüm değerlerini alması konutun tercih edilmesinde etkili olan diğer unsurlar olmuştur. Konut tercih sıralamasında en yüksek ikinci ve üçüncü gri ilişkisel dereceye sahip seçenekler ise sırasıyla (1) ve (8) numaralı seçeneklerdir.

Ölçütlerin eşit önemde olması ve farklı ağırlıklarına sahip olması durumlarında tercih sıralaması değişiklik göstermektedir. Eşit ölçüt ağırlığına göre yapılan sıralamada en yüksek gri ilişkisel katsayıya sahip olan konut (11) numaralı seçenektir. Konutun tercih edilmesini sağlayan özellikleri ise konutun net alanı, oda sayısı, otopark, ısıtma sistemi, yeşil alan miktarıdır. Bu tercih sıralamasında ikinci ve üçüncü sırada ise sırasıyla (9) ve (7) numaralı konut seçenekleri yer almaktadır.

Tablo 8. Alternatiflerin Sıralaması

SEÇENEK	AHP AĞIRLIKLIL		EŞİT AĞIRLIKLIL	
	GİD	SIRALAMA	GİD	SIRALAMA
S1	0,712	2	0,65	7
S2	0,6	10	0,605	13
S3	0,667	4	0,699	5
S4	0,542	14	0,631	9
S5	0,665	5	0,618	12
S6	0,786	1	0,648	8
S7	0,589	12	0,721	3
S8	0,668	3	0,659	6
S9	0,632	7	0,736	2
S10	0,633	6	0,556	14
S11	0,594	11	0,765	1
S12	0,533	15	0,629	10
S13	0,573	13	0,628	11
S14	0,62	8	0,702	4
S15	0,603	9	0,751	15

Sonuç ve Öneriler

Karar vericiler için seçeneklerin ve değerlendirme ölçütlerin çokluğu karar vermeyi zorlaştıran bir durumdur. Her birey ve ailenin önceliklerinin farklı olması nedeniyle karar verme eylemi her karar verici için farklı olmaktadır. Bu çalışmada ilk olarak konut seçim problemi için karar ölçütleri belirlenmiştir. Belirlenen ölçütlerin bazılarının sayısallaştırılması için farklı ölçekler kullanılmıştır. Isparta ili merkezinde bulunan 15 konut seçeneği için gayrimenkul değerlendirme uzmanı ve inşaat mühendisinin teknik yardımı ile ölçümleme ve değerlendirme işlemi bizzat konutun bulunduğu alanda gerçekleştirilmiştir. AHP yöntemi ile ölçütlere uygulanan ağırlıklandırma işleminin ardından, belirlenen alternatiflerin özellikleri ve elde edilen ağırlıklar GİA yönteminin girdisi olarak kullanılmış ve seçeneklerin sıralaması yapılmıştır. Ölçütlerin eşit ve farklı ağırlık değerlerine sahip olması durumları için farklı sıralamalar elde edilmektedir.

Çalışmanın kısıtlı tarafı ölçüt ağırlıklandırma işleminin tek bir karar verici üzerinden yapılması ve AHP yönteminin büyük oranda subjektif bir yöntem olmasıdır. Farklı karar vericilerin tercih öncelikleri seçim aşamasında doğal olarak farklılık yaratacaktır. Gelecekte yapılacak çalışmalarda ağırlıkların daha objektif ve geniş katılım ile belirlenmesinin bu konuda daha genel sonuçlar elde edilmesine olanak sağlayacağı düşünülmektedir. Takip eden çalışmalarda ele alınabilecek diğer bir konu ise ele alınan problemin çözümü için bir yazılımın hazırlanmasıdır. Bu sayede karar vericilerin kendi önceliklerine göre ağırlıklandırma ve sıralama yapabilmelerine de olanak sağlanabilir.

Kaynaklar

- Abar, H., ve Karaaslan, A. (2013), Konut Talep Edenlerin Özellikleriyle Talep Edilen Konutun Özellikleri Arasındaki İlişkinin Çoklu Uyum Analizi Yöntemi İle İncelenmesi: Atatürk Üniversitesi Personeli Örneği. Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 27(3), 323-339.
- Altun, D. (2017), Konut Satın Alma Kararını Belirleyen Faktörler; Karaman İline Yönelik Bir Araştırma. Karaman: Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Ball, J., Srinivasan, V.C. (1994), Using the analytic hierarchy process in house selection. The Journal of Real Estate Finance and Economics, 9(1), 69-85.

- Baran, H. (2007), Ailelerin Konut Satın Alma Tutum ve Davranışları Üzerinde Bir Araştırma. Ankara: Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Baykan, U. N., ve Uğur, L. O. (2017), Konut Satın Alma Kararı Verilmesinde Gri İlişkisel Analiz Tekniği Uygulanması. Düzce Üniversitesi Bilim ve Teknoloji Dergisi, 5(1), 220-230.
- Bender, A., Din, A., Hoesli, M., & Laakso, J. (1999), Environmental quality perceptions of urban commercial real estate. *Journal of Property Investment & Finance*, 17(3), 280-297.
- Bender, A., Din, A., Hoesli, M., Brocher, S. (2000), Environmental preferences of homeowners: further evidence using the AHP method. *Journal of Property Investment & Finance*, 18(4), 445-455.
- Chan , J., Tong, T. (2007), Multi-criteria Material Selections and-of-life Product Strategy: Grey Relational Analysis Approach. *Materials and Design*, 28(5), 1539-1546.
- Demiray, A. (2007), Makine Seçim Probleminin Çok Kriterli Karar Verme Yöntemiyle Çözümü. Ankara: Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi.
- Dönmez, M. (1997), Eskişehir’de Ailelerin Konut Değişirmelerinde Etkili Olan Faktörlerin Belirlenmesi. Ankara: Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Feng , C.M., Wang, R.T. (2000), Performance Evaluation for Airlines Including the Consideration of Financial Ratios . *Journal of Air Transport Management*, 6(1), 133-142.
- Göksu, A., ve Güngör, İ. (2008), Bulanık Analitik Hiyerarşik Prosesi ve Üniversite Tercih Sıralamasında Uygulanması. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 1(3), 1-26.
- Gürbüz, S.K. (2016), Analitik Hiyerarşi Proses Yöntemi İle Konut Seçimi: Isparta’da Bir Uygulama. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi.
- Henretta, J. C. (1987), Family Transitions, Housing Market Context, And First Home Purchase By Young Married Households. *Social Forces*, 66(2), 520-536.
- Kauko, T. (2007), An Analysis Of Housing Location Attributes In The Inner City Of Budapest, Hungary, Using Expert Judgements. *International Journal Of Strategic Property Management*., 11(4), 209-225.
- Lin, C.L., Lin, J.L., Ko, T.C. (2002), Optimisation of the EDM process based on the orthogonal array with fuzzy logic and grey relational analysis method. *The International Journal of Advanced Manufacturing Technology*, 19(4), 271-277.
- Mulliner, E., Smallbone, K., ve Maliene, V. (2013), An Assessment Of Sustainable Housing Affordability Using A Multiple Criteria Decision Making Method. *Omega*, 41(2), 270-279.
- Onan, A. (2014), Promethee Sıralama Yönteminin Konut Projelerinin Değerlendirilmesinde Kullanılması. Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 16(1), 17-28.
- Oran, Z. (2014), İstanbul Metropolitan Alan Çeperlerinde Kullanıcıların Konut Seçiminde Belirleyici Olan Unsurların Araştırılması; Çekmeköy İlçesi Örneği. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Saaty, T. L. (1990), How to Make a Decision. *European Journal of Operational Research*, 48(1), 9-26.

- Saaty, T. L. (1994), How to Make a Decision: The Analytic Hierarchy Process. *INFORMS*, 24(6), 19-43.
- Schniederjans, M.J., Hoffman, J.J., Sirmans, G.S. (1995), Using goal programming and the analytic hierarchy process in house selection. *The Journal of Real Estate Finance and Economics*, 11(2), 167-176.
- Tekman, N., ve Aktürk, E. (2016), Konut Talebini ve Erzurum Kent Merkezinde Tüketicilerin Konut Edinme Kararlarını Etkiyen Faktörler. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 30(2), 423-440.
- Tzeng, G. H., Huang, J. J. (2011), *Multiple attribute decision making: methods and applications*, CRC Press, Florida.
- Wei, G. W. (2010). GRA method for multiple attribute decision making with incomplete weight information in intuitionistic fuzzy setting. *Knowledge-Based Systems*, 23(3), 243-247.
- Yıldırım, B. F. (2014), “Gri İlişkisel Analiz”, B. F. Yıldırım, & E. Önder (Ed), *İşletmeciler, Mühendisler ve Yöneticiler İçin Operasyonel, Yönetimsel ve Stratejik Problemlerin Çözümünde Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri*, Bursa: DORA Yayınları, s. 230-244.
- Zahedi , F. (1986). The Analytic Hierarchy process: A Survey of the Method and its Applications. *Interfaces*, 16(1), 96-108.

EK-1. AHP Ölçüt Kıyaslama Tabloları

Ana Ölçütlerin İkili Karşılaştırması

	Konutun Fiziki Özellikleri	Fiyat	Semt Muhit Algısı	Bina Site Özellikleri	Sosyal Alanlara Uzaklık	Satıcı
Konutun Fiziki Özellikleri	1,00	0,33	3,00	2,00	4,00	7,00
Fiyat	3,00	1,00	5,00	3,00	6,00	8,00
Semt/Muhit Algısı	0,33	0,20	1,00	2,00	2,00	5,00
Bina/Site Özellikleri	0,50	0,33	0,50	1,00	3,00	4,00
Sosyal Alanlara Uzaklık	0,25	0,17	0,50	0,33	1,00	4,00
Satıcı	0,14	0,13	0,20	0,25	0,25	1,00

Konutun Fiziki Özellikleri Alt Ölçütlerinin İkili Karşılaştırması

	Net Alan	Oda Sayısı	Bulunduğu Kat	Güneş Alan Cephe	Bakım/Onarım Giderleri
Net Alan	1,00	3,00	3,00	5,00	7,00
Oda Sayısı	0,33	1,00	3,00	4,00	6,00
Bulunduğu Kat	0,33	0,33	1,00	2,00	4,00
Güneş Alan Cephe	0,20	0,25	0,50	1,00	5,00
Bakım/Onarım Giderleri	0,14	0,17	0,25	0,20	1,00

Bina/Site Özellikleri Alt Ölçütlerinin İkili Karşılaştırması

	Bina Yaşı	Isıtma sistemi	Ses ve ısı yalıtımı	Güvenlik	Otopark	Oyun Parkı	Yeşil Alan	Kat Sayısı	Aidat
Bina Yaşı	1,00	3,00	3,00	4,00	4,00	5,00	6	7	7
Isıtma Sistemi	0,33	1,00	3,00	5,00	3,00	4,00	5	6	6
Ses ve Isı Yalıtımı	0,33	0,33	1,00	3,00	3,00	4,00	6	7	6
Güvenlik	0,25	0,20	0,33	1,00	2,00	4,00	3	4	7
Otopark	0,25	0,33	0,33	0,50	1,00	3,00	2	5	4
Oyun Parkı	0,20	0,25	0,25	0,25	0,33	1,00	3	4	3
Yeşil Alan	0,20	0,20	0,20	0,20	0,20	0,20	1	2	3
Kat Sayısı	0,14	0,17	0,14	0,25	0,20	0,25	0,50	1	3
Aidat	0,14	0,17	0,17	0,14	0,25	0,33	0,33	0,33	1

Sosyal Alanlara Uzaklık Alt Ölçütlerinin İkili Karşılaştırması

	Okula Uzaklık	Şehir Merkezine Uzaklık	AVM Uzaklık	Ulaşım
Okula Uzaklık	1,00	3,00	6,00	8,00
Şehir Merkezine Uzaklık	0,33	1,00	2,00	4,00
AVM Uzaklık	0,17	0,50	1,00	3,00
Ulaşım	0,13	0,25	0,33	1,00

EK-2. Konut seçeneklerinin özellikleri

Ölçüt	Ölçüt Açıklaması	S1	S2	S3	S4	S5	S6	S7	S8	S9	S10	S11	S12	S13	S14	S15
K1	Fiyat (TL)	215000	260000	255000	320000	210000	200000	265000	238000	275000	235000	325000	300000	240000	270000	315000
K2	Semt, muhit algısı	5	7	6	5	4	5	3	6	6	6	6	7	4	5	6
K3	Otopark Durumu	5	1	5	5	6	7	7	3	1	4	7	7	1	7	7
K4	Oyun Parkı	2	1	4	1	1	1	4	1	1	2	5	2	1	4	5
K5	Yeşil alan miktarı (m ²)	10	0	12.5	8	2.7	15	12.5	0	0	15	17.5	4.1	5	17.8	16.6
K6	Okula uzaklık (m)	370	330	450	450	450	810	500	940	300	650	640	1100	490	590	820
K7	Şehir merkezine uzaklık (m)	3000	2300	6600	2100	1600	3100	2500	2800	460	4200	2300	3700	1200	8500	6400
K8	Alışveriş merkezine uzaklık (m)	1400	250	3600	1700	3500	4800	3300	2900	2500	3700	3200	1100	1500	4500	3900
K9	Ulaşım imkânları	6	6	3	5	4	6	5	5	7	5	4	6	7	4	3
K10	Güneş alan cephe	GB	KB	KB	GB	KD	KD	GD	GB	GB	GD	GB	GD	GB	GB	GB
K11	Konutun net alanı (m ²)	110	100	130	132	83	120	110	110	110	120	130	100	90	135	125
K12	Oda sayısı	4	3	4	4	3	4	4	4	4	4	4	3	4	4	4
K13	Ses ve ısı yalıtımı	3	3	5	3	4	3	5	3	5	3	6	4	3	5	6
K14	Binanın yaşı	24	18	0	8	0	24	0	7	7	14	0	4	40	4	0
K15	Konutun bulunduğu kat	1	3	7	4	1	4	2	2	2	4	4	1	1	1	3
K16	Toplam kat sayısı	5	4	5	5	6	5	5	5	5	4	5	6	5	6	6
K17	Aidat (TL)	70	40	150	80	100	50	100	40	40	50	150	100	30	150	100
K18	Güvenlik	3	2	5	4	5	3	5	2	3	3	5	5	1	5	5
K19	Isıtma sistemi	BDK	BDK	BDK	MSD	BDK	DK	BDK	BDK	BDK	MSK	MSD	MSD	BDK	BDK	BDK
K20	Bakım onarım maliyeti (TL)	40000	5000	0	10000	0	35000	0	12000	12000	15000	0	2000	0	2000	0
K21	Satıcı	S	EO	EO	EO	IF	S	IF	S	S	S	IF	S	EO	KB	IF

EK-3. Konut seçeneklerinin puanlaması için kullanılan ölçekler**Semt/Muhit Algısı Değerlendirme Ölçeği**

Puan	1	2	3	4	5	6	7
Değer	Çok Kötü	Kötü	Az Kötü	Nötr	Az İyi	İyi	Çok İyi

Otopark Ölçeği

Puan	1	2	3	4	5	6	7
Değer	0	0-0,19	0,20-0,39	0,40-0,59	0,60-0,79	0,80-1,00	1,00 Üst Değerler

Oyun Parkı Ölçeği

Puan	Özellik
1	Oyun parkı vb yok
2	Oyun parkı alanı var
3	Oyun parkı alanında kaydırak var
4	Oyun parkı alanında kaydırak, tahterevalli ve salıncak var
5	Oyun parkı alanında kaydırak, tahterevalli, salıncak ve kum parkı var
6	Oyun parkı alanında kaydırak, tahterevalli, salıncak ve basketbol/futbol sahası var
7	Oyun parkı alanında kaydırak, tahterevalli, salıncak, kum parkı ve basketbol/futbol sahası var

Yeşil Alan Miktarı Ölçeği

Puan	1	2	3	4	5	6	7
Değer	0 m ²	0-5 m ²	6-10 m ²	11-15 m ²	16-20 m ²	21-25 m ²	26 + m ²

Ulaşım İmkânları Ölçeği

Puan	1	2	3	4	5	6	7
Değerlendirme	Çok Kötü	Kötü	Az Kötü	Nötr	Az İyi	İyi	Çok İyi

Güneş Alan Cephe Ölçeği

Puan	Özellik
1	Çok az güneş alıyor
2	Az güneş alıyor
3	Güneş alıyor
4	Güneş alıyor ve kuzeydoğu cephe
5	Güneş alıyor ve güneydoğu cephe
6	Güneş alıyor kuzeybatı cephe
7	Güneş alıyor güneybatı cephe

Konutun Bulunduğu Kat Ölçeği

Puan	Özellik
1	Zemin kat
2	Birinci kat
3	Çatı katı-son kat
4	10. kat ve üstü (Ara Katlar)
5	7. kat-9 kat (ara katlar)
6	4. kat-6. kat (ara katlar)
7	2. Kat-3. Kat (ara katlar)

Ses ve Isı Yalıtımı Ölçeği

Puan	Özellikler
1	Ses ve ısı yalıtımı yok
2	Dış cephede 3 cm'lik yalıtım malzemesi var, asmolen tavan yok, iki konut arasındaki duvarda ses ve ısı yalıtımı yok.
3	Dış cephede 5 cm'lik yalıtım malzemesi var, asmolen tavan yok, iki konut arasındaki duvarda ses ve ısı yalıtımı yok
4	Dış cephede 7 cm'lik yalıtım malzemesi var, asmolen tavan yok, iki konut arasındaki duvarda ses ve ısı yalıtımı yok
5	Dış cephede 5 cm'lik yalıtım malzemesi var, asmolen tavan yok, iki konut arasındaki duvarda ses ve ısı yalıtımı var
6	Dış cephede 5 cm'lik yalıtım malzemesi var, asmolen tavan var, iki konut arasındaki duvarda ses ve ısı yalıtımı var
7	Dış cephede 7 cm'lik yalıtım malzemesi var, asmolen tavan var, iki konut arasındaki duvarda ses ve ısı yalıtımı var

EK-3. Devamı

Binanın Kat Sayısı Ölçeği

Puan	Özellik
1	20 katlı ve üstü katlı binalar
2	15-19 katlı binalar
3	11-14 katlı binalar
4	8-10 katlı binalar
5	5-7 katlı binalar
6	3-4 katlı binalar
7	2-1 katlı binalar

Isıtma Ölçeği

Puan	Özellik
1	Sobalı (S)
2	Klima (K)
3	Kat Kaloriferli (KK) (Kömür)
4	Merkezi Sistem (MSK) (Kömür)
5	Merkezi Sistem (MSF) (FuelOil)
6	Merkezi Sistem (MSD) (Doğalgaz)
7	Bireysel Doğalgaz Kombi (BDK)

Güvenlik Ölçeği

Puan	Özellik
1	Güvenlik yok.
2	Az sayıda güvenlik kamerası var.
3	Bina/sitenin çevre güvelik duvarı var.
4	Bina/sitenin çevre güvelik duvarı ve az sayıda güvenlik kamerası var.
5	Bina/sitenin çevre güvelik duvarı ve yeterli sayıda güvenlik kamerası var.
6	Bina/sitenin çevre güvelik duvarı ve güvenlik görevlisi var
7	Bina/sitenin çevre güvelik duvarı, güvenlik görevlisi ve yeterli sayıda güvenlik kamerası var.

Satıcı Ölçeği

Puan	Özellik
1	İcra daireleri/ mahkeme kararları (veraset davaları) (ID)
2	Emlak ofisinden (EO)
3	Mevduat bankaları (MB)
4	Katılım bankaları (KB)
5	Toplu konut idaresi (TOKİ)
6	İnşaat firmaları (IF)
7	Sahibinden (S)

Gümüşhane İlinde Pestil-Köme Sektörü Üzerine Bir İnceleme*

Irmak ESMEK[†]
0000-0001-9413-5907
Egemen İPEK[‡]
0000-0002-1365-0526

ÖZ

Piyasa yoğunlaşması ile firma performansı arasındaki ilişki endüstri iktisadının önemli tartışma konuları arasında yer almaktadır. Yoğunlaşma, sektördeki toplam üretiminin önemli bölümünün hangi ölçüde az sayıdaki firma tarafından sağladığına işaret eder. Bu çalışmada Gümüşhane ilinin en önemli üretim piyasası haline gelen pestil-köme sektörünün 2002-2017 dönemi üretim verilerinden yola çıkarak yoğunlaşma endeksleri hesaplanmış ve ARDL modeli çerçevesinde söz konusu piyasanın yoğunlaşmasını belirleyen faktörler analiz edilmiştir. Çalışmadan elde edilen bulguların başında, 2002-2017 dönemi boyunca sektörde yoğunlaşma genel olarak azalmakla birlikte, 2002-2007 döneminde yüksek yoğunluk, 2007-2012 döneminde rekabetçi ve 2012-2017 döneminde ise tekrar yoğunlaşmanın arttığı gözlemlenmiştir. Hesaplanan Rosenbulth Endeksinin söz konusu piyasa için yapılan analize en uygun yoğunlaşma endeksi olduğu, bu endekse bağlı olarak yapılan analiz çerçevesinde uzun dönemde yerel nüfusun ve fiyatların, kısa dönemde ise şehre gelen turist sayısının yoğunlaşmayı arttırdığı yönünde bulgulara ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Gümüşhane, Pestil-Köme, Yoğunlaşma, Rekabet

JEL Kodu: D40, C22, L11

An Investigation on Pestil-Köme Sector in Gümüşhane Province

ABSTRACT

The relationship between market concentration and firm performance is one of the most important topics in industrial economics. In this study, the market concentration indexes of pestil-köme sector, which has become the most important production market of Gümüşhane province, are calculated and the factors determining the market concentration are analyzed within the framework of ARDL model based on the pestil-köme production data of 2002-2017 period. The most important finding obtained from the study shows that the concentration in the sector has decreased during the period of 2002-2017. When sub-periods are examined, high density was observed in the market in the period of 2002-2007, the market was competitive in 2007-2012 and the concentration increased again in the period of 2012-2017. In addition, it is found that the calculated Rosenbulth Index is the most suitable concentration index in the market concentration analysis. As a result of this analysis, it is concluded that while local population and prices lead to increase market concentration while in the short term the number of tourists trigger to increase market concentration.

Keywords: Gümüşhane, Pestil-Köme, Concentration, Competition

JEL Kodu: D40, C22, L11

* Bu çalışma Irmak Esmek'in Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı yüksek lisans programında Dr. Öğr. Üyesi Egemen İpek'in danışmanlığında hazırlanan "Piyasa Yoğunlaşma Endeksleri ve Gümüşhane İlinde Pestil-Köme Sektörü Üzerine Bir İnceleme" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

[†] Yüksek Lisans Öğrencisi, Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, irmakesmek@gmail.com

[‡] Dr. Öğr. Üyesi, Gümüşhane Üniversitesi, İktisat Bölümü ve Ziyaretçi Dr. Öğr. Üyesi Brunel University London, Ekonomi ve Finans Bölümü, ipek@gumushane.edu.tr, egemen.ipek@brunel.ac.uk

Giriş

Karadeniz bölgesinin iç kısmında bulunan Gümüşhane ili, dağlık alanların şehrin çoğunluğunu oluşturması ve oldukça engebeli bir arazi üzerinde yer alması nedeniyle sanayileşme açısından geri kalmış illerin başında yer almaktadır. Gümüşhane ilinde yaşayan insanların ana geçim kaynağı tarım ve hayvancılıktır. Yaklaşık 20 yıl öncesine kadar evlerde çerez olarak üretilen pestil-köme, resmi kaynaklara göre 2002 yılından itibaren Gümüşhane ilinde tarımın sanayi ile entegrasyonunun sağlandığı ürünler arasında yer almaya başlamıştır. Yöreye özgün bir ürün olarak 2004 yılında tescillenen pestil-köme üretimine dair oluşan endüstri bu yörede yaşayan pek çok hanehalkına istihdam olanağı sağlamaktadır. Bu nedenle ekonomik açıdan kentin kalkınmasında pestil-köme sektörünün rolü giderek artan bir öneme sahiptir. Gümüşhane pestil-köme sektörünün anlaşılmasına katkı sağlaması beklenen bu çalışma üç bölüm olarak düzenlenmiştir. Çalışmanın birinci bölümünde; yoğunlaşma endekslerinin piyasa türlerini belirleme noktasındaki görevi ve piyasa türlerinin belirlenmesinde kullanılan yoğunlaşma ölçüm metotları açıklamıştır. İkinci bölümde; Türkiye özelinde yoğunlaşma endekslerini kullanan çalışmaların dikkate alındığı literatür taramasına yer verilmiş ardından; Gümüşhane ilindeki pestil-köme piyasasına ait hesaplanan 2002-2017 dönemi yoğunlaşma verileri ile nüfus, pestil-köme fiyatı ve toplam turist sayısı arasındaki ilişkinin kısa ve uzun dönemdeki belirleyicileri, gecikmesi dağıtılmış model yardımı ile tahmin sonuçları açıklanmıştır. Son olarak çalışma sonuç ve değerlendirme bölümü ile tamamlanmıştır.

Yoğunlaşma Endeksleri

Yoğunlaşma endeksleri piyasa yapısının belirlenmesinde kullanılmaktadır. Yoğunlaşmayı, bir piyasadaki üretim miktarının az sayıda firma tarafından kontrol edilmesi olarak tanımlayan Schmalensee (1988), yoğunlaşmayı belirli bir sektördeki firmalar arasında oluşan haksız rekabeti ölçmede kullanılan bir analiz aracı olduğu da vurgulamaktadır. Davies (1991), yüksek yoğunlaşma oranlarına ulaşmış bir piyasada işletmelerin pazara hâkim olma çabasının, kaynakların yanlış dağılımına sebep olabileceğini, tüketicilerin bu nedenle zarar görebileceğini ve piyasada rekabetin olmadığı bir fiyat sistemini ortaya çıkarabileceğini belirtmiştir. Shy (1995) ise yoğunlaşmanın iki önemli faktörü üzerinde durmuştur. Bunlar, sektördeki firma sayısı ve firmaların piyasa paylarıdır. Pavic vd. (2012), rekabetin yüksek olduğu bir sektörde yoğunlaşmanın düşük olması ve tersine rekabetin düşük olduğu bir

sektörde de yoğunlaşmanın yüksek olması beklentisine işaret etmektedir. Tüm bu açılardan bakıldığında çeşitli mal ve hizmetlere ait piyasa yoğunlukları söz konusu piyasaya dair önemli ipuçları sağlayacaktır.

Yoğunlaşma, piyasadaki firmaların davranışlarını doğrudan etkileyen bir kavram olmakla birlikte, yoğunlaşma ölçütleri yardımıyla belirlenen piyasa yapıları nedeniyle firmalara yasal tedbir, düzenleme ve cezaların uygulanmasında birincil referans olmaları sebebiyle yoğunlaşma endekslerinin doğru hesaplanması önem arz etmektedir. Türkiye’de 4054 sayılı Rekabetin Korunması Hakkında Kanun çerçevesinde yoğunlaşma işlemlerinin yasaklı olduğu durumlar üç temel başlıkta açıklanmıştır. Bunlar sırasıyla (i) rekabeti engelleyici, bozucu, kısıtlayıcı etkisi olan teşebbüsler arasındaki anlaşmalar, kararlar ve uyumlu eylemler, (ii) mal ya da hizmet piyasalarının bir bölümünde ya da tamamında hâkim durumun kötüye kullanılması, (iii) piyasaların tamamında veya bir bölümünde rekabetin önemli ölçüde azaltılması sonucunu doğuracak şekilde, hâkim durum yaratan ya da mevcut hâkim durumu güçlendiren birleşmeler ve devralmalardır

Bu tür hassas sınıflandırmalar nedeniyle piyasa yoğunlaşma yapısının hesaplanması üzerine pek çok endeks geliştirilmiştir. Literatüre bakıldığında n-firma yoğunlaşma Oranı ve Herfindahl-Hirschman Endeksi en sık kullanılan endekslerdir. Ancak böylesi önemli yaptırımların olduğu bir konuda piyasa özelliklerini de dikkate alacak endekslerin kullanılması karar alıcılara önemli dayanaklar sağlayacaktır. Bu yüzden bu bölümde, sektördeki piyasa yapısının doğru tespiti için, Kapsamlı Yoğunlaşma Endeksi, Hall-Tideman Endeksi, Rosenbluth Endeksi, Hannah-Kay Endeksi, U Endeksi, Hause Endeksi ve Entropi Endeksi ölçüm metotları gibi literatürde yer etmiş farklı endeksler tanıtılacaktır.

Firma Yoğunlaşma Oranı:

Yoğunlaşma Oranı (CR_n), piyasadaki belirli sayıdaki büyük ölçekli firmaları hesaba katmaktadır. Sektördeki en büyük firmaların paylarının toplamını dikkate alan bu endekste belirlenecek firma sayısı için bir kural yoktur. Ancak genellikle firma sayısı 4 ve/veya 8 olarak belirlenmektedir. Herhangi bir k değeri için yoğunlaşma oranı:

$$CR_k = \sum_{i=1}^k s_i \quad s_1 \geq \dots \geq s_k \geq \dots \geq s_n \quad (1)$$

denklemleriyle hesaplanmaktadır. s_i , i firmasının piyasadaki payına karşılık gelmektedir. Endeksin değeri 1’e yakınsadıkça, k adet firmanın sektördeki kontrol gücünün arttığı; endeksin değeri 0’a yakınsadıkça, k adet firmanın sektördeki kontrol gücünün azaldığı

sonucuna ulaşılmaktadır. Bir diğer ifade ile söz konusu piyasa için hesaplanan endeks değeri 1'e yaklaştıkça piyasanın monopol, 0'a yaklaştıkça piyasanın tam rekabet özellikleri gösterdiği sonucuna ulaşılır. Eğer ki sektör, White (1982)'de belirtildiği gibi n eşit büyüklükteki firmalardan oluşuyorsa; endeks, Denklem 2'de görüleceği gibi piyasadaki firmaların azalan bir fonksiyonu olmaktadır. Söz konusu endeks piyasa yapısının belirlenmesinde 1968 yılında yayınlanan Amerika Birleşik Devletleri Birleşme Yönetmeliği ile resmi olarak kabul edilmiştir (İpek ve İpek, 2018).

$$CR_k = \sum_{i=1}^k s_i = \sum_{i=1}^k \frac{1}{n} = \frac{k}{n} \rightarrow n_e = k/CR_k \quad (2)$$

Herfindahl-Hirschman Endeksi

Herfindahl (1959) ve Hirschman (1964) çalışmalarından kullanılan Herfindahl-Hirschman Endeksi (*HHI*), hesaplanması ve yorumlanması kolay bir yoğunlaşma göstergesidir. Piyasadaki bütün firmaların sektör paylarının karesini (s_i^2) dikkate alması sebebiyle, diğer yoğunlaşma göstergelerinin değerlendirilmesinde kıyaslama görevi görmektedir. *HHI*, en yalın haliyle Denklem 3'teki gibi gösterilir.

$$HHI = \sum_{i=1}^n s_i^2 \quad (3)$$

Bu ifade, firma paylarının karelerinin toplamıdır. Endeks, $1/n$ ile 1 arasında bir değer almaktadır. Endeks 1'e yakınsadıkça piyasa monopol özelliği gösterir.[§] Sektöre yeni firma girişlerine duyarlı olan bu endeks, Cetorelli (1999)'da ima edildiği üzere birleşme sonrası pazarın *HHI* değerinin 0.18'i geçmediği ve birleşme öncesi durumdaki endeksin artışının 0.02'den düşük olduğu durumda iki firmanın birleşmesi araştırma yapılmaksızın kabul edilmektedir. Davies (1979) çalışmasında, *HHI*'nin piyasadaki firma sayısına ve farklı firmalar arasındaki pazar paylarında oluşan eşitsizliğe duyarlılığını analiz ederken; endeksin, firma sayısındaki değişikliklere karşı daha az hassas hale geldiğini ileri sürmüştür. Söz konusu endeks 1982 yılından itibaren ABD Birleşme Yönetmeliğinde yer almakta ve piyasa yoğunlaşma endeksi ile birlikte kullanılmaktadır.

Kapsamlı Yoğunlaşma Endeksi

HHI'dan türetilmiş olan Kapsamlı Yoğunlaşma Endeksi (*CCI*), piyasadaki lider firmanın etkisini daha fazla ön plana çıkarmaktadır. Bu nedenle *HHI* ve benzer endekslere kıyasla

[§] Literatürde *HHI*'nin değer aralığı $0 < HHI \leq 10000$ olarak da ifade edilmektedir. Endeksin bu aralıkta değer alabilmesi için sektördeki firmaların piyasa payları toplamda 100 olacak şekilde belirlenmesi gerekmektedir.

görelî yayılma ve mutlak büyüklük daha fazla etkili olmaktadır.** Endeks, 0 ve 1 arasında değer alıp, 1'e yaklaştıkça sektörün monopol durumuna yakınsadığı ileri sürülmektedir. CCI, Denklem 4'de gösterildiği gibidir.

$$CCI = s_{i_1} + \sum_{i=2}^n s_i^2 (1 + (1 - s_i)) \quad (4)$$

Endeks, sektördeki lider firmanın oransal payına diğer firmaların ağırlık katsayısı çarpımıyla bulunmuş olan oransal boyutlarının karelerinin eklenmesi ile hesaplanmaktadır.

Hall-Tideman Endeksi

Hall ve Tideman (1967)'in çalışmasında açıkladığı endeksin temel farkı, her bir firmanın piyasa payının yanında sektördeki sıralamasının da önemli olduğu ve bu sıralamanın büyükten küçüğe doğru dikkate alınmasıdır. Bu sayede, firma sayısının yanı sıra firma çıktısının sektör içindeki sıralaması endeksin değerini belirlemektedir. Hall-Tideman Endeksi (*HTI*), piyasadaki küçük firmalara daha fazla ağırlık vermektedir. Bu nedenle çıktı açısından sektörün en büyük firması için (firma sırası) $i=1$ 'dir. *HTI*, Denklem 5'teki gibi ifade edilir.

$$HTI = 1/(2 \sum_{i=1}^n i s_i - 1) \quad (5)$$

Endeksin değer aralığı $1/n$ ile 1 arasında olup, piyasa yoğunlaşmanın en az olduğu durumda 0'a yakınsarken, monopol durumunda ise 1 değerini almaktadır. *HHI* gibi, *HTI* da n eşit büyüklükteki firmalara sahip bir sektör için $1/n$ 'ye eşittir ve endeksin eşdeğer sayısı $n_e = \frac{1}{HTI}$ olarak tanımlanmaktadır.

Rosenbluth Endeksi

Rosenbluth (1955), tarafından geliştirilen bu endeks (*RI*), hem biçim hem de karakter bakımından *HTI*'ya benzemektedir. Aralarındaki tek fark firmaların piyasadaki sıralamasının büyükten küçüğe değil, küçükten büyüğe doğru olmasıdır. Böylelikle *RI*, büyük ölçekli firmalara daha fazla ağırlık vermekte ve küçük ölçekli firmaların büyüklük değişimlerini hesaba katarken daha duyarlı hale gelmektedir. Sektörün en küçük firması için (firma sırası) $i=1$ 'dir. Endeksin değer aralığı $1/n$ ile 1 arasındadır ve 1'e yakınsadıkça monopol özellik gösterir. Denklem 6'da görüleceği gibi *HTI* ile aynıdır.

$$RI = \frac{1}{2C} \rightarrow C = \sum_{i=1}^n i s_i - 1/2 \quad (6)$$

** Hart (1975), çalışmasında "Comprehensive Concentration Index" adıyla literatüre geçen bu endeksi ilk önerenin Horvarth (1970) olduğunu belirtmektedir.

Hause (1977) çalışmasında RI 'nin büyüklük dağılımındaki küçük firmalardan büyük ölçüde etkilenebildiğini ileri sürmüştür.

Hannah-Kay Endeksi

Hannah-Kay Endeksi (HKI), piyasaya yeni firma girişi ya da çıkışının etkilerini yansıtması açısından önerilmiş bir endekstir. Bahsedilen etkiler için belirlenen esneklik parametresi (α) isteğe bağlı olarak seçilmektedir. Bu nedenle endeks, piyasadaki dağılımın yanı sıra esneklik parametresine de duyarlıdır.^{††} Endeksin alabileceği değer aralığı $1/s_1$ ile n 'dir. HKI , Denklem 7'deki gibi hesaplanmaktadır.

$$HKI = \begin{cases} (\sum_{i=1}^n s_i^\alpha)^{1/(1-\alpha)} & \alpha > 0 \text{ ve } \alpha \neq 1 \\ e^{\sum_{i=1}^n s_i \ln s_i} & \alpha = 1 \end{cases} \quad (7)$$

Hannah ve Kay (1977), sektöre yeni giriş yapan firmanın büyüklüğü piyasadaki ortalama büyüklüğe eşitse, yoğunlaşmadaki azalışın azami olacağı, buna karşın yeni giriş yapan firmanın büyüklüğü piyasanın ortalama büyüklüğünden fazlaysa, yoğunlaşmanın azalışının daha küçük olacağını iddia etmiştir. Yazarlar ölçek etkisinin sayı etkisini aşması durumunda yoğunlaşmada artış olabileceği ve esneklik parametresi sabitken endeksteği değer artışının yoğunlaşmayı azaltacağı, aksi takdirde ise arttıracığı şeklinde yorumlamışlardır. Endeks değeri $1/s_i$ ile n arasında bir değer alır ve endeks değeri yükseldikçe piyasa rekabetçi özellik gösterir.

U Endeksi

Davies (1979), çalışmasında daha önce geliştirilen yoğunlaşma endekslerinin birçoğunun piyasadaki eşitsizliğe ya da firma sayısına çok fazla ağırlık vermediklerini ileri sürmüş ve bu nedenle Denklem 8'de gösterilen U endeksini önermiştir.

$$U = I^a n^{-1} \quad (8)$$

Endeksin değer aralığı $1/n$ ile ∞ arasındadır ve endeks değeri azaldıkça piyasadaki rekabet yapısı artmaktadır. $a \geq 0$ ve I eşitsizlik ölçüsüdür. Endeks, daha önce sunulan yoğunlaşma ölçümlerine kıyasla bir yenilik olan, α değerini ekleyerek boyut eşitsizliği (I) ve firma

^{††} Söz konusu esneklik parametresi α arttıkça sektördeki büyük ölçekli firmaların, azaldıkça da sektördeki küçük ölçekli firmaların etkisi artmaktadır.

sayısına (n) verilen ağırlıkta esneklik sağlamaktadır.^{**} HHI 'dan faydalanan U endeksi, teorik olarak Denklem 9'daki gibi ifade edilir.

$$U = (n \sum_{i=1}^n s_i^2)^\alpha n^{-1} = (n^{(\alpha-1)/\alpha} \sum_{i=1}^n s_i^2)^\alpha = (\sum_{i=1}^n s_i (s_i n^{\frac{\alpha-1}{\alpha}}))^\alpha \quad (9)$$

Hause Endeksi

Cournot modelinin çeşitli yorumları üzerine yapılan tartışmalardan esinlenen Hause (1977) çalışmasında, piyasadaki firmalar arasındaki gizli veya açık anlaşma durumlarını da dikkate alan Hause endeksini (H_m) önermiştir. Kendinden önce kullanılan endekslerin söz konusu bu kriterleri karşılamadığını iddia etmiş ve firmalar arasındaki gizli anlaşmaların etkilerini modele α parametresini dahil ederek modellemiştir. Yazar ayrıca, firma sayısı (n) arttıkça rekabetin artması eğiliminin α 'nın düşük değerleri için çok daha yavaş olduğunu, yani HHI 'dan ziyade yüksek düzeyde bir toplu sözleşme olduğunda Hause endeksinin sayısal olarak daha tutarlı olduğunu iddia etmiştir. Çoğul olarak modifiye edilmiş Cournot modeli çerçevesinde oluşturulan Hause endeksi Denklem 10'da gösterildiği gibidir.

$$H_m(\alpha, \{s_i\}) = \sum_{i=1}^n s_i^{2-(s_i(HHI-s_i^2))^\alpha} \quad \alpha \geq 0,15 \quad (10)$$

H_m sektör payını, HHI 'yı ve firmaların birlikte hareket etme derecesini temsil eden α parametresini içermektedir. Söz konusu α parametresi isteğe bağlı olarak araştırmacı tarafından belirlenmektedir. Fakat endeksin ima ettiği eşdeğer sayıdaki eşit büyüklükteki firmaların azalan bir fonksiyonu olduğundan emin olmak için, $\alpha \geq 0.15$ olarak kısıtlanması önerilmiştir. Endeksin değer aralığı 0 ile 1 arasındadır ve endeks 1'e yakınsadıkça piyasa monopol özellik gösterir (Hause, 1997).

Entropi Endeksi

Entropi Endeksi (Ent), bilgi teorisinde bir olasılık dağılımı (p_i) tarafından temsil edilen belirsizliğin bir ölçütü olarak ortaya konulan bir yaklaşımdır. Shannon (1948), çalışmasında bilgi ölçütünün genel formunun Denklem 11'teki eşitlikle ifade edilebileceğini ispatlamıştır.

$$H(p) = -K \sum_{i=1}^n p_i \log p_i \quad K > 0 \quad (11)$$

^{**} Davies (1979), α 'nın değerini elde etmek için, fiyat ortalamaları paylarında sektörler arası varyansın basit bir modelini, $\pi_i = \alpha C_i^\beta$ biçiminde tahmin etmeyi önermektedir. Burada belirtilen π_i ve C_i , endüstrideki fiyat maliyet payı ve konsantrasyonudur. C_i 'yi U ile değiştirip logaritmasını alarak, regresyon denklemini, $\log \pi_i = \log \alpha + \beta_1 \log I_i + \beta_2 \log n_i + \vartheta_i$ şeklinde yazmaktadır. $\beta_1 = \alpha\beta$ ve $\beta_2 = -\beta$ olduğunda, α 'nın tahmini değeri $\alpha = -\beta_1/\beta_2$ olmaktadır.

K sabit bir sayı olup bu değer seçime bağlı olarak değişebilmektedir. Daha önceki endekslerde kullanılan notasyona uygun olarak denklemde (p_i) gösterilen olasılık parametresi yerine firmaların piyasa payı (s_i) alınır. Endeks hesaplaması Bikker ve Haaf (2002)'de önerildiği gibi 2 tabanına göre yapılarak doğal logaritmik dönüşüm ile elde edilir ve denklem 12'deki gibi hesaplanır.

$$Ent = -\sum_{i=1}^n s_i \log_2 s_i = -(1/\ln 2) \sum_{i=1}^n s_i \ln s_i \quad (12)$$

Denklem 12'de kullanılan dönüşüm $\log_2 s_i = \ln s_i / \ln 2$ 'dir. Dolayısıyla, endeks diğer birçok endeks gibi 0 ile 1 aralığıyla sınırlı değildir. Ent 'nin değeri yoğunlaşma derecesiyle ters orantılı olarak değişmektedir. Bir diğer ifade ile endeks değeri yükseldikçe piyasa yoğunlaşması azalmaktadır. Denklem 12'deki haliyle entropi endeksinin değer aralığı 0 ile $\log_2 n$ arasında yer almakta ve 0'a yakınsadıkça monopol özellik göstermektedir. Tablo 1'de yukarıda anlatılan endekslere dair özet bilgiler yer almaktadır.

Tablo 1. Yoğunlaşma Endekslerinin Karşılaştırılması

Endeks	Aralık	Avantaj	Dezavantaj	Yorum
CR_k	$0 < CR_k \leq 1$	Hesaplanması kolaydır.	Çok basit bir endekstir ve seçilen firma sayısı için bir kriter yoktur.	1'e yaklaştıkça piyasa monopol özellik gösterir.
HHI	$1/n \leq HHI \leq 1$	Piyasadaki bütün firmaları kapsar, hesaplaması kolay ve genel olarak kabul edilir.	Firma sayısındaki değişikliklere daha az duyarlıdır.	1'e yaklaştıkça piyasa monopol özellik gösterir.
CCI	$0 < CCI \leq 1$	Hem mutlak yüzdeleri hem de görece dağılımlarını hesaba katar.	Kartel piyasaları için uygundur.	1'e yaklaştıkça piyasa monopol özellik gösterir.
HTI	$0 < HTI \leq 1$	Piyasadaki firma sayısını dikkate alır, büyük firmalara ağırlık verir.	Yüksek yoğunluklu sektörlerdeki rekabetten çıkışları analiz etmek için kullanılabilirliği şüphelidir.	1'e yaklaştıkça piyasa monopol özellik gösterir.
RI	$0 < RI \leq 1$	Piyasadaki firma sayısını dikkate alır, küçük firmalara ağırlık verir.	Yüksek yoğunluklu sektörlerdeki rekabetten çıkışları analiz etmek için kullanılabilirliği şüphelidir.	1'e yaklaştıkça piyasa monopol özellik gösterir.
HKI	$1/s_1 \leq HKI \leq n$	Piyasadaki firmaların dağılımına önem verir.	Endekste yer alan alfa parametresine duyarlıdır ve bu parametrenin seçimi için kesin bir kural yoktur.	Endeks değeri yükseldikçe piyasa rekabetçi özellik gösterir.

U	$1/n \leq U \leq \infty$	Piyasadaki eşitsizliğe ve firma sayısına daha fazla önem verir.	Endeks aralığının 0 ile 1 arasında olmaması nedeniyle diğer endekslerle karşılaştırma gücü çekiştir.	Endeks azaldıkça rekabetçi gösterir.	değeri piyasa özellik
H_m	$0 < H_m \leq 1$	Piyasadaki firmalar arasında olası hile veya anlaşma olmasını dikkate alır.	Endekste yer alan alfa parametresine duyarlıdır ve bu parametrenin seçimi için kesin bir kural yoktur.	1'e yaklaştıkça monopol gösterir.	piyasa özellik
Ent	$0 \leq Ent \leq \log_2 n$	Fizik ve bilgi teorisinde kullanılan genel bir endekstir. Matematiksel açıdan üstündür.	Endeks aralığının 0 ile 1 arasında olmaması nedeniyle diğer endekslerle karşılaştırma gücü çekiştir.	0'a yaklaştıkça monopol gösterir.	piyasa özellik

Kaynak: İpek ve İpek (2018)

Literatür İncelemesi

Yoğunlaşma ölçütleri alanında yapılan çalışmalarda kullanılan veri setleri yerel ve ulusal bazda olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır. Birazdan literatür taramasından da görüleceği üzere yoğunlaşma endeksleri genellikle ülke çapındaki büyük piyasaya sahip mal ve hizmet grupları için hesaplanmıştır. Pestil-köme sektörü gibi yerel düzeyde önem arz eden piyasalara dair çalışmalar sınırlı kalmıştır. Hatta bildiğimiz kadarıyla Gümüşhane ili özelinde pestil-köme sektörü üzerine piyasa yoğunlaşmasının ölçüldüğü başka bir çalışma da mevcut değildir. Ayrıca şimdiye kadar yapılan çalışmalardan farklı olarak bu çalışmada sadece piyasa yoğunlaşma endeksleri hesaplanmamış dahası endeks değerlerinin piyasa açısından önemli olan değişkenler ile ilişkisi tahmin edilmiştir.

Birçok mal ve hizmet piyasasının çeşitli ülkeler açısından piyasa yoğunluğuna odaklanan ve yoğunlaşma endekslerini kullanan pek çok çalışma literatürde mevcuttur. Literatür çerçevesini çok fazla genişletmeden Türkiye özelinde yapılan bazı çalışmalar ve bu çalışmalara dair özet bilgiler Tablo 2 'de yer almaktadır.

Tablo 2. Türkiye'de Yoğunlaşma Endekslerini Kullanan Bazı Çalışmalar

Yazar	Sektör	Endeks	Veri Seti	Sonuç
Aktaş ve Yurdakul (2001)	Türkiye'deki sanayi sektörü	CR_k HHI	7 ildeki 49 işletme dikkate alınmıştır.	Sektörde yoğunlaşma oranlarının yüksekliği öngörülmektedir.
Kulaksızoğlu	Türkiye'deki çimento sektörü	CR_k HHI	1978-2002 dönemindeki çimento üretimi yapan	Analiz sonucunda piyasada rekabetçi bir yapı olduğunu,

(2004)				firmaların üretim değerleri kullanılmıştır.	fakat sektörde yoğunlaşmanın giderek arttığını tespit etmiştir.
Yayla (2007)	Türk bankacılık sektörü	CR_k HHI CCI HTI RI HKI H_m Ent	1995-2005 dönemi için Türk bankacılık sektöründeki aktif, kredi, mevduat ve ciro verileri göz önüne alınmıştır.		Analizler sonucunda 1995-1999 döneminde yoğunlaşmanın azaldığı, 2000-2005 döneminde ise yoğunlaşmanın arttığı sonucuna ulaşılmıştır.
Durukan ve Hamurcu (2009)	Türkiye ve Türki Cumhuriyetlerde mobil iletişim piyasası	HHI	2002-2007 dönemindeki Türkiye, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan ve Tacikistan'da mobil operatörler ve aboneler dikkate alınmıştır.		Türkiye, Kazakistan, Kırgızistan ve Türkmenistan'da rekabetçi olmayan, aşırı yoğunlaşmış oligopol bir piyasa yapısının olduğu; Tacikistan ve Özbekistan'da ise orta derecede yoğunlaşmış oligopol bir piyasa yapısının varlığı ortaya çıkarılmıştır.
Günlü (2011)	Burdur ilindeki çığ süt pazarlamasında süt sanayi	CR_k CCI H_m Ent	Burdur İli Damızlık Sığır Yetiştiricileri Birliğine üye işletmelerin 2008-2009 döneminde üretim verileri ile oluşturmuştur.		Hammadde tedarikinde yoğunlaşma düzeylerinin oldukça yüksek olduğu ortaya koyulmuştur.
Yıldız (2012)	Türkiye'de telekomünikasyon sektörü	HHI	Türkiye'de 2004-2010 yılları arası mobil iletişim ve geniş bant internet abone sayıları ve abone sayılarına göre firmaların pazar payları dikkate alınmıştır.		HHI değerinin, mobil telekomünikasyona kıyasla daha yüksek, zamanla yoğunlaşma seviyesi azalış gösterse de rekabetin yetersiz olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Pehlivanoğlu ve Tekçe (2013)	Türkiye elektrik enerjisi piyasası	CR_k HHI	1993-2011 dönemi elektrik enerjisi piyasasındaki firmaların net satış rakamları kullanılmıştır.		HHI ve CR_k analizine göre piyasanın monopole yakın, bir yapıda olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Akardeniz ve Kıraç (2015)	Gaziantep teknik tekstiller piyasası	CR_k HHI	2013 yılında Gaziantep'te faaliyette bulunan dokuz firmanın kapasite raporları göz önüne alınmıştır.		CR_4 analizi sonucunda piyasanın oligopolistik, HHI değerleri ise kuvvetli oligopol yapıda olduğunu gösterilmiştir.
Özbek ve Fidan (2016)	Konya ilindeki buğday üretiminde kullanılan tarım ilaçları piyasası	CR_k HHI	Tarım ilacı üreten ve ithal eden kuruluşlara ait pazar payları kullanılmıştır.		CR_k ve HHI analizlerine göre tarım ilaçları piyasası yüksek yoğunlaşma değerleri gözlemlenmiştir
Hazar vd. (2017)	2001 krizi öncesi ve sonrası Türk bankacılık sektörü	CR_k HHI HTI RI HKI H_m Ent	1988-2000 ve 2004-2015 yılları arasındaki dönemlerde tüm bankalara ilişkin sektör payları dikkate alınmıştır.		Yoğunluğunun kriz sonrasında arttığı sonucuna ulaşılmıştır. Şube sayısı ve personel sayısının yoğunlaşma analizlerinde sağlıklı veri olamayacağı gözlemlenmiştir.
İpek ve İpek	Türkiye ilaç sektörü	CR_k	QuintilesIMS-Türkiye tarafından sağlanan 2009-2016		Çalışmada Türkiye'deki ilaç sektörünün düşük yoğunlaşma

(2018)	<i>HHI</i>	dönemi için Türk ilaç	değerlerine sahip olduğu;
	<i>CCI</i>	piyasasında faaliyet gösteren	ancak sektörün diğer ülkelere
	<i>HTI</i>	tüm firmaların depo satış	kıyasla daha yoğun bir piyasa
	<i>RI</i>	verileri kullanılmıştır.	yapısına sahip olduğu
	<i>HKI</i>		sonucuna ulaşılmıştır.
	<i>H_m</i>		
	<i>Ent</i>		

Kaynak: Tablo yazar tarafından oluşturulmuştur.

Gümüşhane Pestil-Köme Piyasasında Yoğunlaşma Değerleri ve Piyasa Yoğunluğunun Belirleyicileri

2002 yılında 3 adet firma ile üretim hayatına başlayan Gümüşhane pestil-köme sektörü 2017 yılına gelindiğinde 44 adet firma ile önemli bir büyüklüğe erişmiştir. Bu bölümde öncelikle söz konusu piyasa ait 2002-2017 yıllarında faaliyet gösteren firmalara ait piyasa payları verilerinden hareketle ikinci bölümde tanıtılan yoğunlaşma endeksleri hesaplanmıştır. Hesaplanan endeksler yardımıyla piyasanın yapısı incelenmiş ardından söz konusu sektör için piyasa yoğunluğunun kısa ve uzun dönemdeki belirleyicileri olarak şehir nüfusu, şehre gelen toplam turist sayısı ve pestil-köme fiyatının olası etkileri gecikmesi dağıtılmış otoregresif (ARDL) model ile tahmin edilmeye çalışılmıştır.

Gümüşhane Pestil-Köme Piyasasının Yapısı

Gümüşhane pestil-köme sektöründeki firmaların yıllık verileri üzerinden her bir firmanın piyasa payı, ilgili dönemdeki kendi üretim hacminin toplam üretim hacmine oranı olarak tanımlanmış ve hesaplanmıştır.^{§§} Daha sonra hesaplanan bu piyasa paylarından hareketle ikinci bölümünde detaylı olarak anlatılan yoğunlaşma ölçütleri ile söz konusu sektörün piyasa yapısı 2002-2017 dönemi için elde edilmiş ve hesaplanan endeks sonuçları Tablo 3'de gösterilmiştir.

Tablo 3. Endeks Değerleri (2002-2017)

Yıl	Firma Sayısı	<i>CR₄</i>	<i>CR₈</i>	<i>HHI</i>	<i>CCI</i>	<i>H_m</i>	<i>HTI</i>	<i>RI</i>	<i>HKI</i>	<i>Ent</i>	<i>U</i>
2002	3	1.00	1.00	0.38	0.73	0.62	0.42	0.28	2.33	1.49	0.49
2003	4	1.00	1.00	0.32	0.65	0.53	0.34	0.25	2.51	1.82	0.53
2004	6	0.92	1.00	0.36	0.65	0.53	0.32	0.11	2.08	1.87	1.69
2005	7	0.95	1.00	0.56	0.77	0.66	0.45	0.08	1.46	1.34	8.80
2006	10	0.75	0.94	0.33	0.60	0.45	0.21	0.06	2.08	2.37	4.46

^{§§} Çalışmada kullanılan veriler, Gümüşhane İl Gıda, Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü, Gümüşhane Ticaret ve Sanayi Odası tarafından ve Gümüşhane ilinde pestil-köme üreten firmalarla birebir görüşmeler neticesinde sağlanmıştır. Araştırma formunda firmaların kuruluş tarihleri, faaliyet süreleri, yıllık üretim kapasiteleri, kapasite değişiklikleri, ürünlerin yıllık kilogram fiyatları bulunmaktadır.

2007	11	0.71	0.91	0.30	0.62	0.41	0.18	0.05	2.22	2.54	3.99
2008	16	0.60	0.78	0.22	0.49	0.32	0.12	0.04	2.74	3.07	3.20
2009	16	0.62	0.79	0.19	0.46	0.30	0.12	0.04	3.26	3.19	2.18
2010	22	0.56	0.72	0.15	0.40	0.24	0.10	0.03	3.96	3.55	1.78
2011	24	0.49	0.65	0.10	0.32	0.17	0.07	0.02	5.59	4.01	0.84
2012	28	0.43	0.61	0.08	0.28	0.14	0.06	0.02	6.67	4.27	0.59
2013	29	0.46	0.65	0.08	0.26	0.14	0.07	0.02	8.76	4.23	0.62
2014	30	0.45	0.67	0.07	0.25	0.14	0.07	0.01	9.01	4.20	0.70
2015	31	0.46	0.68	0.09	0.30	0.16	0.08	0.01	6.29	4.07	1.43
2016	27	0.48	0.69	0.09	0.31	0.17	0.08	0.01	6,16	4,02	1,571
2017	25	0,49	0,70	0,10	0,31	0,17	0,08	0,01	6,03	3,95	1,726

Kaynak: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Literatürde sıklıkla kullanılan en büyük ilk 4 ve ilk 8 firma için hesaplan CR_4 ve CR_8 endekslerine bakıldığında, başlangıç yıllarında sektörde az sayıda firma olması nedeniyle CR_4 endeksi 2004, CR_8 endeksi de 2006 yılına kadar piyasanın monopolcü karaktere sahip olduğuna işaret etmektedir. 2007-2012 döneminde sektöre giriş yapan büyük ölçekli firmaların etkisiyle yoğunlaşma en düşük seviyelere gelmekte ve 2012-2017 döneminde sektörden çıkış yapan küçük ölçekli firmaların etkisiyle kısmi yoğunlaşma artışı gözlemlenmektedir. 2002-2017 geneli için bakıldığında sektörün rekabetçi bir yapı kazandığı görülmektedir. HHI , 2005 yılında 0,564 ile en yüksek değerine ulaşmaktadır.*** İlerleyen yıllarda piyasadaki firma sayısının artması ile HHI 'nin daha rekabetçi bir yapıya çekilmesi, endeksin yeni firma girişine duyarlılığını göstermektedir. Sektördeki lider firmanın etkinliğini gösteren CCI , HHI ile kıyaslandığında daha yüksek yoğunlaşma değerlerine ulaşması sektördeki lider firmanın piyasadaki etkisini vurgulaması açısından önemlidir.

Piyasanın birlikte hareket edebilirliğini gösteren H_m ile sektördeki firma sayısını dikkate alan ve büyük ölçekli firmaların ölçek değişikliklerinin dağılımına duyarlı olan HTI , birebir örtüşmese de 2002-2017 dönemi boyunca benzer seyirdedir.††† Diğer taraftan piyasadaki firma sayısını dikkate alan ve küçük ölçekli firmaların ölçek değişkenliklerinin dağılımına duyarlı olan RI , 2012-2017 döneminde sektörden çıkış yapan firmaların nispeten küçük ölçekli olması ve büyük ölçekli firmaların kapasite artırımına gitmesi nedeniyle, küçük ölçekli firmaların piyasadaki etkisizliğini daha belirgin vurgulamaktadır. HKI , 2005-2014 yılları

*** Bunun sebebi, sektördeki lider firmanın 2005 yılında kapasite artırımına gitmesidir.

††† H_m için α değeri 0,25 olarak alınmıştır. α 'nın bu şekilde değerlendirilmesinin sebebi, sektördeki ortalamanın üzerinde olan firmaların aile şirketlerine bağlı olması ve küçük ölçekli firmaların, zamanla bu firmaların şubeleri haline gelmeleri veya ihtiyaç halinde ortak üretim yapabilmeleridir. Endeksin diğer α parametrelerine ait seyir istenildiği takdirde azarlar tarafından sağlanacaktır.

arasında sektöre yeni giriş yapan firmaların etkisiyle endeks değerlerinde meydana gelen artış yoğunlaşmayı giderek azalmıştır.^{***}

Ent'in monopol durumuna en yakın olduğu değerinin 2005 yılında olması, monopol durumuna en uzak olduğu değerine 2007-2012 dönemi sonunda ulaşması ve ilerleyen dönemde gerçekleşen kademeli yoğunlaşma artışı; endeksin kıyaslama açısından 0 ile 1 arasında değer almamasına rağmen *HHI* ölçütlerine uyumlu sonuçlar ürettiği söylenebilir. Piyasadaki firma sayısına ve eşitsizlik dağılımına duyarlı olan $U^{§§§}$ 'nun gelişimi, *HHI*'nin seyrine benzer şekilde bir gösterge oluşturmuş, fakat 2005 yılında sektördeki lider firmanın kapasite artırımını diğer endekslerden daha belirgin vurgulamıştır.

Tablo 3'den görüleceği üzere Gümüşhane pestil-köme sektörü için üç farklı piyasa özelliğine sahip olunan dönem olduğu söylenebilir. İlk dönem 2002-2007 yılları arasını kapsamakta ve sektörün kurulum aşamasını temsil etmektedir. Bu dönemde yüksek giriş maliyetleri ve piyasanın geleceğinin belirsizliği, söz konusu sektöre yüksek piyasa payına sahip az sayıda firmanın hâkim olmasına neden olmuş ve bunun sonucunda piyasadaki aşırı yoğunlaşma nedeniyle monopolcü bir karakter ortaya çıkmıştır.

İlgili dönemde Gümüşhane ilindeki pestil-köme sektörü, 2002 yılı içerisinde sadece 3 firma ile üretim hayatına başlamıştır. 2002-2007 yılları arasında sektöre 9 adet daha firma giriş yapmış ve toplamda 12 adet firma bu dönemde faaliyette bulunmuştur. Bu rakam dönem sonunda 11'e düşmüştür. Sektörün bu ilk yıllarında çok az sayıda firma olması ve sektöre yeni giriş yapan firmaların genellikle küçük ölçekli olması sebebiyle lider firmanın piyasa payı %50'lerin altına düşmediği, aynı zamanda lider firmanın kapasite artırımına gitmesi ile doğal olarak piyasadaki yoğunlaşma oranları çok yüksek değerlerdedir.

İkinci dönem olan 2007-2012 yıllarında, tamamen farklı bir piyasa yapısı pestil-köme sektörüne hâkim olmuştur. 11 firma ile başlayan dönemde, bu sayı toplamda 34 firmaya kadar yükselmiş, fakat dönem sonunda sektörde 28 adet firma kalmıştır. Bu dönemde sektöre yeni

^{***} Bu dönemde sektöre yeni giriş yapan firmaların sektörün ortalama büyüklüğünden daha büyük ölçekli firmalar olması sebebiyle, büyük ölçekli firmaların etkisini daha fazla yansıtması açısından esneklik parametresi olan α 'nın değeri 5 olarak seçilmiştir. Endeksin diğer α parametrelerine ait seyri istenildiği taktirde azarlar tarafından sağlanacaktır.

^{§§§} U için α değeri 3 olarak belirlenmiştir. α 'nın bu şekilde belirlenmesinin sebebi, sektördeki özellikle 2002-2007 döneminde firmalar arasındaki eşitsizlik dağılımını daha fazla ön plana çıkarmasıdır. Endeksin diğer α parametrelerine ait seyri istenildiği taktirde azarlar tarafından sağlanacaktır.

giriş yapan firmaların çoğunlukla piyasa payının, sektördeki ortalama firma pazar payının üzerinde olması ve sektörden çıkış yapan firmaların hepsinin küçük ölçekli olması sebebiyle piyasa söz konusu dönemde, hesaplanan endekslerden de görüleceği üzere, en yüksek rekabetin yaşandığı dönem olmuştur.

Üçüncü ve son dönem olan 2012-2017 yılları arasında toplamda 38 firma faaliyet gösterirken, dönem sonunda sektörde firma sayısı tekrar azalmış ve 25 adet firma kalmıştır. Bu dönemde sektöre yeni giriş yapan firmaların çoğunlukla küçük ölçekli olması, piyasadan çıkış yapan firmaların da nispeten küçük ölçekli olması ve piyasa payı büyük olan firmaların kapasite artırımına gitmeleri, tedricen yoğunlaşma oranlarını yükseltmiştir. Sektörde en çok firma çıkışının, el değiştirmelerin ve firma birleşmelerinin yaşandığı dönem yine bu dönemdir.

Çalışmanın Veri Seti ve Ampirik Model

Bu bölümde Gümüşhane pestil-köme piyasasının yoğunlaşmasına etki eden faktörler araştırılmış ve bu faktörlerin olası kısa ve uzun dönemli etkileri tahmin edilmiştir. Söz konusu ilişkilerin tahmin edilmesinde kullanılan değişkenler, IND_t : Hesaplanan yoğunlaşma değeri, NFS_t : TÜİK' ten alınan Gümüşhane ilinin 2002-2017 dönemindeki nüfusu, FYT_t : Gümüşhane Ticaret ve Sanayi Odası ile Gümüşhane ilinde pestil-köme üreten firmalardan alınan 2002-2017 dönemindeki ürünlerin kilogram fiyatı, TUR_t : Gümüşhane İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü ile Gümüşhane Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü'nden alınan 2002-2017 döneminde Gümüşhane iline gelen yerli ve yabancı toplam turist sayısıdır. NFS_t , FYT_t ve TUR_t serilerinin verilerinin doğal logaritması alınarak modelde kullanılmıştır. Verilere ait özet istatistikler Tablo 4'e gösterilmiştir.

Çalışmada piyasa yoğunlaşma endeksinin bağımlı değişken olduğu tahmin denkleminde ait katsayıların tahmin edilmesinde ARDL modeli kullanılmıştır. ARDL modeli, analizde kullanılan bağımlı ve bağımsız değişkenlerin ya seviyesinde ya da birinci farkında durağan olmaları durumunda tercih edilmektedir. Bu nedenle öncelikle modelde kullanılan serilerin durağanlık testlerinin yapılması gerekmektedir.

Tablo 4. Endeks Değerleri ve Değişkenler için Özet İstatistikler

Değişken	Gözlem	Ort.	Std. Sapma	Minimum	Maksimum
ind(cr4)	16	0.649	0.211	0.428 [2012]	1 [2002-03]
ind(cr8)	16	0.799	0.149	0.611 [2012]	1 [2002-03-04-05]
ind(hhi)	16	0.214	0.147	0.074 [2014]	0.564 [2005]
ind(cci)	16	0.463	0.181	0.254 [2014]	0.773 [2005]
ind(hm)	16	0.322	0.184	0.140 [2014]	0.662 [2005]

ind(hti)	16	0.173	0.133	0.062 [2012]	0.448 [2005]
ind(ri)	16	0.065	0.082	0.013 [2017]	0.277 [2002]
ind(hki)	16	4.446	2.481	1.458 [2005]	9.007 [2014]
ind(ent)	16	3.124	1.067	1.343 [2005]	4.271 [2012]
ind(u)	16	2.155	2.152	0.493 [2002]	8.802 [2005]
lnnfs	16	11.822	0.107	11.69 [2002]	12.05 [2016]
lnfyt	16	2.981	0.307	2.497 [2002]	3.465 [2017]
lntur	16	10.966	0.833	9.519 [2005]	11.82 [2016]

Not: [] maksimum ve minimum değerlerin olduğu yılları göstermektedir.

Birim Kök Testi

Bu çalışmada serilerin durağanlık düzeyleri ADF (Augmented Dickey–Fuller) ve PP (Phillips-Perron) birim kök testleri dikkate alınarak belirlenmiştir. İkinci bölümde hesaplanan yoğunlaşma endeks serileri için bahsi geçen birim kök testleri uygulanmış olup *RI* hariç diğer tüm endekslerin %1 anlamlılık düzeyinde ne seviyesinde ne de birinci farkında durağan olmadıkları görülmüştür.**** Bu nedenle Gümüşhane ilindeki pestil-köme piyasasının öngörü modellemesinde *RI* serisi bağımlı değişken olarak belirlenmesine karar verilmiştir. ARDL modelinde kullanılan değişkenlere ait birim kök test sonuçları Tablo 5’de yer almaktadır.

Tablo 5: ADF ve PP Birim Kök Testlerinin Sonuçları

Endeks		ADF Testi		PP Testi		
		Seviye	1. Fark	Seviye	1. Fark	
RI	Sabitsiz	-5.335***	-11.474***	Sabitsiz	-5.335***	-7.294***
	Trendli	-2.585	-27.294***	Trendli	-2.585	-3.101
	Sabitli Trendli	-4.281***	-20.555***			
lnNFS	Sabitsiz	2.744***	2.006**	Sabitsiz	2.744***	2.785***
	Trendli	-0.816	0.333	Trendli	-0.816	-0.728
	Sabitli Trendli	0.882	1.846**			
lnFYT	Sabitsiz	39.597***	0.093	Sabitsiz	39.597***	29.526***
	Trendli	-3.979**	-1.928	Trendli	-3.979**	-3.978**
	Sabitli Trendli	0.141	0.298			
lnTUR	Sabitsiz	0.550	0.641	Sabitsiz	0.550	0.550
	Trendli	-1.097	-1.048	Trendli	-1.097	-1.169
	Sabitli Trendli	-1.510*	-1.980**			

Not: ***, ** ve * sırası ile %1, %5 ve %10 düzeyinde anlamlılığı göstermektedir.

Eş bütünleşme Testi

Pesaran (1996), Pesaran ve Shin (1995) ve Pesaran vd. (2001) tarafından geliştirilen sınır testi yaklaşımına göre serilerin aynı anda I (0) veya I (1) olmalarına bakılmaksızın seriler arasında eş bütünleşme ilişkisinin varlığı araştırılabilmektedir. Narayan ve Narayan (2004), hatta bu

**** Diğer endekslere ait birim kök testleri sonuçları istenildiğinde yazarlardan temin edilebilir.

yaklaşımın az sayıdaki gözlemden oluşan serilerde de sağlıklı sonuçlar verdiğini belirtmişlerdir. Sınır testi yaklaşımında ilk önce herhangi teorik bir öngöründe bulunmaksızın kurulan Kısıtlanmamış Hata Düzeltme Modeli kurulur. Modelin bu çalışmaya uyarlanmış biçimi Denklem 13'teki gibidir.

$$\Delta IND_{i,t} = \alpha_{ind_0} + \sum_{p=1}^n b_{ind_p} \Delta IND_{i,t-p} + \sum_{p=0}^n c_{ind_p} \Delta NFS_{i,t-p} + \sum_{p=0}^n d_{ind_p} \Delta FYT_{i,t-p} + \sum_{p=0}^n e_{ind_p} \Delta TUR_{i,t-p} + \gamma_{ind_1} IND_{i,t-1} + \gamma_{ind_2} NFS_{i,t-1} + \gamma_{ind_3} FYT_{i,t-1} + \gamma_{ind_4} TUR_{i,t-1} + \varepsilon_{ind_{i,t}} \quad (13)$$

Denklem 13'te (i), endeks değişkenini; (t), zamanı; (p), gecikme sayısını; (Δ), ilgili değişkenin 1.dereceden farkını göstermektedir. Bu çalışmada incelenen veri seti yıllık olduğu için Pesaran vd. (1999) ve Narayan ve Narayan (2005)'nin önerdiği gibi maksimum gecikme sayısı 2 dönem olarak alınmıştır. Model gecikme sayısının belirlenmesine dair bilgi kriterlerine ait sonuçlar Tablo 6'de gösterilmiştir ve bu sonuçlara göre gecikme sayısı 2 olarak belirlenmiştir.

Tablo 6. UECM için Gecikme Sayısının Belirlenmesi

Gecikme	LL	LR	df	p	FPE	AIC	HQIC	BIC
0	23.46				7.3e-07	-2.78	-2.79	-2.59
1	149.8	252.67	16	0.00	1.2e-13	-18.54	-18.62	-17.62
2	221.52	143.44*	16	0.00	9.5e-17*	-26.65*	-26.65*	-24.85*

Not: * 0.01 anlamlılık düzeyinde belirlenen gecikme sayısını ifade etmektedir.

Gecikme sayısı belirlendikten sonra sınır testi yaklaşımıyla seriler arasında eş bütünleşmenin varlığını test etmek için *F*-testi kullanılmıştır. Denklem 13'e göre uyarlanmış ve değişkenler arasında eş bütünleşme olmadığını gösteren boş hipotez $H_0: \gamma_{ind_1} = \gamma_{ind_2} = \gamma_{ind_3} = \gamma_{ind_4} = 0$ iken bu hipotezin alternatif hipotezi ise $H_1: \gamma_{ind_1} \neq \gamma_{ind_2} \neq \gamma_{ind_3} \neq \gamma_{ind_4} \neq 0$ 'dır.

Tablo 7. Model için Sınır Testi Sonuçları

<i>k</i>	<i>F</i> istatistiği	%1 anlamlılık düzeyindeki kritik değerler	
		Alt Sınır	Üst Sınır
3	42.66	3.2980	7.0075

Tablo 7'de gösterilen *k*, Denklem 13'teki bağımsız değişken sayısıdır. Kritik değerler, Narayan (2004) çalışmasına göre değişken sayısı 3, gözlem sayısı 16 olan sabitli model için oluşturulan tablo değerlerinden alınmıştır. Tablo 7'de gösterildiği üzere hesaplanan *F*

istatistik değeri Narayan (2004) üst değerinden büyük olduğundan H_0 hipotezi reddedilmiş ve eşbütünleşme ilişkisi vardır sonucuna ulaşılmıştır.

ARDL Modeli

Seriler arasında bir eş bütünleşme tespit edildiğinden uzun ve kısa dönem ilişkileri belirlemek için ARDL (Auto Regressive Distribution Lag) modeli kurulabilmektedir. Değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkinin incelenmesi için çalışmaya uyarlanmış sabit terimli uzun dönem ARDL modeli Denklem 14'teki gibidir.^{†††}

$$\Delta IND_{i,t} = \beta_{0ind} + \sum_{p=1}^k \beta_{1ind_p} \Delta IND_{i,t-p} + \sum_{p=0}^l \beta_{2ind_p} \Delta NFS_{i,t-p} + \sum_{p=0}^m \beta_{3ind_p} \Delta FYT_{i,t-p} + \sum_{p=0}^z \beta_{4ind_p} \Delta TUR_{i,t-p} + \omega_{ind_{i,t}} \quad (14)$$

Değişkenler arasındaki kısa dönemli ilişkinin araştırılması için ARDL yaklaşımına dayalı hata düzeltme modeli Denklem 15'teki gibi kurulmuştur

$$\Delta IND_{i,t} = \vartheta_0 + \sum_{p=1}^n \vartheta_{1_p} \Delta IND_{i,t-p} + \sum_{p=0}^n \vartheta_{2_p} \Delta NFS_{i,t-p} + \sum_{p=0}^n \vartheta_{3_p} \Delta FYT_{i,t-p} + \sum_{p=0}^n \vartheta_{4_p} \Delta TUR_{i,t-p} + ECM_{ind_{i,t-1}} + \epsilon_{ind_{i,t}} \quad (15)$$

Denklem 15'de uzun dönem ilişkisinden elde edilen artıkların bir dönem gecikmelisi $ECM_{ind_{i,t-1}}$ ile gösterilmiştir. 0 ile -1 arasında herhangi bir değer alması beklenen bu katsayı, kısa dönemdeki dengesizliğin ne kadarının uzun dönemde düzeltileceğini ifade etmektedir.

Tablo 8. ARDL (2,2,2,2) Modelinin Tahmin Sonuçları

	Değişken	Katsayı	Robust Std. Hata	t ist.	Olasılık
Uyarılma Katsayısı	ECM(-1)	-0.623	0.0134	-46.27	0.000
	RI	-0.623	0.0092	-67.29	0.000
Uzun Dönem	NFS	0.163	0.0211	7.71	0.016
	FYT	0.051	0.0082	6.19	0.025
	TUR	0.004	0.0015	2.75	0.111
	RI	-0.247	0.0136	-18.17	0.003
Kısa Dönem	ΔNFS	-0.093	0.0277	-3.36	0.078
	NFS(-1)	-0.152	0.0244	-6.22	0.025

^{†††} ARDL modelinin tahmin edilmesinde BIC (Bayesian Bilgi Kriteri) tercih edilmiştir.

Δ FYT	-0.443	0.0844	-5.26	0.034
FYT(-1)	-0.446	0.0630	-7.08	0.019
Δ TUR	0.004	0.0004	9.79	0.010
TUR(-1)	0.002	0.0006	4.49	0.046

Not: $R^2=0.887$, ADJ $R^2=0.98$, Log-likelihood: 111.72471. Değişen varyans problemi nedeniyle Robust Standart Hatalar üretilmiştir.^{***}

Tablo 8’de verilen ARDL modelinin tahmin sonuçlarına göre uyarılma katsayısı -0.623 olarak belirlenmiştir. Bu değer modelin uzun dönemde dengeye geleceğini ifade etmektedir. Tablo 8’deki uzun dönem verileri incelendiğinde, nüfus ve fiyat değişkenleri istatistiksel olarak anlamlı ve katsayı değerleri pozitif olduğu için uzun dönemde *RI* değerini arttıracığı veya bir başka deyişle sektördeki yoğunlaşma üzerinde arttırıcı etki yarattığı sonucuna ulaşılmaktadır.

Bu durumu yorumlamak gerekirse, kısa dönemde şehirdeki nüfus artışının sektöre olan ilgiyi arttırması ve fiyat artışlarının yüksek karlara neden olması sebebiyle yeni firmaların piyasaya girişlerini arttırdığını ve ayrıca yerel nüfusun toplu üretim yapan büyük ölçekli firmalar yerini butik özellikli küçük firmaları tercih etmesi nedeniyle yoğunlaşmayı azalttığı düşünülmektedir.

Söz konusu değişkenlere ait kısa dönemli etkilere bakıldığında farklı sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Tablo 8’deki kısa dönem tahmin katsayıları dikkate alındığında, *RI*’nin bir dönem önceki değeri cari dönem *RI* değerini azaltmaktadır. Tahmin edilen katsayı olan -0.247, önceki dönemlerde yoğunlaşma durumunun cari olduğu ve gelecek dönemlerde yoğunlaşmayı azaltacağı anlamına gelmektedir. Kısa dönemle ilgili diğer önemli sonuç, nüfus ve fiyat değişkenlerinin bir dönem önceki değerleri negatif olduğu için kısa dönemde *RI* değerini azaltacağı veya diğer bir deyişle sektördeki yoğunlaşmayı azaltıcı yönde etki yapmasıdır. Diğer taraftan şehre gelen turist sayısındaki değişme oranı ve önceki dönem değeri pozitif olduğu için kısa dönemde sektördeki yoğunlaşmayı arttırıcı yönde etkilediği sonucuna ulaşılmaktadır.

Dolayısıyla kısa dönemde şehirdeki nüfus artışının sektöre olan ilgiyi arttırması ve fiyat artışlarının yüksek karlara neden olması sebebiyle yeni firmaların piyasaya girişlerini arttırdığını ve ayrıca yerel nüfusun toplu üretim yapan büyük ölçekli firmalar yerini butik özellikli küçük firmaları tercih etmesi nedeniyle yoğunlaşmayı azalttığı düşünülmektedir.

^{***} Tahmin edilen ARDL modeline ait anlamlılık test sonuçları Ek 1’de verilmiştir.

Diğer taraftan şehre gelen turistlerin bilinen (pazar payı yüksek) firmaları tercih etmelerinden dolayı kısa dönemde piyasadaki yoğunlaşmayı arttırıcı yönde etkilediği düşünülmektedir.

Sonuç

Coğrafi koşulları gereği sanayileşmede geri kalmış, tarım ve hayvancılığa dayalı sektörlerin fazla olduğu Gümüşhane ilinin en önemli üretim sektörlerinden biri haline gelen pestil-köme piyasasının 2002-2017 dönemi boyunca sahip olduğu piyasa karakterinin analiz edildiği bu çalışmada, literatürde sıklıkla kullanılan yoğunlaşma endeksleri hesaplanmış ve endeksler yardımıyla söz konusu piyasanın gelişimi incelenmiştir. Elde edilen sonuçlara göre Gümüşhane pestil-köme sektöründe 2002-2017 dönemi boyunca yoğunlaşma oranı azalsa da belirli dönemlerde üç farklı piyasa özelliği görülmektedir. İlk olarak, 2002-2007 yılları arasında sektörde yüksek piyasa payına sahip az sayıdaki firmanın piyasaya hâkim olması nedeniyle monopolcü karakterin hâkim olduğu kuruluş dönemi. İkinci olarak, 2007-2012 döneminde sektöre giriş yapan firmaların büyük ölçekli, sektörden çıkış yapan firmaların ise küçük ölçekli firmalar olması nedeniyle rekabetçi yapının hâkim olduğu rekabetçi dönem. Son olarak 2012-2017 yılları arasında küçük ölçekli pek çok firmanın piyasadan çıkması ve sektördeki büyük ölçekli firmaların yeniden yapılanma sürecine girerek kapasite artırımına gitmeleri nedeniyle yoğunlaşmanın artış eğilimi gösterdiği oligopolcü piyasa dönemidir.

Çalışmada daha sonra piyasa yoğunluğunu belirleyen faktörlerin etkilerinin belirlenmesi amacıyla sınır testi yaklaşımı uygulanmış ve gecikmesi dağıtılmış model yardımıyla bu unsurların piyasa üzerindeki uzun ve kısa dönem etkileri ortaya çıkarılmıştır. Gümüşhane pestil-köme piyasasını ekonometrik olarak modellemeye en uygun yoğunlaşma endeksinin Rosenbluth endeksi olduğu tespit edilmiştir. Yapılan tahmin sonucunda; kısa ve uzun dönem etkilerin farklı olduğu görülmüş ve kısa dönemde nüfus ve fiyat değişkenlerinin piyasadaki yoğunlaşmayı azaltacağı, turist sayısındaki artışların piyasadaki yoğunlaşmayı arttıracacağı; uzun dönemde ise nüfus ve fiyatlardaki artışın piyasadaki yoğunlaşmayı arttıracacağı sonucuna ulaşılmıştır.

Ancak kısa dönemli etkinin tersine uzun dönemde nüfus ve fiyat değişkeni piyasa yoğunluğunu arttırmaktadır. Bu durum açılan yeni küçük firmaların uzun dönemde sektördeki büyük firmalar ile rekabet edemediklerini, dolayısıyla yoğunlaşmanın uzun dönemde artmasına neden olduğu şeklinde yorumlanabilir. Dahası pestil-köme piyasasındaki fiyat

artışlarının piyasadaki rekabet yapısının azalması nedeniyle ortaya çıktığı dolayısıyla tüketici refahı üzerinde olumsuz etki yarattığı ileri sürülebilir.

Sonuç olarak Gümüşhane ilindeki pestil-köme sektörü, geleneksel iktisadi beklentilere paralel olarak yoğunlaşma ile fiyat ve tüketici sayısı arasında ilişki kısa ve uzun dönemde asimetrik çıkmıştır. Özellikle piyasada uzun dönemde görülen yoğunlaşma artışına neden olan etkenlerin azaltılması için öncelikle yerel yöneticilerin küçük piyasa payına sahip butik işletmeleri desteklemeleri, şehir dışından gelen turistlerin bu markalara yönelmeleri için reklam faaliyetleri yürütmeleri gerekirse bu işletmelere çeşitli teşviklerde bulunmaları önerilmektedir. Çünkü, piyasa yoğunluğunun artması nedeniyle yükselen fiyatlar sonucunda tüketici refahı azalmakta ve kaynak dağılımı olumsuz yönde etkilenmektedir. Kentin en önemli üretim ve geçim kaynağı olması sebebiyle, yerel politika yapıcılara pestil-köme piyasanın daha rekabetçi bir yapıya çekilmesi için gerekli düzenlemelerin ciddiyetle yapılması önerilmektedir.

Ek1: ARDL Modeli Diagnostik Test Sonuçları

Durbin Otokorelasyon Alternatif Testi			
Gecikme(p)	χ^2	Df	Prob > χ^2
1	0.196	1, 1	0.657
2	0.068	2, 0	0.734
Otoregresif Koşullu Değişen Varyans için: LM testi (ARCH)			
Gecikme (p)	χ^2	Df	Prob > χ^2
1	0.057	1	0.810
2	0.642	2	0.725
Otokorolasyon için Breusch-Godfrey LM Testi			
Gecikme(p)	F	df	Prob > F
1	2.229	1, 1	0.129
2	1,453	2, 0	0.379
Değişen Varyans için Breusch-Pagan / Cook-Weisberg Testi			
$\chi^2 (1)=1.04$	Prob > $\chi^2=0.308$		

Kaynakça

- Akardeniz E. ve Kıraç F. (2015), “Rekabet ve Yoğunlaşma Düzeyinin Ölçülmesi: Gaziantep Teknik Tekstiller Piyasası”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 3, S. 10: 451-472.
- Aktaş E. ve Yurdakul O. (2001), “The Analysis of Flour Mill Industry in Turkey”, *Munich Personal Repec Archive*, 1-15.
- Bikker, J. A. ve Haaf K. (2002), “Measures Of Competition And Concentration in The Banking Industry: A Review of the Literature”, *Economic And Financial Modelling*, C. 9, S. 2: 53-98.
- Cetorelli N. (1999), “Competitive Analysis in Banking: Appraisal of The Methodologies”, *Economic Perspectives, Federal Reserve Bank of Chicago*, C. 23: 2-15.
- Davies H. (1991), *Managerial Economics For Business Management and Accounting*, Pitman Public Co, 2. Ed, New York.
- Davies S. (1979), “Choosing Between Concentration Indices: The Iso-Concentration Curve”, *Economica*, S. 46: 67-75.
- Durukan T. ve Hamurcu Ç. (2009), “Mobil İletişimde Pazar Yoğunlaşması”, *Journal of Black Sea Studies*, C. 6, S. 22: 75-86.
- Günlü A. (2011), “Çiğ Süt Pazarlamasında Süt Sanayi İşletmelerinde Firma Yoğunlaşma Oranlarının Araştırılması: Burdur İli Örneği”, *Kafkas Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi*, C. 17, S. 1: 101-106.
- Hall M. ve Tideman N.; (1967), “Measures Of Concentration”, *American Statistical Association Journal*, C. 62, S. 317: 162-168.
- Hannah L. ve Kay J.A.; (1977), *Concentration in Modern Industry*, Macmillan Press, London.
- Hause J. C. (1977), “The Measurement of Concentrated Industrial Structure and the Size Distribution of Firms”, *Annals of Economic And Social Measurement*, C. 6, S. 1: 73-107.
- Hazar A., Sunal O., Babuşçu Ş. ve Sezgin A. Ö.; (2017), “Türk Bankacılık Sektöründe Piyasa Yoğunlaşması: 2001 Krizi Öncesi ve Sonrasının Karşılaştırılması”, *Maliye ve Finans Yazıları*, C.1, S. 107: 42-68.
- Herfindahl O. C. (1959), *Copper Costs And Prices: 1870-1957*, Baltimore, Published For Resources For The Future By Johns Hopkins Press.
- Hirschman A. (1964), “The Paternity Of An Index”, *The American Economic Review*, C. 54, S. 5: 761-762.
- Horvarth J. (1970), “Suggestion for a Comprehensive Measure of Concentration”, *Southern Economic Journal*, S. 36: 446- 452.
- İpek E. ve İpek Ö.; (2018), “Market Structure Of The Turkish Pharmaceutical Industry”, *Business And Economics Research Journal*, C. 9, S. 3: 449-462.

- Kulaksızoğlu T. (2004), “Measuring The Effectiveness Of Competition Policy: Evidence From The Turkish Cement Industry”, *Munich Personal Repec Archive*.
- Narayan P. K. (2004), “Fiji’s Tourism Demand: the Ardl Approach to Cointegration”, *Tourism Economics*, C. 10, S. 2: 193-206.
- Narayan P. K. ve Narayan S. (2004), “Determinants of Demand of Fiji’s Exports: An Empirical Investigation”, *The Developing Economics*, C. 17, S. 1: 95-112.
- Narayan P. K. ve Narayan S. (2005), “Estimating Income And Price Elasticities Of Imports For Fiji In A Cointegration Framework”, *Economic Modelling*, C. 22, S. 3: 423-438.
- Özbek F. Ş. ve Fidan H. (2016), “Konya İlinde Buğday Üretiminde Kullanılan Tarım İlaçları Piyasa Yapısının Belirlenmesi Üzerine Bir Araştırma”, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Doğa Bilimleri Dergisi*, C. 19, S. 2: 147-151.
- Pavic I., Galetic F. ve Kramaric T. P. (2012), “Level of Concentration in Banking Markets and Length Of Eu Membership”, *World Academy of Science, Engineering And Technology*, C. 6, S. 1: 729-734.
- Pehlivanoglu F. ve Tekçe E. (2013), “Türkiye Elektrik Enerjisi Piyasasında Herfindahl-Hirschman ve Crm Endeksleri ile Yoğunlaşma Analizi”, *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 13, S. 2: 363-385.
- Pesaran M. H. ve Shin Y. (1995), “An Autoregressive Distributed Lag Modelling Approach To Cointegration Analysis”, *Econometric Society Monographs*, S. 31: 371-413
- Pesaran M. H. (1996), “The Role of Economic Theory in Modelling the Long Run”, *Economic Journal*, S. 107: 178-191.
- Pesaran M. H., Shin Y. ve Smith R. (1999), “Bounds Testing Approaches to the Analysis Of Longrun Relationships”, *Cambridge Working Papers in Economics* 9907, Faculty of Economics, University of Cambridge.
- Pesaran M. H. ve Smith R. (2001), “Bounds Testing Approaches To The Analysis Of Level Relationships” *Journal of Applied Econometrics*, John Wiley & Sons, Ltd., C. 16, S. 3: 289-326.
- Rosenbluth G. (1955), “Measures of Concentration”, içinde *Business Concentration And Price Policy*, Princeton University Press: 57-99.
- Schmalensee R. (1988), “Industrial Economics: An Overview”, *The Economic Journal*, C. 98, S. 392: 643-681.
- Shannon E. C. ve Weaver W. (1948), “A Mathematical Theory of Communication”, *The Bell System Technical Journal*, S. 27: 379-423.
- Shy O. (1995), *Industrial Organization: Theory And Applications*, New York: MIT Press.

White A. P. (1982), "A Note on Market Structure Measures and the Characteristics of the Markets that They Measure", *Southern Economic Journal*: 542-549.

Yayla M. (2004), "Türk Bankacılık Sektöründe Yoğunlaşma ve Rekabet: 1995-2005", *Bankacılık ve Finansal Piyasalar*, C. 1, S. 1: 35-61.

Yıldız F. (2012), "Türkiye’de Mobil Telekomünikasyon ve Geniş Bant İnternet Hizmetleri Sektöründe Pazar Yoğunlaşmasının Analizi", *S.D.Ü. Vizyoner Dergisi*, C. 3, S. 6: 47-72.



GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ ELEKTRONİK DERGİSİ

Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi yılda en az üç kez yayınlanan hakemli bir dergidir. Dergimizde yayınlanması arzu edilen çalışmaların aşağıda belirtilen yazım kurallarına ve diğer koşullara uygun bir şekilde hazırlanarak dergimiz sayfasında yer alan "Makale Gönder" kısmından sisteme yüklenmesi gerekmektedir. Yayınlanmak üzere dergimize gönderilen çalışmaların tüm sorumlulukları yazarlara aittir.

1. Yayınlanmak üzere dergiye gönderilen yazılar daha önce yayınlanmamış ya da yayınlanmak üzere başka bir yere gönderilmemiş olmalıdır.

2. Dergimizde Türkçe ve İngilizce dillerinden herhangi biri ile yazılmış yazılar yayınlanır.

3. Dergimize gönderilecek çalışmalarda yazar (lar)ın Adı-Soyadı, Kurum ve E-posta bilgileri, ana başlık altında sağa yaslı olarak verilen isimlere dipnot eklenerek **9 punto** ile yazılmalıdır.

ÖNEMLİ NOT: Sisteme ilk yüklenen çalışmalarda yazar kimlik bilgileri kesinlikle **olmamalıdır**. Yazar kimlik bilgilerini içeren son şekil sizden mail ile istenecektir. Hakem değerlendirmesi aşamasında yazarların çalışmalarına yazar bilgilerini eklemeleri durumunda devam eden hakem değerlendirme süreçleri sonlandırılıp yeniden hakem ataması yapılır ve süreç yinelenir.

4. Ana başlık altında Türkçe özet ile altında İngilizce başlık ve Abstract verilmelidir. Türkçe özet 9 punto ile yazılmış ve 150 kelimeyi aşmayacak şekilde olmalıdır. "ÖZ" başlığı (9 punto) ortalanarak **bold** yazılmalıdır. İngilizce Abstract Türkçe özeti tam karşılığı olmalı "ABSTRACT" başlığı (9 punto) ortalanarak **bold** yazılmalıdır. Metin dili yabancı dilde olan çalışmalarda yabancı dildeki özeti altında Türkçe özet yer almalıdır. Özeti altında, çalışmanın alanını tanımlayabilecek en az üç en fazla beş adet "anahtar kelime" (keywords) bulunmalıdır. Özette denklem, atıf, standart dışı kısaltmalar, vb. yer almamalıdır.

5. Keywords'ün altında Ekonomi literatürü ile ilgili makaleler için mutlaka en az 3 adet **JEL (Journal of Economic Literature) Kod Sınıflandırması** kodları bulunmalıdır. Diğer alanlarda yazılan çalışmalar için Jel kodu zorunlu değildir.

6. Yazılar, MS Word 97 veya üzeri sürümlerde A4 kağıdı boyutunda, "Times New Roman" yazı stili, 1.5 satır aralığı ve (11) punto ile yazılmalıdır. Paragraflarda ilk satır girintisi 1.25 cm olmalıdır. Paragraf geçişlerinde satır **atlanmamalıdır**.

7. Çalışmanın Türkçe ve İngilizce ana başlıkları ortada olacak şekilde, büyük harflerle **bold** ve (11) punto ile yazılmalıdır. İlk sayfada ayrıca, dipnot olarak çalışmayı destekleyen kuruluşlar, hangi tezden türetildiği, hangi sempozyumda daha önce sunulduğu ya da hangi proje kapsamında desteklendiği gibi bilgiler de mutlaka belirtilmelidir.

8. Yazı, çizim veya grafiklerin yazım alanı içinde olmalarına dikkat edilmelidir. Yazılarda sayfa kenar boşlukları şu şekilde olmalıdır:

9. Sayfa kenar boşlukları şu şekilde ayarlanmalıdır.

Üst ve Sol	: 3 cm	Üstbilgi	: 1 cm
Alt ve Sağ	: 2 cm	Altbilgi	: 1 cm

10. Çalışma, şekil, ekler ve tablolar dahil 30 sayfayı geçmemelidir.

11. Yazılardaki resim ve şekiller "Şekil" adı altında gösterilmeli; şekil ve grafikler bilgisayar ortamında çizilmelidir. Tablo, şekil ve grafiklere sıra numarası verilmeli, başlıklar tabloların **üzerine**, şekillerin ve grafiklerin ise **altına** her sözcüğün ilk harfi büyük olacak şekilde ve ortalanarak **bold** karakterler ile yazılmalıdır. İhtiyaç halinde tablo için karakter büyüklüğü minimum 9 puntoya kadar düşürülebilir. Ayrıca tablo ve şekillere ait kaynaklar, alt tarafta 9 punto ile verilmelidir.

12. Sayfaların altına (sağa yaslı olarak) sayfa numarası konmalıdır.

13. Yazılar, Giriş bölümü ile ikinci sayfadan başlamalı ve uygun bölümlere ayrılmalıdır. **GİRİŞ, SONUÇ VE DEĞERLENDİRME** ve **KAYNAKÇA** başlıklarına numara verilmemelidir. Yazıda yer alan birinci derece alt başlıklar I,II, III, ... gibi Romen rakamlarıyla sınıflandırılmalı, tamamen büyük koyu harflerle ve paragraf ile hizalı bir şekilde yazılmalıdır. İkinci derece alt başlıklar A,B,C, ... gibi büyük harflerle sınıflandırılmalıdır. Bu başlıklar her sözcüğün ilk harfi büyük olacak şekilde koyu harflerle ve paragraf ile hizalı bir şekilde yazılmalıdır. Üçüncü derece alt başlıklar 1, 2, 3, ... gibi rakamlarla sınıflandırılmalıdır. Bu tür başlıklar her sözcüğün ilk harfi büyük olacak şekilde, koyu ve paragraf ile hizalı yazılmalıdır. Dördüncü derece alt başlıklar ise a, b, c, ... gibi küçük harflerle sınıflandırılmalıdır. Dördüncü derece alt başlıklar küçük harflerle, koyu ve paragraf ile hizalı yazılmalıdır. Birinci ve İkinci derece başlıklardan önce 1 (Bir) satır boşluk bırakılmalı, Üçüncü ve Dördüncü derece başlıklardan önce boşluk bırakılmamalıdır.

14. Kaynaklara yapılan atıflar, dipnotlar yerine metnin içinde parantez arasında yapılmalıdır. Parantez içinde sırasıyla yazar(lar)ın soyadı, kaynağın yılı: sayfa numarası yer almalıdır. (Aaker, 1991: 101). Birden çok kaynak noktalı virgül ile ayrılmalı, 3 veya daha çok yazar isimli bildirimlerde "vd" kısaltması kullanılmalıdır. Eğer, yazarın aynı yıl içinde yayınlanmış birden fazla eserine atıf yapılıyorsa, yıllar harfler ile farklılaştırılmalıdır. Yapılacak atıf bir internet sitesinden alınmışsa ve atfın yazarı belli değil ise, parantez içerisindeki ifadeler şu şekilde sıralanmalıdır

15. Yabancı dilde yazılan makalelerdeki atıflarda kullanılan bağlaçlar, metin dili ile uyumlu olmalıdır. Kaynağa yapılan atıf dışında, yapılacak açıklamalar, "Notlar" başlığı altında yazının sonunda ayrı bir sayfada verilmelidir.

16. Metin içerisinde atıfta bulunulan kaynaklar, eğer varsa notlardan sonra ayrı bir sayfada "**KAYNAKÇA**" başlığı altında alfabetik sıraya göre verilmelidir. Kaynakçada yer alan eserler kitap, makale vb. şekilde sınıflandırılmamalıdır. Kaynakça başlığı paragraf başı yapılmadan tamamen büyük harflerle **bold** yazılmalıdır. Yazar soyadlarının gösteriminde tamamen büyük harf kullanılmalı ve yazar isimleri açık bir şekilde belirtilmelidir. Her kaynağın **ikinci ve diğer satırları** 1,25 cm içerden başlamalıdır.

METİN İÇİ ATIF & KAYNAKÇADA GÖSTERİM

KİTAPLARDA	
Tek yazarlı	
Metin	... (Aaker, 1991: 12).
Kaynakça	Aaker, David A. (1991), <i>Managing Brand Equity</i> , New York: The Free Press.
2 yazarlı	
Metin	... (Nunnally ve Bernstein, 1994: 24).
Kaynakça	Nunnally, Jum C. - Ira H. Bernstein (1994), <i>Psychometric Theory</i> , Third Edition, New York: McGraw-Hill.
3 ve daha fazla yazarlı	
Metin	... (Friedman vd., 2004: 196).
Kaynakça	Friedman, Daniel - Dan Driedman - Alessandra Cassar (2004), <i>Economics Lab: An Introduction to Experimental Economics</i> , United Kingdom: Routledge.
KİTAP İÇİNDE BÖLÜM	
Metin	(Yıldız ve Kurtuldu, 2013: 435)
Kaynakça	Yıldız, Salih; Kurtuldu, Hüseyin Sabri (2013), "Factors Affecting Electronic Service Brand Equity", in Transcultural Marketing for Incremental and Radical Innovation , B. Christiansen, S.Yıldız ve E.Yıldız (Edt.), (434-492), USA; IGI Global.
MAKALELERDE	
Tek yazarlı	
Metin	... (Marion, 1999: 476).
Kaynakça	Marion, Nancy P. (1999), "Some Parallels Between Currency and Banking Crises", <i>International Tax and Public Finance</i> , 6 (4), pp.473-490.
2 yazarlı	
Metin	... (Craig ve Douglas, 2000: 354).
Kaynakça	Craig, C. Samuel - Susan P. Douglas (2000), "Building Global Brands in The 21 st Century", <i>Japan and The World Economy</i> , 12(3), pp.351-359.
3 ve daha fazla yazarlı	
Metin	... (Cengiz vd., 2005: 132).
Kaynakça	Cengiz, Ekrem - Hasan Ayyıldız - Fazıl Kırkbir (2005), "Yeni Ürün Geliştirme Sürecinin Başarısında Etkili Olan Faktörler", <i>Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi</i> , 24, ss.128-147.
ÇEVİRİ KİTAPLARDA	
Metin	... (Perry ve Wisnom, 2004: 26).
Kaynakça	Perry, Alycia - David Wisnom (2004), <i>Markanın DNA'sı</i> , Çev: Zeynep Yılmaz, Birinci Baskı, İstanbul: MediaCat Kitapları, 167.

DERLEMELERDE

Metin	... (Methibay, 2003: 145).
Kaynakça	Methibay, Yaşar (2003), “Avrupa Birliğinde İhale Sistemi ve GATT İhale Kodu”, iç. Binnur Çelik ve Fatih Saraçoğlu (Ed.), <i>Maliye Seçme Yazıları</i> , Ankara: Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesini Geliştirme Vakfı Yayını, ss. 125-142.

BİLDİRİLERDE

Metin	... (Pınar, 2005: 258).
Kaynakça	Pınar, Abuzer (2005), “Türkiye’de Net Mali Yansıma: DİE Hanehalkı Verileri İle Bir Tahmin Denemesi”, <i>20. Türkiye Maliye Sempozyumu</i> , 23-27 Mayıs, Denizli, ss. 245-283.

TEZ ve RAPORLARDA

Metin	... (Yıldız, 2007: 61). ... (Ramalho, 2013: 43).
Kaynakça	Yıldız, Salih (2007), <i>Tüketici Tercihlerinde Marka Değerini Belirlemeye Yönelik Bir Model Önerisi: Trabzon Örneği</i> , Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trabzon. Ramalho, Palma (2013), <i>Portuguese Labour Law and Industrial Relations During the Crisis</i> , International Labour Office Working Paper No. 54, November, Geneva.

İNTERNET KAYNAKLARINDA

Metin(Acemoglu ve Johnson, 2006: 16)(www.rekabet.gov.tr, 2007).(Hazine Müsteşarlığı, 2006).
Kaynakça	Acemoğlu, Daron - Simon Johnson; (2006), <i>Disease and Development: The Effect of Life Expectancy on Economic Growth</i> , http://www.nber.org/papers/w12269 , (06.06.2006). Rekabet Kurumu, “Giriş Regülasyonları”, http://www.rekabet.gov.tr , (12.02.2005). Hazine Müsteşarlığı (2006), <i>Kamu Borç Yönetimi Raporu</i> , http://www.hazine.gov.tr/duyuru/basin_KBYR.Mayis06.pdf , (06.06.2006).

Yukarıdaki formatta olmayan çalışmalar içerik açısından KESİNLİKLE değerlendirilmeye alınmayacak ve editör tarafından yazara iade edilecektir.

